8

ISLAMSKA MISAO

Godišnjak Fakulteta za islamske studije
Novi Pazar

ISLAMSKA MISAO

Osnivač i izdavač: Fakultet za islamske studije, Novi Pazar

Za izdavača: prof. dr. Enver Gicić

Glavni urednik: prof. dr. Enver Gicić

Pomoćnik urednika: prof. dr. Hajrudin Balić

Redakcija: prof. dr. Sulejman Topoljak
prof. dr. Metin Izeti
doc. dr. Haris Hadžić
prof. dr. Admir Muratović
prof. dr. hfz. Almir Pramenković

Šerijatski recenzent: prof. dr. hfz. Almir Pramenković

Lektori: doc. dr. Kemal Džemić

Tehničko uređenje: Media centar Islamske zajednice, Novi Pazar

Štampa: El-Kelimeh, Beograd

Tiraž: 500 primjeraka

Adresa redakcije: Fakultet za islamske studije
ul. Rifata Burdževića 1
36300 Novi Pazar

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

378:28

ISLAMSKA misao : godišnjak Fakulteta za islamske studije
u Novom Pazaru / glavni urednik Almir Pramenković . - 2007, br.
1 - . Novi Pazar (Gradski trg) : Fakultet
za islamske studije, 2007- (Beograd : El-Kelimeh). -24 cm

Godišnje
ISSN 1452-9580 = Islamska misao (Novi Pazar)
COBISS.SR-ID 141771532

8

ISLAMSKA MISAO

Godišnjak Fakulteta za islamske studije
Novi Pazar

Novi Pazar, 2015.

SADRŽAJ

ISLAMSKA MISAO • NOVI PAZAR, 2015 • BROJ 8

UVOD

U islamu znanje, knjiga i biblioteka imaju poseban vjerski i kulturni značaj. Inspirirani riječima Uzvišenog Allaha: *'Uči u ime Gospodara tvoga...'* i riječima Muhammeda, a.s.: *'Gospodaru, znanje mi povećaj'*, profesori Fakulteta su uložili dodatni trud da uz svoje mnogobrojne obaveze u nastavnoedukativnom procesu i na polju sticanja znanja pripreme ovaj Zbornik. U ovom Zborniku predstavljamo dio znanstvenoistraživačkog rada. Čitateljstvu su ponuđeni radovi koji tretiraju širok dijapazon disciplina fikha, hadisa, lingvistike, pedagogije, psihologije i drugih znanstvenoistraživačkih disciplina. Na temelju radova očigledno je da FIS ima meritoran i repsektabilan nastavni kadar. Ovi radovi pokazuju da je na našem Fakultetu sve više ljudi koji se bavi istraživanjem i daju doprinos islamskoj naučnoj misli.

Islamska misao se pridružuje brojnoj literaturi koju naš Fakultet publikuje i izdaje, popularno koncipiranoj, namijenjenoj svakom znatiželjnom koji žele shvatiti vjeru islam kroz njene osnovne postavke. Naravno, samim naslovom Islamska misao naglašena je sva ozbiljnost interesovanja Fakulteta.

Islam je cjelokupan sistem vrijednosti koji regulira sve segmente ljudskog *života*. On nije samo emocionalno vjerovanje otrgnuto od realnog domena ljudskog egzistiranja, već duboko zadire u sfere svere društvenog, moralnog, socijalnog, političkog i pravnog *života*. Islam nije puka teoplogija, jer je islam i sistem *života*. S toga, nama muslimanima je potpuno stran defanzivni i statički odnos prema društvu, zato *ćemo* se boriti za priznanje Božije poruke u našem okruženju a i u svijetu, jer islam je u suštini Božija objava o prirodi istine i realnosti za učvršćivanje svijesti i realnosti u svakoj sferi ljudskoga zivota.

Neosporna je činjenica da je danas obrazovanje u svijetu u krizi. Fis nastoji napraviti sintezu tradicije i avangarde-moderniteta. Na taj način kriza obrazovanja neće uticati na nas, jer ćemo ljepotu naše tradicije umijesiti s novom i modernom metodologijom. Danas se moderni čovjek oslanja na tehnološke i informativne nauke gdje vidi svoj uspjeh na ovom svijetu te se konsekventno tome pojavljuje duhovna kriza. Savremeni ćor-sokak je nastao kao posljedica zapostavljanja duhovne komponente. Izlaz iz ćor-sokaka je oživljavanje duhovne vrijednosti, okretanju ljudskoj duši i srcu.

Današnjem materijaliziranom i duhovno opustošenom svijetu nedostaje vjera. Nauka ne može sve. Nauka zadovoljava jednu potrebu čovjeka, potrebu za saznanjem. Migel De Unamuno kaže da je koncept nauke kao zamjena vjere i vjera kao zamjena nauke uvijek propadao. Nauka zadovoljava naučne

i inteelktualne potrebe, ali ne i osjećajne. Nauka je naučno objašnjenje činjenica a religija je vrednosna interpretacija činjenica. Nauka i religija nisu u sukobu, one su dvije interpretacije činjenica ljudskog života na dva različita nivoa.

Imajući sve to u vidu, Fakultet je fokusiran na tri ključne vrijednosti u islamu: znanje, iman i moral. Ove tri stvari su neodvojive jedna od druge, jer kao što je spoznaja uvjet za iman tako je moral uslov za iman. Ako nestane znanja i morala izgubljena je i vjera. Zato Fis potencira da naš narod, bošnjaci muslimani treba čitati i naučiti sve zahtijeve našeg vremena kako bi imali krilo znanja, ali i da usavrše moral individualno i kolektivno kako bi imali i drugo krilo.

Hfz. Prof. Dr. Almir Pramenković

28-18
28-74

Muftija sandžački Muamer ef. Zukorlić

TEWHID, IBADET I ŠERIJAT KAO PRIRODNI ČOVJEKOV AMBIJENT

**MEĐUNARODNA KONFERENCIJA
ŠERIJATSKO PRAVO – IZAZOVI I PERSPEKTIVE**

Kako nam posljednji Allahov Vjerovjesnik poručuje, znanje je Allahovo svjetlo koje služi da rasvijetli istinu i osvijetli put razuma do slobode i pravih ljudskih vrijednosti.

Ovom prilikom pokušat ću iznijeti par sopstvenih promišljanja ukazujući na značaj ove teme.

Svjedoci smo da danas, već u dubini XXI vijeka, savremeni svijet sa svim svojim tehnološkim, naučnim, ekonomskim i drugim resursima nastoji ponuditi čovječanstvu prosperitet i sreću, ma koliko to bilo iskreno ili ne. Kada bacimo pogled na medijsku, pisanu ili usmenu riječ,uglavnom dobijemo mnoštvo obećanja, najava, programa, ponuda, poziva, što bi trebalo da dovede do boljitka za pojedinca, zajednicu i ljudsku vrstu. Kada promatramo rezultate tih ponuda i programa vidimo, nažalost, ne samo da su neuspješni i da nisu ispunili data obećanja, već nas svakodnevno udaljavaju od zacrtanog cilja.

Očigledno je da imamo sve veću pustoš i stradanja na mnogim meridijanima ovoga svijeta. Nikada više ubijenih, gladnih i napaćenih. Mir i stabilnost kao najčešće teme i proklamirani ideali sve su dalji. Tehnologije koje bi trebalo da servisiraju mir i stabilnost kao nesporne vrijednosti, zapravo proizvode mehanizme rata i ugrožavanja mira. Sve su to tehnologije dominacije nad drugima, eksploatacije i potčinjavanja. Bez obzira na svo blještavilo savremene civilizacije, te se zakonitosti suštinski nisu promijenile u XX i XXI vijeku u odnosu na srednji vijek.

S druge strane, imamo ponude koje nisu bile svojstvene bliskoj prošlosti

ljudske civilizacije, već predstavljene kao dostignuća savremenog društva u pogledu harmonije između čovjeka i prirode. Zato je danas aktualizirano pitanje ekologije i zaštite životne sredine. Na ovu temu troši se mnogo vremena i energije. Na prvi pogled to izgleda veoma primamljivo i predstavlja viši stepen ljudske svijesti i važan civilizacijski iskorak. Moje poimanje ovog pitanja ne ide u smjeru analize odnosa čovjeka i prirode u pogledu ekologije i zaštite životne sredine. Ovo pitanje me potaklo na nešto sasvim drugo, a to je razlika između odnosa životinje i čovjeka prema prirodi.

Životinja je, u odnosu na čovjeka, niža vrsta, biće koje nema razuma, a to znači da nema ni odgovornosti. Ona za razliku od čovjeka nema kapacitete razuma, niti inteligenciju, kao ni druge mogućnosti koje su čovjeku podarene. Međutim, ako promatramo odnos životinje i prirode, nećemo naći primjer poremećenosti tih korelacija. Ne postoji slučaj gdje je životinja napravila ekološku katastrofu. Ne postoji sukob između životinje i prirode. Ne postoji primjer da su životinje proizvele otpad koji se ne može uništiti. Životinje nisu nikada posjekle šumu, ili uništile zelenilo. Ne postoji nijedan slučaj remećenja harmonije između životinja i ostatka prirode.

Zato se nameću pitanja: *Ko je viša vrsta u odnosu na prirodu - životinja ili čovjek? Da li uopće čovjek ide pravim putem u odnosu na životnu sredinu? Da li je uopće potrebno znanje kao produkt ljudskog razuma da bi se imao sklad sa prirodom*? Ovo su veoma važna pitanja koja će nas, uvjeren sam, dovesti do izuzetno bitnih odgovora.

Drugo što želim istaći je pitanje prirodnog ambijenta. Ima li čovjek prirodni ambijent?

Životinja neosporno ima svoj prirodni ambijent. Prirodni ambijent ribe je voda, bijelog medvjeda-Sjeverni pol, žirafe - Afrika, lava-stepa itd. Međutim, čovjek može živjeti u Evropi, Africi, na Antarktiku, u pustinji ili bilo gdje, dok riba ne može izvan vode. Jedna životinjska vrsta ne može živjeti u ambijentu koji joj ne odgovara, bilo da se radi o klimatskom ili nekom drugom razlogu. Van svake sumnje, materijalna priroda nije čovjekov odgovarajući ambijent.

Zašto je uopće bitan prirodni ambijent? Prirodni ambijent predstavlja odgovarajuće uvjete u kojima se ostvaruje harmonija kao pretpostavka trajnog ljudskog zadovoljstva i sreće. Kao prostor i okolnost da se čovjek osjeća normalno i zdravo, da se razvija i funkcionira. Ovim se ruše sve materijalističke ideologije. Ovdje padaju sve teorije materijalizma i hedonizma, sve što postoji od svjetonazora koji baziraju svoje učenje na materiji i potrebi da se ostvari ljudska sreća na zadovoljenju biologije i fiziologije čovjeka. Drugim riječima, ako hoćemo ljudsku sreću na relaciji biologije, materije i prirode, riješimo se razuma i svega što je ljudsko. Budimo životinje i tako ćemo ostvariti sklad sa prirodom. Tada bismo učili od životinja kako postupati sa prirodom.

Neke mudrosti Dalekog istoka su otišle dalje od zapadnih. Zato su borilačke vještine bolje napredovale na Istoku nego na Zapadu, kako one pragmatične, tako i one umjetničke. Sve su učene od životinja. Oni nisu izmišlja-

li ništa novo. Recimo, sve kung-fu tehnike su učene od životinja, pažljivim promatranjem njihovog ponašanja u prirodi.Prirodne pojave i pokrete možete samo učiti iz prirode. Zato je u tome životinja superiornija od čovjeka. Ona je u prednosti u pogledu svih bioloških refleksa i aktivnosti, kako u slučaju borbe i preživljavanja tako i u relaciji drugih odnosa sa prirodom.

Ključno, treće pitanje je: šta je čovjekov prirodni ambijent?

Ako smo neosporno dokazali da to nije materijalna priroda - šta jeste? Da bismo odgovorili na to pitanje, moramo prvo proniknuti u to šta je čovjek i koja je njegova uloga u prirodi. Životinja je prirodno biće. Stvoritelj je superiorno, natprirodno Biće. Imamo čovjeka koji je između ta dva nivoa. Kao takvog mogli bismo ga definirati kao polu-natprirodno biće. Na osnovu čega to zaključujemo? Na osnovu kur›anskih ajeta koji glase:

I kad reče tvoj Gospodar melekima:-Ja ću na Zemlju poslati svog zastupnika…[1]

-Zar ne vidiš da je Allah sve štoje na Zemlji vama podredio?…[2]

Dakle, podredio nam je svu prirodu. Da li je moguće prirodu podrediti nekome ko je dio prirode? Ne. Ne može se povjeriti dijete djetetu, niti možete zadužiti ovcu da čuva ovce. Mora postojati neko iznad ko ne reagira refleksima, već ko ima odgovornost. Čuvanje podrazumijeva sposobnost odgovornosti. Namjesništvo podrazumijeva odgovornost. Ono što čovjeka podiže na viši stupanj, na stupanj odgovornosti, jeste razum. Ne više refleks, ne jači prirodni mehanizmi funkcioniranja, preživljavanja i harmoničnog odnosa koji u prirodi funkcionira izvanrazumski,a što razum, nažalost, vrlo često poremeti zbog ljudskih slabosti u odgovornosti.

Čovjek nije prirodno biološko biće u punom smislu te riječi, iako ima biološkog u sebi. Zato ga kvalificiramo kao polu-natprirodno biće iz razloga što u sebi ima prirodnog, pa čak i životinjskog. On ima urođene tjelesne zakonitosti koje su skoro identične životinjskim zakonitostima biologije i drugih potreba. Ali, isto tako ima i drugu dimenziju koja ga podiže iznad prirode.

Imajući to u vidu, postavlja se pitanje: šta je prirodni ambijent čovjeka? U kom ambijentu se čovjek osjeća prirodno? U kom ambijentu čovjek funkcionira normalno i gdje može ostvariti skladan život?

To je, van svake sumnje, ambijent vjere, koga možemo podijeliti u tri dijela. Prvi je ambijent akide –tewhida/vjerovanja u Jednog Jedinog Stvoritelja. Upravo vertikala tewhida obezbjeđuje harmoniju čovjeka u tom ambijentu. Drugi aspekt vjere je ibadet. Da bi se vertikala tewhida održala potreban joj je sistem duhovnog ili vjerskog servisiranja, tj. energetskog napajanja, a to je uloga ibadeta. Znamo da su to šehadet, pet dnevnih namaza, džuma namaz,

1 A kada Gospodar tvoj reče melekima: „Ja ću na Zemlji namjesnika postaviti!“ - oni rekoše: „Zar će Ti namjesnik biti onaj koji će na njoj nered činiti i krv prolijevati? A mi Tebe veličamo i hvalimo i, kako Tebi dolikuje, štujemo.“ On reče: „Ja znam ono što vi ne znate.“ – (El-Bekare, 30)

2 Zar ne vidiš da je Allah sve što je na Zemlji vama podredio, pa i lađe koje, voljom Njegovom, morem plove? On drži ono što je na nebu da ne bi palo na Zemlju, osim ako On to dopusti. – Allah je, uistinu, prema ljudima Blag i Milostiv. – (El-Hadždž, 65)

ramazanski post, zekat, hadž i ostali ibadeti.

Treći aspekt vjere koji obezbjeđuje čovjeku prirodni ambijent je Šerijat. Uz tewhid - vjeru u jednog Boga, ibadet kao sistem duhovnog energetskog servisiranja je i Šerijat - pravni sistem zaštite te vrijednosti. Sistem uspostave reda koji je naslonjen na osnovnu vrijednost koja se zove tewhid. Sistem koji je u skladu sa osnovnim energetskim napajanjem - ibadetom.

Ova tri aspekta obezbjeđuju čovjeku prirodni ambijent i rezultiraju onim što je suština ljudske vrijednosti - moral, i sve to čini čovjeka čovjekom. Bez vertikale tewhida i intenzivnog ibadetsko-energetskog programa, bez šerijatskog pravnog sistema, moral kao temeljna ljudska vrijednost ili ljudskost koja se ogleda u moralu, možda može postojati i bez toga,kao posljedica fitre, one dubinske ljudskosti usađene u čovjeku.Kada je Allah dž.š. stvorio čovjeka, tog trenutka je fitru udahnuo u njega i svaki čovjek je posjeduje. Čovjek koji ne obezbijedi dalje održavanje te vrijednosti, kroz jasno vjerovanje koje se odvija na relaciji srca i razuma i naziva tewhid, ili iman kao širi pojam, kroz ibadet, kao stalno energijsko napajanje, i kroz Šerijat kao zaštitni sistem od spoljašnjih udara, veoma teško će očuvati suštinsku ljudsku vrijednost - moral.

Fitra se uglavnom ne očuva u cjelosti, već se može očuvati djelimično, pa tada imate neko ljudsko biće, koje nema zaštitne mjere, ali zbog fitre duboko u njemu ponešto od dobra ostane. Iz tog razloga, Allahovom milošću, mi smo na ovim prostorima uspjeli očuvati onu nit tewhida, kroz sve godine iskušenja i nasrtaja na naše individualno i kolektivno biće.

Dimenzija ibadeta je, iako minimalno, ovdje ipak očuvana. Ono što je potpuno eliminirano u sistemskom smislu je Šerijat, odnosno šerijatsko pravo. Nažalost, predug je period od kada je Šerijat eliminiran kao pravni sistem, ali gore od toga jeste devijacija svijesti u kojoj su muslimani pristali da se odriču Šerijata,te da ga se čak i stide. Iskrivljena je svijest zbog koje su mnogi muslimani, uključujući i intelektualce, pristali da se brane od Šerijata i da ga se odriču. To je ono što se mora zaustaviti. To je ono što je naš cilj i namjera da pokažemo da ovdje postoji kritična intelektualna masa, koja ne prihvata pogrešan pravac kretanja neovisno o medijsko-političkim hajkama prema muslimanima na mnogim poljima.

Šerijat je vrijednost koja nema konkurenciju, kao što nijedna Božija odredba nema alternativu u bilo kojoj ponudi čovjeka. Mi nipošto ne treba da dokazujemo da je Božije bolje od ljudskog.Mi se moramo baviti skidanjem vela neznanja sa onoga što je neprikosnovena vrijednost šerijatskoga pravnoga sistema. Neophodno je da iznalazimo metode vraćanja ovih vrijednosti u svijest i srca ljudi.

Nažalost, imamo zabludu u predrasudi da se šerijatski pravni sistem primjenjuje isključivo uz podršku državnih mehanizama. To nije tačno. Bez državnog sudskog aparata možete primjenjivati tri četvrtine Šerijata u personalnom i porodičnom životu.Kada bismo mi, muslimani, došli do tog stepena svijesti u svim aspektima života i napravili sebi prirodni ambijent, za

našu dušu, ne bi bilo smetnji ni za ovu preostalu četvrtinu. Zato, mi trebamo najprije očuvati svijest o Šerijatu, pa tek onda očekivati razumijevanje našega okruženja prema nama.

Van svake sumnje da savremena, a posebno anglo-saksonska pravna teorija, koja je danas dominirajuća i nama bliža u pogledu percepcije općeg prava kao sistema, jer se naslanja na tradiciju, može osporiti muslimanima, recimo, Engleske da primijene šerijatsko pravo. Cjelokupan njihov pravni sistem baziran je na protestantskoj tradiciji i njihovoj vjeri. Ako se proklamiraju kao najveća demokratija svijeta, tih 5000 000 muslimana u Velikoj Britaniji mogli su da budu zanemarivani dok su bili neki siromašni Pakistanci i Bengalci, ali sada u trećoj generaciji, kada imaju učene ljude, oni će im morati reći:*Vaše nasljedno pravo, vjenčanja, bračni odnosi, obligacije, biznisi i druge relacije baziraju se na vašoj vjerskoj tradiciji.*

Vjerovatno će posljednja na red doći krivično-pravna materija koja je najosjetljivija. Nemojmo ono što je najteže da odmah stavljamo u prvi plan, riješimo ono što je lakše. Krivično-pravna materija je u Šerijatu oko 2%, možda ni toliko. Od tristo pedeset i nekoliko pravnih ajeta u Kur'anu, samo je njih nekoliko krivično-pravne prirode. Danas, kada se spomene Šerijat, najprije se misli, uglavnom tendenciozno na krivično pravo, da bi se skrenula pažnja sa suštine i širine Šerijata.

28-74

Prof. dr. Hajrudin ef. Balić

IZAZOVI HADISA KAO DRUGOG IZVORA ŠERIJATSKOG PRAVA

Abstrakt :Islamski učenjaci u dvadesetom vijeku uočavaju poseban problem i svojevrstan izazov za islamsko pravo,a to je proizvoljno, ishitreno, površno i neosnovano tumačenje određenih hadiskih tekstova, mimo predviđene naučne metodologije od strane nekvalifikovanih pojedinaca. Izazovi ove vrste su postojali u svakom vremenu tokom duge muslimanske historije, ali u ovom dobu poprima široke razmjere i posljedice bivaju katastrofalne. Veliki broj islamskih autoriteta uočava ovu opasnost i pokušava da na nju upozori i da se njoj suprotstavi nudeći rješenja i pozivajući na vraćanje ustaljenom naučnom pristupu. Među vodećim učenjacima koji upozoravaju na ovu pojavu u dvadesetom vijeku bili su imam Muhamed El-Gazali i danas dr. Jusuf El-Karadavi.

Abstract:Islamic scholars in the twentieth century noticed special problems and kinds of challenges in the Islamic law, which is arbitrarily, hasty, superficially and groundless interpretation of certain hadith texts, without submitting the scientific methodology by unqualifiedindividuals. These kinds of challenges existed at all times through the Islamic History. But in this age takes on major proportionsand consequences are catastrophic. Many Islamic authorities noticed this danger, try to warn and oppose it, offering solutions and invoking to return to the steady scientific approach. Among the leading scholars who warn about the danger of such phenomenon in the twentieth century Imam Mohamed El- Gazali and today Dr. Yusuf El- Qaradawi.

ŠERIJATSKO PRAVO

Prema islamskom učenju, pravo je u normu pretočena Božija volja sadrža-

na u dva glavna izvora: knjizi objave (Kur›an) i riječima i djelima poslanika Muhameda a. s. (sunnet). Propisi islamskog prava sadržani u ova dva izvora prvobitno su se nazivali Šerijat(sharī›a). Islamsko pravo, tako, nije dato u gotovom obliku, već na osnovu priznatih izvora treba da se stvaralački konstruira.

Osnovna postavka islamske nauke je da šerijatski propisi odražavaju Božansku volju i pravdu, da su obaveze pravedne, jer potiču od Boga. Razlikovanje pravde od nepravde se vrši se na temelju principa od kojih su došli islamski učenjaci otkrivajući *ciljeve islamskog vjerozakona (makasid eš šeri'a el islamiyya*). U standardnim djelima *usuli fikha*, navodi se da je glavni cilj Šerijata postizanje dobrobiti i otklanjanje nereda (džalb el mesalih we dar el mafasid). (Karčić, 2013: 9)

RAZVOJ ŠERIJATSKOG PRAVA

U razvoju svakog prava uočava se proces postepenog uopćavanja. Započinje se s normama koje reguliraju pojedinačni slučaj da bi se došlo do općih normi koje reguliraju neodređeni broj slučajeva iste vrste. U tom procesu se izgrađuje i pravni pojmovni aparat. Polazi se od korištenja pojmova pozajmljenih iz svakodnevnog govora da bi se došlo do izvedenih pravnih pojmova. Da bi jedno pravo moglo efektivno da regulira stvarnost ono mora predstavljati sistem hijerarhijski uređenih normi. U izgradnji svakog sistema dolazi se do situacije u kojoj je moguće i potrebno čitav niz normi izraziti jednom normom većeg stepena općosti. Do ovih normi koje se nazivaju općim pravnim pravilima (*regulae iuris*) dolazi se induktivnim putem. One pomažu da se na kratak i jasan način iskaže smisao niza normi koje pravilo u sebi obuhvata. Formuliranje općih pravnih pravila je znak zrelosti određene pravne nauke i do njega se dolazi u vrijeme kada se vrši logička sistematizacija pravnog materijala do koga se došlo u formativnom periodu jurisprudencije.U nauci šerijatskog prava opća pravna pravila se nazivaju *el-kavaidu-l-kullijje*. Njima su sistematski posvetili pažnju pravnici koji su na sebe uzeli zadatak davanja završnog oblika naporima velikih pravnika koji su načela i propise Kur'ana i sunneta prevodili u elemente pravnog sistema. Opća šerijatska pravila su obrađivana u djelima pod naslovom *Ešbâh vennezâir*.

POTREBA ZA ŠERIJATSKIM PRAVOM

Ako govorimo o šerijatskom pravu danas u okolnostima aktuelnih konstalacija na međunarodnom geostrateškom polju, kroz prizmu kulturološko-političkih, ekonomskih i drugim relacija, onda se svakako moramo osvrnuti i na temelje tog prava i izazove koji se dotiču istih. Hadis je, pored Kur'ana, jedan od fundamenata Šerijata i neotuđivi je faktor u ulozi zakonodavaca. U ovom radu se nastoji ukazati na neke izazove kroz koji prolazi hadiska nauka, a samim tim i Šerijat. Važno je baviti se izazovima i perspektivama Šeri-

jata u okolnostima aktuelne zbilje i okolnosti u kome se nalazi čovječanstvo općenito, a islamski svijet i region jugoistočne Evrope posebno.Šerijatsko pravo, kao jedan od najsavršenijih sistema u historiji čovječanstva,evoluira u sistem koji je postao nezaobilazan u analizama mogućih rješenja za stanje u kome se nalazi društvo. Autoritativnost Šerijata je i dalje neupitna, a uspjeh u primjeni predstavlja nesporan integritet,čemu svjedoči povijest.

Svaki aspekt šerijatskog prava je podložan analizi, studijima i istraživanjima u pogledu izazova i perspektiva. Analiza svakog sistema treba biti temeljita u pogledu sustava , svih konzekvenci i fragmenta, tako i ishode i rezultate primjene. Da bi neko učenje analizirali moramo imati u vidu sve pojedinosti od onih suštinskih do sekundarnih.

Šerijatsko pravo je nastalo na temelju Božanske objave Kur'an-i kerima, Muhamedove a.s., prakse, ali i tradicije, i djela kao dva osnovna izvora do idžtihada i kijasa idrugih metodoloških pristupa koji su pokrili sve segmente ljudske djelatnosti i društvenih izazova, dajući pritom adekvatne odgovore, te predstavljajući savršen i besprekoran sistem adaptiran svakom vremenu i uvjetima. Prije nego se upustimo u analizu hadisa i Šerijata uopćeno, treba istaći da je najveći izazov za neki zakon, pa tako i Šerijat, mogućnost primjene i postizanje zadatih ciljeva, što je najbolje mjerilo njegove uspješnosti. Šerijat je to tokom više od hiljadu godina primjene pokazao svoju cjelovitost, adaptilnost i sveobuhvatnost.

Međutim, gašenjem hilafeta, danas nam je ostalo da se, nažalost, samo pozivamo na teoretska svojstva i prednosti, a što se tiče žive prakse i suštinske primjene Šerijata kao pozitivnog prava, jedino što možemo je da ukazujemo na historiju, tj. period pune primjene Šerijata u muslimanskoj državi. Uprkos bolnoj činjenici da je Šerijat danas na marginama društveno -političkih tokova, te daleko od ustrojstva na kojima počivaju međunarodni ustavni sistemi, pa čak i u islamskom svijetu, njegov značaj se ne smije zanemariti, posebno imajući u vidu neuspjeh svih ostalih programa koji razni državni sistemi već dugi niz godina pokušavaju primijeniti u cilju postizanja harmonije, ali nažalost svi ti pokušaji ostaju bez uspjeha.

Dakle, Šerijat je jedini pravni sistem koji je uspio da, u jednoj historijskoj etapi, na određenom geografskom prostoru, u različitim društvenim okolnostima (multikulturalizma, multireligioznosti, multinacionalnosti) u potpunosti uredi društvo. Nijednom drugom sistemu to nikada nije pošlo za rukom. Samo ta činjenica je dovoljna da se ne prestajemo baviti njime i težimo njegovoj ponovnoj primjeni.

Kao što smo već naglasili, mnogo je faktora koji Šerijat čine savršenim sistemom, a ovom prilikom ćemo govoriti o hadisu kao drugom primarnom izvoru Šerijata i njegovom doprinosu da bude takav kakav jeste.

Hadis- drugi izvor šerijatskog prava, po značaju i integritetu ne zaostaje za Kur'anom kao Božijom objavom. Zato je važno analizirati izazove sa kojima se hadis suočava.

Poslanikov sunnet kao paradigma kur›anske poruke

Brojni su kur›anski ajeti u kojima se ukazuje na značaj hadisa, tj. riječi i djela poslanika Muhameda, a.s., jedan od tih ajeta su i riječi Uzvišenoga:

O vjernici ! Pokoravajte se Allahu, i pokoravajte se Poslaniku....(Kur'an, En-Nisa, 59. ajet.)

I pokoravajte se Allahu, i pokoravajte se Poslaniku, i nek ste na oprezu! A ako leđa okrenete, znajte da je Poslanik Naš dužan samo da obznani.(El-Maida, 92. ajet.)

Uloga hadisa tj. suneta Muhameda a.s., nije bila samo puki primjer lijepog ponašanja,već je pored toga imala ulogu pojašnjenja i intepretacije Kur'an-i Kerima čiji tekst je veličanstveno sadržajan i sveobuhvatljiv, ali i općenit.Hadis dodatno pojašnjava tekst Kur'ana,a osnovna uloga mu je bila da pomogne u dostavi jasne poruke do običnih ljudi, koji će shvatiti suštinu na jednostavan i dokučiv način. Na ovu veličanstvenu dimenziju hadisa ukazuje Uzvišeni Allah dž.š., u sljedećim ajetima:

*A tebi Kur'an objavljujemo da bi ljudima objasnio to što im se objavljuje, a da bi oni razmislili.(*En-Nahl, 43, 44.ajet.)

Mi tebi knjigu objavljujemo, da bi im objasnio sve oko čega se oni razilaze , i kao uputu i milost narodu koji vjeruje.(En-Nahl, 64. ajet.)

Dakle, ovi ajeti nam potvrđuju da je zadnji Allahov Poslanik, a.s., imao zadaću da doslovno dostavi i objasni Kur'an ljudima.(Karalić, 2010: 48)

Hadis ili sunnet je praktični komentar Kur'ana, realna i idealna primjena islama, jer je Poslanik, a.s., bio interpretirani Kur'an i otjelotvoreni islam. Ovo je, snagom intelekta i razbora te zahvaljujući dugogodišnjem življenju uz Poslanika, a.s., spoznala majka vjernika, Aiša, r.a., i to izrazila divnim, stiliziranim riječima kad je bila upitana o moralnom liku Božijeg Poslanika a.s., njen je odgovor glasio:*Poslanikov moral je bio Kur'an.(***Ahmed b. Hanbel, *Musned*, Muesesetu'l Kurtube, 6/91 br. 24645**.)

Pa ko hoće da upozna praktični islam sa njegovim karakteristikama i temeljima neka ga upozna do u detalje obrazloženog i utjelovljenog u Vjerovjesnikovoj verbalnoj, praktičnoj i odobravajućoj tradiciji.(El-Karadawi, 2001:15.*)*

HADISKI TEKST KAO IZVOR ZAKONODAVSTVA

Hadis je drugi izvor islama, kako u zakonodavstvu tako i u usmjeravanju (*et-tevdžih*). Njemu se obraća pravnik radi izvođenja pravnih normi, ali i daija i odgajatelj da u njemu nađe nadahnjujuća značenja, usmjeravajuće vrijednosti, divne mudrosti, metode koje potiču na dobro ili zastrašuju te odvraćaju od činjenja zla. Učenjaci su jednoglasni za hadise, i njihovu autoritativnost kao argumentu određivanju praktičnih šerijatskih normi koje predstavljaju stub pravne nauke i temelje dozvoljenog i zabranjenog(*halal i haram*). (Balić, 2012:18)

Pored duhovne dimenzije Muhamedove a.s., misije koja je imala za cilj duhovni odgoj i preporod čovječanstva, još važnija uloga njegovog djela je

bila uspostava sveobuhvatnog društvenog sistema na kojima će te vrijednosti počivati. Za uspostavu harmoničnog društva neophodna je uspostava vrijednosti na kojima to društvo počiva i sistem koji će tekovine tih vrijednosti njegovati i čuvati.

Prvenstvena uloga teksta Kur'ana i sunneta jeste da uputi pravoj vjeri i ispravnom načinu života, te u njima uz iskaze teološke prirode naporedo stoje moralne i pravne norme. Neki islamski učenjaci u dokazivanju čvrstine argumentacije sunneta, navode da je po tom pitanju postignut konsenzus ummeta. Među zagovornicima te teorije je i Ibn Hazm ez-Zahiri koji ne samo što tvrdi da je postignut konsenzus, već je i stanovišta da je nevjernik svako ko se tome suprotstavlja i misli suprotno. U tom smislu, Ibn Hazm kaže: *Složili su se da ako se ustanovi za neki govor, koji se pripisuje Poslaniku, da je zaista njegov onda je stroga dužnost da se po njemu postupi*.(Ibn Hazm, *Meratibu'l- idžma*, str. 175). Kao argument svojoj tvrdnji naveo je kur'anski ajet u kome se kaže:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَطِيعُواْ اللهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ
إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلاً

O vjernici, pokoravajte se Allahu i pokoravajte se Poslaniku i predstavnicima vašim. A ako se u nečemu ne slažete, obratite se Allahu i Poslaniku, ako vjerujete u Allaha i u Onaj svijet; to vam je bolje i za vas rješenje ljepše.(Kur'an, 3:59.)

Dakle, u ovom ajetu je imperativ vraćanje na kur'anski tekst i na govor Poslanika, a.s., a ova zapovijest je upućena nama vjernicima, sljedbenicima islama i svima koji će nositi dušu u svojim tijelima do Kijametskog dana, od ljudi i džina.(Ibn Hazm, El›ihkam 1/ 95-96.)

IZAZOVI SA KOJIMA SE SUOČAVA HADISKA NAUKA

Neophodnost primjene sistemskih naučnih metodoloških principa kod tumačenja hadisa, posebno u uspostavi zakonskih načela neminovna je profesionalnost i primjena neophodnih metodoloških principa. Islamski učenjaci u dvadesetom vijeku uočavaju poseban problem i svojevrstan izazov za islamsko pravo, a to je proizvoljno, ishitreno, površno i neosnovano tumačenje određenih hadiskih tekstova, mimo predviđene naučne metodologije od strane nekvalifikovanih pojedinaca. Izazovi ove vrste su postojali u svakom vremenu tokom duge muslimanske historije, ali u ovom dobu poprima široke razmjere i posljedice bivaju katastrofalne. Veliki broj islamskih autoriteta uočava ovu opasnost i pokušava da na nju upozori i da se njoj suprotstavi nudeći rješenja i pozivajući na vraćanje ustaljenim naučnom pristupu. Među vodećim učenjacima koji upozoravaju na ovu pojavu u dvadesetom vijeku bili su imam Muhamed El-Gazali i danas dr. Jusuf El-Karadavi.

Imam Gazali upozorava na pozadinu i posljedice takvog pristupa i vrlo jasno ukazuje da je jedan od ključnih razloga dekadence našeg ummeta danas u tome da se sveobuhvatnost poruke i suštine islama svodi na minorne, periferne rasprave.

U uvodu svoje studije o hadisu on kaže:

Opasnost dolazi iz redova učenika i pobožnih koji sada u mirnoj noći za islamski svijet dižu svoje glasove tako da neprijatelji islama u Evropi i Americi koriste plitkost njihova razmišljanja u suzbijanju novog buđenja naše izranjavane vjere.Civilizacija koja vlada svijetom je puna grešaka i nedostataka, međutim, ona će dominirati sve dok se ne nađe bolja zamjena! Da li su bolja zamjena za to kratka košulja i gusta brada ili bistar um, čisto srce, pravilan odgoj, čista priroda i ispravan hod?

Neki mladići su uspjeli da promijene sistem islamskog obrazovanja pa su marginalne stvari učinili temeljima, a važne, temeljne stvari -listovima koji padaju i nakon najslabijeg vjetra.(El-Gazali, 1998: 10)

Imam Gazali poziva na principijelno i dosljedno tumačenje izvora islama, gdje će savremeni učenjaci nastaviti izgradnju tamo gdje su stali njihovi prethodnici, a ne da se zanemari postignuto, suludo pozivajući da je neophodno direktno vraćanje izvorima bez osvrta na već postignuto u tom pogledu. Teško socio-ekonomsko stanje u kome se nalazi najveći dio islamskog ummeta, ne smije biti razlog da se odustaje od stvarnih vrijednosti, te da se pristupa stihijskom traganju za rješenjem koje neki vide u rigidnom, površnom, radikalnom tumačenju islama, čime se, zapravo, nanosi najveća šteta upravo interesima muslimana i islama.

Gazali upozorava:

Nužno je da se naše nasljedstvo, koje je vodilo svijet jedno vrijeme izvuče iz čahure, obnovi svoju misiju i opere Zemlju od prašine koja je njom popadala. Zbog toga gledam sa velikom pažnjom intelektualnu elitu koja vodi islamsko buđenje i sa strahom pratim njene uspone i padove, dobre i loše postupke, uvjeren da, što je bliže istini, to će biti više pod utjecajem nebeskog blagoslova i dobara ove zemlje.

Studirao sam sa islamskim znanstvenicima ovu vodeću intelektualnu elitu, pa smo se složili da je nužno ophoditi se s njom pažljivo i oprezno je upravljati pravim putem.

Primijetili smo da se glavne tačke u islamskom programu ne odnose na intelektualnu sferu koje su joj inače svojstvene. Mnoge od ovih tačaka smo zanemarili u svom povijesnom hodu, posebno u zadnjim stoljećima.

Da je ustrojstvo vlasti pravilnije, principi slobode i pravde jače izraženi ,mi ne bismo pali u kandže eksploatatora koji su nas zgrabili i skoro onemogućili našu misiju, i općenito naše postojanje. Koja je vrijednost preporoda, ako se ne znaju razlozi ranijih poraza?Drevne i savremene despotske vladavine rađaju znanstvena razilaženja koja ih ne dotiču:da li sumnja kvari abdest ili ne?

Da li će se Allah, džellešanuhu vidjeti na Ahiretu ili neće?Da li je učenje imama dovoljno i za klanjače?

Vladari despoti bi voljeli kada bi svi zapali u rješavanje ovakvih pitanja i nikada ih ne riješili, jer oni osjećaju pravu štetu tek kad se neko

upita:Da li država treba da služi pojedincu ili principu?Zašto imetak kruži među određenim ljudima?Da li ljudi treba da žive, kao što su rođeni, slobodni, ili treba da ih čine robovima nekada bičevi despotski, a nekad zalogaj hljeba? Jedan beduin je prilikom prvog osvojenja rekao Perzijancima:Došli smo da ljude izvedemo iz obožavanja

Allahovih robova u obožavanje Allaha, Jedinoga.Ovaj beduin je svojom urođenom iskrenošću uvidio glavne tačke islamskog programa i ukazao na njih.

Imam Karadavi, također, upozorava na nove štetne pojave kada je u pitanju korištenje hadisa i pozivanje na njegova značenja suprotno stavu priznatih mezheba, i priznatih autoriteta.

Od Poslanika,s.a.v.s., se prenosi predanje u kome nagovještava nevolje kojima će biti izložen Vjerovjesnikov nauk i Poslaničko nasljeđe identifikujući ih kao *fanatici, lažci i neznalice*.

Postoje mnogi destruktivni elementi koji predstavljaju opasnost po Vjerovjesnikov, a.s., sunnet i islamsku baštinu proisteklu iz njega.

KRIVO TUMAČENJE FANATIKA

Postoji krivo tumačenje koje se javlja kao posljedica fanatizma, suvišnog dušebrižništva i udaljenosti od umjerenosti kojom se odlikuje ova vjera, od tolerantnosti kojom je opisano ovo pravovjerje, te od lahkoće karakteristične za sve šerijatske obaveze. To je fanatizam zbog koga su još prije nas u propast otišli sljedbenici Knjige *(ehlu-l-kitab),* koji su pretjerivali u vjerovanju ili su prešli granice u obredima i u ponašanju.

Kuran na to kaže: *Reci: O sljedbenici Knjige, ne pretjerujte u vjerovanju svom, suprotno istini, i ne povodite se za prohtjevima ljudi koji su još davno zalutali i mnoge u zabludu odveli i sami sa Pravoga puta skrenuli.(* Kur'an, 5: 77.)

A Ibn 'Abbas prenosi od Vjerovjesnika a.s. da je rekao: *O ljudi, čuvajte se pretjerivanja u vjeri! Zaista su oni prije vas propali zbog pretjerivanja u vjeri.(* Ibn Madze, *Sunen*, 2/1008, br. *3029.)*

A Ibn Mes›ud kazuje da je Poslanik, a.s., rekao: *Propali su oni što pretjeruju! Poslanik je ovo ponovio tri puta.*(Muslim,*Sahih, 4/2055,* br. 2670.)

POJAVA LAŽOVA

Postoje također i izmišljotine kojima lažljivci nastoje u Vjerovjesnikov program unijeti ono što nije od njega, koji mu nastoje imputirati novotarije (*bid'ate*), koje njegova priroda odbija, koje su oprečne njegovom vjerovanju i zakonu, s čim nemaju veze ni njegove osnove, ni pojedinačni propisi. Kada nisu uspjeli u pokušaju da dodaju bilo šta Kur'anu, čuvanom u grudima, na papiru i jezicima, pomislili su da će im to lahko biti učiniti sa sunnetom i da će moći reći: *Rekao je Poslanik, a.s.*, a da za to nemaju dokaza.

Ali, velikani ummeta i čuvari sunneta su im pripremili zamke i prepreke i zatvorili im svaki prilaz za izmišljanje i umetanje. Nisu prihvatali hadis bez seneda, a ni sened dok ne ispitaju njegove prenosioce jednog po jednog, dok ne saznaju sve o njemu, njegovom životu, rođenju i smrti, dok ne saznaju gdje je učio, ko su mu bili učitelji, ko drugovi, ko učenici, koliko je bio povjerljiv i koliko bogobojazan,koliko jaku memoriju je imao i kako precizan

u prenošenju vijesti je bio, koliko su njegova predanja identična predanjima poznatih i povjerljivih prenosilaca, i koliko je predanja koje samo on prenosi. Zato su i kazali: *Sened je dio vjere. Da nije seneda govorio bi ko hoće, šta hoće! Tragalac za naukom bez seneda je obično čavrljalo.*

Nisu prihvatali hadis dok ne ispuni uslove povjerljivog hadisa.Ova preciznost i rigoroznost u provjeri *seneda,* njihovih uslova i okolnosti jeste osobenost islamskog ummeta, čime je on pretekao savremenu civilizaciju u definiranju principa naučno-historijske metodologije istraživanja.

POGREŠNO INTERPRETIRANJE NEZNALICA

Također postoji i pogrešno interpretiranje koje kalja istinu islama, riječi stavlja tamo gdje im nije mjesto i od islama otkida njegove dijelove da bi kasnije zanijekalo i učenja i norme koje predstavljaju kičmeni stub islama. Slični su lažovima koji islamu pripisuju ono što nije od njega, marginaliziraju ono što je prioritetno, ili daju prioritet onome što je marginalno.

Ovo nerazumijevanje, ili loša interpretacija, dolazi od strane onih koji ne poznaju ovu vjeru, nisu zadojeni njenim duhom, niti su svojim umovima dokučili njene velike istine, niti su u nauku dobro upućeni, niti su predani istini. Njih nema šta zaštititi od proizvoljnog i subjektivnog razumijevanja, zanemarivanja jasnih ajeta (*el-muhkemat*) i slijeđenja onih manje jasnih (*el-mutešabihat*). Oni žele izazvati smutnju i dati proizvoljna tumačenja. Oni slijede strast koja odvodi sa Allahova puta.To je interpretacija neznalica, makar se oni zaogrnuli u ulemanska odijela i nosili titule mudraca.

Ovo su pojave na koje se mora paziti i na njih upozoravati. Zarad njih se moraju pronaći neophodna pravila (tumačenja), koja će predstavljati odbrambeni mehanizam da i sami ne budemo uvučeni u njih.Većina heretičkih sekti i grupa koje su se odmetnule od ummeta, njegovog vjerovanja, zakona, te većina grupacija koje su zalutale sa pravoga puta, otišle su u propast zbog lošeg tumačenja i interpretacije.

Imam Ibnu-l-Qajjim je u svome djelu *Ruh* (Duša) napisao prosvijetljene riječi o nužnosti pravilnog razumijevanja poslaničke poruke, koje mi ovdje prenosimo: *Ono što je Poslanik, a.s., htio treba razumjeti bez pretjerivanja, ali i bez nemarnosti. U njegove riječi ne treba učitavati ono što one ne podrazumijevaju, niti treba zapostavljati bilo šta od upute i objašnjenja koja je tim riječima namjeravao. Zbog nepridržavanja ovog principa i njegova napuštanja izrodile su se mnoge zablude čiji broj zna samo Allah.Ustvari, nerazumijevanje onoga što su Allah i Poslanik a.s. htjeli je osnova i izvor svake novotarije i zablude koja se pojavila u islamu. To je generator svake greške bilo u osnovama vjere ili njenim detaljima. Situacija postaje krajnje ozbiljna kad se nerazumijevanju pridruži loša namjera. Veliko li je iskušenje za vjeru i vjernike kad se podudare nerazumijevanje predvodnika, makar on imao lijepe namjere, i loša namjera onih koji ga slijede! A mi samo od Allaha pomoći tražimo. Šta je sa pravoga puta odvelo qaderije, murdži›e, kharidžije, mu›tezile, džehmije, rafidije (ekstremne ši›ije), i sve ostale novotarske sekte do li nerazumijevanje Božanske i Poslanikove poruke? Rezultat tog nerazumijevanja je bio da je vjera u većini ljudi po-*

stala onakvom kakvu su zahtijevala njihova nerazumijevanja! A ono što su od Allaha i Njegova Poslanika, a.s., razumjeli ashabi i oni što su ih slijedili, to se prezire i na to se ne obraća pažnja niti za to ko mari. Ne čudi se ako pronađeš čitav Kur›an od početka do kraja i otkriješ da neki nisu kako valja shvatili poruku Allaha i Njegova Poslanika, a.s., ni na jednom mjestu.(Ibn Kajim El-Dževzije, Ruh, 1997.)

No, to može shvatiti samo onaj ko vjerovanja koja susreće kod mase, stavi pod lupu onoga sa čim je došao Poslanik, a.s. Onaj, pak, koji obrne čitav proces, pa ono što je donio Poslanik, a.s., posmatra u svjetlu svojih ubjeđenja i novotarija, slijedeći nekoga u kog ima povjerenja, s takvim je beskorisno polemisati. Ostavi i njega i ono što je odabrao. Prepusti ga onome što je slijepo prihvatio i zahvaljuj Allahu koji te poštedio iskušenja na koje ga je stavio!(El-Karadawi, 2001: 15)

28-456.5

Prof. dr. Sulejman Topoljak

PORICANJE SRODSTVA U SVJETLU ISLAMA I SAVREMENIH NAUČNIH ČINJENICA

Sažetak:*Ova studija se bavi jednim bitnim savremenim pitanjem - pitanjem negiranja potomstva u svjetlu savremenih naučnih činjenica. Na početku studija će se fokusirati na mjesto i važnost potomstva u islamskom pravu – Šerijatu, kao i brizi i pažnji Šerijata o njegovoj uspostavi i zaštiti. Nakon toga studija će se usmjeriti ka objašnjenju stavova islamskih pravnika po pitanju negiranja potomstva i to kroz dvije dimenzije: u slučaju rođenja djeteta prije šest mjeseci trudnoće i u slučaju sterilnosti muža.I na kraju studija će pokušati objasniti status negiranja srodstva u islamskom pravu putem savremenih naučnih činjenica poput krvnih grupa kao i DNK analize.*

Ključne riječi: potomstvo, srodstvo, poricanje, krvne grupe, sterilnost, intencije, status.

Abstact: ThisstudyRaises a contemporary question – the question of repudating in the light of contemporaryscientficfacts. At the begining the studyfocuses on the status and importance of parentage in Islamic law, how Shariacares and preserves the establishment of protection of posterity. Afterthat the studyexpands by showingviews of Islamic jurists about denial the Paternitythroughtwodimentions: In case of givingbirthbeforesixmonthes of pregnancy, and in case of husband was sterile. At the end the studytries to explain the ststus of relatedness in InIslamic law throughdue to contemporaryscientficfacts like bloodgroup and DNA analysis.

Key words: posterity, parentage , denial, bloodgroup, sterile, intention, status.

UVOD

Srodstvo ima veoma značajno mjesto kako u životu pojedinca tako i naroda. To je nagon kojeg čovjek osjeća u svojoj ljudskoj prirodi. Zato se primjećuje da su svi narodi brinuli o svom potomstvu i to zbog njegove važnosti i opasnosti usljed njegova zanemarivanja. Zaštitom potomstva se postiže skladnost, čednost i čistota moralnog i društvenog života, a njegovim zanemarivanjem moralni pad porodice i društva. Islam je potomstvu i čistoti društva i zajednici posvetio krajnju pažnju, jer je njegova misija usavršavanje moralnih vrijednosti kako kod pojedinca tako i kod društva i zajednice pa i same države. Zbog toga on potiče svoje sljedbenike na svako dobro putem kojeg se uspostavlja i štiti potomstvo i u isto vrijeme upozorava na svako zlo koje sprječava uspostavu i uništava srodstvo i to u svakom vremenu i prostoru sve do Sudnjeg dana. Kako god je islam dao veliku pažnju utvrđivanju potomstva postavivši taj proces na jasne i realne temeljie, isto tako je prihvatio i proces njegova negiranja na mjestu gdje nema mogućnosti za njegovo legalizovanje gdje god i kad god se utvrde dokazi za to. I u tome je jedna vrsta opreznosti i obazrivosti prema potomstva.Klasični islamski pravnici navodili su kao primjer slučajeve gdje bi pri utvrđivanju potomstva činjenice dolazile u kontradiktornost sa potomstvom pa bi se potomstvo radi toga poricalo, kao npr. kada bi se žena porodila prije šest mjeseci nakon prve bračne noći. Nauka nas je također u savremenom dobu stavila pred inovativne naučne činjenice koje imaju snažna značenja i dokaza po pitanju utvrđivanja i negiranja potomstva. Ova studija će se fokusirati na negiranje potomstva putem činjenica, bez obzira da li one po nekim učenjacima i pravnicima bile klasične, kao i sa novim poput savremenih naučnih otkrića putem krvnih grupa ili DNK analizom. Studija je podijeljena na uvod, tri dijela i zaključak.

Prvi dio: *Mjesto i uloga srodstva u islamu,*

Drugi dio: Činjenično negiranje srodstva,

Treći dio: *Poricanje srodstva putem savremenih naučnih činjenica,*

Zaključak: Rezultati studije.

PRVI DIO:
MJESTO I ULOGA SRODSTVA U ISLAMU

Islam je pitanju časti i potomstva dao posebno mjesto i zbog njihove važnosti u reguliranju i uspostavi ljudskog života učinio ih jednom od generalnih i nužnih intencija. U tom smislu imam Šatibi je rekao da je cilj nužnih stvari neophodna uspostava interesa vjere i ovog svijeta, jer ukoliko se oni zanemare i unište ovosvjetski interesi se neće odvijati pravilno, nego će nastupiti nered, krvoprolića i nestanak života a na drugom svijetu će nestati spasa i blagostanja iz čega će proisteći očita propast.[1] Poradi zaštite te inten-

1 Šatibi, *El-Muvafekat*, 2/8.

cije islam je propisao jedan cijeli sistem poput dozvole braka,zabrane bluda, kazne i zabrane, utvrđivanje srodstva, itd. Utvrđivanje potomstva je jedno od osnovnih prava djeteta. Srodstvo je sredstvo koje trasira obilježja jednog društva i zajednice i to putem definiranja osnovne njegove ćelije – porodice. Zato je moguće ukratko se osvrnuti na metodologiju zaštite potomstva sa strane njegove uspostave i egzistencije kao i sa strane njegove zaštite i nestanka.

Zaštita potomstva sa strane njegove uspostave i egzistencije

Islam je propisao mnogobrojne propise radi uspostave i održanja potomstva, a najpoznatiji su:

a) Dozvola braka i poticanje na njegovo sklapanje. U tom smislu Uzvišeni je rekao:

فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ

- Onda se ženite onim ženama koje su vam dopuštene, sa po dvije, sa po tri i sa po četiri. (En-Nisa, 3.) Citirani ajet naređuje i podstiče na brak. Međutim, pošto je ta naredba uslovljena onima koje su nam dozvoljene, ili koje nam se sviđaju, onda je ona transformirana iz vadžiba u mendub. Dakle, navedeni ajet je dokaz propisanosti i poželjnosti braka zbog čednosti i zaštite potomstva koje se postižu putem njega.[2]

Abdullah b. Mesu, r.a., je rekao: *Bili smo jedne prilike sa Poslanikom, s.a.v.s., pa je rekao: -Ko je od vas spreman da se oženi, nek se oženi jer je brak bolji za kontrolu pogleda i zaštitu polnog organa. Ako nije spreman neka posti jer će mu to biti bolje - čednije.*[3]

Citirani hadis podstiče i motivira na brak. Hadis je ukazao na neke od intencija braka, a koje u isto vrijeme podstiču čovjeka na sklapanje braka putem čega se ujedno i štiti potomstvo i ljudska vrsta.[4]

b) Propisi koji definiraju brak i štite ga poput:

- *svjedočenja*. Od Ebu Hurejre, r.a., se prenosi da je rekao da je praksa učenih od vremena ashaba, tabiina i onih poslije njih svjedočenje. Svi su tvrdili i govorili:*Nema braka bez svjedoka*.[5]Citirani hadis uslovljava svjedočenje pri sklapanju braka radi njegove regularnosti i zaštite bračnih prava gdje spada i zaštita potomstva.[6]

Od Ebu Musa, r.a., se prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: N*ema braka bez staratelja*.[7] Hadis je dokaz za uslovljavanje *starateljstva* pri sklapanju braka radi njegove zaštite braka i sklapanja na propisan način kako se ne bi pri tome desila bilo kakva vrsta pretjeranosti.[8]

2 Ševkani, *Fethul-Kadir*, 1/419.
3 Bilježi ga Buharija u svom *Sahihu*, 2/673., hadis br.1806.
4 Vidi: Ibn Hadžer, *Fethul-Bari*, 4/119.
5 Bilježi ga Tirmizi, 3/411., hadis br. 1103.
6 Vidi: Ševkani, *Nejlul-evtar*, 6/126.
7 Bilježi ga Tirmizi, 3/407., hadis br. 1101.
8 Vidi: AzimAbadi, *'Avnul-m'abud*, 4/187.

OBZNANJIVANJA BRAKA

Od Aiše, r.a., se prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Obznanite brak, neka on bude u džamijama i na njemu koristite defove.*[9] Hadis podstiče na objavljivanje braka i upotrebi defa na javnom mjestu poput džamije i to sve zbog što veće opreznosti pri njegovu reguliranju, zaštiti prava i posljedica koje proističu iz njega.[10]

Zaštita potomstva sa strane njegove zaštite i nestanka

Islam je također propisao mnogobrojne propise radi zaštite i očuvanja potomstva, a najpoznatiji su:

1) Zabrana bluda i propisivanje kazne za počinioca tog djela

Uzvišeni je rekao:

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا ۖ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا

I što dalje od bluda, jer to je razvrat, kako je to ružan put! (El-Isra, 32.)

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

Bludnicu i bludnika izbičujte sa stotinu udara biča, svakog od njih. (En-Nur, 2.)

Ajeti jasno ukazuju na zabranu bluda. Zakonodavac je zabranio svako sredstvo koje vodi bludu i propisao za onoga koji ga počini fiksnu kaznu koja se propisuje zbog Božijih prava i radi opasnih posljedica i implikacija koje se reflektuju na cijelo društvo i zajednicu jer se putem bluda ruše čast i potomstvo ljudi.[11]

2) Zabrana adopcije

Uzvišeni je rekao:

وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُم بِأَفْوَاهِكُمْ ۖ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ

Niti je posinke vaše sinovima vašim učinio. To su samo vaše riječi, iz usta vaših, a Allah istinu govori i na Pravi put izvodi. (El-Ahzab, 4.)

ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ –

Zovite ih po očevima njihovim, to je kod Allaha ispravnije.(El-Ahzab, 5.)

Citirani ajeti obavezuju pripisivanje srodstva djece njihovim očevima i u isto vrijeme zabranjuju da se ona pripisuju nekom drugom ko nije otac tj. zabranjuju adopciju. Ajeti također ukazuju da je najpravednije i najprihvatljivije da se njihovo srodstvo pripiše njihovim očevima.

3) Upozorenje na opasnost poricanja djeteta ili njegova pripisivanje nekom drugom

Od Ebu Hurejre, r.a., se prenosi da je čuo Allahova Poslanika, s.a.v.s., da je rekao kada su objavljeni ajeti o *li›anu*[12]: *Svaka žena koja uvede (podmetne) među*

9 Bilježi ga Tirmizi, 3/398., hadis br. 1089. i Buharija, 5/1976., hadis br. 4852.

10 Vidi: San'ani, *Subulus-selam*, 3/896.

11 Ševkani, *Fethul-Kadir*, 3/223., 4/4.

12 Međusobno prizivanje Allahova prokletstva (proklinjanje) na onog supružnika koji ne govori istinu a to se dešava kada muž optuži svoju ženu za pronevjeru a ne bude imao

neki narod – porodicu čovjeka – dijete koje nije njihovo nema sa Allahom ništa, a niti će ga Alah uvesti u džennet. Svaki čovjek koji porekne svoje dijete gledajući u njega, Alah će se zakloniti od njega i osramotiće ga na Sudnjem danu pred cijelim svijetom.[13]

Hadis ukazuje na opasnost podmetanja djeteta mužu od strane njegove supruge koje nije njegovo zbog toga što se na taj način miješaju potomstva, kao i na opasnost negiranja djeteta tj. negiranja njegova srodstva. Zato je Poslanik, a.s., nagovijestio veliku kaznu za sve one koje podmeću svojim muževima djecu kao i za sve one koji negiraju svoju rođenu djecu.[14]

4)Upozorenje na odricanje srodstva

Od Ebu Zerra, r.a., se prenosi da je čuo Allahova Poslanika, s.a.v.s., kada je rekao: *Svako ko svjesno svoje srodstvo pripiše nekom drugom mimo ocu učinio je nevjerstvo. A ko sebi pripiše nečije srodstvo koje mu ne pripada neka pripremi sebi mjesto u vatri.*[15]

Žestoka kazna koja se nagovještava u hadisu onome koji porekne svoje srodstvo ukazuje na opasnost odricanje potomstva.[16]

Sve navedeno ukazuje na važnost srodstva i potomstva što implicira i njihovu nužnost očuvanja putem njihova utvrđivanja i zaštite.

DRUGI DIO
ČINJENIČNO NEGIRANJE SRODSTVA

Kako god je islam posvetio veliku pažnju očuvanju i zaštiti potomstva isto tako je posvetio pažnju i njegovu nepriznavanju kada se nađu dokazi koji nalažu njegovo poricanje. U ovom dijelu ćemo se osvrnuti na poricanje potomstva prije pojave i otkrića nekih savremenih naučnih dokaza bez obzira da li se radilo o onim dokazima koje je potvrdio pravni tekst, ili onima koji su plod idžtihada onih koji su kompetentni za to, a potom ćemo se fokusirati na poricanje potomstva putem savremenih naučnih činjenica i dokaza.

NEGIRANJE SRODSTVA PUTEM LI'ANA

Islamski pravnici su načelno saglasni da je mužu dozvoljeno negirati srodstvo svog djeteta koje se rodi u braku ukoliko kod svoje žene nađe neke dokaze koji ukazuju na to. U tom slučaju negiranje srodstva ima status implicitne potvore supruge za blud, jer se od muža ne može zamisliti da porekne svoje srodstvo bez jakih dokaza koji ga tjeraju da potvori ženu sa tim nemoralom. Zato je Uzvišeni propisao način na koji se sprovodi proces *li›ana*. Uzvišeni je rekao:

svjedoka za to osim sebe.

13 Bilježi ga Nesai, 6/179., hadis br. 3481, 2263. i 2743.

14 San'ani, *Subulus-selam*, 3/1120.

15 Bilježe ga Buharija, 3/1292., hadis br. 3317. i Muslim, 1/97., hadis br. 61.

16 Vidi: Ševkani, *Nejlul-evtar*, 1/295.

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ ۙ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ
وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ ۙ إِنَّهُ لَمِنَ
الْكَاذِبِينَ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ

A oni koji okrive svoje žene, a ne budu imali drugih svjedoka, nego su samo oni svjedoci, potvrdiće svoje svjedočenje zakletvom Allahom, i to četiri puta da zaista govore istinu, a peti put da ih pogodi Allahovo prokletstvo, ako lažu! A ona će kazne biti pošteđena, ako se četiri puta Allahom zakune da on, doista, laže, a peti put da je stigne Allahova srdžba, ako on govori istinu! (En-Nur, 6-9.)

Značenje ajeta pojašnjava predaja koja se prenosi od Ibn Abbasa, r.a., da je Hilal b. Umej je potvorio svoju ženu pred Poslanikom, s.a.v.s.,sa Šerikom b. Sahmaom pa je na to Poslanik, a.s., rekao: *Daj dokaz ili ćeš dobiti kaznu po svojim leđima.* Hilal je rekao: *Allahov Poslaniče, kada neko od nas vidi na svojoj ženi nekog čovjeka, otići će nakon toga tražiti dokaz?* Međutim, Poslanik, a.s., je i nastavio govoriti: *Dokaz ili kazna po tvojim leđima.* Hilal je rekao: *Tako mi Onoga koji te je poslao sa istinom ja uistinu govorim istinu i Allah će sigurno objaviti nešto što će osloboditi moja leđa kazne.* Nakon toga je sišao Džebrail i objavio Poslaniku, a.s.: *A oni koji okrive svoje žene,* pa sve do: *ako on govori istinu.* Poslanik, a.s., je potom krenuo i poslao po Hilalovu ženu. Hilal je došao i posvjedočio a Poslanik, a.s., je govorio: *Allah doista zna da neko od vas dvoje laže, pa ima li ko da se pokajao. Potom je žena ustala i počela se kleti. Kada je došlo do petog proklinjanja zaustavili su je i rekli joj:* Peto *svjedočenje implicira kaznu!?* Ibn Abbas je rekao: *Stala je zbunjena i neodlučna tako da smo pomislili da će odustati. Međutim, nastavila je i rekla:Neću osramotiti svoj narod ostatak ovog dana, pa je izrekla i peto svjedočenje.*[17]

Od Ibn Omera, r.a., se prenosi da je Poslanik, a.s., sproveo proces *li›ana* između nekih supružnika: muža i žene nakon čega je muž porekao srodstvo svog djeteta pa ih je Poslanik,a. s., rastavio i pripisao dijete supruzi.[18]

Iz pravnih tekstova Kur’ana i sunneta se razumije da potvora općenito implicira kaznu za klevetnika, propis koji se odnosi i na situaciju kada muž potvori svoju ženu, osim ako se ne nađu dokazi koji potvrđuju da je potvoreni počinio blud. Ovaj propis se primjenjivao sve dok se nije desio navedeni slučaj sa Hilalom nakon čega je objavljen drugi propis po kom se muž izuzima iz toga propisa klevete i podvodi pod propis *li›ana.*

Propis o *li›anu* je propisan Kur’anom, sunnetom i konsenzusom učenjaka.

Zakonodavac je propisao da potvora supruge od strane njena muža implicira proces *li›ana*, osim ako muž porekne potvoru nakon čega bi se u tom slučaju trebao kaznitisa sankcijom za klevetu.

Ovaj izuzetak opravdavaju mnoga jaka i legalna šerijatska opravdanja. Propisivanje *li›ana* donosi sljedeće koristi:

1- Štiti čast i pravo muža, jer je čovjek nemoguće da zna za blud svoje žene, a da i dalje nastavi živjeti sa njom, a u isto vrijeme nema načina da se

17 Bilježi ga Buharija, 4/1772., hadis br. 4470.
18 Bilježe ga Buharija, 5/2036., hadis br. 5009. i Muslim, 2/1132., hadis br. 1494. Navedena verzija je Buharina.

to argumentirano dokaže. Zato je proces *li›ana* jedni izlaz u takvoj situaciji.

2- *Opreznost prema srodstvu,* jer kada neko bude siguran da nije općio sa svojom ženom neko određeno vrijeme, ali je i pored toga nađe da je trudna u tom slučaju će biti potpuno uvjeren da trudnoća nije njegova i kako onda da mu se takvo dijete pripiše. U tom slučaju on ima pravo poreći srodstvo ali'ane u takvoj situaciji jedini izlaz da se srodstvo porekne i to kao izuzetak iz općeg pravila – *da dijete pripada bračnoj postelji*.

3- *Tvrdnju - potvoru muža da mu je žena počinila blud ne potvrđuje dokaz*. U slučaju da muž ne bude govorio istinu žena ima pravo da odbije optužbu nakon čega se poništava kazna za blud, ali se u isto vrijeme ne poriče ni pravo muža na poricanje srodstva djeteta.[19]

Prema tome, Zakonodavac je dao mužu pravo da porekne svoje srodstvo u slučaju kada se utvrde dokazi na osnovu kojih se može zaključiti da se dijete njegove žene ne može pripisati njemu. U tome je jasan dokaz da se po bukvalnom značenje hadisa: *Dijete pripada bračnoj postelji a bludniku je to zabranjeno*[20], ne postupa u slučaju kada se nađe dokaz koji mu je kontradiktoran, koji ga pobija i koji je jači od njega.

Negiranje srodstva putem dokaza

Islamski pravnici su saglasni da je dozvoljeno poreći srodstvo i kada za to postoje dokazi koji ga negiraju.

PORICANJE SRODSTVA NA OSNOVU DUŽINE TRUDNOĆE

Islamski pravnici su saglasni da je najmanji period trudnoće šest mjeseci. Na osnovu toga, nemoguće je onda zamisliti bilo koju trudnicu da rodi prije šest mjeseci.[21]Dokaz za to je činjenica da je Kur'an odredio trideset mjeseci za period trudnoće i dojenja i to u sljedećem ajetu:

ارًهْشَ نَوثُلاثَ هُلُاصَفوَ هُلُمْحَوَ اهًرْكُ هُتْعَضَوَوَ اهًرْكُ هُمُّأُ هُتْلَمَحَ انًاسَحْإِ هِيْدَلِاوَبِ نَاسَنْلإِا انَيْصَّوَوَ

Čovjeka smo zadužili da roditeljima svojim čini dobro; majka njegova s mukom ga nosi i u mukama ga rađa, nosi ga i doji trideset mjeseci. (El-Ahkaf, 15.)

Isto tako je Kur›an propisao period dojenja dvije godine i to u sljedećem ajetu:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ

Mi smo naredili čovjeku da bude poslušan roditeljima svojim. Majka ga nosi, a njeno zdravlje trpi, i odbija ga u toku dvije godine. Budi zahvalan Meni i roditeljima svojim, Meni će se svi vratiti. (Lukman, 14.)

Prema tome, kada oduzmemo period dojenja, tj. dvije godine od perioda

19 Vidi: Kasani, *El-Bedai'*, 4/132., Remli, *Nihajetul-muhtadž*, 7/112., Behuti, *Keššaful-kina'*, 5/397., Ibn Hazm, *El-Muhalla*, 9/337.

20 Bilježi ga Buharija, 6/2499., hadis br. 6432.

21 Vidi: Džessas, *Ahkamul-Kur'an*, 2/116., Nevevi, *Revdatut-talibin*, 6/37., Behuti, *Keššaful-kina'*, 4/463, Ibn Hazm, *El-Muhalla*, 10/131., Murteda, *El-Bahruz-zehhar*, 4/229.

trudnoće i odbijanja, a to je trideset mjeseci, ostaće nam period trudnoće, a to je šest mjeseci.

Prenosi se da je Osmanu, r..a, dovedena neka žena koja se porodila nakon šest mjeseci trudnoće pa je naredio da se kamenuje pa mu je Alija, r.a., rekao: *Ona to ne zaslužuje jer je Uzvišeni rekao u Svojoj knjizi:- Nosi ga i doji trideset mjeseci,- a isto tako je rekao na drugom mjestu:- Majke doje svoju djecu dvije godine kod onoga koji želi da upotpuni dojenje.- Prema tome, trudnoća biva šest mjeseci pa zato ona ne treba da se kamenuje. Nakon toga je Osman poslao da se obustavi njeno kamenovanje, međutim, već je bila kamenovana.*[22]

Također treba istaći da nema kontradiktornosti između nauke i islamskog prava po pitanju najkraćeg perioda trudnoće, jer i nauka prihvata da je najmanji period trudnoće šest mjeseci.[23] Sukladno toj činjenici, ukoliko neka žena rodi prije šest mjeseci nakon prve bračne noći, u tom slučaju će se sigurno znati i vjerovati da novorođenče nije plod braka u kojem se rodilo.

Iz opservacija islamskih pravnika kada govore o *li›anu* može se zapaziti da oni mnoge propise koji se odnose na taj proces povezuju sa pitanjem najmanjeg perioda trudnoće, gdje šest mjeseci uzimaju kao neprikosnoven dokaz po pitanju priznanja ili poricanja potomstva.[24]

Ibn Kudame je rekao: *Kod koga žena rodi dijete za koje je nemoguće vjerovati da je plod braka sa njom neće mu se priznati njegovo srodstvo i neće biti potrebe da ga porekne, jer u tom slučaju on sigurno zna da nije njegovo i zato mu se neće ni pripisati kao npr. da rodi dijete za manje od šest mjeseci od prve bračne noći. Ovo mišljenje zastupaju svi islamski pravnici, jer je očito i sigurno da ga je zanijela prije nego što je stupila sa njim u brak.*[25]

Prema tome, čija žena rodi dijete prije šest mjeseci od sklapanja braka, njegovo srodstvo se neće pripisati mužu, a niti će muž trebati izvršiti proces *li›ana* radi poricanja njegova srodstva.

Međutim, nakon toga se postavlja logično pitanje: *da li će takva trudnoća u braku biti dokaz protiv supruge da je počinila blud i da li će se nakon toga izvršiti nad njom sankcija za preljubu?*

Po ovom pitanju islamski pravnici imaju dva mišljenja:prvo mišljenje je i mišljenje većine islamskih pravnika, da se na osnovu same trudnoće ne može izvršiti kazna za blud jer postoji mogućnost da je trudnoća plod silovanja ili diskutabilna polnog odnosa a sve to poništava izvršenje fiksnih kazni. Međutim, ukoliko supruga prizna da je počinila blud, nad njom će se tada izvršiti kazna. To je mišljenje hanefija, šafija, hanbelija, zahirija i zejdija.[26]Drugo mišljenje, je mišljenje malikija, da je obaveza – vadžib nad takvom ženom

22 Bilježi ga Malik, *El-Muvetta*, str. 593., hadis br. 1502.
23 Vidi: El-Haml/el-hamlšer'an: http:/islamset.com/arabic/abioethics/ndwat/gayar.htm
24 Vidi: Ibn Hemmam, *ŠerhuFethil-Kadir*, 4/358., Badži, *El-Munteka*, 4/146., Ibn Kudame, *El-Mugni*, 8/210., Ibn Hazm, *El-Muhalla*, 12/61.
25 Ibn Kudame, *El-Mugni*, 7/428.
26 Ibn Hemmam, *ŠerhuFethil-Kadir*, 5/213., Šerbini, *Mugnil-muhtadž*, 4/146., Ibn Kudame, *El-Mugni*, 8/210., Ibn Hazm, *El-Muhalla*, 12/61., Ibn Murteda, *El-Bahruz-zehhar*, 6/22.

izvršiti kaznu za blud, a pozivanje na silovanje ili diskutabilan odnos treba potkrijepiti validnim dokazima.[27]

Po ovom pitanju je najispravnije postupiti po općem pravilu koje se primjenjuje u islamskom krivičnom pravu kada je u pitanju primjena šerijatskih fiksnih kazni da se njihova primjena poništava zbog postojanja sumnji i dilema. Od Aiše, r.a., se prenosi da je Allahov Poslanik, a.s., rekao:Zanemarite *primjenu šerijatskih fiksnih kazni koliko god možete. Pa ako postoji za optuženog bilo kakav izlaz pustite ga jer nadležnima – imamu je bolje da pogriješi u oprostu nego u primjeni kazne.“*[28] Isto tako, sama trudnoća nužno nije dokaz za blud koji nalaže sankciju, jer postoji mogućnost, kako smo rekli, silovanja, diskutabilna odnosa ili nesvjesnosti što može biti produkt podmetanja različitih sredstava obmanjivanja i opijanja. Dakle, postojanje sumnji i dilema oko počinjenja bluda anulira izvršenje fiksnih kazni. Prema tome, ukoliko žena prizna da je počinila blud nad njom će se izvršiti kazna za blud, a ukoliko se pozove na nešto što se može smatrati sumnjom kazna će se u tom slučaju anulirati.

NESPOSOBNOST MUŽA DA BUDE OTAC

1)Srodstvo djeteta od onoga koji po prirodi ne može imati dijete

Islamski pravnici su saglasni da se srodstvo ne može priznati mužu, pa makar se dijete rodilo i poslije šest mjeseci od sklapanja braka, ukoliko po prirodi nije spreman da bude otac kao npr. kada se radi o djetetu mužu.

Zejle'i je rekao:*Dužnost je da se srodstvo djeteta ne pripiše mužu onda kada je to nemoguće poput djeteta muža zbog nepostojanja sperme kod njega.*[29]

El-Mevak je rekao: *Ukoliko se radi o djetetu koje ne može imati djecu a može imati polni odnos pa se pokaže trudnoća kod njegove žene dijete se neće njemu pripisati a nad ženom će se kazna za blud primjeniti.*[30]Šerbini je rekao: *Ukoliko dijete koje ne može imati djece umre i ostavi trudnu ženu, ona će po mjesecima odčekati svoj iddet a ne po porođaju, jer se njegovo srodstvo poriče djetetu zbog toga što nije imao polucije.*[31] Ibn Kudame je rekao: *Ukoliko se radi o mužu mlađim od deset godina pa mu se žena porodi dijete se neće njemu pripisati jer takav muž ne može imati djecu a niti može imati polni odnos.*[32]

Postoje dileme oko starosti djeteta u kojoj dobi ne može imati djece. Te dileme su nastale oko godina u kojima se smatra da dijete ima zrelu spermu od koje žena može zanijeti. Poznato je da to varira od osobe do osobe, tako da se stanovnici vrućih predjela razlikuju od stanovnika hladnih podneblja. Zbog toga je nastalo razilaženje učenjaka oko definiranja tih godina i pored toga što su se usaglasili oko načela po kojem se ne priznaje srodstvo djetetu –

27 El-Mevak. *Et-Tadžuvel-iklilu*, 6/294.
28 Bilježi ga Tirmizi, 4/33., hadis br. 1424.
29 Zejlei', *Tebjinul-hakaik*, 3/38.
30 El-Mevak, *Et-Tadžvel-iklil*, 4/14.
31 Šerbini, *Mugnil-muhtadž*, 3/396.
32 Ibn Kudame, *El-Mugni*, 7/428.

mužu koje ne može imati djecu. Međutim, u svjetlu savremenih medicinskih činjenica obaveza je takva razilaženja zanemariti, jer je danas savremena medicina u mogućnosti kategorički tu dilemu riješiti i razjasniti.

2) Ko posjeduje neku bolest koja ga je učinila sterilnim – neplodnim

Islamski učenjaci su saglasni da se čovjeku koji ima neku bolest koja ga bez dileme čini sterilnim ne pripisuje srodstva djeteta koje se radi od žene sa kojom je u braku.

Zejlei je rekao: *Oko čovjeka koji nema penisa postoje dileme između Ebu Jusufa i Muhammeda jer je on nemoćniji od bolesnog za razliku od sterilnog...Ukoliko mu se rodi dijete priznaće mu se njegovo srodstvo i žena će imati pravo na cijeli mehr po saglasnosti islamskih pravnika. Ovo pravilo će važiti samo ukoliko se sazna da on polucira, u protivnom mu se neće priznati srodstvo.*[33]Međutim, islamski pravnici nisi saglasni po pitanju definiranja stanja u kojima se čovjek smatra neplodnim kao npr. po pitanju onoga kome je penis odsječen, koji nema penisa, a niti testisa, itd. Ali i pored toga oni su saglasni da ukoliko je nemoguće spermi stići do ženinog polnog organa neće se srodstvo priznavati. Prema tome, ukoliko se može na bilo koji način zamisliti ubrizgavanje sperme bez ulaska penisa priznat će se potomstvo u protivnom neće. Kada se kategoričkim dokazima utvrdi da je u datim slučajevima nemoguć dolazak sperme u materice, potomstvo se neće priznavati.[34]

U svjetlu savremenih medicinskih činjenica moguće je sa sigurnošću nabrojati sva stanja kada je čovjek neplodan i kada mu se ne može pripisati dijete i priznati njegovo srodstvo.

REZIME

Na osnovu navedenih podataka očito je da se srodstvo može negirati na osnovu naučnih dokaza i činjenica koje ga negiraju. Kada se nađe nepobitan dokaz da je nemoguće pripisati trudnoću mužu, u tom slučaju se ona ne smije i ne može priznati mužu, pa zato nema ni potrebe da se srodstvo negira ili provodi proces proklinjanja – *li›an*.

Kada se utvrdi trudnoća čiji uzrok nije muž, u tom slučaju žena se smatra optuženom za blud i ima jedan od dva izbora: ili da prizna blud, pa da se nad njom izvrši kazna za preljub, ili da ne prizna i porekne ga zbog određenog razloga kojeg treba navesti poput diskutabilnog polnog odnosa, prisile, itd., pa će se kazna zbog te sumnje poništiti po mišljenju većine pravnika i to je najispravnije mišljenje.

33 Zejlei, *Tebijinul-hakaik*, 2/144., Nevevi, *Minhadžut-talibin*, 3/396.

34 Vidi: Zejle'i, *Tebjinul-hakaik*, 2/144., El-Mevak, *Et-Tadžvel-iklil*, 4/141., Šerbini, *Mugnil-muhtadž*, 3/396., Ibn Kudame, *El-Mugni*, 7/429., Ibnul-Murteda, *El-Bahruz-zehhar*, 4/230.

PORICANJE SRODSTVA NA OSNOVU SAVREMENIH NAUČNIH ČINJENICA

Općepoznato je da se islam kod utvrđivanja potomstva oslanja na očite, vidljive i jasne, tj. materijalne dokaze. Ovo je bez sumnje originalna metodologija koju je moguće zapaziti u mnogim fikhskim pitanjima i problemima. Kada je nemoguće spoznati bit neke određene stvari u tom slučaju se u obzir uzimaju upravo ti materijalni, vidljivi i očiti dokazi koji aludiraju na nju. Npr. razvod braka – *talak* se dešava samo sa jasnom formom koja aludira na njeg jer takva forma može aludirati samo na svoje značenje pa se razvod braka ne uslovljava sa otkrivanjem namjere muža. Zato se uvažava sama forma koja ukazuje na namjeru razvoda, jer je definiranje biti namjere skoro nemoguće.

Ista je stvar i sa namjernim ubistvom. Namjeru ubistva je u biti vrlo teško otkriti jer je nemoguće otkriti šta kriju srca ljudi pa se zato uzima u obzir jasna i vidljiva stvar, a to je otkrivanje namjere putem uvažavanja sredstva s kojim je izvršeno ubistvo. Ukoliko se utvrdi da je ubistvo izvišeno sredstvom koje obično ubija, smatraće se da je izvršeno namjerno.

Srodstvo se također utvrđuje na vidljivim i očitim dokazima i na to je ukazao sam Poslanik, s.a.v.s. Ebu Hurejre, r.a., prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:*Dijete pripada bračnoj postelji, a bludniku se ta blagodat ne dozvoljava.*[35]

Bračni život je vidljiva i očita veza na osnovu koje se priznaje srodstvo i nije uslovljeno činjenicama koje je skoro nemoguće utvrditi. Ali ukoliko se srodstvo utvrdi sa kategoričkim dokazima koji poriču očitost i vidljivost, ono će se poreći. Ono što smo naveli prethodno to upravo potvrđuje. Prema tome, ukoliko žena rodi dijete prije šest mjeseci poslije sklapanja braka ili ukoliko muž bude neplodan u tim i sličnim situacijama srodstvo takve i slične djece se neće priznati tj. pripisati mužu.

Danas,nakon što je nauka uveliko napredovala, postalo je moguće utvrditi srodstvo na osnovu novih naučnih činjenica koje se tiču srodstva.Postavlja se pitanje, koliko je dozvoljeno uvažiti te naučne činjenice pri utvrđivanju ili negiranju srodstva. U nastavku studije osvrnut ćemo se na dva naučna načina putem kojih je moguće utvrditi ili poreći srodstvo. Nakon toga ćemo se osvrnuti na njih sa stanovišta islamskog prava.

PRVI NAČIN:POMOĆU KRVNE GRUPE

Nauka je utvrdila da kod ljudi postoje četiri krvne grupe: A, B, AB i O. Isto tako utvrdila je da čovjek nosi duplu krvnu grupu. Npr. ko ima nultu krvnu grupu (O), ta grupa je kod njega u stvari duplo zastupljena (OO). Nauka je također utvrdila da postoje dva stanja – svojstva tih krvnih grupa jedno je prevladavajuće a drugo je posuđeno – popratno. Kada se ta dva svojstva spoje krvna grupa će se formirati na osnovu prevladavajućeg svojstva. Krvne grupe A i B se smatraju prevladavajućim ili osnovnim grupama, a nulta

35 Verifikacija mu je naprijed navedena.

grupa je posuđena ili propratna grupa. Na osnovu toga kada se sastanu A i O krvne grupe formirat će se krvna grupa A. Isti je slučaj i kada se nađu krvne grupe B i O, formirat će se krvna grupa B.

Na osnovu toga, ko ima A krvnu grupu pred njim postoje dvije mogućnosti: da njegova krvna grupa bude AA ili AO. Ista je stvar i sa onim ko ima krvnu grupu B. Moguće je da proizvede dvije krvne grupe BB ili BO. Ko ima krvnu grupu AB on već nositi dva svojstva. A ko ima nultu krvnu grupu on u tom slučaju nosi duplo svojstvo OO.

Poznato je da čovjek nasljeđuje pola svojstava od svoje majke, a drugu polovicu od svoga oca. Prema tome, ukoliko bi čovjek sa krvnom grupom A oženio ženu sa krvnom grupom B u tom slučaju postoji mogućnost da otac nosi svojstva krvi AA ili AO, a majka BB ili BO. Iz tih svojstava se rađaju i nastaju svojstva djece. Iz takvog braka postoje mnogobrojne mogućnosti da bračni supružnici mogu izroditi djecu sa svim krvnim grupama. Ako bismo prihvatili da muž ima svojstvo AO, a žena BO, postojanje mogućnosti da krvne grupe njihove djece izražene u postocima budu sljedeće:

1- AB 25%

2- A 25%

3- B 25 %

4- O 25 %

U ovom slučaju je nemoguće na osnovu krvne grupe poreći potomstvo.

Međutim, ukoliko čovjek sa krvnom grupom A oženi ženu sa krvnom grupom A u tom slučaju je nemoguće da njih dvoje rode dijete sa krvnom grupom B ili AB. Ukoliko bi žena iz takvog braka rodila dijete sa krvnom grupom B ili AB, to bi bio dovoljan dokaz da se utvrdi da dijete ne pripada mužu i da ne može nositi njegovo srodstvo.

Na osnovu navedenih primjera jasno se vidi da se krvne grupe mogu uzeti za dokaz pri poricanju potomstva ali ne i pri njegovu utvrđivanju.[36]

DRUGI NAČIN: DNK ANALIZOM

Nauka je također uspjela otkriti spiralu gena koja se nalaze u ćelijama živih organizama poznata po imenu DNK. Ta nukleinska kiselina se u stvari sastoji iz dvije spirale koje nose genetske osobine čovjeka. Ta svojstva određuju njegovu ličnost i razlikuju ga od ostalih i nazvane su *papilarnim linijama* da bi se ukazalo da se one razlikuju od osobe do osobe kao što je slučaj sa *papilarnim linijama* kod svakog čovjeka.

Kod razmnožavanja je poznato da spermatozoid nosi pola nasljednih osobina čovjeka i to je ustvari pola osnovne ćelije, a isto je ustvari i sa ženskim jajašcetom. Na osnovu toga svaki spermatozoid nosi jednu od spome-

36 Vidi: Azajize, *Hudždžijetul-karain*, str. 197., Medžmu'aminel-ulema, *Esasijatui'lmil-virase*, str. 255, 243., Nasr – Selim, *Mukaddimefii'lmil-virase*, str. 97 – 101.

nutih gena spirala u nukleinskoj kiselini kod čovjeka, a takvo je isto stanje i kad je u pitanju jajašce žene. Dakle, dijete nasljeđuje jednu spiralu gena od oca, a drugu od majke i te dvije spirale gena kod njega predstavljaju DNK - dezoksiribonukleinsku kiselinu.

Kada se želi ispitati srodstvo putem deoksiribonukleinske kiseline tj. DNK nekom čovjeku i njegovu djetetu neophodno je da postoji podudarnost tj. istovjetnost najmanje u pola DNK čovjeka sa DNK njegova djeteta. Ukoliko se to ne desi dijete se ne može smatrati njegovim. Prema tome, i putem DNK se također utvrđuje i poriče srodstvo.[37]

Status negiranja potomstva na osnovu savremenih naučnih otkrića kao činjenica u islamskom pravu

U svjetlu navedenog postavlja se pitanje da li se po Šerijatu mogu uvažiti navedena naučna otkrića – činjenice, na osnovu kojih se može poreći ili utvrditi nečije potomstva.

Čini se da preovladava opće mišljenje kod učenjaka da se navedene naučne činjenice ne mogu uzeti kao osnova za negiranje ili utvrđivanje nečijeg srodstva, jer se srodstvo treba utvrditi šerijatskim metodama na čelu sa općim pravilom- *da dijete pripada bračnoj postelji*.[38]

Opći stav kod većine učesnika Kongresa koji je organizirala *Islamska organizacija za medicinske nauke* bio je neprihvatanje da se pri negiranju srodstva osloni samo na DNK analizu.[39] Zato po pitanju negiranja srodstva djeteta u odnosu na oca nije izdata nikakva preporuka sa tog naučnog skupa.

DOKAZI

Oni koji smatraju da se na osnovu naučnih otkrića ne može poreći nečije potomstvo a svoj stav dokazuju sa sljedećim dokazima:

1) Dokazi su oprečni ustanovi *li'ana* koja je u Šerijatu potvrđena sa kategoričkim dokazim. Zakonodavac je propisao *li›an* kao sredstvo za muža u slučaju kada potvori svoju ženu za blud, ili kada porekne srodstvo njenom djetetu. Taj propis je propisan Kur'anom, sunnetom i konsenzusom. Dakle, poricanja potomstva putem naučnih otkrića anulira propis *li›ana* što je neprihvatljivo i poništava te činjenice kao dokaze za negiranje srodstva.[40]

2) Dokazi su oprečni neporečnoj nevinosti žene koja je utvrđena na kategoričan način.Šerijat je osigurao ženi potpunu čednost putem procesa *li›ana*,

37 Vidi: Gadari, *Esasijatui'lmil-virase*, str. 225., 343., El-A'rid, *El-Virase ma lehavemaalejha*, str. 80.

38 Vidi: Eškar, *Ebhasunidžtihadijetunfil-fikhit*-tibijj, str. 262, Osman, *Isbatun-nesebibil-basmetil-virasijje* str. 60., Azajize, *Hudždžijetul-karain*, str. 210., *Subutun-nesebibil-basmetil-virasijje-hakkunlil-mer'eti la lir-redžuli*/Karadavi: htpp://islamonline.net/fetwa/arabic/FetwaDisplay.asp?hFatwaID=89508.

39 Vidi: Nedvetu: Meda *Hudždžijetiistihdamil-basmeti*.../sanijenmulehasul-munakašat/el-fakretus-sadisetu: http://islamonline.net/fetwa/arabic/abioethics/basma/index.html

40 Vidi: Nedve: Meda hudždžijjetiistihdamil-basme/Sanijenmulehasul-munakašat/el-fakretus-sadisetu: http:/islamset.comarabic/abiothics/basma/idex.html

pa ukoliko se on sprovede između nje i njena muža, u tom slučaju se ne zna ko je od njih lažov. To je jasno potvrđeno putem Hilalove žene kada je Poslanik, a.s., sproveo proces *li›ana* među njima. *...Potom je žena ustala i počela se kleti. Kada je došla do petog svjedočenja zaustavili su je i rekli joj: Peto svjedočenje implicira kaznu. Ibn Abbas je rekao:-Stala je zbunjena i neodlučna tako da smo pomislili da će odustati. Međutim, nastavila je i rekla:-Neću osramotiti svoj narod u ostatku ovoga dana, pa je izrekla i peto svjedočenje.*[41]

Prema tome, prihvatanje naučnih činjenica kod poricanja srodstva vodi ka zanemarivanje te čednosti kao i razotkrivanju časti, a to sve je oprečno Zakonodavčevoj intenciji, a sve što je oprečno Njegovoj intenciji nije dozvoljeno primjeniti. Zato nije dozvoljeno postupiti po naučnim činjenicama kada je u pitanju poricanje srodstva.[42]

3)Razotkrivanje kućnih intima i tajni. Zakonodavac je priznao pravo muža po pitanju utvrđivanja potomstva i smirenosti duše kada je u pitanju potomstvo njegova djeteta, ali pri tome ne traži da se istražuje kućna intima i tajne. Prihvatanje naučnih činjenica po tom pitanju je ustvari narušavanje te intime i otkrivanje tajni što je oprečno duhu Šerijata. Što se tiče muža, njegovo pravo po pitanju negiranja svog srodstva od djeteta ostaje neupitno u slučaju potvore svoje žene, a *li›an* je upravo zbog toga i propisan.

KRITIČKO - ANALITIČKI OSVRT NA NAVEDENE DOKAZE

Svaka stvar koja napravi veliki zaokret po nekom pitanju se bez sumnje ne prihvata bez rezerve, nego sa opreznošću, ispitivanjem i istraživanjem. Zato se stav učenjaka po ovom pitanju treba posmatrati sa te tačke gledišta. Isto tako se na novu stvar gleda samo sa jedne strane a zanemaruje druga, ali sa većim intenzitetom promatranja i proučavanja objelodani se i druga strana i potvrdi njena važnost i značaj. Vjerujem da su učenjaci u svom odnosu prema ovim naučnim činjenicama bili oprezni prema mnogim stvarima što ih je učinilo da se fokusiraju samo na jednu dimenziju a zanemare mnoge druge. To ćemo objasniti kroz kritičku i detaljnu analizu navedenih dokaza.

KRITIČKO – ANALITIČKI OSVRT NA PRVI DOKAZ

Tvrdnja je da je *li›an* jedini način putem kojeg muž može da porekne srodstvo djeteta jer nema drugog načina za to. U osnovi za poricanje srodstva djeteta koje se rodi na bračnoj postelji od strane muža slijedi kazna za klevetu, jer muž to srodstvo negira samo kada optuži svoju ženu za blud. Općepoznato je da kleveta nalaže kaznu za potvoru. Međutim, ta kazna je, kada je muž u pitanju,anulirana i umjesto nje je propisan *li›ana*. I taj propis vrijedi samo za muža. Nemoguće je po pravilu zamisliti da muž vidi kako mu žena čini blud i da to u potpunosti shvati i razumije, a da mu se u isto vrijeme

41 Verifikacija mu je naprijed navedena.

42 Vidi: Azajize, *Hudždžijetul-karain*, str. 201.

ne definira rješenje i izlaz iz takve situacije. Upravo se zbog toga propisao *li›an* kao izlaz iz te situacije. Prema tome, da se zaključiti da je *li›an* poseban propis kojeg je naložila potreba. Zato se on i primjenjuje samo onda kada se ispune uvjeti koji ga nalože.

Međutim, ukoliko se ustanove dokazi koji potvrđuju počinjenje bluda ili anuliranje srodstva, tada muž koji je potvori svoju ženu za blud nije dužan sprovesti proces *li›ana* ili dodatno svoje srodstvo od djeteta.Dakle, kada god se utvrdi putem svjedočenja ili priznanja, da je žena počinila blud, onda tu nema *li›ana* od strane muža koji je optuži za blud. Ista je stvar i sa činjenicama – dokazima koji anuliraju - poriču srodstvo koje će se zbog njih i poništiti, jer ni tu više neće biti potrebe za *li›anom*. Ukoliko bi žena rodila prije šest mjeseci od prve bračne noći srodstvo se kako smo već rekle također neće priznati.

Ista je onda stvar i kada su u pitanju savremene naučne činjenice putem kojih se poriče srodstvo. Kada se utvrde kategoričke činjenice i dokazi po pitanju negiranja potomstva, zanemarivanje *li›ana* u tom slučaju nije dokaz njegova poništavanja, nego samo neispunjavanje uzroka koji ga zahtijevaju. Dakle, ovdje se *li›an* nije primijenio samo zbog toga što se nisu ispunili uvjeti njegove primjene, jer postojeći dokazi niječu srodstvo i nije potrebno onda *li›an* sprovoditi. Prema tome, tvrdnja da se poništava propis li'ana ukoliko se uvaže savremene naučne činjenice se ne može prihvatiti, jer nije održiva.

KRITIČKO – ANALITIČKI OSVRT NA DRUGI DOKAZ

Postupanje po savremenim naučnim činjenicama je poništenje prava žene na čednost koja joj je zagarantovana putem *li›ana*.

Ta tvrdnja je diskutabilna sa nekoliko tačaka gledišta:

1) Zbog toga što je *li›an* propisan samo da zaštiti pravo muža, ali ne i žene. *Li'an* od muža uklanja kaznu za klevetu i srodstvo djeteta.

2) Ženina laž u *li›anu* radi uklanjanja sramote od sebe se ne smatra moralnom odlikom, nego nečim što nalaže Allahovu srdžbu. Pa kakva je onda to čednost koja izaziva Allahovu srdžbu i ljutnju? To potvrđuje citirana predaja o Hilalu: (...) *kada je došlo do petog proklinjanja zaustavili su je i rekli joj:- Peto proklinjanje implicira kaznu.*[43]

Njeno zastajanje kod pete zakletve je dokaz opasnosti lažnog zaklinjanja koje obavezuje Allahovu kaznu.[44]

Postavlja se nakon toga pitanje: koja je veća opasnost, zaštiti ženu na osnovu njene laži na Allaha, ili pripisivanje srodstva djeteta čovjeku koji nema veze s njim? Plus što će to srodstvo nakon njegova priznanja imati mnoštvo implikacija,a najopasnija je miješanje tog djeteta sa onima koji mu nisu mahrem kod porodice kojoj je pripisan, itd.

43 Verifikacija mu je prethodno navedena.
44 Vidi: San'ani, *Subulus-selam*, 3/1118.

Dokaz koji to potvrđuje je predaja koja se prenosi od Poslanika, s.a.v.s., o sporu između Sa'd b. Ebi Vekkasa i Abda b. Zeme'e u kojoj se između ostalog kaže: (...)*pa je Allahov Poslanik, s.a.v.s., pogledao u njega i vidio očitu sličnost sa Utbom pa je rekao:- Dijete je tvoje Abdullahu sine Zemi›n. Dijete pripada bračnoj postelji, a ta privilegija se zabranjuje bludniku. A ti Sevdo Zemi›na kćeri se odvoji od njega. Nakon čega ga Sevda više nikada nije ni vidjela.*[45]

Dakle, Poslanik, s.a.v.s., je pripisao dijete bračnoj postelji na osnovu bukvalnog značenju pravila i dodijelio ga Zem'i, s tim što je u isto vrijeme naredio Sevdi, Zemi'noj kćerki da se odvoji od njega zbog toga što je vidio očitu sličnost između djeteta i Utbeta. Ovo je dokaz koji ukazuje na opasnost gledanja u avrete i miješanje sa ženama - mahremima u takvim i sličnim situacijama.[46]

KRITIČKO – ANALITIČKI OSVRT NA TREĆI DOKAZ

Uvažavanje savremenih naučnih činjenica otkriva kućne tajne, a to Šerijat ne nalaže, tj. zabranjuje. Na ovo se može odgovoriti na sljedeći način: *Kada bi se sve tajne kuće otkrile i pokazale pred nama i ljudi ih saznali, da li se u tom slučaju od nas traži da zatvorimo oči i sve to zanemarimo?* Da se to ne može prihvatiti možemo potvrditi sa banalnim primjerima. Npr., čovjek putem svoje krvne grupe otkrije da jedna od njegovih srodnika ne može imati djecu, a da to uopće nije ni namjeravao. Npr., ako zamislimo bolesno dijete kojem je potrebna jedna doza krvi a krv mu je A grupe. Potom se majka odluči da tu dozu krvi da sinu. Nakon toga joj se kaže da je njena krv B grupe i da ne odgovara grupi krvi koju njen sin ima. Nakon toga dođe otac da bi dao sinu krv pa se i njemu isto to kaže da ima krvnu grupu B koja ne odgovara grupi krvi koju im sin ima, tj. A grupi. Šta će u tom slučaju otac da uradi? Saznao je zasigurno da on ne može imati dijete sa tom krvnom grupom od žene sa takvom krvnom grupom. Stvar se otkrila i saznali su za nju i rodbina i prijatelji koji su bili sa roditeljima u tom teškom trenutku. Šta da se kaže takvom mužu koji ne sumnjiči svoju suprugu za blud, a niti o njoj misli bilo šta loše, dok u isto vrijeme naučne činjenice potvrđuju da dijete nije njegovo? Ovakva situacija je moguće da se desi i sa DNK nakon što se počne uveliko primjenjivati u različite svrhe. I pored toga što se danas primjenjuje sa posebnim ciljevima u na ograničenim poljima, takva situacija se neće dugo zadržati nego će se ubrzo proširiti i uveliko primjenjivati na različitim segmentima ljudskog života.

Iz svega izloženog smatramo da se naučne činjenice ne trebaju zanemariti pri negiranju potomstva zbog sljedećih razloga:

1- Njihovo zanemarivanje bi bilo kao stavljanje glave u pijesak i poricanje nepobitne stvarnosti, a sve to islam zabranjuje.

2- Muž koji ne optužuje svoju ženu u kojoj vidi samo dobro, da li je oba-

45 Bilježe ga Buharija, 2/773., hadis br. 2105 i Muslim, 2/1081., hadis br. 1457.

46 Vidi: San'ani, *Subulus-selam*, 3/1148.

vezan nakon naučnih dokaza koji negiraju njegovo srodstvo od njihove djece sprovesti proces *li›ana* radi poricanja svog srodstva? Da li je obavezan oklevetati i optužiti svoju ženu kako bi porekao svoje srodstvo od djeteta? Ispravno bi bilo da porekne svoje srodstvo i da nije obavezan potvoriti je za blud i pronevjeru, jer postoji mogućnost da je trudnoća plod odnosa koji ne nalaže primjenu fiksne kazne za blud poput diskutabilna polnog odnosa.

3- Negiranje potomstva putem savremenih naučnih činjenica je kategoričan dokaz kojeg potvrđuju mnogi pravni argumenti oko kojih nema nikakvih dilema, poput negiranja potomstva u slučaju kad žena rodi prije šest mjeseci od prve bračne noći, kao i kad je nemoguće zamisliti i vjerovati da muž može imati djecu, itd. U svim takvim i sličnim situacijama dijete se ne pripisuje mužu ako se žena porodi.

Poricanje srodstva na osnovu savremenih naučnih činjenica je ekvivalent navedenim slučajevima, osim ako se ne kaže da je negiranje srodstva u navedene dvije situacije prihvaćeno zbog njihove očitosti i vidljivosti, tj. zbog toga što su materijalni dokazi, nasuprot naučnih činjenica ,nevidljivi, tj. apstraktni dokazi. Prema tome, ono što je očito i vidljivo, tj. materijalno nemoguće ga je sakriti, a nevidljivo, tj. apstraktno je samo po sebi skriveno i ne trebamo ga razotkrivati.

Međutim, navedena konstatacija se ne može prihvatiti, jer se često pitanje srodstva putem naučnih činjenica može otkriti bez ičije namjere nakon čega ono postaje potpuno jasno kao npr. putem trudnoće. Kao i primjer koje smo naveli po pitanju krvnih grupa, kada su zbog neke urgentne stvari dijete, otac i majka saznali svoje krvne grupe i kada su svi bili šokirani nakon što su ih saznali i saznali istinu o srodstvu njihova djeteta, pa je na taj način skrivena stvar postala javna bez ikakvih prethodnih upozorenja,Ili kada je u pitanju DNK analiza. Pretpostavimo da su se novorođenčad pomiješala u nekom porodilištu, tako da ih je nemoguće raspoznati. U tom slučaju ljekari odluče da taj problem riješe putem DNK analize, pa uzmu uzorak od oca jednog djeteta čija je majka umrla odmah po njegovu rođenju, kao i uzorak od oca ili majke drugog djeteta. Nakon toga ustanove da se DNK nalaz djeteta podudara sa DNK nalazom njegova oca ili majke, dok u isto vrijeme ne postoji nikakva podudarnost između djeteta i njegova potencijalnoga oca. Zar u ovom slučaju se ono što je bilo skriveno nije razotkrilo? Šta da se u tom slučaju radi i kako postupiti u tada po pitanju srodstva? Isto tako se s pravom može reći da ono što se smatra skrivenim u ovom vremenu ne mora značiti da će biti skriveno i u budućnosti.

4- Zaštita potomstva ili srodstva je jedna od nužnih univerzalnih vrijednosti – intencija, koju Šerijat čuva i štiti. Njena zaštita se preferira nad tajnosti koja se uzima kao dokaz protiv prihvatanja savremenih naučnih dostignuća kod negiranja srodstva.

Najvažniji rezultati i preporuke do kojih je došla studija

Na kraju ove studije navest ćemo najvažnije rezultate i preporuke do kojih smo došli proučavanjem navedenog problema.

Rezultati

1- Islamsko pravo je zaštiti i očuvanju potomstva posvetilo ogromnu pažnju i učinila ga jednom od njegovih univerzalnih vrijednosti – intencija, iz čega se izvodi i njegova važnost u životu ljudi.

2- Klasični islamski pravnici su saglasni po pitanju poricanja srodstva muža kada priznanje srodstva bude oprečno kategoričkim činjenicama. U tom slučaju nema potrebe da muž porekne svoje srodstvo djetetu, a niti da se provede proces *li›ana.*

3- Dijete koje majka rodi prije šest mjeseci od prve bračne noći se ne pripisuje ocu nego majci, jer porođaj koji se desi prije šest mjeseci je očiti dokaz da je trudnoća nastala prije braka.

4- Ukoliko muž bude neplodan tj. ne bude mogao imati djecu kao npr. da bude muž dijete koje ne može imati djece, ili neko ko ima sličan status, dijete mu se neće pripisati, pa ako ga žena rodi pripisat će se njoj, tj. supruzi.

5- Savremene naučne činjenice pri negiranja srodstva imaju isti status kao i činjenice koje su koristili klasični islamski pravnici u svom vremenu kod negiranja srodstva djeteta, a koji su navedeni u trećem i četvrtom rezultatu.

6- Kada se utvrde dokazi koji odbace srodstvo muža od djeteta, pa nakon toga supruga prizna da je počinila blud, nad njom će se izvršiti kazna za preljub. Ukoliko nakon priznanja navede nešto što se po Šerijatu može smatrati sumnjom koja anulira sankciju, kazna će se poništiti i neće izvršiti pa makar navela i pitanje neznanja.

Preporuke

1- Da sudstvo i zakonodavstvo prihvati savremene naučne dokaza pri negiranju srodstva.

2- Da se po ovim pitanjima što češće održavaju naučni skupovi za one kojih se ova tematika direktno tiče:muftije, sudije, znanstvenike, itd.

3- Preporučujem svima onima koji se bave islamskim pravom da konstantno prate savremene naučna i tehnička dostignuća koja koriste islamskom pravu.

4- U kazivanju o Utbe i Abd b. Zem'a je jak dokaz da se nauka o genetici treba uvažiti kod srodstva. Od Aiše, r.a., se prenosi da je rekla: *Sporili su se S›ad b. EbiVekkas i Abd b. Zem›a oko srodstva nekog djeteta. S›ad je rekao:-Allahov Poslaniče, ovaj moj bratić Utbe b. Ebi Vekkas tvrdi da dijete njegovo. Po pogledaj sličnosti. Abd b. Zem›a je rekao:-To je moj brat Allahov Poslaniče. Rođen je na postelji mog oca od njegove majke.* Allahov Poslanik, s.a.v.s., je potom pogledao u njegovu sličnost i vidio da je ona očita sa Utbom. Potom je rekao: *Dijete je tvoje Abde b. Zem›a. Dijete pripada bračnoj postelji, a bludniku se ta privilegija uskraćuje. A ti Sevdo, Kćerko Zem›ova, odvoji se od njega. Nakon toga ga Sevda nije nikad ni vidjela.*[47]

Poslanik, a.s., je presudio u navedenom slučaju na osnovu pravila da di-

47 Verifikacija mu je naprijed navedena.

jete pripada bračnoj postelji, jer je to očita i jasna stvar. A sličnost je spekulativna i diskutabilna stvar i ne može se suprotstaviti dokazu bračne postelje. Ali i pored toga Poslanik, a.s. je bio oprezan pa je na osnovu sumnje donio propis da se Sevda odvoji od njega, a dijete je pripalo njenom bratu. Prema tome, kada kategorički naučni dokazi poreknu srodstvo, onda nema mjesta da se to zanemari, jer nije dozvoljeno uvoditi neko strano lice u srodstvo.

Na osnovu svega što je rečeno do sada, možemo zaključiti da ukoliko se pojave naučne činjenice koje negiraju da se dijete pripiše mužu, ono se neće ni pripisati, jer mu se neće priznati njegovo srodstvo, a niti će pri tome biti potrebe da se žena kleveće za blud, niti da se njena čast dovodi u pitanje kako bi se nad njom provela kazna za blud, ili sproveo proces *li›ana.* Međutim, pri tome se nameću sljedeći uvjeti:

- da naučni dokazi budu kategorični – činjenice, a ne prepostavke i mogućnosti,

- da po tim pitanjima presudi onaj koji je povjerljiv i moralan i

- da se konsultuje više stručnih institucija kako bi saznala prava istina i postigla potpuna sigurnost u tvrdnje stručnih lica.

Međutim, ukoliko bi muž nakon što se utvrde naučne činjenice potvorio svoju ženu ili porekao svoje srodstvo putem potvore, u tom slučaju dužnost je da sprovede proces *li›ana,* ili da se nad njim sprovede kazna za klevetu. A ukoliko žena prizna blud, njeno priznanje će potvrditi taj čin. A ukoliko ga ne prizna i bude se pravdala nesmotrenošću, diskutabilnim polnim odnosom ili silovanjem, oko njena statusa postoje dileme kod islamskih pravnika kako smo naprijed i naveli, po pitanju kada žena rodi prije šest mjeseci od prve bračne noći. Malikije smatraju da se nad njom neće izvršit kazna za blud, a većina pravnika smatra da se kazna nad njom mora sprovesti. Najprihvatljivije je da se kazna anulira, a dijete u svakom slučaju pripiše majci.

28-458

Prof. dr. Enver Gicić

ŠERIJATSKA LEGISLATIVA O LJUDSKOJ REPRODUKCIJI UZ POMOĆ SUROGAT MAJKE

APSTRAKT

Surogat materinstvo je postupak u kojem žena pristaje da iznese trudnoću s namjerom da dijete nakon njegova rođenja preda paru naručilaci. Par naručilaca, potencijalni ili očekivani roditelji mogu biti i biološki roditelji djeteta, tako što je genetski material koji je implantiran, transveriran u matericu surogat majke njihov. U postupku surogat materinstva mogu biti uključene dvije ili tri žene zavisno od toga čija je gameta, jajna ćelija fertilizirana. U ovom radu ćemo se osvrnuti na stavove šerijatskih pravoznalaca po ovom pitanju jer se surogat materinsvo tretira novo nastalim slučajem o kojem je neophodno da znamo šerijatski stav.

Ključne riječi: surogat, *in vitro fertilizacija* (IVF), implatirati, transverirati, gameta, zigot, biomedicinska asistencija, generativan, reproduktivan, subfertilan i infertilan.

ABSTRACT

Surrogacy is a procedure for the women agree to carry a child by intention of giving the child after his birth to the purchaser couble. The potential

or expected parents contracting couble , they can be biological parents of the child. In this case genetically materials whic is implented transferred to the surrogate womb from his mother. The process of surrogacy can be included two or three women dipending on which gametes, egg fertilized.

In this paper we will shed a light on veiws of Sharia Legal Experts about this question; how to deal with the surrogacy which is a newly created case, and is necessary to know the Sharia attitude about it.

Key words: surrgacy, in vitro fertilization (I V F), implentation, transfer, gametes, zygote, biomedical assists, generative, reproductive, subfertileand infertile.

UVOD

Razvojem medicine i suvremenih tehnika došlo se do unapređenja i reproduktivnih tehnologija,odkojih su najpoznatije:artificijalna inseminacija, transferembriona,kriokonzerviranje, embriobiopsija,supstitucija nukleusa, kloniranje,ektogeneza.Spomenute spektakularnereproduktivne tehnologije navele su šerijatske pravoznalce da odmah reagiraju na novonastale pojave, svjesni da se pored klasične dihotomije na bračnu i vanbračnu djecu, mora govoriti i o podjeli djece na onu koja su začeta i rođena prirodnim putem i djecu čije je rođenje rezultat biomedicinski asistirane, potpomognute fertilizacije i oplodnje.

Problematiku surogat materinstva u šerijatskom pravu možemo izučavati sa nekoliko aspekata. Prvo što se treba istražiti jeste sami način biomedicinski potpomognutne oplodnje, te da li je ona u svim slučajevima zabranjena, ili ima situacija u kojima je ona dozvoljena. Problematiku surogat materinstva treba sagledati i sa aspekta o kojoj vrsti surogata se radi.

Prije nego definiramo surogat majku uputno je spomenuti jezičko značenje riječi *surogat.*

Surogat je riječ latinskog porijekla što znači: zamjena, nadomjestak, patvorina, krivotvorina, falsifikat, kopija, lažni primjerak originala.[1]

Međutim, uputno je napomenuti da se riječ *surogat* danas koristi kao eufemizam za *iznajmljivanje materice.*

DEFINICIJA SUROGAT MAJKE

Surogat majka je ženska osoba starija od osamnest godina, koja bez nadoknade ili sticanja bilo kakve materijalne koristi, a u cilju davanja djeteta donoru ili drugom licu, nosi embrion, zigot (genetski materijal) začet biomedicinski asistiranom, potpomognutom fertilizacijom.

Pored spomeutog termina u klasičnoj literaturi se koriste*: surogatna trud-*

1 Rječnik bosanskog jezika, Institut za jezik Sarajevo, Sarajevo, 2007, str. 1090.

*noća, surogat roditeljstv*o, a u lokalnoj literaturi možemo naći i termin *rođenje iz usluge*.

VRSTE SUROGAT MATERINSTVA

U svijetu su danas poznate dvije vrste surogat materinstva. Djelimična, parcijalna, tj. genetska surogacija (poznata kao tradicionalna ili prava surogacija) i potpuna, trudnička, tj. gestaciona surogacija (poznata kao domaćinska ili surogacija trudnoće). Genetska, odnosno djelimična surogacija je kada žena rađa dijete koje je genetski njeno, tj. njena gameta, jajna ćelija biva fertilizirana spermatozoidom donora (određenog odabranog muškarca). Genetski materijal se implantira, transferira kako bi se ugnijezdio u rodnicu očekivane majke koja je u ovom slučaju i biološka majka.Ona nosi dijete, rađa ga i ono ostaje njoj. Gestaciona, odnosno surogacija trudnoće je kada žena rađa dijete koje genetski nije njeno, tj. u njenu matericu se implantira, transferira i ugnijezđuje embrion, zigot, koji je genetski materijal očekivanih roditelja, kao i to da implantirani embrion, zigot može biti donirani genetski materijal. Obaveza gestacione majke je da iznese trudnoću, rodi dijete, onda ga preda potencijalnim, očekivanim roditeljima.

Pored ove podjele surogat materinstava u klasičnoj literaturi možemo naći i sljedeću podjelu:

Porodična surogacija,

Prijateljska surogacija,

Neznanci (strani jedni drugima).

Porodična surogacija je kada su jedno od para naručilaca, ili bolje rečeno očekivani otac ili majka koji žele dijete i surogat majka u robinskoj vezi. Kada je riječ o porodičnoj surogaciji, ulogu surogat majke može realizirati sestra, majka, kći očekivane majke ili očekivanog oca, te neka druga žena koja je u srodstvu sa jednim od njih dvoje. Otuda se može čutu rečenica: *Baba mi je mama, mama mi je sestra* ili: *Tetka mi je mama, mama mi je tetka*.

Prijateljska surogacija je kada su par naručilaca, očekivani otac i majka i surogat majka poznanici i prijatelji, neovisno koje je od njih dvoje prijatelj sa surogat majkom. U ovom slučaju možemo reći da je riječ o surogaciji iz prijateljstva.

Treća vrsta surogacije je kada se par naručilaca djeteta, očekivani otac i majka i surogat majka međusone ne poznaju.

Sve tri vrste surogacije su trenutno prisutne u svijetu, tako da se ne može tačno precizirati koja je vrsta najviše zastupljena. Međutim, postoje indicije da će treća vrsta surogacije postati najprisutnija, zato što je to postao izvor prihoda u državama *trećeg reda,* kao i mogućnost da se razvije reproduktivni turizam.

PROCES VANTJELESNE FERTILIZACIJE-OPLODNJE

Vantjelesna oplodnja, ili kako se stručno kaže *In vitro fertilizacija* (IVF), je proces ili postupak u kojem se jajna ćelija (gameta) oplođuje, fertilizira spermatozoidima izvan materice, oda se fertilizirani genetski materijal, embrion, zigot implantira, transferira i ugnijezđuje u maternicu pacijentice (surogat majke), kako bi se postigla trudnoća.

VRSTE SUROGAT MATERINSTVA

Danas u svijetu je poznato nekoliko vrsta surogat materinstva. Da bi mogli da saznamo šerijatsko-pravni tretman po ovom pitanju neophodno je studiozno izučiti svaki od ovih načina i metoda koji se primjenjuju u medicini.

U ovom slučaju očekivani roditelji nisu ni subfertilni ni infertilni, već su i jedno i drugo generativno zrele i reproduktivne osobe, ali su se iz određenih razloga opredijelili da im dijete rodi surogat majka. U ovom slučaju fertilizirana gameta, zigot, embrion je genetski materijal očekivanih roditelja (supružinika),nakon uspješnog procesa fertilizacije, genetski materijal se implantira i transferira da bi se ugnijezdio u rodnicu surogat majke kako bi ona iznijela trudnoću, te nakon porođaja predala dijete očekivanim roditeljima, ili bolje rečeno biološkim roditeljima, jer su oni vlasnici genetskog materijala.

U ovom slučaju imamo ženu koja je infertilna, sterilna, te ne može da rodi, dok je njen muž generativno zrela i reproduktivna osoba. U ovom slučaju vrši se vantjelesna fertilizacija donirane gamete spermatozoidom očekivanog oca. Genetski materijal (zigot, embrion) se implantira, trasferira kako bi se ugnijezdio u rodnicu surogat majke koja se obavezuje da iznese trudnoće, te nakon porođaja predala dijete očekivanim roditeljima, biološkom ocu i njegovoj infertilnoj, sterilnoj supruzi.

U ovom slučaju je riječ o čovjeku koji ima dvije zakonite supruge, te jedna od njih ne može rađati iz nekog razloga, ali se njene gamete mogu fertilizirati, oploditi. Za razliku od prve supruge,druga njegova supruga je reproduktivna. Uzima se gameta prve supruge koja se vantjelesnom fertilizacijom oplođuje, a onda takav genetski materijal se implantira i transferira kako bi se ugnijezdila u rodnicu njegove druge žene koja će roditi dijete njenom mužu i njegovoj prvoj supruzi.

U ovom slučaju je riječ o gameti žene čiji je muž subfertilan, sterilan, i zbog toga se uzimaju spermatozoidi donora da se njima fertilizirala gameta žene. Fertilizirana gameta se implantira i transferira kako bi se ugnijezdila u rodnicu surogat majke, koja se obavezuje da će iznijeti trudnoču i nakon rađanja dijete predati očekivanim roditeljima, njegovoj biološkoj majci i njenom subfertilnom mužu.

U ovom slučaju riječ je o doniranom genetskom materijalu, koji ne pripada potencijalnim, očekivanim roditeljima. Genetski materijal se implantira i transferira i ugnijezđuje se u rodnicu surogat majke. Surogat majka se

obavezuje da iznese trudnoću i da nakon porođaja dijete preda očekivanim roditeljima.

PORIJEKLO DJETETA KOJE JE RODILA SUROGAT MAJKA

Šerijatsko pravo pridaje veliku pažnju krvnom srodstvu i porijeklu čovjeka. Koliku važnost šerijatsko pravo pridaje porijeklu čovjeka, dovoljno nam govori to da je islam zabranio adopciju. Šerijatski se usvojenik tretira strancem u porodici koja ga je usvojila, i nikako se ne može vezati za porijeklo porodice, te ne može biti njohov krvni srodnik. Islam je također propisao da se svako dijete pripiše njegovim biološkim roditeljima. Uputno je napomenuti kao što je u islamu zabranjeno da se neko prisvoji i pripiše nekoga svome porijeklu, također je zabranjeno osobi da zanemari svoje porijeklo i da se prikloni drugima. U hadisu Resuljullaha, s.a.v.s., stoji:

مَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ غَيْرُ أَبِيهِ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ

Onome ko kao musliman proglasi svojim ocem nekoga za koga zna da mu nije otac, Džennet će zasigurno biti zabranjen.[2]

Porodično porijeklo ima značajnu ulogu u Šerijatu, zato što se tu nalaze propisi koji se tiču obaveza djece prema roditeljima, roditelja prema djeci, kao i obostrane obaveze. Neke od tih obaveza koje se tiču roditelja i djece su: pokornost i poslušnost roditeljima, čovjek ne može otići čak ni u borbu na Allahovom putu bez suglasnosti i dozvole roditelja, a pogotovo još ako ih izdržava, u slučaju da otac ili majka ubiju svoje dijete, nad njima se neće implementirati kazna odmazde (kisas), u slučaju neosnovane optužbe za blud nad roditeljima se neće implemetirati kazna koja je predviđena za neosnovanu optužbu,starateljstvo prilikom sklapanja braka, kao i tutorstvo i vođenje brige o imetku maloljetnog djeteta.

Iz svega izloženog nameću se brojna pitanja i dileme. Možemo li zamisliti čovjeka koji zasigurno zna da genetski materijal koji je implantiran i trasferiran u materici surogat majke nije fertiliziran njegovim spermatozoidom? (Znamo da biološki taj zigot nije njegov plod, i po toj logici on nije njegov biološki otac). Da li možete zamisliti o kakvom bi se moralnom habitusu radilo ako bi on to dijete prihvatio kao svoje punorodno dijete? Svi znamo da bi se nekom pripisalo krvno srodstvo i porijeklo, tj. da bi se neko smatrao biološkim ocem dotičnoj osobi, onda ta ista osoba mora biti plod njegovog sjemena. Zamislite čovjeka koji se oženi i ženu mu rodi dijete prije nego što prođe šest mjeseci od kada su u braku. Pitanje je da li je moguće to dijete pripisati njemu. Stav svih meritornih islamskih autoriteta je da se dijete ne može pripisati njemu. Ako bi čovjek u ovom slučaju postupio suprotno od onog što propisuje Šerijat, učinio bi djelo koje se u šerijatskom pravu karakterizira kao haram, te bi bio obavezan da to dijete porekne.

2 Muslim, Sahih, sažetak, el-Kalem, Sarajevo, 2008, 1/46, br. hadisa 50.

MOŽE LI SE SUROGAT MATERINSTVO OKARAKTERIZIRATI KAO BLUD

Kod velikog broja istaknutih islamskih učenjaka primjetne su dilema i pitanja: *Da li se iznajmljivanje maternice može tretirati kao čin bluda? Da li se implantacija i trnasferiranje genetskog materijala očekivanih roditelja u maternicu surogat majke smatra bludnom radnom u šerijatskom pravu? Da li ova radnja povlači za sobom iste posljedice,jer se se ovo reflektuje na novorođenče koje će roditi surogat majka*?Ako ovaj čin budemo tretirali kao bludnu radnju, onda dijete neće imati oca, jer dijete koje se smatra plodom bludne radnje ne može imati porijeklo od strane oca.

Prije nego donesemo konačni stav o tome da li se može surogat materinstvo okarakterizirati kao čin bluda, uputno je spomenuti definiciju bluda u šerijatskoj jurisprudenciji.

وطء الرجل المرأة في القبل في غير الملك و شبهة

Vaginalna konzumacija muškarca sa ženom koja nije u njegovom vlasnistvu ili braku sa njim, kao i bez sumnje u bilo koje od toga.

Nakon ove definicije možemo zapaziti da imamo vidljive razlike između implantacije, transferiranja genetskog materijala u maternicu surogat majke i čina bluda. Fertilizirana gameta, zigot, embrion je genetski materijal očekivanih roditelja (supružinika), nakon uspješnog procesa fertilizacije genetski materijal je implantiran i transferiran i ugnijezđen u rodnicu surogat majke kako bi ona iznijela trudnoću, te nakon porođaja predala dijete očekivanim roditeljima, ili bolje rečeno biološkim roditeljima,jer su oni vlasnici genetskog materijala. U ovom slučaju je nemoguće da dođe do miješanja porijekla. Uputno je napomenuti da se implantiranje i transferiranje genetskog materijala u utrobu surogat majke vrši vještačkim putem. Za razliku od ovog postupka prilikom fornikacije (bludnih radnji) postoji izvjesnost da čovjek fertilizira jajnu ćeliju žene s kojom čini blud a da za to ne zna, i da nakon toga ona rodi dijete svome zakonitom suprigu koje nije njegovo biološko dijete, a da za to i on ne zna. U ovom slučaju postoji velika mogućnost do miješanja porijekla među ljudima.

ŠERIJATSKO-PRAVNI TRETMAN VANTJELESNE OPLODNJE

Mnogo je ljudi koji su iskušani različitim iskušenjima:bolestima,bogatstvom,siromaštvom. Neke je Svevišnji Allah, dž.š., iskušao i time da nemaju poroda. Allah, dž.š., ne samo da je ispitao obične ljude ovom vrstom iskušenja, već i neke poslanike, a.s. Iščitavajući Kur'an, a.š., vidjet ćemo da je jedan od iskušanih bio i Zekirija, a.s., koji je konstantno upućivao dovu Svevišnjem i Milostivom Allahu, dž.š., moleći Ga da ga ne ostavi bez poroda. U Kur'anu se kaže:

وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

I Zekerijjau se – kada zamoli Gospodara svoga: Gospodaru moj, ne ostavljaj me

sama, a Ti si jedini vječan![3]

Allah, dž.š., na drugom mjestu u Kur'anu Časnome kaže:

الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

Bogatstvo i sinovi su ukras u životu na ovome svijetu.[4]

Iz citiranog ajeta vidimo da su djeca i bogatstvo ono što čini čovjeku život lijepim i ugodnim, tako da na osnovu ovih kur'anskih riječi možemo shvatiti brigu i nastojanje ljudi, koji su iskušani tom vrstom iskušenja, da na bilo koji način dođe do djeteta. Uputno je napomenuti na ovom mjestu da su oni koji su pokrenuli pitanje surogat majke inspiraciju našli u Bibliji i Kur'anu. Oni kao dokaz opravdanosti navode slučaj Ibrahim, a.s., i njegove žene Sare koja je bila sterilna, infertilna, i kada je shvatila da neće imati poroda zatražila je od svoje robinje Hadžer da joj rodi dijete. Po njihovom mišljenju ovo je bila prva surogat majka na Zemlji.

STAV ŠERIJATSKIH PRAVNIKA PO PITANJU SUROGATA

Iščitavajući autoritativna djela suvremenih islamskih pravoznalaca dolazimo do zaključka da među njima vladaju dvije tendencije po pitanju surogata. Oni koji su kategotrički zabranjuju surogat i oni koji su dozvolili surogat u određenim uslovima i okolnostima.

Protagonisti prve tendencije su stava da su sve pomenute vrste surogata kategorički zabranjene u islamu, i da ni u kom slučaju ne mogu biti dozvoljene. Ovu tezu zastupaju eminentne islamske ustanove i učenjaci:Akademija islamskog prava u Mekki, Akademija islamskog istraživačkog rada u Kairu, Džadu 'l – Hakk Ali Džadu 'l – Hakk, Seid Vefa, Muhammed Sejid Tantavi, Jusuf Karadavi, Mustafa Zerka, itd.

Zaključcima sjednice Akademije šerijatskog prava svih pet spomenutih načina surogata kategorički su zabranjeni sami po sebi ili zbog posljedica koje proističu iz njega, kao što su: miješanja porijekla, majčinstava i drugie posljedice koje su neprihvatljive u Šerijatu.

Evo argumenata za njihove zaključke:

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ

Koji stidna mjesta svoja čuvaju osim od žena svojih ili onih koje su u posjedu njihovu, oni, doista, prijekor ne zaslužuju[5]

عَنْ رُوَيْفِعِ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ قَامَ فِينَا خَطِيبًا قَالَ أَمَا إِنِّي لَا أَقُولُ لَكُمْ إِلَّا مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَالَ لَا يَحِلُّ لِامْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْقِيَ مَاءَهُ زَرْعَ غَيْرِهِ

Ruvejfi› b. Sabit el-Ensari je rekao: *Ustao je među nama neki čovjek i održao nam govor u kojem je rekao: -Ispričat ću vam samo ono što sam čuo od Resuljullaha, s.a.v.s. On je na dan Hunejna rekao: -Muškarcu koji vjeruje u Allaha i Sudnji dan*

3 El-Enbijaa, 21: 89.
4 El-Kehf, 18:46.
5 El-Me'aridž, 70:29

nije dozvoljeno da svojom vodom (misli se sjemenom) zaliva plod druge osobe (zaliva tuđe dijete).[6]

الأصل في الأبضاع التحريم

Precedent šerijatske norme kada su u pitannju polniorgani je *prohibicija.* Pod ovim pravnim načelom se misli da je zabranjeno imati seksualnu konzumaciju s bilo kojom ženom osim u dva slučaju: nakon validno sklopljenog bračnog ugovora i u slučaju *milku 'l-jemina*, sve druge veze koje bivaju sredstvo ostvarivanja seksualnog uživanja su šerijatski zabranjene. Ako u slučaju jedne žene budu kolacionirali prohibicija i permisija, onda sepreferira prohibicija.Ono što je danas u svijetu poznato kao veza između drugova, poznanika ili među partnerima je šerijatski prohibitivno i smatra se haramom i fornikacijom.

درء المفاسد مقدم على جلب المصالح

Otklananje štete se preferira nad pridobijanjem koristi.

ما أدى إلى محرم فهو محرم

Sve što vodi haramu je haram.

PROTAGONISTI DRUGE TENDENCIJE

Protagonista druge tendencije je Abdulmu'ti Bejumi, koji je mišljenja da je surogat dozvoljen u dva slučaja pod sljedećim uslovima:

surogat majka je obavezna proći sve ljekarske preglede kako bi se ustanovilo njeno realno zdravstveno stanje i njene mogućnosti da bude surogat majka,

da bude pod medicinskim nadzorom cijeli period trudnoće,

da bude u godinama koje su prikladne za trudnoću i da se obaveže da se neće udavati u toku trudnoće, kao i to ako je udata da neće imati intimnu konzumaciju sa svojim mužem dok se ne porodi,

da se surogat majka obaveže da neće raditi nikakvu vrstu posla koji bi ostavio trajne posljedice na fetus,

da se obaveže surogat majka da će predati bebu nakon njena rođenja potencijalnim roditeljima i da neće potraživati bilo kakva prava po pitanju novorođenčeta, kao i to da neće tražiti nikakve materijalne nadoknade osim onog što je dogovoreno kao nadoknada za iznajmljivanje maternice.

KO JE PRAVA MAJKA, VLASNICA GAMETE, ILI ŽENA KOJA JE RODILA DIJETE

I pored toga što smo napomenuli da su oblici surogata šerijatski zabra-

6 Ebu Davud, Sunnen, prijevod Mahmud Karalić, El-Kelime, N. Pazar, 2012., 3/326, br. hadisa 2161.

njeni, svjedoci smo da se u islamskom svijetu i među muslimanima dešavaju takvi slučajevi, zato postavljamo pitanja: *Ko je prava majka djetetu koje se rodilo na taj način? Da li su pravi roditelji vlasnici genetskog materijala, ili su pravni roditelji surogat majka, žena koja je unajmila njenu maternicu i njen muž? Koja je od njih dvije prava majka koja polaže pravo na nasljedstvo, izdržavanje i odgajanje, i druge obaveze koje imaju jedno prema drugome majka i dijete?* S pravom se pitamo koja je od njih dvije prava majka, vlasnica gamete ili vlasnica maternice. Je li prava majka djeteta koje se rodilo ovim putem vlasnica gamete koja je ujedno i biološka majka, od koje je dijete uzelo nasljedne gene, koji će utjecati na njegov izgle i fizionomiju, ili je ona koja ga je nosila u svojoj utrobi, hranila ga tokom trudnoće putem pupčane vrpce i koja ga je nakon što ga je nosila devet mjeseci? Odovud je poteklo razilaženje među učenjacima, koji su se podijelili u dvije tendencije.

Protagonisti prve tendencije su mišljenja da je genetska i i prava majka žena vlasnica gamete, tj. žena čija je gameta fertilizirana i nakon toga transferirana i implantirana u maternicu surogat majke kako bi rodila dijete. Vlasnicu maternice, surogat majku, tretiraju gestacijskom majkom, i ima tretman dojilje, i ona se kvalificira kao pravna majka. Oni su mišljenja da dijete rođeno ovim putem neće imati genetsko porijeklo od surogat majke.Oni su svoju postavku etablirali na tome da je genetski materijal koji je implantiran i transferiran u maternicu surogat majke dobijen fertilizacijom gamete očekivane majke i spermatozoidom njena zakonitog supruga. Samim tim da su oni zakonski supružnici, i da je genetskim materijal njihov, onda se dijete pripisuje njima. Što se tiče surogat majke koja je iznajmila maternicu, zigot se hrani putem vrpčane vrpe iz njene krvi sve dok se ne rodi, zbog toga ona ima status dojilje. Dojilja hrani dijete mlijekom, a surogat majka svojom krvlju, dojilja ga hrani mlijekom nakon rođenja, nakon sto je rođeno kao živo ljudsko biće, dok ga surogat hrani dok je još uvijek fetus. Na osnovu ovoga možemo zaključiti da sve ono što se u Šerijatu odnosi na dojilju isti se propisi mogu primijeniti i na surogat. Oni također dodaju da sve nasljedne osobine su u gameti i spermatozoidu i da fetus dok je u utrobi surogata od nje ne nasljeđuje ništa.

Protagonisti ove tendencije se koriste i inteligibilnim dokazima pa kažu:*Kada bismo ovaj genetski materijal ostavili u eproveti, i u njoj se razvilo i rodilo živo dijete, ili ako bismo genetski materijal implantirali u vještačkoj maternici*, ili pak da bude još banalnije, oni kažu: *Kada bi genetski materijal implantirali i transferirali u majmuna i pretpostavimo da uspije, majkom bismo smatrali vlasnicu gamete, nikako ne bismo mogli reći da je majka, epruveta, vještačka maternica ili majmun.*

Protagonisti druge tendencije su mišljenja da je *prava majka* ona koja je nosila fetus i rodila ga, dok vlasnica gamete po njihovom mišljenju se kvalifikuje kao *pravna majka*. Protagonisti gledaju na dijete iz perspektive rađanja i kažu da će porijeklo djeteta biti vezano za ženu koja ga je rodila, pod uvjetom da ga prizna njen muž, ili uz postojanje svjedoka. Na osnovu ovog mišljenja surogat će se smatrati pravom majkom i ona je ta koja polaže pravo na nasljedstvo.Dijete će se pripisati njenom mužu na osnovu pravnog načela

za koje se kaže:*Dijete pripada postelji, a bludnika sljeduje kamen.*

Protagonisti druge tendencije su svoje mišljenje etablirali na sljedećim dokazima:kur'anski ajeti koji su kategorični po ovom pitanju da je prava majka ona koja je rodila dijete.

إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ

Majke njihove su samo one koje su ih rodile. [7]

حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا

Majka njegova s mukom ga nosi i u mukama ga rađa. [8]

يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ

On vas stvara u utrobama matera vaših, dajući vam likove, jedan za drugim, u tri tmine. [9]

وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ

I otkad ste bili zameci u utrobama majki vaših. [10]

وَاللَّهُ أَخْرَجَكُم مِّن بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا

Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi, vi ništa ne znate.[11]

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ

Mi smo naredili čovjeku da bude poslušan roditeljima svojim. Majka ga nosi, a njeno zdravlje trpi.[12]

U kontekstu ovoga je i hadis Resulullaha, s.a.v.s., u kojem se kaže:

عَنْ عَبْدُ اللَّه مسعود رضي الله عنه قال: حدَّثَنَا رَسُولُ اللَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ قَالَ إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ

Abdullah b. Mes›ud, r.a., kaže: *Kazao nam je Allahov Poslanik, s.a.v.s., a on je onaj koji istinu govori i kome se vjeruje, i rekao: -Stvaranje svakog od vas odvija se u stomaku njegove majke četrdeset dana, zatim bude toliko dana ugrušak, zatim biva toliko dana (mudga).*[13]

Ovo su bili dokazi iz Kur'ana i sunneta protagonista druge tendencije. Međutim, ovim dokazima se može prigovoriti s više aspekata, a najvažniji je taj što se svi ovi ajeti i hadisi odnose na pravu majku. Bez sumnje da je prava majka ona koja rodi dijete, ali pod uvjetom da je gameta, jajna ćelija njena, te da je njena jajna ćelija fertilizirana i da je ona nosila u svojoj maternici i da je ona rodila to dijete. Ovu činjenicu niko nije kroz historiju postojanja ljudske vrste osporio. Međutim, ovdje imamo jednu savim drugu situaciju, da žena koja je u svojoj utrobi nosila genestki materijal, zigota, koji nije njen plod,

7 El-Mudžadela, 58:2.
8 El-Ahkaf, 46:15.
9 Ez-Zumer, 39:6.
10 En-Nadžm, 53: 32.
11 En-Nahl, 16:78.
12 Lukman, 31:14.
13 Buharija, Sahih, sažetak, prijevod Mehmedalija Hadžić, El-Kalem, Sarajevo 2008. str. 601, br. hadisa 1356.

nije oplođena njena jajna ćelija, već genetski materijal je očekivanih roditelja, naručilaca koji žele i koji su tražili od nje da ima rodi dijete.[14]

Nakon svega rečenog mogli bismo konstatovati da ako je Svevišnji Allah, dž.š., u Kur'anu Časnome nazvao dojilju ženu koja je zadojila dijete majkom, onda bismo mogli analogno tome reći da je preče nazvati majkom onu koja je nosila dijete u svojoj utrobi tokom trudnoće cijelih devet mjeseci. Ona je preživjela mnoge poteškoće za to vrijeme i mnoge noći neprespavane, hranila ga svojom krvlju i time je zaslužila pravo da se nazove majkom.

14 Akademija islamskog prava u Amanu, Jordanm, 11-16, oktombra, 1986. god., koji tretira tematiku djece iz epruvete.

28-45
28-484

Elvir Mehić

PORODIČNO NASILJE-STAV POZITIVNOG PRAVA I ŠERIJATA

Nezaobilazni problem svih pravnih sistema u današnjem vremenu je i pitanje porodičnog nasilja. Porodično nasilje kao pojava devijantnog ponašanja stara je koliko i sami ljudski rod. Analizirajući sve pravne sisteme savremenog doba dolazi se do zaključka da država, društvo, zajednica, nastoji pravnim normama regulirati ovu pojavu. Pojava nasilja u porodici prisutna je u svim društvima i kod svih naroda, bez obzira na naciju, vjeru, kulturu i rasu. Izgradnjom pravnih sistema u svim društvima nastojala se regulirati i ova oblast. Razvojem prava kroz povijest, pristup ovom problemu bio je različit.

Ne može se reći da je nasilje u porodici pojava modernog doba, iz razloga što je ovaj problem na različite načine tretiran u ranijim društvima. Nezaobilazno pitanje, kada se govori o nasilju u porodici, je i pitanje različitog pristupa religija ovom problemu. Kada je u pitanju stav islama tj. Šerijata o ovome problemu može se konstatovati da je Šerijat kao univerzalni sistem života uredio sve aspekte pa tako i brak i porodicu.

Može se slobodno reći da je o ovome obliku ponašanja počela da se skreće pažnje tek nekih sedamdesetih godina 20.vijeka sa pojavom ženskog pokreta. Razlog za to je bio veliki broj pretučenih žena čiji su nasilnici bili upravo njihovi muževi. U ovom periodu problem nasilja u porodici izlazi iz sfere privatnog u sferu javnog života. I tada, u tome vremenu, ovaj problem postavlja se pred zakonodavca u pravnim sistemima modernog društva. Fenomen nasilja u porodici nije više pitanje pojedinca, ili pitanje jedne porodice. Posljedice nasilja u porodici uveliko počinju da se reflektiraju i u sferi društvenog javnog života.

PORODICA

Većina država u svojim zakonskim odredbama definira porodicu kao životnu zajednicu roditelja i djece i drugih krvnih srodnika, po tazbini, usvojilaca i usvojenika i osoba iz vanbračne zajednice ako žive u zajedničkom domaćinstvu.

Ovdje je vrlo važno spomenuti islamsku definiciju porodice koja predstavlja zajednički život muškarca i žene uređen po šerijatskim propisima sa zadaćama ostvarivanja zadovoljstva i sreće, te rađanjem i odgojem djece.

Isto tako svi pravni sistemi u svijetu poznaju u svom zakonodavstvu i porodični zakon, zakon o nasljednom pravu, zakon o zašititi od nasilja u porodici.

Poznato je i da Šerijat sadrži i posebni dio koji govori o nasljednom pravu u kome je tretirano pitanje imovine žene.

Budući da je čovjek biće zajednice, slobodno se može reći da je temelj zajednice porodica i prvi osnovni oblik zajedničkog života čovjeka. Otuda i stvarna potreba svih pravnih sistema da normama reguliraju ovu oblast i da normama odrede i sankcije za one koji su skloni ovom obliku ponašanja.

NASILJE U PORODICI

Nasilje u porodici može se definirati kao oblik ponašanja jednog ili više članova porodice kojim se ugrožava tjelesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice.

Analizirajući pitanje nasilja u porodici može se doći do zaključka da je najčešći oblik nasilja između supružnika.

Postoje mnogi oblici nasilja u porodici i oni podrazumijevaju i uključuju fizičko nasilje kao najčešći oblik nasilja, seksualno nasilje, psihičko nasilje i ekonomsko nasilje. Najčešće žrtve nasilja u porodici su žene, djeca, stariji i vrlo rijetko, muškarci.

1. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici,*Službene novine Federacije BiH*, broj 20/13 (13.03.2013.).

2. Zakon od nasilja u porodici,*Službene novine Federacije BiH*, broj 20/13 (13.03.2013.).

Prema istraživanju *Gender centra za jednakost i ravnopravnost polova u BiH* o rasprostranjenosti i pojavnosti nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, više od polovine žena iz uzorka (47,2% u BiH, 47,2% u FBiH i 47,3% u RS-u) doživjelo je bar neki oblik nasilja, nakon što su navršile 15 godina. Tokom 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju, neki oblik nasilja iskusilo je 11,9% žena u BiH (12,7% u FBiH i 10,6% u RS-u). Nalazi ukazuju na to da je psihičko nasilje najrasprostranjenije, sa ukupnom stopom prevalencije od 41,9% tokom života i 10,8% u posljednjih godinu dana, te da iza njega slijedi fizičko nasilje, sa stopom prevalencije na životnom nivou od 24,3%, a

u posljednjih godinu dana 2,4%. Seksualno nasilje doživjelo je 6% žena, dok je ovakvo iskustvo u posljednjih godinu dana imalo 1,3% žena.

Poražavajući je nalaz koji proizilazi iz ovog istraživanja, a to je da se najveći broj slučajeva nasilja dešava u porodici i da je porodica, nažalost mjesto gdje su mnoge žene i djeca žrtve nasilja. Također, krug nasilja počinje u primarnoj porodici, od ranih godina i nastavlja se u drugoj porodici nakon udaje žene. Prema statističkim podacima koje od subjekata zaštite i nevladinih organizacija prikuplja *Gender centar*, može se izvesti zaključak da se od usvajanja prvog Zakona o zaštiti od nasilja u porodici broj prijavljenih slučajeva svake godine povećava, da je broj poziva na SOS liniju 1264 - pomoć za žrtve porodičnog nasilja, također u porastu, te da je u 2011. i 2012. godini dostigao broj od 4.520, odnosno 4.303 poziva, što je najveći zabilježen broj poziva od 2005. godine, od kada je ova linija uvedena. Žrtve nasilja u porodici prema navedenim podacima su u gotovo 98% slučajeva žene, a počinioci nasilja prema navedenim statističkim podacima su najčešće muškarci u procentu od oko 75%. U proteklih 12 godina od 123 počinjena ubistva, 68 je ubijenih žena, žrtava nasilja u porodici.

POZITIVNI PROPISI O REGULIRANJU PORODIČNOG NASILJA

Da bismo došli do pozitivnih propisa koji reguliraju ovu oblast vrlo je važno osvrnuti se i na razvoj prava kroz povijest i reguliranje pitanja porodičnih odnosa i pitanje žene u braku, obzirom da je najčešći oblik nasilja u porodici nasilje nad ženama.

Rimljanska civilizacija je priznavala ženu kao roblje pod vlašću muškarca. U Rimu je održavan *Veliki koncil* na kome se razmatralo pitanje žene i donesena je odluka koja kaže: Žena je biće bez duše, prljava je i zato neće imati udjela u budućem životu. U Atini je žena smatrana đavoljom prljavštinom i robom koja se kupuje i prodaje.

Staroindijski zakoni su naslovili:*Kuga,smrt, pakao, zmijski otrov i vatra su bolji od žene.*

U Francuskoj je 586.godine sazvan *Koncil* koji je istraživao pitanje da li je žena ljudskog roda ili ne. Poslije duge rasprave okupljeni su ustanovili da je žena ipak ljudskog roda, ali je stvorena da služi muškarcu.

Stari francuski zakon u 217. tački kaže: *Udatoj ženi, pa makar prilikom sklapanja braka njeno i muževljevo vlasništvo bilo razdvojeno nije dozvoljeno da išta daruje, da prenosi svoje vlasništvo, da ga zalaže, da išta uzima u vlastiti posjed uz naknadu ili bez naknade, bez učešća njenog muža u samom ugovoru ili njegove pismene saglasnosti o tome.*

Henri VIII je zabranio engleskoj ženi da čita *Sveto pismo.* Sve do 1850.godine žene se u Engleskoj nisu ubrajale među građane, a do 1882.godine nisu imale ličnih prava.

Općepoznata pojava je u savremenom dobu, odnosno sa razvojem industrije i tehnološkog razvitka žene i djeca često su bili iskorištavani u komerci-

jalne svrhe. Bili su degradirani, pogotovo u dijelu koji je uzeo posebno maha u prodaji tijela u takozvane komercijalne svrhe.

3. Izvještaj *Gender centra BiH* objavljen na portalu *Frontal* 14.06.2013.

4. Wikipedija, slobodna enciklopedija.

Analizirajući gore navedeno može se konstatirati da je stalno kroz povijest bilo zastupljeno pitanje pravnog reguliranja odnosa u porodici. Nekada je to bilo u smislu ukaza, zakona, nekada u vidu tradicionalnog, vjerskog ili nekog drugog načina. Ne može se reći da je ravnopravnost uvijek bila zastupljena, da se normama htio regulirati skladan odnos. Nekada su pravni propisi upravo stavljali jednog člana porodice u neravnopravan položaj. Kao što je i kazano, sa pojavom pojma *emancipacija žene* počinje period uređenja odnosa unutar porodice, ali i samog društva. Zašto je bila potrebna emancipacija žene? Razlog je jasan- žena je bila u podređenom položaju u društvu, ali i u samoj porodici. Postavlja se pitanje da li je time priznato postojanje nasilja u porodici kroz čitavu povijest razvoja društva.

Pravo žene, djeteta ili nekog drugog člana porodice, dobija i svoj globalni značaj donošenjem mnogobrojnih konvencija u okviru pojedinih međunarodnih udruženja.

Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, koju je Generalna skupština Ujedinjenih naroda proglasila 10. decembra 1948. godine u svojim odredbama govori o osnovnim pravima između kojih je i pravo na privatni život i porodični život, zatim pravo na zaštitu od ropstva, slobode sigurnosti, sklapanja braka i diskriminacije.

Pored ove deklaracije usvojene su i sljedeće deklaracije : 20. novembra 1959. godine Generalna skupština UN-a usvojila je *Deklaraciju o pravima djeteta.*

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena odobrena i predložena za potpis, ratifikaciju i pristupanje *Rezolucijom* Generalne skupštine 34/180 od 18. decembra 1979. stupila na snagu 3. septembra 1981. u skladu sa članom 27 .

U svim navedenim dokumentima nastojala su se sačuvati prava žene i djeteta i istim osigurati zaštita od bilo kojeg oblika nasilja, pa i porodičnog.

Važno je spomenuti i sljedeće deklaracije:

Kairska deklaracija o ljudskim pravima, koju su donijele članice *Organizacije islamske konferencije* i koja u članu 1. govori o porodici i njenoj važnosti, u članu 2. o pravu na život za svako ljudsko biće, članu 5. govori se jasno o braku i pravima muškarca i žene, a ono što je posebno interesantno je član 6. i 7.ove deklaracije, koji govore o položaju žene i djeteta u porodici i njihovim pravima. Naravno, ova povelja je posebno značajna što jasno govori o jednakosti svih članova porodice i njihovim pravima i obavezama.

Univerzalna islamska deklaracija o ljudskim pravima koju je grupa islamskih učenjaka i lidera 1981.godine donijela u Londonu i koja je proglašena u sjedištu UNESCO-a u Parizu, isto tako govori u poglavlju XIX o porodici i srod-

nim pitanjima, kao i o odnosu članova porodice. Ova deklaracija je posebno važna, jer jasno govori o pravima djece, kao i pravima udatih žena u porodici.

Arapska povelja o ljudskim pravima koju je usvojilo *Vijeće Arapske lige* 15. Septembra 1994.godine u Kairu koja u članu 38. jasno podcrtava značaj porodice i porodičnih odnosa: *Porodica je osnovna jedinica društva i uživat će njegovu zaštitu. Država preuzima obavezu da osigura izuzetnu brigu i posebnu zaštitu za porodicu, majku, djecu i starije osobe.*

Kada je u pitanju pravna legislativa o pitanju nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini možemo govoriti o *Porodičnom zakonu,* ali i *Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici* koji je donesen na nivou entiteta.

Ovim zakonima jasno se definira i uređuje pravna zaštita od nasilja u porodici, pojam nasilja.

Zakon propisuje i sankcije kao i zaštitne mjere za prekršioce, a u cilju zaštite porodice od nasilja.

I druge zemlje u okruženju donijele su slične zakone, koji definiraju ovu materiju.

Udruženje javnih tužilaca i zamjenika javnih tužilaca Srbije je u saradnji sa USAID-om izdalo udžebnik pod naslovom *Ka boljoj zaštiti žrtava nasilja u porodici*. U navedenom izdanju pored osnovnih pojmova navedeni su i statistički podaci o pojavi nasilja u prodici kao i mjerama suzbijanja ove pojave.

5. *Ka boljoj zaštiti žrtava nasilja u porodici,* odgovor pravosuđa, izdavač:*Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije,*autori:prof dr Milan Žarković, doc. dr. Tijana Šurlan, mr.Jasmina Kiurski, mr. Marina Matić,Slobodan Josimović.

Posmatrajući države u okruženju možemo vidjeti i svakodnevno otvaranje *sigurnih kuća* u koje se smještaju osobe nad kojima je učinjeno nasilje i to prvenstveno nasilje u porodici.

STAV ŠERIJATA O NASILJU U PORODICI

Kada je u pitanju stav Šerijata o pravima članova porodice, tj. nasilju u porodicu i reguliranju ove materije šerijatsko - pravnim normama, podsjetit ćemo se na dio govora Mary Robinson, Visoke povjerenice UN-a za ljudska prava na *Simpoziju o ljudskim pravima u islamu*, održanom u Ženevi 15.marta 2002.godine koja kaže:

Niko ne može poreći da je u svojoj suštini islam u potpunosti u saglasnosti s načelom temeljnih prava, uključujući ljudsko dostojanstvo, toleranciju, solidarnost i jednakost. Brojni odlomci iz Kur'ana i riječi poslanika Muhameda svjedoče o tome. Niko ne može poreći, iz historijske perspektive, revolucionarnu snagu koju islam predstavlja, koja je priznala prava ženama i djeci mnogo prije nego što im je slično priznanje omogućeno u drugim civilizacijama.

O odnosu unutar islamske porodice govore mnogobrojni kur'anski ajeti:

A vjernici i vjernice su prijatelji jedni drugima: traže da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvraćaju, i molitvu obavljaju i zekat daju, i Allahu i Poslaniku Njegovu se pokoravaju. To su oni kojima će se Allah, sigurno, smilovati. – Allah je doista silan i mudar. (Et-tevbe-71)

Gospodar tvoj zapovijeda da samo Njemu ibadet činite i da roditeljima dobročinstvo činite. Kad jedno od njih dvoje, ili oboje, kod tebe starost dožive, ne reci im ni: 'Uh!' – i ne odbij ih od sebe, i obraćaj im se riječima poštovanja punim. (El-Isra, 23).

One imaju isto toliko prava koliko i dužnosti, prema zakonu. (El-Bekare 228).

I jedan od dokaza njegovih je to što za vas, od vrste vaše, stvara žene da se uz njih smirite i što između vas uspostavlja ljubav i samilost. To su zaista pouke za ljude koji razmišljaju. (Er-Rum-21).

I ne zaboravite na međusobne vrijednosti, pa Allah zaista vidi šta radite(El-Bekare 237).

Muškarcima pripada dio onoga što ostave roditelji i rođaci, i ženama dio onoga što ostave roditelji i rođaci, bilo toga malo ili mnogo, određeni dio.(En-Nisa 7).

One imaju isto tolliko prava i dužnosti, prema zakonu. (El-Bekare 228).

I Gospodar njihov im se odaziva:-Nijednom trudbeniku između vas trud njegov neću poništiti, ni muškarcu ni ženi-vi ste jedni od drugih. (Ali Imran 195).

6. Muddathir 'abd, Al-Rahim, 2013, *Ljudska prava u islamskoj tradiciji,* Sarajevo, *El-Kalem*

7,8,9,10,11,12,13,14,, Kur'an.

Onome ko čini dobro, bio muškarac ili žena, a vjernik je, Mi ćemo dati da proživi lijep život i , doista, ćemo ih nagraditi nagradom boljom nego što su zaslužili. (En-Nahl 97).

Muhamed a.s je kazao:*Ebu Hurejre,.r.a.prenosi da je Allahov Poslanik sallallahu 'alejhi vi selleme,rekao:-Novac koji potrošiš za oslobađanje robova, novac koji podijeliš siromasima i novac koji potrošiš na svoju porodicu, najveća je nagrada za onaj novac koji si potrošio za svoju porodicu.*(Muslim).

Ebu Abdullah Sevban ibn Dudžud,r.a. oslobođeni rob Poslanika, prenosi da je Allahov Poslanik,sallallahu -alejhi ve selleme,rekao*:Najbolji novac koji čovjek potroši je onaj koji potroši za svoju porodicu, novac koji potroši za izdržavanje svoje(ratne)životinje na Allahovom putu i novac koji potroši na svoje drugove na Allahovom putu.* (Muslim)

Se'ad ibn Ebi Vekkas,r.a.prenosi da je Allahov Poslanik, sallallahu 'alejhi ve selleme, rekao:*I zaista ces ti za svaki dinar koji potrošiš, želeći njime Allahovo zadovoljstvo, biti nagrađen kod Allaha, pa čak i za ono sto potrošiš za ishranu svoje žene.* (Muttefekun alejhi).

Ebu Mes'ud el-Bedri.r.a.prenosi da je Allahov Poslanik,sallallahu alejhi ve selleme rekao:*Kada čovjek utroši novac za izdržavanje svoje porodice, želeći njime postići Allahovo zadovoljstvo (znajući da mu je to dužnost od Allaha, te je izvršava nadajući se Njegovoj nagradi) piše mu se kao da je podijelio sadaku*. (Muttefekun alejhi).

Prenosi Ibn Omer, r.a.: Čuo sam Poslanika, s.a.v.s., kada je rekao:- Svi ste vi čuvari i svi ćete biti pitani za svoje stado. Vođa (imam) je čuvar i bit će pitan za svoje stado. Čovjek je čuvar svoje porodice i bit će odgovoran za njeno čuvanje. Žena je čuvarica u kući svoga muža i odgovorna je za svoje stado. Sluga je čuvar imetka svoga pretpostavljenog i odgovoran je za njegovo čuvanje. (Buharija).

Najbolji od vas je onaj koji je najbolji prema svojoj porodici, a ja sam najbolji od vas prema svojoj porodici.(Tirmizi).

Najbolji su među vama koji su najbolji prema svojim ženama, a ja sam najbolji među vama prema svojim ženama. (Sahihul džami-sagir).

Ko god ima dijete s njim se treba ponašati poput djeteta.(El-Džami'u-s-sagir).

Onaj ko nije milostiv prema našim mlađima i ne poštuje naše starije nije naš. (Tirmizi, Ahmed i Hakim).

15. Kur'an.

MEDINSKA POVELJA

Ako bismo posmatrali islamsko zakonodavstvo pored Kur'ana i sunneta možemo naići u određene propise koje je i sam Poslanik a.s. donisio a koji su regulirali određena prava muslimana. Jedan od takvih propisa je i *Medinska povelja.* Ono što možemo ovdje istaći iz *Medinske povelje* je i odredba koja govori sljedeće: *Bogobojazni vjernici treba da budu protiv nasilnika među njima ili onoga ko čini bilo koju vrstu zuluma, grijeha, neprijateljstva, ili smutnje među vjernicima. Svi moraju biti protiv takvog, makar on bio dijete nekog od njih*(član 13).

U ovim riječima jasno je stavljeno muslimanima do znanja da je svaki oblik nasilja među njima zabranjen. Islamu nije stran pojam *nasilje*, naprotiv na više mjesta u izvorima islama se govori o nasilju.

POSLANIKOV GOVOR NA OPROSNOM HADŽU

O ljudi vaši životi, vaša imanja i vaše časti neka vam budu sveti i neprikosnoveni.

Vi imate pravo na svoje žene i one imaju pravo na vas.

Sa ženama postupajte ljubazno i s mnogo dobrote.

Navedene ajete i hadise potrebno je da posmatramo kroz prizmu islamskog prava. Šta je ustvari islamsko pravo?

Islamsko pravo možemo posmatrati kao Šerijat koji je ustvari objava poslaniku Muhamedu a.s. koju je on primio i njeno ostvarenje učinio porukom i misijom svoga života. Isto tako islamsko pravo možemo posmatrati i kao fikh, tj. zbirku pravnih mišljenja koju su dali različiti pravnici, različitih pravnih škola u smislu primjene Šerijata na različite životne situacije. Ali isto tako islamsko pravo podrazumijeva i fetve, tj. primjenu Šerijata ili fikha na svakodnevni život muslimana.

Šerijat je način života koji je sama pravda, milost, mudrost i dobro.

Kada je u pitanju porodica i reguliranje samih odnosa unutar porodice neizbježno je spomenuti određena prava članova prodice.

Islamsko pravo predstavlja mrežu različitih prava i dužnosti koje se u osjećaju vjere i morala primjenjuju u svim sferama života.

Pitanje prava djeteta u islamskoj tradiciji obuhvata ljudski život od začeća, pa čak i prije začeća djeteta, do rođenja, perioda dojenja, djetinjstva, odrasle osobe i zrelosti.

Na osnovu Poslanikokovog sunneta i upute porodica u kojoj će dijete biti rođeno i odgojeno neophodno je da ima dobar karakter muškarca i žene, zatim uzajamnu privlačnost, a i preporučljivo je da nisu bliski rođaci.

Dobar karakter muškarca i žene osigurava stabilnu porodicu kao i stabilno kruženje u kojem će dijete biti rođeno. Uzajamna privlačnost osigurava zdrav ambijent u kome će dijete da raste i taj ambijent utemeljen je na ljubavi odnosno mjestu milosti. Svako dijete u islamskom pravu samim začećem stiče određena prava koja predstavljaju dužnosti roditelja. Roditelji moraju biti svjesni da ta prava moraju ispuniti.

Rađanje djeteta predstavlja radost kao i radosno proslavljanje rođenja istog, biranje lijepog imena, osiguravanje kvalitetne hrane, odjeće, odgoja i obrazovanja.

Poznati su običaji predislamskih Arapa, paganski običaji, koji su često završavali čedomorstvom. Islamsko pravo se čvrsto suprotstavilo ovom obliku nasilja opisujući ga kao čin koji je negativan, bezosjećajan i strogo zabranjem.

Svetost života je temeljni princip islamskog prava, pa samim time i život novorođenog djeteta.

Oblik porodičnog nasilja je pitanje abortusa koje je islam strogo zabranio i Poslanik objasnio nazvavši oživljavanje fetusa *ulaskom duše* u tijelo. Prema Šerijatu opći konsenzus je da abortus nije dozvoljen osim u slučaju kad je to neophodno za spas života majke.

Institucija *Bejtu-l-mala* je osiguravala neophodno za život djece koja ostaju bez roditelja. Islam propisuje i obavezu roditelja za odgojem djece podučavanjem moralnim vrijednostima, kao i sam skladan i harmoničan život između roditelja i djece.

Pitanje odnosa između muža i žene nije odnos između roba i gospodara, kao što danas pokušavaju predstaviti neki islamofobi.

I jedan od dokaza njegovih je to što za vas, od vrste vaše, stvara žene da se uz njih smirite i što između vas uspostavlja ljubav i samilost. To su zaista pouke za ljude koji razmišljaju. (Er-Rum-21).

Temelj odnosa između muškarca i žene u porodici je ljubav i samilost. Iz ljubavi i samilosti ne može da se rodi nasilje. I upravo ovo kur'ansko kazivanje predstavlja temelj koji brani svaki oblik nasilja u porodici.

Poznato je da u islamskom pravu žena ima pravo da nakon udaje zadrži

svoje prezime, potpunu ličnu nezavisnost, svoju imovinu uključujući i miraz koji se isplaćuje unaprijed.

Božiji poslanik uveo je koncept koji su garantirali ženama pravo da nasljeđuju i ostavljaju u naslijeđe.

Islam je ustvari i prva religija koja i najranije u povijesti ljudskog roda definirala prava žene kao i obaveze, ali i prava djeteta i obaveze roditelje.

Jasna su prava muža u braku i to su da na lijep i primjeren način upozori ženu, da ako bez opravdanog razloga zanemaruje islamske dužnosti da je na lijep način upozori, da je podstiče na izvršavanje dužnosti koje ima kao majka i supruga, da je upozorava na ličnu higijenu ako tome ne pridaje dovoljno pažnje, da traži od žene da poštuje norme Kur'ana i suneta i da podstiče ženu na poštivanje njegovih roditelja i rodbine. Dužnosti muža su da ženi obezbijedi mehr, da vodi brigu o materijalnim potrebama supruge i domaćinstva, da se lijepo i uljudno odnosi prema ženi, da čuva i poštuje autoritet žene i da učestvuje u pravilnom odgoju djece. Žena ima svoja prava u braku i to su da samostalno raspolaže svojim imetkom, da posjećuje svoje roditelje i rodbinu, da se usavršava u nauci i obrazovanju, da obavlja propise islama i da upozorava muža da ostavi ponašanje koje nije u skladu sa islamom. Dužnosti žene su da čuva čast i ugled svog muža, da izvršava obaveze prema mužu koje je dužna izvršavati, da čuva kuću i imetak svoga muža, da svjesno obavlja poslove koje ima kao majka i supruga i da čuva, njeguje i odgaja djecu.

Zajedničke dužnosti bračnih drugova su da njeguju međusobnu ljubav, poštovanje i razumijevanje, da daju svojoj djeci lijepa imena, da učestvuju u odgoju i obrazovanju djece, da vode računa o svojim bračnim obavezama, da čuvaju i njeguju svoju bračnu intimu i toplinu i da zajednički učestvuju u materijalnom zbrinjavanju domaćinstva.

Islamsko pravo je najranije jasno dalo do znanja da porodica kao i porodični odnosi izlaze iz sfere privatnog u sferu javnog. Jaka i stabilna porodica je temelj jakog i stabilnog društva.

Da bismo bolje razumjeli stav Šerijata po pitanju nasilja u porodici, prvenstveno moramo da se osvrnemo na dužnosti svih članova porodice, ali na obaveze.

Šerijat jasno propisuje dužnosti i prava žene, dužnosti i prava muža, dužnosti roditelja prema djeci kao i obaveze djece prema roditeljima. Ukoliko jasno sagledamo ove dužnosti i prava doći ćemo do jasnog zaključka o stavu islama prema nasilju u porodici.

Kada je u pitanju odnos prema starijim članovima porodice dovoljan je kur›anski imeprativ: ***Kad jedno od njih dvoje, ili oboje, kod tebe starost dožive, ne reci im ni:-Uh! - i ne zabranjuj im (ono što ne voliš da čine), i obraćaj im se riječima poštovanja punim.*** **(El-Isra 23).**

Možemo kazati da je islam najranije postavio temelje zdrave porodice i da je vrlo jasno propisao sve odnose unutar same porodice.

KOMPARACIJA ŠERIJATA I POZITIVNIH PROPISA O PROBLEMU NASILJA U PORODICI

Posmatrajući komparativno sa stanovišta islama i pozitivnog prava, pojavu nasilja u porodici moramo istaći sljedeće: pozitivni propisi društvene zajednice koji reguliraju pojavu nasilja u porodici vremenom su se mijenjali i prilagođavali potrebama i okolnostima društva, zavisno od niza faktora kao što su običaji, navike, kultura i tradicija. Različit je pristup društvenih sistema ovome problemu. Pozitivni propisi civilnog društva nisu u svakom vremenu jasno stavljali u ravnopravan položaj sve članove porodice. Kroz historiju može se vidjeti da je nekada jedan član porodice upravo bio u podređenom položaju, što ustvari i predstavlja legaliziran oblik nasilja. Tek u dvadesetom stoljeću jasno su pravni sistemi izražavali ravnopravnost svih članova porodice.

Naravno, vrlo često su islam ili Šerijat optuživani da stavljaju u neravnopravan položaj određene članove porodice. Razlog za ovakvo predstavljanje islama i Šerijata leži u nedovoljnom poznavanju propisa islama koji su univerzalni za sva vremena. Islam je jasno sa *Objavom* stavio u ravnopravan položaj i muža i ženu, ali jasno odredio i prava djeteta kao i obaveze roditelja prema djetetu. Nijedan pravni sistem nije ranije ukinuo određene oblike nasilja kao što je to islam učinio sa dolaskom *Objave*. Običaji predislamskih Arapa kada je u pitanju odnos prema ženskoj djeci i njihov strah od nemaštine sa rađanjem ženske djece, islam je ukinuo jasnim imperativom. A zar može da postoji veći oblik nasilja od ubistva u porodici svog vlastitog djeteta?

Žena koja se u mnogim kulturama i civilizacijama smatrala robom, ili samo živim bićem koje može biti predmet prodaje, trgovine, islam je ukinuo. Islam je stavio ženu u ravnopravan položaj sa muškarcem. I ne samo to, islam je ženu zaštitio, dao je zadatak muškarcu da se brine o njoj i da je štiti, da je izdržava, ali je zabranio da raspolaže njenim imetkom.

Smisao propisa Šerijata jeste uspostavljanje reda i poretka na zemlji, jačanja plemenitih osobina kod ljudi, zaštita drugih od tuđega zla i sigurno je ta zadaća Šerijata najjasnije došla do izražaja upravo u porodici. Nije islamu i Šerijatu potrebno da izrađuju posebne studije i prave analize kada je u pitanju zaštita člana porodice i sprječavanje nasilja u istoj. Dovoljno je islam i Šerijat postaviti na mjesto koje im pripada u porodici i porodica će biti od toga sačuvana. Ne možemo predstavljati Šerijat na način kako to čine islamofobi i govoriti o Šerijatu samo kroz prizmu sankcija, daleko više Šerijat tretira pitanja koja preventivno djeluju.Šerijat izgrađuje ličnost, čuva čovjeka, propisuje moral-lijepo ponašanje. I kada danas pogledamo zakonodavstva civilnog društva i propise, norme koje regiuliraju pitanje nasilja u porodici, obavezno svi zakoni, uredbe sadrže i određene sankcije kojima se prijeti izvršiocima ovog devijantnog ponašanja.

Šerijat u svojoj osnovi ima izgradnju zdrave ličnosti, možemo reći da on djeluje preventivno. Ranije kazani ajeti i hadisi nam to upravo potvrđuju, a

znamo da je zadaća poslanika da usvarši plemenite osobine kod ljudi.

U današnje vrijeme vrlo je važno Šerijat i islam predstaviti na racionalnoj osnovi. Važno je razbiti predrasude o istom i Šerijat predstaviti kao norme koje doprinose lakšem uređenju odnosa među ljudima.

Od poznatog dokumenta Engleske *Magna carta libertatum* (*The Great Charter*) ili *Velika povelja sloboda*, pa do današnjih dana kada se uveliko upravo u ovoj zemlji zagovara primjena određenih dijelova Šerijata poput pitanja nasljeđivanja žene, možemo doći do zaključka da Šerijat nalazi svoje mjesto u pravnim sistemima civilnog društva. Isto tako nemoguće je danas u svakoj ozbiljnoj raspravi o primjeni prava izbjeći i pitanje šerijatskog prava i njegove primjene u pravnim sistemima društva.

Veliku ulogu u predstavljanju Šerijata igraju i institucije na kojima se on izučava. Zadaća je danas tih obrazovnih institucija da svojom otvorenošću, učešćem u društvu upravo predstave jasnu i stvarnu sliku Šerijata i njegovu ulogu u društvu i sam značaj Šerijata u kvalitetnom reguliranju međusobnih odnosa kako u porodici tako i svim aspektima društva.

ANALIZA

Nasilje u porodici nije moguće spriječiti normama koje u sebi sadrže i sankcije za ovaj oblik ponašanja. Potrebno je daleko više od toga učiniti, odnosno ovu pojavu sprječavati preventivnim djelovanjem. Danas u svijetu osnivaju se razni centri za pomoć žrtvama nasilja u porodici. Šta je preventiva tome? Kazat ćemo: *odgoj, izgradnja zdrave ličnosti, zdrave porodice, iznalaženje novih metoda očuvanja porodice.* Ovo je problem savremenog društva.

Šta Šerijat nudi? Šerijat nudi preventivu koja je u svakom pravnom sistemu poželjnija od sankcioniranja. Odredbe Šerijata o formiranju porodice, odgoju djece, pravima i dužnostima muža i žene najbolje čine na preventivnom sprječavanju svakog oblika nasilja u porodici.

Nemoguće je više bježati od vrijednosti i dostignuća Šerijata u ovome dijelu ljudskih odnosa. Nemoguće je kritizirati odredbe Šerijata, a svakodnevno se boriti protiv nasilja u prodici. Šerijat kao temelj zdravog društva neminovno u svojim odredbama mora naći mjesto i u savremenim pravnim sistemima.

ANALYSIS

Domestic violence can't be prevented by a norm that it conntains by itself violinceand sanctions for this kind of behavior. It needs much more than that to do, and this phenomenon will stop pevention of such action. Today in the world were established various centers to help the victim of Domestic violence. What is the previntion. We will review that; education and elaboration of healthy personality , healthy family, finding new methods for preservation the family. This is a contemporary society problem.

What Sharia offers? Sharia offers prevention for any desired jurisdiction system from Sanctions. Regulation of Sharia of forming the family, educating children, the righits and the duties for both wifeand husband are the best to make prevention of any form of domastic violence.

It›s impossible to ignor the values and achievments of Sharia in the field of human relations. It›s impossible to criticize provisions of Sharia and everyday you want to fight domestic violence . Sharia is a the foundation of a healthy society, then it›snecessary that all regulations have to find place in contemporary jurisdiction system.

371.3::796]:28-472

Doc.dr. Enes ef. Svraka

ISLAMSKA VJERONAUKA I TJELESNI ODGOJ

UVOD

Čovjek je Allahovo najsavršenije stvorenje, koje se sastoji iz duše, razuma i tijela. Svakoj od ove tri komponente treba posvetiti punu pažnju koju zaslužuje i postaviti je na mjesto koje joj pripada.

U radu koji slijedi pokušaćemo da damo odgovore i rasvijetlimo jednu veoma važnu temu, a to je *Islamska vjeronauka i tjelesni odgoj.* U uvodnom dijelu rad tretira tjelesni odgoj kao jednu od bitnih komponenti svestranog odgoja uokvirenu islamskom duhovnošću, odnosno stavom islama prema sportu i sportsko-rekreativnim aktivnostima koje doprinose pravilnom tjelesnom odgoju.

Također u ovom dijelu rada definiramo cilj tjelesnog odgoja, mjesto i ulogu sporta u modernom svijetu, mjesto i ulogu fizičke kulture u društvenoj praksi i kulturi, te historijski tok nastanka tjelesnog odgoja.

Svakako jedna od bitnih karakteristika tjelesnog odgoja jeste očuvanje zdravlja. Obzirom da je tjelesni odgoj u funkciji očuvanja zdravlja, a zdravlje je jedna od temeljnih vrijednosti čovjekova života, to zaslužuje pisanje posebnog rada, međutim u okviru zadate teme posvetićemo jedno posebno poglavlje,podnaslov. Da bi tjelesni odgoj dao rezultate koji se od njega očekuju potrebno je u tom smislu postaviti ciljeve i zadatke koje treba realizirati. Među zadacima tjelesnog odgoja koji se posebno ističu pomenućemo: zdravstveno–higijenski, obrazovni, odgojni,moralni,rekreativni i samorazvijajući zadatak.

U zadnjem poglavlju *Mogućnost realizacije tjelesnog odgoja*,ukratko ćemo analizirati moguće puteve realizacije tjelesnog odgoja u praktičnom životu. Ako znamo da je ovo područje veoma raznovrsno pružaju se raznolike

mogućnosti ostvarivanja tjelesnog odgoja u odgojno-obrazovnoj praksi. U realizaciji i ostvarivanju zadataka tjelesnog odgoja,kao i odgoja uopće, učestvuju mnogi društveni faktori. U tom pogledu važnu ulogu imaju porodica, predškolske i školske ustanove svih stupnjeva, klubovi, sportsko-rekreativna društva i organizacije .

TJELESNI ODGOJ KAO BITNA KOMPONENTA LJUDSKOG ŽIVOTA

Čovjek nije samo duša, nije samo razum, nije samo tijelo, te treba voditi računa da se ne isforsira neka od ovih komponenti na račun druge, primjera radi - tijela na račun duše, odnosno da se neka komponenta ne zapostavi, jer poznato je u islamu da su neki ibadeti duhovno-tjelesnog karaktera.Zato u odgojno-obrazovnom procesu mladih ne smijemo veću brigu posvetiti tjelesnom odgoju, nego umnom, jer odgoj i obrazovanje ne čini samo briga o tijelu i tjelesnim potrebama, mogućnostima, nego i o duši i razumu.

Prenosi se od Ebu Hurejrea, r.a., da je Božiji poslanik Muhammed, s.a.v.s., rekao: *Jak vjernik je bolji i Allahu draži od slabog vjernika, u svakom je dobro.*[1] Ovaj hadis bilježi Muslim u svom Sahihu i on se ubraja u kategoriju pouzdanih hadisa. Ovdje je istaknuta podjela vjernika na *slabe i jake*. Šta se podrazumjeva pod terminom *jak vjernik,* obrazložićemo u nekoliko narednih riječi. Ovo *jak vjernik* treba razumjeti općenito: jak u svakom pogledu, jak imanski, jak fizički, jak intelektualno, jak ekonomski. Vjernik koji je jak u svakom pogledu može da koristi sebi, a zatim i drugima, svojoj porodici i zajednici kojoj pripada.[2]

Tjelesni odgoj je veoma važna komponenta ljudskog života, kako za tijelo tako i za razum i dušu. Ovoj vrsti odgoja je s pravom pridavana važnost kroz cijelu ljudsku povijest sve do naših dana. Priča o tjelesnom odgoju postoji, bez sumnje, koliko i sam čovjek. To je razumljivo, zato što je čovjeku, u vrijeme kada nije bilo urbanih sredina, bilo mnogo važno dobro fizičko-zdravstveno stanje njegovog tijela, koje mu je dosta pomagalo da se uspješno bori sa izazovima koje donosi okolina.

Među velikim odgovornostima na koje je islam obavezao odgajatelje, bili to roditelji ili učitelji, je odgovornost za tjelesni razvoj djeteta, kako bi djeca stekla fizičku snagu, sačuvala tijelo, zdravlje, vitalnost i živahnost. Islam je i za ovu vrstu razvoja i odgoja djece utvrdio naučnu metodu da bismo znali koliko veliko povjerenje preuzimamo na sebe.[3]

Tjelesni odgoj ima dodirne tačke sa kognitivnim, afektivnim i psihomorotičkim područjem, čime ono dopunjuje ostale vidove odgoja i doprinosi njegovom kvalitetu i razvijanju potpunije i svestranije ličnosti. Za razli-

1 Hadis bilježi Muslim, vidi (Abdullah Nasih Ulvan, *Odgoj djece u Islamu*, Aktivna islamska omladina, Sarajevo 2003, str.624.)

2 Enes Svraka, *Islam i sportske discipline,* El-Kelimeh, Novi Pazar, 2011, str.31.

3 Abdullah Nasih Ulvan, *Odgoj djece u islamu*, Aktivna islamska omladina, Sarajevo, 2003, str.151.

ku od ostalih odgojnih područja gdje se propusti roditelja i ostalih odgajatelja nekako i mogu sanirati i nadoknaditi, propusti iz ovoga područja se nikada ne mogu uspješno nadoknaditi. Sve to pred društvo, Islamsku zajednicu,vjeroučitelje i muallime nameće zadatak kojem moraju prići krajnje ozbiljno i odgovorno, a to je briga o fizičkom odgoju djece.

Čovjek koji je zdrav, fizički aktivan i u dobroj kondiciji, mnogo će lakše da uči i usvaja nova znanja, nego ako je u slabom fizičkom stanju. Također to isto važi i za emotivno područje, jer svaki čovjek koji je srećan, ljepše osjeća sreću u zdravom nego u bolesnom tijelu. Kada je u pitanju psihomotoričko područje, sasvim je jasno da je bolji radnik čovjek koji je fizički zdrav, nego ako je fizički bolestan, ili ako je u slaboj fizičkoj kondiciji. Tjelesni odgoj podrazumijeva i unaprijeđenje fizičkog rasta i razvoja mladih. Tjelesnim vježbama treba utjecati na pravilan rast i rad organizma, na jačanje njegove otpornosti i stvaranje što boljih uvjeta za rast. Tjelesni odgoj poboljšava opće funkcionalne sposobnosti organa za kretanje, disanje, krvotok i nervni sistem.

Gabriela Kragujević, tjelesni odgoj kao specifično područje fizičke kulture, koji ima kao predmet hiljadugodišnje utemeljenje, definira kao: *društveno, planirano i organizovano vaspitno-obrazovno područje u kome se putem raznovrsnih fizičkih aktivnosti i različitim metodičkim postupcima ostvaruju ciljne transformacije višedimenzionalne ličnosti djeteta i pritom zadovoljavaju njegove potrebe za kretanjem i razonodom.*[4]

Tjelesnom odgoju pripada posebna uloga u cjelokupnom odgoju djece, a čija je suština povećanje samoregulisanja i samopoštovanja.Cilj tjelesnog odgoja je osoba koja je fizički zdrava, puna različitih motornih vještina, fizičkih sposobnosti i znanja, a sve u funkciji boljeg zdravlja, dobre koordinacije pokreta i efektivnog usavršavanja različitih fizičkih formi i funkciji svestrano harmonijski razvijene ličnosti. Tjelesni odgoj pravi smisao dobija tek uz prožimanje sa moralnim, intelektualnim, radnim i estetskim odgojem.

Jusuf el-Karadavi u svom osvrtu na sport kaže: *Kamo sreće da vode računa o svim vrstama sporta, a naročito o onome od kojeg imaju korist mase u svakodnevnom životu. Ali oni posvećuju pažnju samo sportu, naročito fudbalu, u kome učestvuje samo nekoliko osoba, dok su svi ostali po strani.*[5]

Nažalost velika pažnja se posvećuje i veliki novac se ulaže u profesionalni sport od kojeg široke mase nemaju koristi ni u fizičko-zdravstvenom, ni u materijalnom pogledu.

Svakako bilo bi dobro da šira zajednica vodi računa o svim vrstama sporta i da svima omogući približno iste uvjete za bavljenje sportom, a posebno onim od koga imaju koristi ljudi u svakodnevnom životu, a da se ne preferira sportovima u kojima učestvuju pojedinci i imaju koristi dok su ostali posmatrači. Čovjek je od svog postanka uvijek brzo hodao, trčao, dizao teške

4 Gabriela Kragujević, *Teorija i metodika fizičkog vaspitanja,* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2005, str.32.

5 El-Karadavi, Jusuf, *Razumijevanje prioriteta*, Bemust, Sarajevo, 2000, str.14.

predmete, penjao se po bespućima, hrvao se i sa životinjama i sa ljudima. Tako je čovjek činio radi svog vlastitog samoodržanja. Nastankom velikih civilizacija pojavljuju se i oblici sporta i organiziranje sportskih disciplina. Stari Egipćani, Grci, Rimljani, Perzijanci, Kinezi, Turci i Arapi baštinili su različite vrste sportova. Hrvanje im je bila najraširenija sportska disciplina. Osim toga, Muhammedu a.s. i prvim muslimanima uz njega, bilo je poznato dizanje teškog kamena, plivanje, jahanje, utrkivanje na devama i konjima, gađanje lukom i strijelom, igre s loptom, lov i atletika. Vjernik koji je jak fizički sposoban je da zaštiti sebe i svoju porodicu, a i to je jedna od dužnosti vjernika. Lakše podnosi ibadete koji zahtijevaju fizički napor i uspješnije savladava fizičke napore i fizička iskušenja.[6]

U različitim formama, vidovima i sadržajima, fizička kultura je i danas sveprisutni element društvene prakse i kulture. U okviru fizičke kulture čovjek može da bude posmatrač, učesnik ili posrednik. Najčešća čovjekova uloga u fizičkoj kulturi je posmatračka. Posmatrača sportskih priredbi, manifestacija i takmičenja danas, zahvaljujući sredstvima masovnog komuniciranja, ima na milione. Učesnika u svojstvu takmičara ili onih koji tjelesno vježbaju zbog lične rekreacije, stjecanja kondicije ili zbog razonode, daleko je manje. Najmanje je, ipak, posrednika: sudija, društvenih radnika, profesionalnih radnika (nastavnika, trenera, rekreatora) ili naučnih radnika u oblasti fizičke kulture.[7]

Mjesto i uloga sporta u modernom svijetu je po mnogo čemu specifična i uveliko se razlikuje od uloge sporta u ranijim razdobljima ljudske povijesti. Značaj sporta danas je određen svjetskom globalizacijom. U nastavku ovog podnaslova govorićemo o komponeneti tjelesno-zdravstvenog odgoja posmatrano sa aspekta islamske vjeronauke i pedagoških znanosti.

Bilo bi dobro u cilju potpunije informiranosti napraviti kraći uvid u histirijski tok nastanka i razvoja ideje o tjelesnom odgoju. Ako malo zavirimo u historiju antičke Grčke primjetit ćemo različita gledanja na tjelesni odgoj i njegove ciljeve. Spartanci stavljaju poseban akcenat na muževnost i snažnu tjelesnu građu koja je potrebna muškarcima Sparte, s obzirom na njihovu stalnu borbenu aktivnost. U Atini zapažamo da se težilo harmoniji spajanjem duhovne i tjelesne komponente. Profesor Kačapor u svom osvrtu na razvoj ideje o tjelesnom odgoju ističe da ideja o potrebi tjelesnog odgoja ima dugu historiju. Ona zauzima značajno mjesto u antičkom vaspitnom idealu, uz bitne razlike u dvije države Sparti i Atini. Ideal spartanskog vaspitanja bio je fizička izdržljivost i muževnost vojnika, odnosno *profesionalnih ratnika*, a atinski vaspitni ideal sadržan je u harmonijskom razvoju fizičkih i umnih sposobnosti u razvijanju smisla za lijepo i govorničke vještine. Individualno vaspitanje srednjovjekovnog plemića – viteza, podrazumjevalo je sadržaje fizičkog vaspitanja, jer najveći broj od *sedam viteških vještina* (jahanje, plivanje,

6 Enes Svraka, *Islam i sportske discipline,* El-Kelimeh, Novi Pazar, 2011, str.32.

7 Gabriela Kragujević, *Teorija i metodika fizičkog vaspitanja,* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2005, str.9.

bacanje koplja, mačevanje i lov) bio je u funkciji pripreme snažnog i izdržljivog viteza – ratnika. Tu vojničku komponentu fizičkog vaspitanja nalazimo u manjoj ili većoj mjeri i u kasnijim civilizacijama sve do današnjih dana. J. A. Komenski je pokušao da fizičkom vaspitanju da širi smisao i značenje predloživši da se *fizička priprema* dijeteta uključi u nastavne programe i poveže sa časovima drugih predmeta. Nov je kvalitet i što Komenski ukazuje na važnu ulogu *fizičkog vježbanja u duhovnom i moralnom vaspitanju.*[8]

TJELESNI ODGOJ U FUNKCIJI OČUVANJA ZDRAVLJA

Tjelesni odgoj je svjesna, planska i organizirana odgojna aktivnost kojoj je svrha pravilan tjelesni rast i razvitak, koja je usmjerena na svestrano tjelesno razvijanje i jačanje u cilju izgrađivanja fizičkih i moralno snažnih mladih generacija. Tjelesni odgoj predstavlja organiziran proces kojim stičemo motorne vještine, znanja, sposobnosti, fizičku obučenost, utičemo na poboljšanje zdravlja i koordinaciju pokreta, a to je ujedno i prijatno iskustvo.

Tjelesni odgoj je u funkciji očuvanja zdravlja, a zdravlje je jedna od temeljnih vrijednosti čovjekova života. Ono je osnova i opći uvjet života. Zbog toga tjelesni odgoj ima obilježje primarnosti, fundamentalnosti i univerzalnosti. Kako ukupna sposobnost i djelatnost čovjeka ovisi o zdravlju i fizičkoj kondiciji to sve mora početi i zasnivati se na odgojnom području koje se brine za zdravlje i pravilan tjelesni razvitak. Zdrav, čvrst i otporan organizam je osnova i preduvjet svakog daljnjeg razvitka – intelektualnog, moralnog, estetskog i radnog. Tjelesni odgoj je, dakle, pretpostavka za ostala odgojna područja. Tako po naravi stvari, dolazi on na prvo mjesto, jer je nužna, nezaobilazna osnova svakog uspješnog odgojnog djelovanja.[9] U odgajanju i kreiranju svestrano razvijenih ličnosti tjelesni odgoj ima vrlo važnu ulogu i mjesto, jer omogućuje pravilan tjelesni razvoj, povećanje fizičke snage, čeličenje organizma, povećanje njegove otpornosti i izdržljivosti, čuvanje i unaprijeđenje zdravlja.

Profesor Kačapor sa saradnicima u svojoj *Pedagogiji* konstatuje: *Fizičko vaspitanje je oblik fizičke kulture za koji je posebno karakteristično to što se u najvećoj mjeri ostvaruje u institucijama sistema obrazovanja i vaspitanja, počevši od predškolskih ustanova, pa sve do visokoškolskih institucija.S obzirom na to, fizičko vaspitanje je sistematski i cjelishodno organizovan proces sticanja motoričkih vještina, znanja i sposobnosti, jačanja zdravlja i razvoja psiho-fizičkih snaga i sposobnosti vaspitanika.*[10]

Imajući u vidu sve naprijed navedeno tjelesni odgoj ima mnogo široko značenje i smisao, jer njegovi različiti oblici fizičke vježbe, igre, takmičenja i sl. doprinose kako podsticanju i razvoju fizičkog savršenstva, tako i podsticanju saznajnih i osjećajnih mogućnosti pojedinca. Polazeći od tog lahko se može razumjeti međusobna upućenost i prožimanje tjelesnog, intelektu-

8 R.S.Krulj, S.Kačapor, R.Kulić, *Pedagogija*, Beograd 2001, str.82.
9 Ante Vukasović, *Pedagogija*, Zagreb 1995, str.81.
10 R.S.Krulj, S.Kačapor, R.Kulić, *Pedagogija*, Beograd 2001, str.86.

alnog, društveno – moralnog, estetskog, radno-tehničkog i drugih oblika odgoja.

Engleski mislilac i pedagog Džon Lok svoju knjigu *Misli o vaspitanju* počinje poznatom Juvenalovom izrekom *Mens sana in corpore sano-Zdrav duh u zdravom tijelu*, što znači da fizičko zdravlje, svježina, krepost i čistoća duha nisu važni samo za pojednica i njihov umni, moralni itd. razvoj već su bitni i za zajednicu. Zajednica ima potrebu i vrlo joj je važno da njeni članovi budu zdravi, razvijeni, snažni, otporni, te tjelesnom odgoju treba da poklanja i posvećuje veliku pažnju i brigu.

Riječ *tijelo* u Kur'anu se spominje samo jedanput i to u govoru o Talutu:*Allah je njega da vlada vama izabrao - reče on - i velikim znanjem i snagom tjelesnom ga obdario.*[11]Ovim ajetom rečeno je da se Talutovo vođstvo ogledalo u znanju i tjelesnoj snazi. Allahova zabrana jedenja lešine, krvi, svinjetine, i dr. došla je upravo iz brige za očuvanjem zdravlja tijela. Brojni su ajeti i hadisi koji govore o tome, a među njima posebno ističemo poznati hadis Allahovog Poslanika, a.s.: *Snažan vjernik bolji je i draži Allahu od slabog, ali u svakom je dobro.*[12]

Islam je došao da brine i o ljudskom tijelu. Riječi Muhammeda, a.s, koje glase: *Ti zaista imaš obavezu prema svome tijelu*, [13] su bile prve vjerske upute o brizi tijela koje su ljudi čuli. Poslanik, a.s., je molio Allaha, dž.š., da mu podari oprosta i zdravlja. Zdravo tijelo je prvi segment mirnom i spokojnom životu. Muslimanska ličnost je jaka u tijelu, razumu i duhu.

Da bi tjelesni odgoj dao rezultate koji se od njega očekuju potrebno je u tom smislu postaviti ciljeve i zadatke koje treba realizirati. Suvremeni pedagoški izvori ukazuju na dva pravca u tjelesnom odgoju, koji se snažno odražavaju na njegovu koncepciju, zadatke, sadržaj i metode. U prvoj opciji prednost se daje razvojnim programima koji svojim sadržajem prate potrebe pojedinca, dok druga više pažnje posvećuje tjelesnom odgoju koji se odnosi na zdravlje djece i omladine. Među zadacima tjelesnog odgoja posebno se ističu: zdravstveno–higijenski, obrazovni, odgojni, moralni, rekreativni i samorazvijajući.

ZDRAVSTVENO-HIGIJENSKI ZADATAK TJELESNOG ODGOJA

Zdravstveno-higijenski zadatak tjelesnog odgoja tiče se očuvanja i unapriјeđenja zdravlja, stimuliranja rasta i razvoja učenika, razvoj psihomotoričkog sistema i funkcioniranje organizma. Ovaj zadatak traži osiguranje optimalnih uvjeta koji će omogućiti normalno zdravstveno stanje ljudskog organizma.

Obezbjeđivanje uvjeta za održavanje lične i opće higijene je od velikog značaja za pravilan fizički razvoj mladih generacija. Redovno pranje ruku,

11 *Kur'an sura:* El-Bekare, 247.
12 Hadis bilježi Muslim, Ahmed Mehmedović, *Tako je govorio Muhammed Resulullah*, Zaman, Novi Pazar 1998, str.32.
13 Jusuf el-Karadavi, *Izbor hutbi*, Sarajevo 2002, str.155.

usta, zuba, nosa, umivanje, kose, ušiju, vrata, nogu, (uzimanje abdesta), kupanje cijelog tijela, mijenjanje veša, održavanje čistoće odijela, postelje, obuće itd. sve to služi kao zaštitna mjera protiv mnogih oboljenja i pomaže pravilan razvoj i funkcioniranje tkiva i organa.

U pogledu obezbjeđivanje adekvatnih uvjeta za pravilan tjelesni razvoj djece u suri El-Bekare se zadužuje otac, pa se kaže: *Otac djeteta je dužan da ih prema svojoj mogućnosti hrani i odijeva.*[14]A Muhamed a.s., u hadisu koji prenosi Muslim je rekao: *Od novca koji potrošiš na Allahovom putu, radi oslobađanja roba, dijelenja milostinje siromašnim ili radi izdržavanja porodice najveća nagrada slijedi za novac potrošen radi izdržavanja porodice.*[15]U trošak za porodicu se ubraja osiguravanje oca svojoj porodici zdrave hrane, stana i odjeće do te mjere da ne budu izloženi tjelesnim bolestima, fizičkom slabljenju, zaraznim i drugim bolestima.[16]

Ostvarivanje zdravstveno-higijenskih zadataka tjelesnog odgoja podrazumijeva odgovarajući izbor fizičkih vježbi i igara, kontinuirano praćenje rasta i razvoja učenika i kontrolu zdravlja, organiziranje zdravog života i rada učenika, uključujući pravilan režim rada i odmora, odgovarajuću ishranu, optimalnu organizaciju sna, formiranje navika za zdrav i higijenski život, razvijanje svijesti kod učenika o štetnosti i opasnosti od pušenja, alkohola i droge. Veoma je važna uloga sistematskog i organiziranog fizičkog vježbanja na ublažavanju i otklanjanju nepravilnosti i deformiteta u rastu i razvoju djece, naročito djece školskog uzrasta, koje su, na žalost, prilično rasporstranjene u toj populaciji (skolioza, kifoza, lordoza i dr.). U procesu ostvarivanja i savladavanja programa fizičkog vaspitanja učenici stiču mnoge značajne zdravstveno-higijenske pojmove, upoznaju se sa djelovanjem prirodnih uvjeta fizičkog vaspitanja (sunce, vazduh i voda), na rast i razvoj organizma. Svemu tome treba dodati i potrebu da prostor i objekti u kojima se izvodi fizičko vaspitanje moraju zadovoljiti stroge sanitarno-higijenske i zdravstvene uvjete, što je u funkciji potpunog ostvarivanja zdravstveno-higijenskog zadatka fizičkog vaspitanja.[17] Zdravstveni zadatak je primaran. On omogućuje formiranje osnovne zdravstveno – higijenske navike i navike stalnog tjelesnog vježbanja radi očuvanja zdravlja i optimalnog tijelesnog razvitka.

OBRAZOVNI ZADACI TJELESNOG ODGOJA

Obrazovni zadaci u okviru tjelesnog odgoja osiguravaju stjecanje adekvatnih znanja, vještina i navika,potpomažu razvoj psihomotoričkih sposobnosti i razumijevanje društvenog značaja tjelesnog odgoja i sporta. Tjelesni odgoj se ne može ograničiti samo na tjelesno vježbanje, jer odgojni rad u tom području zahtjeva i znanje koje je polazna tačka tog rada.

14 *Kur'an sura:* El-Bekare, 233.

15 *Hadis bilježi Muslim, vidi (Abdullah Nasih Ulvan, Odgoj djece u Islamu, Sarajevo 2003, str.151.)*

16 Abdullah Nasih Ulvan, *Odgoj djece u islamu*, Aktivna islamska omladina, Sarajevo, 2003, str.152.

17 R.S.Krulj, S.Kačapor, R.Kulić, *Pedagogija*, Beograd 2001, str.87-88.

Obrazovni zadatak ogleda se u razvijanju pokretljivosti, motoričke sposobnosti, koordinacije i ekonomičnosti pokreta, brzine, snage i izdržljivosti. Pod obrazovnim zadatkom se podrazumijeva stjecanje znanja o mjestu i ulozi tjelesnog odgoja u ljudskom životu, a misli se i na društvenu i pedagošku ulogu tjelesnog odgoja.

Na odgojnom području o kome govorimo prijeko su potrebna znanja iz osnova higijene, anatomije ljudskog tijela, fiziologije, biologije, znanja o zdravom načinu života, o mjestu i značenju tjelesnog odgoja u životu čovjeka, o utjecaju prirodnih faktora na ljudski organizam, o zdravstvenom značenju pojedinih područja tjelesnog vježbanja, o štetnim posljedicama pretjeranog bavljenja pojedinim aktivnostima, o negativnim utjecajima nikotina, alkohola, droge i drugih sredstava ovisnosti, znanja iz prve pomoći itd.[18]

Suština obrazovnih zadataka obuhvata stjecanje odgovarajućih znanja, vještina i navika, među koje se ubrajaju razumijevanje procesa učenja, shvatanje uticaja tjelesnog odgoja na formiranje ličnosti, poznavanje anatomije, fiziologije, higijene, znanje o pravilima različitih igara i vježbi. Osim znanja koje je osnov viježbanja u okviru tjelesnog odgoja razvijaju se brojne vještine i navike. Tu se ubrajaju prije svih one koje nalaze praktičnu primjenu u životu i radu kao na primjer: hodanje, trčanje, skakanje, hvatanje, gađanje, penjanje, puzanje, provlačenje, dizanje, nošenje, vučenje, potiskivanje, pretezanje, kotrljanje, upiranje, preskoci, plivanje, klizanje, skijanje i drugo.

Plivanje i igre u vodi jesu vrlo efikasno sredstvo fizičkog vaspitanja, kojim se pozitivno utiče na sve djelove tijela i funkcioniranje unutrašnjih organa. Plivanje, u smislu tjelesne vježbe, pozitivno utiče na tjelesni razvoj i tjelesno držanje, učvršćuje zdravlje a ono je i utilitarnog značaja (znati plivati nekad znači preživjeti).[19] Daljom analizom dolazimo do različitih navika i vještina vezanih za neke sportove, gimnastiku, atletiku, planinarstvo i slično, što omogućuje postizanje maksimalnih pojedinačnih rezultata u pojedinim granama tjelesnog vježbanja.

Također suština obrazovnih zadataka tjelesnog odgoja istovremeno obuhvata i razvijanje psihomotoričkih sposobnosti. Između ostalih takve su: preciznost, brzina, snaga, spretnost, koordinacija pokreta, izdržljivost, gipkost, ravnoteža, tačnost, racionalnost pokreta itd. Također vrlo je važno što psihomotoričke sposobnosti utiču na razvitak opažanja, percipiranja, pamćenja, predočavanja, mašte, mišljenja, pažnje i drugih. Ovim se tjelesni odgoj povezuje sa intelektualnim razvojem, te posebnim uticajem kognitivne snage i sposobnosti na shvatanje društvenog značaja tjelesnog odgoja i sporta.

18 Ante Vukasović, *Pedagogija* , Zagreb 1995, str.87.

19 Gabriela Kragujević, *Teorija i metodika fizičkog vaspitanja,* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2005, str.264.

OSNOVNI ZADACI TJELESNOG ODGOJA

Tjelesni odgoj ima važnu ulogu kao sredstvo aktivnog odmora i zdrave razonode. Ovaj odmor je neophodan svim radnim ljudima, ali i učenicima zbog dužeg zadržavanja u prostorijama. Za odmor se koriste svi oblici tjelesnog vježbanja koji ne zahtijevaju veće napore organizma kao što su: lagane igre, plivanje, šetanje u prirodi, planinarenje, klizanje, skijanje itd.

Poslanik islama s.a.v.s., je podsticao da djecu učimo onome što je korisno. Pa čak i kada se igraju ili se bave nekim hobijem, to treba biti korisno za njihovo razvoj i društvo u kome žive. Otuda u jednom merfu' – predanju koje prenosi Sad b. Ebi Vekkas, r.a., stoji: *Vježbajte gađanje, jer je to dobro ili, vaš najbolji hobi, a u drugom predanju: vaša najbolja igra.*[20]

Odgojno-obrazovni zadaci tjelesnog i zdravstvenog odgoja su kompleksni procesi kojima se modeliraju tijelo i duh. Redovni nastavni programi ne mogu zadovoljiti potrebe svih učenika zato se kroz izvanučioničku nastavu mogu sačiniti diferencirani program prema interesima i mogućnostima učenika.Važnost izvannanstavnih i izvanškolskih aktivnosti sastoji se uz brigu za zdravlje učenika u rastu i razvoju, u sudjelovanju u sveukupnosti njihova odgoja i razvijanju potrebe sadržajnog iskorištavanja slobodnog vremena, te poboljšanja kvaliteta života.[21]

Odgojni zadaci zauzimaju posebno značajno mjesto u strukturi zadataka fizičkog vaspitanja. Putem fizičkog vaspitanja utiče se na formiranje pozitivnih svojstava ličnosti. U pitanju su komponente koje doprinose sticanju socijalne i moralne zrelosti. Ovim se fizičko vaspitanje ravnopravno sa ostalim komponentama kandidira u jedinstveni proces izgrađivanja svestrane ličnosti. Riječ je, ustvari, o tome da se kroz fizičko vaspitanje, njegove sadržaje, sredstva i metode iskazuju višestrani vaspitni uticaji. To znači da programi i oblici fizičkog vaspitanja obezbjeđuju širok okvir za razvoj društveno-moralnih, intelektualnih, estetskih i drugih vrijednosti i sposobnosti vaspitanika. Tako se, na primjer, u fizičkom vaspitanju mogu iznaći brojne mogućnosti i načini da učenici steknu društveno poželjne obrasce ponašanja. Kao značajne indikatore pozitivne socijalizacije, odnosno pozitivnog moralnog ponašanja u fizičkom vaspitanju navodimo – kooperativno ponašanje, fer ponašanje (poštenu igru) sportsko ponašanje, timsku igru, samokontrolu, lojalnost, čestitost i dr.[22]

Istovremeno kroz različite oblike tjelesnog odgoja pružaju se povoljne mogućnosti za razvijanje *moralnih kvaliteta, pozitivnih crta ličnosti, koje* pomažu u formiranju *snažne volje* i *čvrstog karaktera*. Pravilnom organizacijom živo-

---

20 Hadis bilježe Bezzar i Taberani *u El-Mu'džemu-l-evsatu i* Munziri *u Et-Tergibu ve-t-terhibu,*poglavlje: Et-Tergibu fi-r-remji fi sebilillahi, hadis br.5, tom II, str.278.

21 Vahdeta Ćatić. Amna Ćatić, *Realizacija odgojno-obrazovnih sadržaja moje okoline i tjelesnog i zdravstvenog odgoja kroz izvanučioničku nastavu,* Pedagoški fakultet Zenica, Zbornik radova, IV Međunarodni naučno-stručni skup Edukacija nastavnika za budućnost, Pedagoški fakultet, Zenica, 2012, str.807.

22 R.S.Krulj, S.Kačapor, R.Kulić, *Pedagogija*, Beograd 2001, str.89.

ta i sistemskim viježbanjem razvijaju se pozitivne moralne osobine, kao što su: moralna stabilnost, inicijativnost, samostalnost, pouzdanost, upornost i istrajnost, tačnost, preciznost, odlučnost, smjelost, hrabrost savjesnost, discipliniranost, nesebičnost, otvorenost, tolerantnost, i druge, a uvrštavanjem i socijalnih komponenti ta lepeza se proširuje novim karakternim odlikama kao što su: poštenje, prijateljstvo, potpomaganje, osjećaj dužnosti i odgovornosti, solidarnost, saradnja, principijelnost, i druge. Usađivanjem navedenih karakternih crta ličnosti kod odgajenika mnogo manje će biti nesportskog i nekulturnog ponašanja, varnica i čarki na sportskim terenima i borilištima.

Učešćem u programima i oblicima tjelesnog odgoja otvaraju se mogućnosti uticaja na moralni razvoj odgajenika. Posebno treba istaći da kroz tjelesni odgoj i sportske aktivnosti obezbjeđuju se realni uslovi za praćenje njihovog moralnog razvoja, odnosno poboljšanja moralnog ponašanja.

Iz naprijed navedenog zaključujemo da odgojni zadaci obezbjeđuju širok okvir za razvoj društveno-moralnih, intelektualnih, odgojnih i estetskih vrijednosti. Primjere društveno-moralnih vrijednosti nalazimo u fer ponašanju, kooperativnom ponašanju, timskoj igri, samokontroli, lojalnosti, čestitosti, moralnoj stabilnosti, nesebičnosti, odlučnosti, otvorenosti, tolerantnosti itd. Estetska komponenta sadrži majstorstvo izvođenja sportskih pokreta, ljepota tijela, ljepota vladanja tijelom, proporcionalnost i razvoj estetskog ukusa odgajenika.

Odgojna je funkcija tjelesnog odgoja izuzetno značajna. Njome se razvijaju i njeguju svojstva individualnosti i oblici društvenog ponašanja koji se očituju u realnim životnim prilikama i odnosima. Radi se o ljudskim svojstvima koja omogućuju punu integraciju pojedinca u društveni život.[23]

MORALNI ZADACI TJELESNOG ODGOJA

Moralni zadatak u tjelesnom odgoju treba da razvija moralne, karakterne i voljne osobine ličnosti. Sastavni dio sadržaja tjelesnog odgoja je razvijanje moralnih i karakternih osobina ličnosti, te smisla za lijepo i skladno. Tjelesni odgoj doprinosi obogaćivanju emocionalnog života i moralnih vrijednosti. Tjelesno vježbanje prate pozitivne emocije: zadovoljstvo, dobro raspoloženje, vedrina i radost, pa ih treba i dalje podsticati i njegovati. Negativne emocije kao što su: nezadovoljstvo, žalost, zavist, ljutnja i mržnja, treba potiskivati i odstranjivati.

Tjelesnim odgojem podstiče se oživljavanje pozitivnih crta temperamenta, pozitivnih crta karaktera kao što su: samostalnost u djelovanju, odlučnost, inicijativnost, istrajnost itd. Moralni zadak je posebno značajan za razvoj humanosti, kulture ponašanja, patriotizma itd. Tjelesno zdravlje i kondicija su važan faktor u odbrambenoj snazi zajednice jer samo zdravi i snažni ljudi mogu braniti njenu slobodu i nezavisnost.

23 Ante Vukasović, *Pedagogija* , Zagreb 1995, str.88.

REKREATIVNI ZADACI TJELESNOG ODGOJA

Rekreativni zadaci tjelesnog odgoja u vremenu u kome živimo sve više dobijaju na važnosti, značaju i funkconalnosti. Posebno je važano značenje rekreativnih zadataka ako uzmemo u obzir brzi tempo života koji nam nameće era industrijalizacije, kompjuterizacije, automatizacije i mehanizacije u kome su profesionalne aktivnosti specijalizirane i jednostrane, u kojem uređaji zauzimaju čovjekovo mjesto u procesu proizvodnje, uvjeti života su sve više vještački a manje prirodni, nerijetko se dešava da se pojedini slojevi društva suočavaju sa viškom slobodnog vremena, te se nameće pitanje kako ga na najbolji mogući način iskoristiti.

Rekreativni zadaci tjelesnog odgoja imaju za svrhu pripremanje djece i omladine za aktivni životni stil, a to obuhvata formiranje navike za bavljenjem fizičkim aktivnostima radi nekoliko stvari: činjenja fizičkih aktivnosti faktorima aktivnog odmora i zdrave razonode, održavanje radnog potencijala i očuvanje i ojačavanje fizičkog i mentalnog zdravlja, sadržajno iskorišćavanje slobodnog vremena.

Trenutno stanje vezano za ispunjenje ovih zadataka karakterizira sljedeće: relativno mali broj odraslih se bavi fizičkim aktivnostima, šetnje i različite fizičke vježbe su najrasprostranjeniji vid sportskih aktivnosti kod odraslih. Povećano učešće u *opasnim sportovima* ne može bitnije doprinijeti da sport postane masovna pojava.

Rekreativni zadatak tjelesnog odgoja ima važnu ulogu u organizaciji slobodnog vremena djece, mladih i odraslih osoba što može biti preventiva protiv pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih. Jedan od načina korištenja slobodnog vremena djece, a što se može podvesti pod kategoriju, rekreativno, jeste igranje djece s drugom djecom.

Svoje sportsko-rekreativne interese i potrebe učenici mogu zadovoljavati i na tečajevima koje odgojno-obrazovne i druge ustanove organiziraju za vrijeme ljetnjeg i zimskog rasputa (plivanje, logorovanje, skijanje, ljetna škola i dr.). Ne treba zaboraviti ni izlete u prirodu, različite sletove, javne časove, časove korektivne gimnastike u funkciji zdravstveno-preventivnog rada i dr., koji pružaju raznovrsne mogućnosti za zadovoljavanje i obogaćivanje sportsko-rekreativnih interesovanja i potreba djece i omladine. Posebna važnost svih ovih oblika i aktivnosti tjelesnog odgoja je u tome što omogućuju zainteresiranim učenicima da u skladu sa prihofizičkim mogućnostima iskažu svoje sportske afinitete i sposobnosti.

Planiranje i programiranje različitih sadržaja sportsko-rekreativnih aktivnosti mora uvažavati i različite religijske predispozicije korisnika, tako da vježbe ne budu osmišljene na način koji je suprotan određenim religijskim propisima, osim ako takve vježbe izvode pripadnici religijskih zajednica koje takve vježbe odobravaju, što se može smatrati prezentacijom vlastitih religijskih specifičnosti.[24]

24 Amir Topoljak, Šemso Ormanović, Muhamed Gluhić, Planiranje i programiranje različi-

Mogućnosti korisnog provođenja slobodnog vremena van radnog i stambenog prostora su male, a nekulturnog i poročnog, zabrinjavajuće brojne. Naravno, jedan od najkorisnijih, a ujedno i najzdravijih načina je bavljenje sportom, te se na taj način višak energije troši na koristan način. U takvim okolnostima tjelesni odgoj i aktivnost jesu individualno i društveno korisni načini organiziranja i provođenja slobodnog vremena kako omladine školskog uzrasta tako i cjelokupne populacije aktivnog stanovništva. Današnji čovjek je zaokupljen dostignućima savremene tehnike, te većinu slobodnog vremena provodi u kući, mnogo vremena posvećujući pretraživanjem interneta, što ga spriječava da se bavi sportom ili bilo kojom drugom fizičkom aktivnošću, što se negativno odražava na snagu duha i tijela.

Nekada roditelji, iz objektivnih razloga, ne nađu vremena za igranje sa svojom djecom. Međutim, to ne treba biti razlogom da im ne dozvole igranje sa drugom djecom, ukoliko će ta igra afirmirati prave vrijednosti i rezultirati fizičkom kondicijom ili razvijanjem dječije mašte. Treba, također, samo napomenuti da su brojni tjelesni, zdravstveni, odgojni, sociološki, moralni i dr. efekti i koristi od dječije igre, pa roditelji trebaju samo to prepoznati i, shodno Poslanikovim, s.a.s.v, preporukama, tako postupati.[25]

SAMORAZVIJAJUĆI ZADACI TJELESNOG ODGOJA

Samorazvijajući zadata fizičkog odgoja u savremenoj pedagoškoj literaturi ne zauzima značajno mjesto i ne posvećuje mu se mnogo pažnje. Fizičko samousavršavanje je u vezi sa samorazvitkom motornih kvaliteta i sa formiranjem motornih navika. Samorazvijajući zadatak znači samousavršavanje u procesu bavljenja fizičkom kulturom.Formiranje stremljenja ka samousavršavanju obuhvata: a) stvaranje ideala ponašanja i djelovanja kome vaspitanik teži, b) svijest o sebi i formiranje samoocjene, c) svrsishodan rad nad sobom. Programi fizičkog odgoja trebaju biti tako osmišljeni da vaspitanici prepoznaju svoje sopstvene kvalitete i sposobnosti i podstaknu njihov razvoj. Obavljajući svoje ljudske dužnosti – profesionalne, društvene, obiteljske, pojedinac je izvrgnut određenom naporu, organizam se troši, umara se i zato je potrebno nadoknaditi istrošene tvari, odmoriti i osvježiti organe. U tim i takvim situacijama tjelesni se odgoj pojavljuje kao *sredstvo aktivnog odmora* i *zdrave razonode.* Tu funkciju mogu imati oni oblici tjelesnog viježbanja koji ne traže veće napore organizma. Takvi su lagane igre, kupanje, šetnje u prirodi i planinarenje po lakšim terenima, a isti učinak se može postići klizanjem, skijanjem, igranjem stonog tenisa, odbojke i sličnim aktivnostima. Važno je da kretnje budu laganije, da ne predstavljaju veće napore i da se sve to odvija u vedrom raspoloženju. Lagane kretnje, ugodno raspoloženje, radost i

tih sadržaja sportsko-rekreacijskih aktivnosti uvažavajući različite religijske i psihofizičke predsipozicije korisnika, Pedagoški fakultet Zenica, Zbornik radova, IV Međunarodni naučno-stručni skup Edukacija nastavnika za budućnost, Pedagoški fakultet, Zenica, 2012, str.886.

25 Šefik Kurdić, *Islamski bonton,* Zenica, 2005, str.186/187.

zadovoljstvo takvih aktivnosti i druženja efikasnije odmara od pasivnog mirovanja. Zato se takvo odmaranje naziva aktivnim odmorom, a ujedno je to ugodna, zdrava, osobno i društveno korisna razonoda. Takav aktivan odmor i razonoda potrebni su svima, i mladima koji se dugo zadržavaju u zatvorenim školskim prostorima i odraslima koji naporno, a često i jednostrano, obavljaju svoje profesionalne djelatnosti.[26]

Imajući u vidu da fizička aktivnost može služiti i služi kao uspješan model aktivnog odmora, vrlo je važno da se mladi upoznaju i naviknu da se njima bave u slobodno vrijeme i da shvate da im je to životna potreba. Na taj način osigurava se kontinuitet bavljenja fizičkim aktivnostima i poslije okončanja perioda školovanja, što je važan faktor u kontinuiranom održavanju tjelesne kondicije i fizičkih sposobnosti, očuvanju zdravlja.

U takvim okolnostima stvaraju se mogućnosti da fizičko vaspitanje, igre i sportovi istinski postanu faktor aktivnog odmora i zdrave razonde mladih i odraslih. Za odrasle je bavljenje sportom ifizičkim aktivnostima važno za održavanje radnog potencijala i za očuvanje i ojačavanje fizičkog i mentalnog zdravlja, kao i za sadržajno iskorišćavanje slobodnog vremena. Zato masovnije ušešće odraslih u sportsko-rekreativnim aktivnostima, kao što su igre i sportovi, boravak u prirodi, planinarenje, logorovanje i sl. može najpotpunije afirmirati rekreativni zadatak fizičkog vaspitanja.[27]

MOGUĆNOST REALIZACIJE TJELESNOG ODGOJA

Poslije pojašnjenja zadataka tjelesnog odgoja ukratko ćemo analizirati moguće puteve njegove realizacije u praktičnom životu. Ako znamo da je ovo područje veoma raznovrsno pružaju se raznolike mogućnosti ostvarivanja tjelesnog odgoja u odgojno obrazovnoj- praksi. U realizaciji i ostvarivanju zadataka tjelesnog odgoja,kao i odgoja uopće, učestvuju mnogi društveni faktori. U tom pogledu važnu ulogu imaju porodica, predškolske i školske ustanove svih stupnjeva, klubovi, sportsko-rekreativna društva i organizacije.

Od neprocjenjive je važnosti da se u procesu organiziranog fizičkog odgoja kod odgajenika podstakne i razvije navika za bavljenje raznovrsnim fizičkim aktivnostima i sportom. Trebaju aktivnosti u fizičkom odgoju postati način života i samo takav razvoj je sigurna garancija da se zadaci u fizičkom odgoju u cjelini ostvare. A Muslim u svom Sahihu prenosi da je Allahov Poslanik a.s., rekao: *Teži za onim što će ti koristiti, moli Allaha za pomoć i ne budi slabić.*[28]

U najvećem broju slučajeva, prvo okruženje gdje započinje razvoj djeteta, fizički i svaki drugi, jeste porodica. Porodica je prva društvena sredina u

26 Ante Vukasović, *Pedagogija* , Zagreb 1995, str.89.

27 R.S.Krulj, S.Kačapor, R.Kulić, *Pedagogija*, Beograd 2001, str.91.

28 Abdullah Nasih Ulvan, *Odgoj djece u islamu*, Aktivna islamska omladina, Sarajevo, 2003, str.157.

koju dijete dolazi, pa se u njoj vrše prvi odgojni koraci, pa tako i odgojni koraci u oblasti tjelesnog odgoja. Vidovi tjelesnog odgoja koji se ističu u porodici su: tjelesna njega, pravilna ishrana, igre, lakši fizički poslovi, tjelesne vježbe, aktivan odmor, sport itd. Roditeljima treba skrenuti pažnju na to da organiziraju tjelesni odgoj za djecu, da to ne bude samo puko, stihijsko, neorganizirano igranje, već da reguliraju na ispravan način njihovu ishranu, san, odmore, provođenje vremena na čistom vazduhu itd.

Kada je u pitanju i igranje odraslih sa djecom roditelji treba da odvoje vrijeme u te svrhe, te da budu aktivni, konstruktivni i domišljati. Roditelji trebaju naći priliku i vremena poigrati se sa svojom djecom, kao što je to činio naš najveći uzor, Allahov Poslanik, .s.a.v.s., sa svojim unucima, Hasanom i Husejnom, r.a. Tako Omer b. El-Hattab, r.a., prenosi da je jednom prilikom došao Vjerovjesniku, s.a.v.s., i zatekao na njegovim plećima Hasana i Husejna, r.a., kako jašu, pa je primjetio: *Divne li jahalice ispod njih!*, a Poslanik, s.a.v.s., je na te Omerove, r.a., riječi dodao: *Divni li su konjanici njih dvojica.*Raznovrsnost Poslanikovih, s.a.v.s., igara sa svojim unucima eksplicite ukazuje na neophodnost da i mi smišljamo različite igre sa svojom djecom i unucima, kako bi ona i fizički i psihički jačala.[29]

Porodica ne treba da bude pasivna kada su u pitanju tjelesna vježbanja. Svakako, jedan od najlakših i najjednostavnijih načina razvijanja sposobnosti kod male djece je putem igre. Mlade treba usmjeriti na bavljenje tjelesnim vježbanjem u različitim ustanovama izvan porodice. Potrebno im je usaditi ljubav prema tjelesnom odgoju još od malih nogu. Roditelji treba da naglašavaju djeci značaj tjelesnog vježbanja, treba da im pomognu pri izboru određene aktivnosti kojom će se djeca baviti. Dužnost roditelja je da djecu usmjeravaju na aktivno bavljenje sportom, a ne da lošim primjerima navode svoju djecu na pasivno mišljenje o sportskim aktivnostima.

Porodica je polazna tačka za ostvarivanje zadataka fizičkog vaspitanja, gdje posebnu pažnju treba posvetiti zdravlju djeteta i higijenskim uvjetima za njegov rast i razvoj. Roditelji, međutim, mogu i trebaju izvoditi djecu u prirodu, igrati se sa njima na svježem zraku, organizirati šetnje, izlete, eventualno planinarenje, učiti ih plivati i sl., a oni koji se aktivno bave sportom i drugim aktivnostima tjelesnog vježbanja, mogu i svoju djecu zainteresirati pa i sami organizirati takve aktivnosti za njih. Dužnost je svih roditelja da upoznaju djecu s važnošću tjelesnog odgoja za zdravlje, da ih savjetuju i usmjeravaju prema aktivnostima tjelesnog odgoja, da im omoguće bavljenje tim aktivnostima i da ih upućuju u organizacije koje organiziraju takve aktivnosti.[30]

Organizirani tjelesni odgoj djece predškolskog uzrasta je u funkciji njihovog fizičkog, intelektualnog, društveno-moralnog i estetskog razvoja. Za razliku od porodice, predškolske ustanove imaju raznolike sadržaje rada koje se najvećim dijelom sprovode kroz tjelesne aktivnosti. Ovdje moraju biti

29 Šefik Kurdić, *Islamski bonton,* Zenica, 2005, str.186.
30 Ante Vukasović, *Pedagogija* , Zagreb 1995, str.90.

osigurani maksimalni higijenski uvjeti, moraju se stjecati higijenske navike, te stjecanje osnovne prirodne pokretljivosti. U skladu sa dječijim mogućnostima treba skladno razvijati njihovu motoriku i sposobnost, a najpogodniji način tjelesnog odgoja su igre.

Obzirom da se nastava izvodi prema utvrđenom nastavnom planu i programu, pa tako i tjelesni odgoj, zadaci organiziranog tjelesnog odgoja najadekvatnije se realiziraju u školskom radu, što daje poseban značaj nastavi tjelesnog odgoja u školi. Škola je značajna kako za opći odgoj i obrazovanje, tako i za tjelesni odgoj. Tjelesni odgoj je obavezan predmet u osnovnoj i srednjoj školi, a često je zastupljen i na fakultetskom nivou. Vidovi tjelesnog odgoja koji se provode u školama su: igre, vježbanje, sportovi, takmičenja, priredbe, izleti i sl. Ove aktivnosti u školama se provode kroz dva glavna oblika, kroz redovnu nastavu i kroz slobodne aktivnosti.

Jedan dio sadržaja tjelesnog odgoja realizira se kroz vannastavne aktivnosti putem organiziranja sportskih sekcija i klubova. Vannastavne aktivnosti su dobra prilika za ostvarivanje jednog dijela sadržaja tjelesnog odgoja. Najširi prostor za ostvarivanje toga obezbjeđuju sportske sekcije i klubovi, primjera radi nogometna, odbojkaška, gimnastička, rukometna, košarkaška i druge, te izleti u prirodu i slobodna rekreacija.Tjelesim odgojem u školama treba da rukovode posebno osposobljeni stručni ljudi za to. Uloga nastavnika je nezamjenjiva, i zadatak nastavnika jeste, kako prenošenje znanja i vještina, tako i vođenje djece od odgoja ka samoodgoju.

Tjelesni odgoj ima, također, poseban značaj u životu djeteta. Allah Plemeniti djeci je omilio igru, jer se u igri dijete dokazuje, jača i razvija. Igranjem se dijete relaksira, pa će mu igra, nakon učenja u mektebu ili školi, omogućiti odmor i dati novu snagu i poticaj, a zabrana igranja i stalno opterećivanje samo učenjem, kako smatra Imam Gazali, smanjuje oštroumnost i umanjuje volju za učenjem.[31]

Tjelesni odgoj se sprovodi i u različitim organizacijama koje imaju posebno urađene programe za realizaciju tjelesnog odgoja za različite uzraste i veliki broj pojedinaca i grupa. Najpoznatije organizacije u kojima se primjenjuju različiti oblici rada, a koje se bave tjelesnim odgojem su razna sportska društva i organizacije izviđača, planinara, prijatelja prirode itd., koji svoje programe ostvaruju kroz takmičenja, kroseve i sl.

Fizički odgoj predstavlja značajno područje vaspitne djelatnosti. Njegova suština i smisao je u razvoju tjelesnih svojstava vaspitanika, u očuvanju i jačanju njihovog zdravlja i psihofizičkih sposobnosti, ali i društveno-moralnih, intelektualnih, estetskih i radnih kvaliteta i neprocjenjive je važnosti potreba da se u procesu organiziranog fizičkog vaspitanja kod vaspitanika podstakne i razvije navika za bavljenje raznovrsnim fizičkim aktivnostima i sportom, što je važno za pojedince i za društvo u cjelini. To je, uostalom, jedina realna mogućnost da aktivnosti u fizičkom vaspitanju i sportu postanu način života, odnosno prerastu u aktivni životni stil, kod djece, omladine i

31 Šefik Kurdić, *Islamski bonton,* Zenica, 2005, str.184.

odraslih. Konačno, samo takav razvoj je sigurna garancija da se zadaci fizičkog vaspitanja u cjelini ostvare.[32]

U tzv. modernom dobu najveća nepravda nanosi se mladoj populaciji koja je izvor snage i energije. Ovu energiju ne bi trebalo bacati, a posebno ne u negativne svrhe. Mlad čovjek, ukoliko troši energiju u pozitivne svrhe i na ispravnom putu, postići će balans u razvoju tjelesnog i intelektualnog i ostalih komponenti odgoja, što će se pozitivno odraziti i na konačno formiranje ličnosti.Da bi putem tjelesnog odgoja ostvarili postavljene ciljeve i zadatke potrebno je te aktivnosti provoditi u skladu sa pedagoškim znanjima o teoriji tjelesnog odgoja. Ta znanja odražavaju određene zakonitosti na nivou principa i pravila, a oni se u odnosu na praktičan rad javljaju kao zahtjevi koje treba poštovati ako želimo uspješan fizički odgoj. Među najvažnije principe tjelesnog odgoja ubrajamo:

- princip usklađenosti *tjelesnog* odgoja sa individualnim mogućnostima,
- princip svjesnosti i svestranosti *tjelesnog* odgoja,
- princip praktične vrijednosti *tjelesnog* odgoja,
- princip skladnosti *tjelesnog* razvoja jačanja organizma,
- princip raznolikosti i razonode u *tjelesnom* odgoju.

Ovi navedeni principi imaju određeno mjesto i značaj za uspješan odgoj. Međutim, ono što je bitno naglasiti jeste njihov međusobni odnos, povezanost, jer tek ujednjeni oni mogu doprinijeti uspješnom radu i postizanju očekivanih rezultata na polju tjelesnog odgoja.

Odgajatelji, naročito majke, su dužni preuzeti na sebe da svojoj djeci još od malih nogu usađuju najbolje osobine čovječnosti, privikavanja na težak život, ponosa, samopoštovanje i krasne vrline. Dužni su i braniti ih od svega što razara čovječnost i ličnost, ubija čestitost i moralne vrline, slabi duh i tijelo.Jedino tako im omogućuju ispravno rasuđivanje, fizičku snagu, očuvanje moralnih vrlina, plemenitost duha i podstrek u ostvarivanju njihovih nadanja i želja.[33]

Problemima tjelesnog odgoja posebno su se bavili humanisti i prosvjetitelji od sredine šesneastog stoljeća. Zahvaljujući njihovim radovima problemi tjelesnog odgoja su sve više skretali pažnju društva na sebe. Za pedagošku nauku naročito su značajni bili Komensky i Herbert, jer su tjelesno obrazovanje i odgoj uopće, učinili dostupnim svim dijelovima svijeta. U savremenom društvu tjelesni odgoj se uzima kao vrijednosna kategorija i jedan od važnijih indikatora kvaliteta života. Putem sistematskog vježbanja i bavljenja raznovrsnim sportovima i sportskim aktivnostima, jača se opća tjelesna sposobnost mladih, čeliči se njihov organizam za podnošenje različitih napora i teškoća. Tjelesno odgojen čovjek je sposoban shvatiti sam sebe i druge, te sposoban da gradi humane odnose među ljudima.

32 R.S.Krulj, S.Kačapor, R.Kulić, *Pedagogija*, Beograd 2001, str.93.
33 Abdullah Nasih Ulvan, *Odgoj djece u islamu*, Aktivna islamska omladina, Sarajevo, 2003, str.157.

Iz islamske literature uočljivo je da su ranije generacije muslimana izvanredno dobro razumjele važnost i ulogu tjelesnog odgoja u životu svakog pojedinca. Tako Imam Gazali sasvim direktno govori:

Trebalo bi da se dijete odmah poslije časova u mektebu, tj. učenja Kur'ana i dr., igra njemu najdražih igara, kako bi umor od učenja u mektebu bio zamijenjen igrom, jer se dijete u igri uopće ne umara. Zaista, onemogućavanje i sprječavanje djece u igranju, te stalno insistiranje na učenju umrtvljuje njegovo srce, uništava njegovu inteligenciju i toliko mu ogorčava život da se počinje služiti najrazličitijim varkama i spletkama kako bi se potpuno oslobodio pritiska tog učenja.[34]

Dakle, islam je sveobuhvatna vjera, potpuni program za život i ne svodi se samo na ibadete, nego podstiče muslimane na sport koji je koristan za tijelo kao što je npr. plivanje, jahanje, gađanje i druge sportove, koji muslimana čine jakim i spremnim za odbranu svoje vjere, časti, porodice i domovine.[35]

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Obrađujući temu *Islamska vjeronauka i tjelesni odgoj* obratili smo pažnju na tjelesni odgoj djece i mladih u društvu i bavljenje sportom, odnosno vođenje računa o tjelesnom odgoju u bilo kom uzrastu. Pokušali smo se ukratko osvrnuti na stav islama u vezi bavljena sportom i tjelesnog odgoja, kao i na sve aspekte tjelesnog odgoja, počevši od važnosti, zadataka, faktora organizacije, pa do principa tjelesnog odgoja.

Na početku smo naveli da je Muhammed a.s. rekao: *Jak i snažan vjernik je bolji i Allahu draži od slabog i nejakog vjernika, a u svakom je dobro*[36], te tako ističe, preferira jakog i snažnog vjernika samo zato što se radi o sposobnostima koje se mogu razvijati i unaprijeđivati. Upravo zbog toga jedan od ključnih zadataka vjerske nastave je da uči djecu ovom hadisu i da ih što više usmjerava kako bi unaprijedili svoje tjelesne i ostale mogućnosti.

Iz naprijed navednog, neosporno je da islam kao religija doprinosi afirmaciji sporta općenito, a da islamska vjeronauka kroz nastavne sadržaje i razumijevanje islamskih načela podržava, podstiče i traži pravilan tjelesni odgoj svojih pripadnika. Sve to pred društvenu zajednicu, Islamsku zajednicu, vjeroučitelje, muallime, postavlja zadatak kojem moraju prići krajnje ozbiljno i odgovorno, a to je iznalaženje mogućnosti za pravilno vođenje brige o tjelesnom odgoju polaznika vjerske nastave.

CONCLUDING OBSERVATIONS

In dealing with the subject of Islamic religious education and physical

34 Mumammed Nur Abdu-l-Hafiz Suvejd, *Menhedžu-t-terbijjeti-n-nebevijjeti li-t-tifl: Poslanička pedagogija djece*, Daru Ibn Kesir, Damask-Bejrut,1996, str.209.

35 Enes Svraka, *Islam i sportske discipline,* El-Kelimeh, Novi Pazar, 2011, str.32.

36 Hadis bilježi Muslim, vidi (Abdullah Nasih Ulvan, *Odgoj djece u Islamu*, Aktivna islamska omladina, Sarajevo 2003, str.624.)

education we paid attention to the physical education of children and young people in society and sporting, ie. taking care of physical education at any age. We tried to briefly refer to the attitude of Islam regarding physical education and practicing sport, as well as all aspects of physical education, starting with the importance, objectives, organizational factors, and to the principles of physical education.

At the beginning we quoted that Muhammed a.s. said: 'Strong and firm believer is better and dearer to Allah than a weak and feeble believer, and both are good'[37], thus pointing out that prefers strong and firm believer just because these are features that could be developed and improved. That is why one of the key tasks of religious teaching is to teach children this hadith and how to improve their physical and other abilities.

From the above mentioned it is undeniable that Islam as a religion contributes to the affirmation of sport in general and the Islamic religious education supports, encourages and requires regular physical education of its members through classroom lessons and understanding of Islamic principles. The task of the community, the Muslim community, teachers of religious education and mullahs is to take care of the physical education of students. They should approach the task seriously and responsibly.

Ključne riječi: tjelesni odgoj, vjernik, sport, islam, djeca, razvoj, zdravlje, porodica, ličnost, moral, duh, kultura, musliman.

37 Hadith reported by Muslim, see (Abdullah NasihUlvan, Raising Children in Islam, Active Islamic Youth, Sarajevo 2003, str.624.)

28-74(497.1)
28-42

Doc.dr. Mustafa Fetić

GENEZA IŠČEZAVANJA ŠERIJATSKOG PRAVA KOD BOŠNJAKA NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA PA DO PADA KOMUNISTIČKOG REŽIMA

REZIME

Odnosi između države i vjerskih zajednica su kompleksni i izazivaju međusobne sukobe i netrpeljivost iz razloga što i država i vjerske zajednice žele uticati na vitalne interese u društvu kao što su: obrazovanje, vjerska prava i slobode, autonomnost u odlučivanju, ideologija i td. Nakon završetka drugog svjetsko rata 1945. godine u novoj Jugoslaviji je uveden model sekularne države koju karakterizira odvojenost vjerskih zajednica od države, proglašenje vjere za privatnu stvar svakog čovjeka i uživanje građanskih prava neovisno o pripadnosti ili nepripadnosti nekoj vjerskoj zajednici. Prihvatanjem sekularističkog modela uređenja odnosa između religijskih zajednica i države, nužno je imalo za posledicu da vjerski propisi gube pravnu sankciju i da svaki građanin zbog pripadnosti određenoj religiji ili vjerskoj zajednici

nije mogao uživati više prava od drugih, ili biti uskraćen u nekim pravima. Model sekularne države prvi puta je proklamovan u Sjedinjenim Američkim Državama prvim amandmanom na Ustav koji je američki Kongres usvojio 25 septembra 1789. godine. Izglašavanjem ovog amandmana na Ustav SAD-a, u svijetu se počinje prihvatati model odvojenosti vjere od države u sve većem broju država, posebno na Zapadu. Ovaj trend sekularizacije društva se nastavlja širiti i na veliki broj blisko-istočnih azijskih zemalja gdje će šerijatsko pravo u potpunosti pasivizirati ili ga potisnuti iz javnog života tamošnjih društvenih sistema.

Ključne riječi: Šerijatsko pravo, Sekularizam, Bošnjaci, Vjerska zajednica, Država

SUMMARY

Relations between the state and religious communities are complex and cause mutual conflicts and intolerance because the state and religious organizations want to affect the vital interests of the society, such as: education, religious rights and freedom, autonomy in decision making, ideology and so on. After the end of World War II in 1945 in the new Yugoslavia was introduced model of a secular state characterized by the separation of religious communities from the state. Declaration of faith to a private matter is civil rights for every man regardless of belonging or not to a religious community. By accepting the secular model of establishing relations between religious communities and the state, it is essential in consequence of religious laws loses their legal sanction and that every citizen because of a particular religion or religious community could enjoy more rights than others, or to be denied in certain rights. A model of a secular state was first proclaimed in the United States First Amendment to the Constitution, which the US Congress adopted on 25th September 1789. After voting for this amendment to the Constitution of the United States, the world began to accept the model of separation of religion and state in a growing number of countries, especially in the West. This trend of secularization of society continues to expand and the large number of closely-eastern Asian countries where sharia is fully passivated or suppressed from public life of local social systems

Keywords: Sharia law, secularism, Bosniaks, Religious, Country

Na početku izlaganja želim se konkretnije pozabaviti tumačenjem pojma *sekularizam'*, njegovim značenjem i intencijom prema ulozi i značaju religije u javnom životu i aktuelnim društveno-političkim dešavanjima. Govoreći o ovoj temi, vodeći svjetski islamolog John Esposito kaže: *Prihvatanje ove prosvijetljene ideje o odvajanju crkve, države i zapadnih sekularnih modela razvoja, odložili su religiju u spremište tradicionalnih vjerovanja, vrijednih za razumijevanje prošlosti, ali irelevantnih ili problematičnih za moderni politički, ekonomski i društveni razvoj. Ni razvojna teorija, ni međunarodni odnosi nisu religiju smatrali važnom varijablom za poltičku analizu*.[1] Sekularizacija podrazumijeva, između ostalog, viševjekovnu borbu evropskog čovjeka protiv privilegovanog položaja određene vjerske zajednice ili skupine i njenih sljedbenika nad drugim religijskim skupinama, odnosno nad slobodnim mišljenjem uopće. Ovaj otpor posebno je zaživio i dobio svoju legitimnost u periodu humanizma i renesanse, kada je religija potisnuta iz javnog života i kada je prestala imati ulogu koju je imala u srednjem vijeku. Humanistička utopija sekularaizma, da će moderni čovjek u XIX i XX vijeku zaboraviti religiju, nije se pokazala tačnom i naslućujućom, mada je prisutna u zapadnoj kulturi i civilizaciji. Ova stalna borba religije i sekularizma imala je za rezultat dominaciju sekularizma i negaciju vjere u svakodnevici zapadnog čovjeka. Evropski čovjek odvikao se od javnog prakticiranja religije, jer su iz religije isključene filozofija i nauka, pa čak i umjetnost, koje su u srednjem vijeku bile duboko u okrilju teologije.

Posljedice takvog negirajućeg odnosa prema religijskim vrijednostima doveli su do općereligijske nepismenosti, dok na drugoj strani haotična tumaranja raznolikih grupa i sekti kao posljedica potrebe za duhovnim životom i vjerskim osjećanjima.[2]

Indiferentnost prema vjeri, dovela je da moderno industrijalizirano društvo bude, uglavnom, ateističko. Ipak, krajem 20. i početkom 21. vijeka javlja se nanovo probuđeni interes za otkrivanjem duhovnog naslijeđa i vjerske kulture. Princip sekularizma je osnova uređenja modernih društava kako na Zapadu tako i na Istoku. Zbog različite primjene i shvatanja ovog principa u modernim državama, postoje i različite pozicije vjerskih zajednica u njima i specifičan odnos države i religije. On se kreće od velike autonomije vjerskih zajednica do marginalizacije i ovisnosti od državne volje.

U ovom kontekstu možemo razmatrati i nastanak Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata, te uklanjanje religije kao znaka otuđenosti u društvu, kako je zagovarala nova marksističa ideologija. Garantirajući slobodu savjesti i slobodu vjeroispovijesti, Ustav FNRJ iz 1946.godine, član 25. je definitivno proklamovao odvojenost vjere od države i proglasio religiju privatnom stvari svakog građanina. Sloboda vjerospovijesti uređuje se državnim aktima, te je ograničena osnovnim pravima i slobodama drugih, javnim poretkom, moralom i običajima. Modeli uređenja vjerskih zajednica u pojedinim državama su predmet pravnih normi tih društvenih uređenja, a u novije vrijeme

1 Esposito, John L., Islam i sekularizam u XX stoljeću, Znakovi vremena, vol. 5, broj 16, Sarajevo, 2002.,str. 82.

2 Ramadan, Tarik., Biti evropski musliman, Udruženje ilmijje islamske zajednice u Bosni i Hercegivini, Sarajevo, 2002., str. 227-228.

i međunarodnih pravnih akata. Ipak, u realnom životu u tamošnjoj Jugoslaviji ova, zakonom proklamovana načela, su odudarala od ustavnih principa. Neodvojivost državnog i partijskog aparata i njihovih ciljeva i zadataka ogledala se u svim sferama društvenog života. Prema vladajućoj marksističkoj ideologiji jedne partije u državi, politika prema vjerskim zajednicama je imala za cilj njihov ograničeni i marginalni utjecaj na društvo, njihovu kontrolu i lojalnost, kao i neupitnu lojalnost vodećih vjerskih predstavnika.

Država je željela da se individualni vjernici tretiraju kao punopravni građani, ali u praksi je bilo puno odstupanja, posebno na lokalnom nivou.Svako odstupanje od zakonskih propisa u ponašanju, tumačeno je neiskustvom, nestručnošću, sektašenjem i slično, ali niko od predstavnika državne birokratije nije snosio odgovornost zbog svojih postupaka.[3]

Islamska zajednica i njeni najviši organi pozdravljali su odvojenost vjerskih zajednica od države pod izgovorom da je to isključivo u njihovom interesu. U tom smislu je Vrhovni vakufski sabor IZ-e u FNR Jugoslaviji 1947. godine u Sarajevu sačinio rezoluciju u kojoj se napominje da je modelom odvajanja vjere od države obezbijeđen nesmetan i slobodan život Islamske zajednice, kao i da je zagarantirana ravnopravnost svih vjerskih zajednica u državi.[4] Istina, u novonastaloj sekularnoj Jugoslaviji, religioznost je postala privatna stvar vjernika, međutim, vjerske zajednice se nisu u potpunosti odrekle svoga utjecaja na društveni i javni život. To je nerijetko dovodilo do rasprava i sporenja između vjerskih zajednica i državnih institucija, jer vjerske zajednice nisu pristajale da budu marginalizirane, a država je svaku njihovu ozbiljniju aktivnost društvenog karaktera smatrala klerikalizmom, fundamentalizmom,politiziranjem vjere, pripremom za džihad i slično. Vladajući jednopartijski komunistički režim smatrao je vjeru i kompletnu teološku doktrinu političkim problemom, vjernike retrogradnim građanima, a borbu religijskih zajednica za društveni utjecaj kao opstrukciju u izgradnji modernog socijalističkog društva. S obzirom da nije postojalo bilo kakve opozicije u društvu, jer je bilo koji drugi autoritet osim *Kominističke partije*,tumačen kao podrivanje društvenig poretka, odvažni pojedinci koji su se iole željeli suprotstaviti državnom režimu, koji je radi očuvanja državnog sistema znao posezati i za državnim terorom. Kako navodi Radmila Radić,[5] država se pod geslom političke zlouporebe vjere znala obračunavati sa vjerskim zajednicama zbog odbijanja da udovolje željama državnih organa i budu im lojalne.

Ono što je najvažnije i što je imalo pogubne posljedice kao rezultat sekularizacije državnog sistema jeste da odvajanjem vjerskih zajednica od države i proglašenjem religije za privatnu stvar građana, vjerski propisi neće imati državnu sankciju i status. Vjersko obrazovanje na svim nivoima u školama

3 Radić, R., Država i vjerske zajednice 1945-1970., tom I, Institut za novu istoriju Srbije, Beograd, 2002., str. 195-196.

4 Rezolucija Vrhovnog vakufskog sabora Islamske vjerske zajednice u FNRJ, Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u FNRJ, br. 1-3., God. I, Sarajevo, 1950., str. 18

5 Radić, R., Država i vjerske zajednice 1945-1970, tom II, str. 642.

je zabranjeno, osim mogućnosti da se vjerska edukacija organizira interno u okviru vjerskih institucija. Međutim, često je dolazilo do zabrane i protjerivanja čak i vjerske pouke u džamijama i crkvama, tako da su ostale samo srednje vjerske škole koje su pripremale vjerske službenike, kao što su medrese i bogoslovije. Ovo bezakonje i diskriminacija kada su u pitanju vjerske zajednice nije se završilo samo na ovome. Naime, Zakonom o agrarnoj reformi i kolonozaciji iz 1945. godine, tadašnja vlada oduzima vjerskim zajednicana ogronme zemljišne posjede pod izgovorom da zemljište pripada onome koji ga obrađuje. Ovim nepravednim i ishitrenim zakonom ekonomska osnova vjerskih zajednica je oslabljena, pa možemo reći skoro i uništena, a vjerske zajednice su lagano uklanjane sa javne pozornice i gurane na društvenu marginu.

Prvi zakon kojim je počelo ukidanje šerijatskih sudova u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini donijet je 1946. godine[6] i njime su se ukidali sreski šerijatski sudovi i Vrhovni šerijatski sud pri Vrhovnom sudu Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Slijedom ove odluke sve spise, arhivu, upisnike, inventar i kancelarijski materijal šerijatskih sudova preuzeli su državni sreski sudovi, dok je od Vrhovnog šerijatskog suda isti materijal i preostale obaveze preuzeo Vrhovni sud Bosne i Hercegovine. Slična sudbina je zadesila sidžile(upisnike na turskome jeziku) kao i druge isprave i dokumentaciju šerijatskih sudova koji su predati Ministarstvu pravosuđa Narodne Republike Bosne i Hercegovine, dok su službenici i drugo osoblje prešli raditi, uglavnom u narodnim sudovima. Zakonom o ukidanju šerijatskih sudova, normativno gledano, šerijatsko pravo prestaje biti pozitivno pravo u novoj Jugoslaviji. Ipak, ono i dalje utiče na ponašanje muslimana, posebno u porodičnoj sferi, ali gubi državni status. Šerijatsko pravo i šerijatski sudovi su u Kraljevini SHS, te u periodu vladanja Austro-Ugarske primjenjivani kao personalno pravo regulirajući porodične odnose muslimana, kao i nasljedne, bračne i vakufske odnose. Zakon o zabrani nošenja zara i feredže iz 1950. godine,[7] posebno je negativno pogodio muslimanske mase, zbog ciničkog objašnjenja razloga njegovog donošenja od strane države. U obrazloženju se navodi da je cilj ovog zakona otklanjanje potčinjenosti i kulturne zaostalosti žene-muslimanke, te da se i muslimanki pruži pravo na tekovine Narodno-oslobodilačke borbe u smislu pune ravnopravnosti učešća u društvenom životu i socijalističkoj izgradnji zemlje. Zakon je predviđao i oštre sankcije za nepoštivanje i nesprovođenje njegovih odredbi, a one su se kretale u rasponu od 20 000 dinara do dvije godine zatvora. Ovo su bile neviđene kazne za uživaoce osnovnih ljudskih prava i nedopustivo skrnavljenje privatnog načina života, jer je socijalističko društvo religiju smatralo jednim od opasnih klasnih neprijatelja. Unatoč svemu tome postojao je snažan otpor u najširim muslimanskim slojevima

6 Službeni list Narodne Republike Bosne i hercegovine, broj 10, god. II, Sarajevo, 6 mart 1946., str. 1 (Vidi u knjizi Narodna vlada Narodne Republike Bosne i Hercegovine 1945 – 1948. Zapisnici, Arhiv Bosne i Hercegovine, sarajevo, 1985., str. 44)

7 Službeni list narodne republike Bosne i Hercegovine, broj 32, god. VI, Sarajevo, oktobar, 1950., str. 427

protiv skidanja zara i feredže kao prepoznatljivog islamskog obilježja. No, islamska ulema tog vremena, na čelu sa reisu-l-ulemom Džemaludinom ef. Čauševićem, a kasnije i reisom Ibrahim ef. Fejićem[8], svjesni posljedica koje bi mogle proisteći neprihvatanjem preporuka države u vezi sa pokrivanjem muslimanki, iznose mišljenje da se žena – muslimanka mora prvenstveno obrazovati i kao takva djelovati u svom društvenom okruženju, a da zar i feredža nisu prioritetni u ovom trenutku, jer i u islamskome svijetu nisu sve žene pokrivene. Slične preporuke su došle i sa nivoa najviših institucija Islamske zajednice u FNR Jugoslaviji. Država je putem tamošnjih medija i štampe u okviru IZ-e vršila kampanju opravdanosti svih donesenih zakona i predloženih mjera, a koje su se ticale svih segmenata Šerijata kod muslimana. Čak su i neki muslimanski autori objavljivali namjenske tekstove kako bi potkrijepili stavove državnih vlasti i kako bi oni kod muslimana laganije bili prihvaćeni. Kao posljedica ovih diskriminatorskih zakona oko 200 000 muslimanki je tih godina prestalo nositi zar i feredžu.[9] Bez sumnje, ovo je predstavljalo flagrantno kršenje ljudskih prava na koje se oglušavala vlast i državni aparat, jer je u socijalističkoj ideologiji koju je prihvatila nova Jugoslavija *borba protiv religije bila legitimna.*

Ukidanjem šerijatskih sudova i prestankom važenja šerijatskog prava kao pozitivnog prava u životu muslimana, ono prelazi iz državnopravnog u vjersko-etičko područje. Islam je sveden na religiju koja se iskazuje u privatnoj sferi, što bitno mijenja njegovu društvenu poziciju. Od sada, nakon donošenja zakona, pravna sankcija se zamjenjuje moralnom sankcijom. To je degradacija i svjesna redukcija šperijatskog prava. On u realnoj kur'anskoj formi treba da djeluje na kompletno društvo i pojedinca, i pravno i moralno, i na državu, obrazovanje, trgovinu. Mada je veza između Šerijata i morala naraskidiva, ipak islamski pravnici su napravili razliku između privatne i javne moralnosti. Pod privatnom moralnošću podrazumijevamo obaveze čovjeka prema Bogu, a javna moralnost podrazumijeva odnos prema ljudima i sve druge oblike društvenog ponašanja. Ipak, sve pomenute obaveze, bile privatne ili javne, podložne su moralnoj ocjeni i kritici. Uslijed pomenutih zakona dolazi do transformacije šerijatskih normi iz propisa pozitivnog prava u propise vjerske discipline. Jedino mjesto gdje su se na neki način mogle, iole, ostvarivati šerijatske norme društvenog karaktera, bilo je Islamska zajednica, a shodno njenoj obavezi da u svakodnevnom djelovanju i radu treba primjenjivati šerijatsko-islamske norme ponašanja. U okviru ovih djelatnosti to su bili vjerski obredi koji nisu imali praktičnih pravnih posljedica.

Dakle, iz priloženog se može zaključiti da se šerijatsko pravo planski i organizirano od strane državnog aparata svelo na propise o obredoslovlju, odnosno na ono što nazivamo ljudskim obavezama prema Bogu, a taj dio ima najveći značaj za muslimane koji žive u sekularnoj državi. Na kraju, postavlja se pitanja šta je i koliko ostalo od šerijatskog prava kod muslimana

8 Nastupni govor reis ul uleme Islamske zajednice u FNRJ Ibrahima ef. Fejića, Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u FNRJ, broj 1-3, god. I, Sarajevo, 1950., str. 20

9 Milišić, S.,Emancipacije muslimanske žene u Bosni i Hercegovini, str. 142

i da li on još ima utjecaja na njihov životni put.

Činjenica je da dokle god šerijatsko-pravna norma utiče na ponašanje ljudi, bez obzira na jačinu i raširenost, ona živi, i mi možemo govoriti o društvenoj ulozi šerijatskog prava.

392.51(=1:28)(497.11+497.16)
28-45(=1:28)(497.11+497.16)
392.1(=1:28)(497.11+497.16

Doc. dr. Haris Hadžić

OBIČAJI BOŠNJAKA KOD SVADBE I AKIKE U SANDŽAKU

Apstrakt: *U ovome radu autor iznosi rezultate svog teorijsko-empirijskog istraživanja svadbenih običaja i adeta kod Bošnjaka u Sandžaku. Naročit akcenat je stavljen na usklađenost, odnosno na odstupanje ovih svadbenih običaja i samog ceremonijala bošnjačke svadbene tradicije, od šerijatskih propisa,odnosno od Kur'ana i sunneta Allahovog Poslanika Muhammed, a.s.Polazna hipoteza istraživanja je bila da se bošnjačke svadbe u Sandžaku,nakon pada komunizma 90-tih godina prošlog vijeka, sve više upodobljavaju propiosima vjere islama. Hipoteza rada je potvrđena.*

Ključne riječi: *svadba, običaji i adeti kod svadbe, prosidba, vjenčanje, običaji kod rođenja djeteta.*

Abstract:The author In this work amounts results of his empirical theory about the habits and manners at banquets and feasts of Bosniaks in sandzak, In particular compatibility with tradition, Islamic Sharia intentions, in addition to Koran and Sunnah of the Prophet Mohammed, a. s. Author amounts habits in marriage banquets, feasts, celebration of the child birth and marriage proposal or engagement.

The author hypothesis suggests that after the collapse of the communism on 1990 the people of Sandzak committed more with Islamic traditions and manners in the Banquets ad feasts.

Key words: banquet, feast, habits and manner, marriage, Habits when the baby is born.

Svadbe i vjenčanja kod bošnjačkog naroda, kao pripadnika islama u Sandzaku su u većini slučajeva vezane za islamsku tradiciju, islamske običaje[1] pa i samu vjeru islam. U islamu se stavlja poseban akcenat na porodicu, i kao što je islam regulirao sve segmente ljudskoga života - kako živjeti, ibadet činiti, trgovati itd., tako je regulirao u detalje kako se oženiti-udati i kako se u braku ponašati. Da bi jedna porodica bila zdrava, ona treba imati jake i zdrave temelje, a najvažniji temelj porodice je hajirli brak uspostavljen na islamskim propisima i medjusobnom poštovanju supružnika, koji su pri tom pokorni Allahu, dž. š.

Bošnjaci u Sandžaku, shodno ajetima i hadisima koje su naučili još kao djeca u mektebu, ili ih čuli na hutbama i vazovima u džamijama, a koji govore o braku, smatraju brak obaveznim, i trude se da se što više pridržavaju kur'ansko-sunnetskih uputa, od izbora bračnoga druga pa do svadbe. Nažalost ima i onih pripadnika našeg naroda čije svadbe uopće nemaju utemeljenje u muslimanskoj vjeri i tradiciji. Kada je obaveznost samog braka u pitanju, onima koji su bolji vjernici, sljedeći ajeti i hadisi su vodilje:

I jedan od dokaza Njegovih je to što za vas, od vrste vaše, stvara žene da se uz njih smirite, i što izmedju vas uspostavlja ljubav i samilost, to su, zaista, pouke za ljude koji razmišljaju.[2]

One su smiraj vaš i vi ste smiraj njihov.[3]

O omladino, ko od vas može da se oženi neka to i učini, jer je to bolje za njegov pogled i sigurnije za njegov spolni organ, a ko ne može da se oženi, neka posti jer mu je post, uistinu, štit.“[4]

Ja klanjam i spavam, postim i mrsim, i ženim se, a ko ostavi moj sunnet ne pripada meni.[5]

Dakle, svi ovi ajeti i hadisi podstiču na sklapanje braka i govore o važnosti braka i porodice.

1. IZBOR BRAČNOG DRUGA

Kod izbora bračnog druga, i danas kod Bošnjaka u Sandžaku, značajnu ulogu igraju roditelji momka i djevojke, koji paze na kur›ansko-sunetske preduvjete za valjanost braka svoje djece. Skoro svi oni su čili za onaj hadis kojeg prenosi Ebu Hurejre, r. a., a glasi: Žena se uzima zbog četiri stvari: zbog bogatstva, porijekla, ljepote ili vjere. Oženi vjernicu, blagoslovljen bio![6] Ovaj

1 Mnogiautorinarazličitenačinedefinišuobičaje, aovomprilikomnavodimslijedećudefiniciju; Običaj, (ar.“urf) su postupci, svejedno bili oni verbalne ili praktične prirode, koje ljudi prihvate da po njima u svakodnevnom životu postupaju i da se ponašaju. Opširnije vidi: Dr. Topoljak, S. *Uvod u metodologiju islamskog prava*, FIS, Novi Pazar, 2006. god., str. 263-270.

2 Kur an, 30:21.

3 Kur'an, 1: 187.

4 Muttefekunalejhi, Buhari, Sahih, kitabu-n-nikah, br. 4778.

5 Buhari, Sahih, kitab: Nikah, poglavlje: Fadlu-n-nikahi, br. 4776.

6 Buhari. Prema: Kurdić, Š., *Brak i intimni odnosi u islamu*, IPA, Zenica, 2003. god., str. 16.

hadis je jasan pravim vjernicima, i znači da prije svega obrate pažnju da je osoba sa kojom žele da sklope brak dobar vjernik, a ako posjeduje i ostale nabrojane stvari u hadisu, to je još i bolje. No, mora se reći da nije mali broj ni onih koji sklapaju brakove zbog nekih drugih interesa, kao na pr. za lakše sticanje stranog državljanstva (tzv. *papira*) i sl.

Roditelji mladenaca se vode i onim hadisom Allahovog Poslanika, a. s.,koji kaže: *Nemojte se ženiti samo radi izgleda, jer ljepota može postati razlog moralnog propadanja. Ne ženite se ni radi bogatstva, jer ono može postati izvor grijeha. Ženite se zbog vjerske predanosti.*[7]

Svakako u Sandžaku je naročito razvijen i taj takmičarski karakter među porodicama koje nastoje da im snaha bude od dobra roda i prijatelja, da je ponosita, radna, stasita, naočita, zdrava, a nadasve časna i poštena.

Naravno da bošnjački narod kroz svoju vijekovnu tradiciju faktički živi i radi po Kur›anu i hadisu pa su mu i običaji i čitav život ustvari usklađeni sa islamskom tradicijom. Ta tradicija je s druge strane izgradila stav kako o osobinama supruge-vjernice, tako i o njenom odnosu prema svome mužu, shodno hadisu Resulullaha, a.s., koji je rekao: *Kada pogleda u nju (suprugu) obraduje ga, kad joj nešto naredi, posluša ga, i ne suprotstavlja mu se na način koji on ne voli u odnosu s njim niti u pogledu njihovog imetka*.[8]

U Sandžaku, vjerovatno kao i drugdje kod Bošnjaka, važi pravilo - naći što boljeg supružnika, da bi se sa njim u braku imalo što manje problema, jer nema savršenog braka i neminovni su problemi i nesuglasice, pa ih je lakše prevazići sa supružnikom-vjernikom.Životna praksa je pokazala da su najuspješniji oni brakovi koji vode računa o kur›ansko-hadiskim uputama.

Bošnjaci u Sandžaku, prilikom izbora djevojke, strogo vode računa da prilikom ženidbe-udadbe ne prekrše šerijatske zabrane, zapreke i smetnje, kao što su npr. krvno srodstvo i srodstvo po mlijeku i sl. Do prije 30-tak godina, u pronalaženju djevojke, tj. buduće snahe, glavnu ulogu su vodili roditelji i rodbina mladoženje. Kada bi našli dobre prijatelje i dobru djevojku (pri čemu se preko prijateelja i poznanika dobro ispita kako se djevojka ponašala u životu, u školi, u mektebu, u komšiluku, je li *ljuta*,hoće li slušat i poštovat svekra i svekrvu, kakva joj je i od kojih joj je majka).Tek poslije ovih ispitivanja donosili su odluku da se pođe u prosidbu. Danas sve više se *sama djeca nađu i begenišu,* sama se upoznaju i obave vjeridbu, a roditelji im samo pomognu oko formalne prosidbe i pripreme svadbe.

U ovom radu stavljen je akcenat na onaj običajni i tradicionalni dio života i prakse oko svadbe i sklapanja braka.

2. PROSIDBA

Kad se već sa sigurnošću, ali ipak nezvanično, utvrdi da postoji prilika i

7 Ibn Madže, Sunen, poglavlje Brak, Ženidba zbog vjerskih osobina, br. 1859.
8 Ibn Madže, Sunen, kitab: Brak, poglavlje, Najodabranije žene, br. 1857.

svide se prijatelji i djevojka, njoj, odnosno njenim roditeljima se javno šalju provođače. To su obično muške osobe, ženske veoma rijetko. Provođače su lica koja već poznaju rodbinu djevojke, a i samu djevojku. Često mogu biti rođaci djevojke, ili prijatelji obiju porodica, što najčešće i biva.

Zadatak provođača je da izokola indirektno djevojačkoj rodbini *nazucnu* da tu i tamo ima dobar momak, od dobre porodice, da bi mogli da udaju svoju kćerku, te tako ispitaju raspoloženje djevojke i njenih roditelja prema tom momku, da ne bi slali prosce ako nema šanse da dođe do prijateljstva te dvije porodice. Kada se ocijeni da postoji prilika, i da bi roditelji djevojke, a i sama djevojka pristali na prijateljstvo i da se djevojka može *izbaviti,* onda se provođače vraćaju momkovoj kući i saopštavaju povoljne vijesti. Nakon toga, momkova porodica traži prosce, bira uglednije ljude, prijatelje, razne javne liučnosti, školovane ljude, ljude na položajima i sl., koji će imati utjecaja kod djevojčine porodice, da ih ne može lako odbiti, te da će djevojku sigurno isprositi. Oni mogu biti iz plemena, bratstva, uža rodbina i prijatelji. Rijedak je slučaj da u prosce ide jedna osoba, već ih ide više. Jedan od njih je glavni, to je obično onaj ko je najiskusniji u tom poslu.

Kad prosci dođu u djevojčinu kuću, oni posijedaju, poselame se i pitaju sa domaćinom,ih posluži duhanom i kahvom, vodi se razgovor nevezan za dolazak, a onda će glavni prosac: *Pa dobro, prijatelji- što nas ne pitate zašto smo došli?* Obično mu se odgovori: *Kod nas nije običaj, kad nam gosti u kuću uđu, da ih pitamo zašto su došli.* Glavni prosac se spusti na koljena (oslanjajući se rukama o koljena, kao na sjedenju u namazu) i pogledom ostalim proscima daje znak da će da započne razgovor. Obično počinje riječima:

Bismillahir-rahmanir-rahim, Allahumme nemrile pejgambere kawlile, ako je od Boga suđeno», došli smo da ištemo vašeg Božijeg roba, vašu djevojku, (kaže se ime) za našeg muškarca (kaže se ime), za sina toga i toga. Ako je od Boga suđeno, želja nam je da se oprijateljimo sa vašom kućom. Prosac nastavlja da hvali:*Vaše je bratstvo na glasu, poštena kuća, domaćinska i musafirska.* Ovo *musafirska* posebno se naglašava, jer u ovom kraju mnogo se cijeni gostoprimstvo.

Ukoliko se proscima postavi ručak, to je uobičajeni znak da će im djevojka biti data. Iako nije uobičajeno da se žene i mlađi članovi porodice pitaju za mišljenje, ipak će domaćin obaviti razgovor sa njima, i to u drugoj prostoriji. Ako su odlučili da djevojku daju, dogovore se da nema *presijecanja*, to jest da nema postavljanja uslova za davanje djevojke, a koji se sastoje u obavezi momkove porodice da djevojci obavezno kupi određenu količinu zlatnog nakita, garderobe, im ostalih potrepština, kako bi se dobro spremila za udaju.a ona i njena rodbina spremaju darove za momka i njegovu najbližu rodbinu. Kad nema *presijecanja*, kaže se: *Djevojka vaša pa vi sami odlučujte šta će te i kako raditi u svojoj kući, jer mi ne sumnjamo da ste vi odabrana domaćinska kuća koja zna kako se vodi domaćinstvo, te vam ostavljamo na obraz jednoj i drugoj porodici.*

Običaj je da kad roditelj-starješina i djevojka daju riječ proscima da ona prihvata da se uda za momka za kojeg je prose, da obavezno makar jedan od prosaca puca nekoliko puta iz vatrenog oružja i time razglasi da je još jedna djevojka isprošena i sklopljeno još jedno novo prijateljstvo.

Nakon što su se budući prijatelji počastili i ispili kahvu, postavlja se sofra i ruča se, a poslije ručka običaj je da se traži od djevojke da proscima uz *riječ* da prihvata da bude *data,* tj. isprošena, ona tada obavezno daje i neki biljeg, neki znak da je isprošena, a taj znak je obično vezena mahrama, čevre i sl. Prosci i predstavnik porodice momka, što može da bude i otac, stavljaju određenu sumu novca na *tablju*. To je poslužavnik koji se prinese za tu priliku, a onda predaje starješini djevojčine kuće, a taj novac je dar za djevojku, za njenu pripremu za svadbu.

Pošto isprose djevojku, svi prosci odlaze kući momka na čestitanje (*mubareklisanje*).

Kad priđu bliže momkovoj kući, opet neko od prosaca pucanjem iz vatrenog oružja oglašava da stižu prosci i da im je djevojka data. Kad djevojka nije isprošena, onda nema ovog šenlučenja, ali prosci ipak iz poštovanja prema momkovoj kući također, svi dođu da im kažu šta je bilo, zašto djevojka nije isprošena, te da li ima šanse da prosci otiđu još koji put da pokušaju prošnju. Nekada i djevojčini roditelji namjerno *vuku* prosce da dođu još neki put, jer je njihova djevojka *mnogo dobra*, pa se za nju treba boriti. Dakle, kad isprose djevojku, prosci po običaju (adetu) ulaze u kuću momka, saopštavaju da su isprosili djevojku, časte se šerbetom. Rodbina, komšije, prijatelji, zetovi i odive, nekoliko dana dolaze na čestitanje, na šerbet i veselje.

Mahrama je običaj koji znači da prijatelji razmijenjuju darove, i on je veoma karakterističan za muslimanske svadbene običaje u Sandžaku. Od *riječi*, kada se dala djevojka pa do *mahrame*, kao zvaničnog *isprošenja* djevojke, prođe ponekad i više od pola godine, pa i godinu, jer za to vrijeme mladoženja priprema, kupuje poklone za djevojku: prsten, minđuše, belenzuke, zlatne lire, dukate, *dobre haljine*, (dimije od hareta, vezen miltan, košulju svilenicu, papuče i sl.) ,pripremaju se i darovi i za djevojčinu rodbinu (košulje, šamije, mahrame, jagluci, čarape). Roditelji djevojke pozovu komšije, prijatelje, zetove i bratstvo, da dočekaju osobu koja je odredjena za *mahramu,*nazovu mu *hošgeldiju(*dobrodošlicu), uvode ga u kuću, časte ga duhanom i kahvom, pitaju se za zdravlje. Poslije toga slijedi ručak.

Pred polazak, donose se djevojčini darovi (mahrama) koje djevojka šalje mladoženji i njegovim ukućanima. Mladoženji šalje boščaluk (košulja, gaće, čarape, naglavci, šal, džemper, itd.), proscima ima po košulja, svekru i svekrvi boščaluk, a ponešto od *peškeša*(darova) mladoženjenim amidžama, daidžama, strinama, tetkama, djeverovima, zaovama. *Mahramdžija* stavlja dar na *tablju* u novcu, a i glavni prijatelj, samo više. Kada se na *mahramu* ode, tada se može ugovoriti svadba, termin svadbe, koliko svatova, jenđi itd.

Treba napomenuti da je ranije bio jedan običaj, koji nije utemeljen u našoj lijepoj vjeri, tj. da se uzimaju momak i djevojka *na ne vidjeno,* tj. da se njihovi roditelji-staratelji dogovore da im sklope brak a da ih ne pitaju i da se budući mladenci i ne vide. Prvi put bi se vidjeli u djerdeku. Naravno, ne slažemo se ni sa pojavom da se momak i djevojka prije braka slobodno ponašaju, da se osamljuju i čine grijehe i td. Medjutim, Resulullah Muhammed, a. s., nas je podučio da je potrebno upoznati supružnika, njegove kvalitete ili even-

tualne nedostatke prije braka, da bi brak bio dugotrajan. Posebno nam je, Poslanik, a. s., preporučio da prije braka vidimo osobu koju želimo oženiti. U hadisu koji prenosi Ebu Hurejre, r. a., se kaže: *Bio sam kod Vjerovjesnika, a. s., kada mu je došao neki čovjek i obavijestio ga da se oženio jednom ensarijkom. Allahov Poslanik, a. s., ga je upitao-A jesi li je vidio?Odgovorio je-Nisam. Poslanik a. s., mu je preporučio: -Idi i pogledaj je, jer, uistinu, u očima ensarija ima nešto!*[9]

Ovaj zadnji dio rečenice u hadisu, neki tumače, da u očima ensarija može da bude neka bolest, tj. manjkavost, poput slabog vida ili drugih oštećenja i bolesti očiju.[10]

Takodjer, pored ovog primjera imamo slučaj ashaba, El-Mugire b. Šubea, r. a., koji prenosi da je obavijestio Allahovog Poslanika, a. s., kako se zaručio s jednom djevojkom, pa mu je on savjetovao: *Idi i pogledaj je, jer je to, sigurnije za dugotrajnost vaše veze!*[11]

Međutim, često se ispostavlja da su ranije brakovi duže opstajali iako su se uzimali *na nevidjeno*, jer su porodice bile puno ozbiljnjije i nisu dozvoljavale da se tako lahko raskine brak njihovog sina ili kćerke. Ali, danas imamo često primjer da dvoje ašikuju i po par godina prije braka, a onda sklope brak koji se, nažalost veoma brzo nakon par dana, hefti ili mjeseci završi razvodom. Naravno, kada je odabir bračnog druga u pitanju, treba naglasiti da je neophodna volja supružnika i slobodan izbor, jer je zabranjeno nekoga prisiljavati na brak sa nekim koga dotična osoba ne želi za supružnika. Čak ni otac-staratelj, nema pravo prisiliti svoga sina ili kćerku da sklope brak s nekim koga ne žele.[12]

Medjutim, na žalost, često je bilo loših primjera, posebno na seoskom području, da roditelji ožene sina ili udaju kćerku *na nevidjeno,* tj. bez njihovog prava izbora, što se naravno kosi sa šerijatskim bračnim propisima. Medjutim, s druge strane, imamo problem, da se i sprečava sklapanje braka, sinu ili kćerki od strane roditelja ili ostalih članova porodice, a što često uzrokuje odlaganje stupanja u brak, što za sina ili kćerku, shodno njihovim urodjenim nagonima i emocijama, predstavlja problem. Zato Poslanik, a. s., upozorava da se pretjerano i bez opravdanog šerijatskog razloga ne odlažu ženidba i udadba. A razlozi zbog kojih roditelji momka ili djevojke često sprečavaju sklapanje braka sa nekom osobom, su nebitni, kao što su: nemanje stranih *papira*, nemanje dovoljno bogatsva, ili neposjedovanje skupocjenog automobila, nedovoljna ljepota itd.

Medjutim, kao i za sve drugo u životu, tako i u ovom slučaju, Allahov Poslanik, a. s., nas podučava kako da postupimo i na koje stvari da obratimo pažnju ako hoćemo da uspijemo, pa kaže: *Ako vam ponudi brak neko, čijom ste*

9 Muslim u Sahihu. Prema: Kurdić, Š., *Brak i intimni odnosi u islamu*, IPA, Zenica, 2003. god., str. 17.

10 Takvo tumačenje pogledaj kod El-Gazalija, Ihjau ulumi-d-din, 2/128.

11 Tirmizi u Sunenu. Prema: Kurdić, Š., *Brak i intimni odnosi u islamu,* IPA, Zenica, 2003. god., str. 18.

12 Vidi opširnije: Sulejman Topoljak, Muslimanka i porodica, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2006. god., str. 49.

vjerom i moralom zadovoljni, prihvatite. Ako ne prihvatite, proširit će se smutnja i nered na Zemlji.[13]

Moje mišljenje je, da bi jedan brak bio uspješan, kao i sve drugo u životu čovjeka, pa bilo o kojem vremenu da je riječ, zavisi od pridržavanja islamskih propisa neke porodice i do časti tj. obraza svakoga insana posebno.

3. ZARUKA-VJERIDBA

Zaruka je dokaz ozbiljnosti neke veze. Zaruka znači obećanje potencijalnih budućih supružnika da žele stupiti u brak. Naravno, kao što je spomenuto, mladić i djevojka treba da se vide prije braka, ali je uvjet da sve treba da bude u granicama islamskih propisa i uputa. To znači se ne smiju osamljivati ni kada se obavi zaruka, sve do sklapanja braka.

U ovom kontekstu, Džabir, r. a., prenosi da je Poslanik, a. s., rekao: *Ko vjeruje u Allaha i Sudnji dan, neka se ne osamljuje sa ženom – ukoliko sa njom nema mahrem – jer je, u tom slučaju, sa njima šejtan!*[14]

Medjutim, naravno da Poslanik, a.s., naredjuje da se trebaju vidjeti momak i djevojka, kao u slučaju El-Mugire bin Šu be, r.a., kada je htio zaručiti neku djevojku a nije je prethodno vidio, ali se moraju pridržavati propisanih šerijatskih propisa.[15]

Allahov Poslanik, a. s., nas je podučio da, ako želimo detaljnije i intimnije informacije o budućoj izabranici, da pošaljemo neku ženu da to, na prikladan način ispita, kao što je Allahov Poslanik, a. s., učinio kada je poslao Ummu Sulejm, r. a., da ispita pojedinosti o jednoj ženi za koju je bio zainteresiran.[16]

Treba napomenuti da većina Bošnjaka muslimana poštuje propise vjere islama i po pitanju vjeridbe i da drugi ne nude brak djevojci koja je isprošena ili vjerena, medjutim, nažalost, kod onih koji su slabijeg imana i morala desi se (mada rijetko) da se vjerena ili isprošena djevojka uda za drugog muškarca.[17]

Iz ovih primjera vidimo kako je to radio Allahov Poslanik, a. s., medjutim, ono što se danas dešava u našoj praksi je puno daleko od Poslanikovih, a. s., riječi. Nažalost, kod nas je osamljivanje mladića i djevojaka postala, gotovo,

---

13 Tirmizi, Sunen, Nikah an Resulillah, Poglavlje: Kada vam dodje neko sa čijom vjerom ste zadovoljni, oženite ga, br. 1084.

14 Bilježi Imam Ahmed u Musnedu, 3/339. Prema: Šefik Kurdić, Brak i intimni odnosi u islamu, IPA, Zenica, 2003. god., str. 19.

15 Hadis: „Vidi je, (Mugire) jer ćete se tako najbolje zbližiti." Tirmizi-hasen, Tirmizijina zbirka hadisa, prijevod: Karalić, M. knjiga IV, hadis br. 1095., str. 7.

16 Bilježe Ahmed, Hakim, Bejheki i Taberani. Prema: Ibidem.

17 Božiji Poslanik, a.s., je rekao: „Muslimanu nije dozvoljeno da prosi na prosidbu svoga brata sve dok ovaj ne odustane ili mu ovaj ne da dozvolu." Vidi: Fuad Sedić, Veliki Grijesi, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2006., str. 257.

A u drugom hadisu Poslanik, a.s., kaže: „Neka se ne nadmeće neko od vas u kupoprodaji drugoga niti u zaručivanju, ukoliko je njegov brat djevojku već zaručio, sve dok mu on ne dozvoli." Vidi: Muslim, Sahih, poglavlje o braku, tahrimul hitbeti ala hitbeti ehihi, br. 1412.

normalna stvar. Onda, nije čudno što ima sve više nemorala medju mladim osobama. Naš zadatak je, da uz Allahovu, dž. š., pomoć, pokušamo mijenjati te navike koje su utemeljene na neislamskoj praksi i koliko možemo, učiniti sve da damo svoj doprinos da se ti zalutali ljudi istinski vrate svojoj vjeri islamu.

4. VJENČANJE

Prilikom sklapanja braka, najbitnija stvar je ponuda i prihvatanje, tj. da muškarac ponudi ženi brak, a ona to prihvati. Sve to moraju pratiti i čuti dva svjedoka, kako bi, ako se desi neki problem, mogli potvrditi da su njih dvoje bili vjenčani.

Kod svih imama, osim kod Ebu Hanife, djevojka treba dobiti dozvolu roditelja-staratelja za udaju. Ovo se temelji na Poslanikovim, a. s., riječima koje prenose Aiša i Imran, r. a: *Nema braka bez staratelja i dvojice pravednih svjedoka*![18]

Kako je preneseno od prvih generacija, bilo bi lijepo da vjenčanje bude na Bajram, ili petkom, ili uoči petka.[19]

Još jedan običaj se poštuje kod mnogih, a nema utemeljenje u vjeri, a to je da nije dozvoljeno sklapati brak izmedju Bajrama, tj. u mjesecu ševvalu.

Medjutim, da to nije tačno je hadis Aiše, r. a., koja kaže: *Allahov Poslanik, a. s., oženio se mnome u ševvalu. U ševalu mi je prišao u postelji*. Inače, Aiša, r. a., preporučivala je ženama da stupaju u bračnu intimnu vezu upravo u mjesecu ševvalu.[20]

Običaj u ovom kraju je, da se vjenčanje obavi prije svadbe ili na svadbi, po Šerijatu, odnosno prema šerijatskim propisima kod imama, a nakon toga, obavlja se vjenčanje u Skupštini opštine, pred matičarem. Treba napomenuti da ima slučajeva, da pojedine porodice organizuju oba vjenčanja na dan svadbe.

Naravno da pored šerijatskog vjenčanja, zakonska obaveza je mladenaca de se moraju vjenčati i kod nadležnog državnog organa, tj. matičara.[21] Često se vjenčanje kod matičara obavi i prije same svadbe, a nekada se matičar dovede na svadbu i tu pred svim svatovima obavi vjenčanje.

Na isti način se obavlja i šerijatsko vjenčanje – nekada u džamiji prije same svadbe, nekada na dan svadbe uz prethodni odlazak u džamiju na vjenčanje, pa se produži u restoran gdje se organizira svadbeni ručak,odnosno svadbeni zijafet-gozba. Ima dosta slučajeva de se šerijatsko vjenčanje obavi dovođenjem imama na samu ceremoniju svadbe, svakako uz prigodan ders, učenje

18 Bilježi Bejheki u Sunenu. Prema: Ibidem, str. 21.

19 Usporedi: mr. Štulanović, M. *Prva bračna noć i intimni bračni život u šerijatskom pravu*, str. 20.

20 Hadis bilježi Tirmizi u Sunenu. Prema: Kurdić, Š., *Brak i intimni odnosi u islamu*, IPA, Zenica, 2003. god., str. 21.

21 U Srbiji i Crnoj Gori je dozvoljeno prethodno vjenčanje po šerijatskim propisima pa se tek onda može i mora izvršiti i vjenčanje pred nadležnim državnim organom.

Kur'ana, ilahija, kasida i pjevanje sevdalinki.

5. MEHR – VJENČANI DAR

Prije vjenčanja, obavezno se određuje visina *mehra* (*mehr* je materijalna obaveza muža prema ženi, vjenčani dar). Mehr se dijeli na: a) mehr mua›dždžel, (onaj koji se daje pri samom stupanju u brak) i b) mue›dždžel (mehr koji se daje u toku braka ili u slučaju rastave braka ili smrti muža).[22]

Prva vrsta mehra (mua›dždžel) obično se sastoji poklonima, tj. u svečanoj bračnoj odjeći, obući, nakitu, itd.

Druga vrsta mehra je obično u novcu i daje se u toku samog braka, ili odmah u slučaju da dodje do razvoda braka krivicom muža. Mehr se često određuje u malu, na primjer u zlatu, lirama, dukatima i u zadnje vrijeme u važećoj valuti. Svjedoci moraju biti pošteni i čestiti ljudi, jer oni garantiraju, ukoliko se toga dana ne isplati obaveza, da će porodica mladoženje i mladoženja morati izvršiti datu obavezu prema nevjesti. Mehr je garancija za ženu da, u slučaju razvoda braka ili smrti muža, osigura sebi materijalnu egzistenciju, kako se ne bi napatila i pala drugome na teret.

Nakon što se završi pogodba u vezi sa mehrom, pristupa se činu vjenčanja. Prethodno se mora provjeriti da između supružnika nema zabrana. Provjeri se da nijesu u krvnom srodstvu, po tazbinstvu i srodstvu po mlijeku. Ako se ustanovi da nema nikakvih smetnji, objašnjava im se čin vjenčanja.

Kada se dobije odgovor od djevojke, isto pitanje i na isti način se postavlja momku, pa kada se i od njega dobije pozitivan odgovor, onda se imam obraća svjedocima i pita da li su i oni čuli izjave upućene svjedoku djevojke i momka. Kada i od njih dobije pozitivan odgovor, onda izjavi: *Proglašavam vaš brak sklopljenim*. Želim napomenuti da se inače u Sandžaku prilikom vjenčanja prvo pita momak pa poslije djevojka, da li pristaju na brak. Poslije sklapanja braka, imam je obavezan da upozna prisutne sa bračnim pravima i obavezama supružnika.

Svadba u ovom kraju se nekada organizirala u srijedu, četvrtak i petak, a danas obično ako je riječ o gradu, datum i dan svadbe, se odredi prema slobodnom terminu nekoga hotela ili restorana gdje se planira svadba održati. Nakon utvrdjenog datuma i mjesta za svadbenu svečanost, odštampaju se i razdijele pozivnice rođacima, komšijama, prijateljima, kolegama sa posla i td.

Tako je danas, a evo kako je nekada bilo. Desetak dana prije svadbe, mladoženjini ukućani šalju *zvača* da zove na svadbu prema spisku koji su mu dali. On govori:

Selam ti je od (kaže se ime domaćina), *zove te na svadbu i svatove* i naglasi se obavezno da li ga zove da dođe sa familijom. *Svadba će biti toga i toga dana*. *Zvač* se čašćava u novcu ili cigaretama. U srijedu se okupljaju zvanice iz da-

22 Vidi opširnije: Kurdić, Š., *Brak i intimni odnosi u islamu*, IPA, Zenica, 2003. god., str. 21-22.

ljine (prijatelji) i donose darove.

Veći su darovi onih domaćinstava koja su zvata na svadbu i u svatove sa porodicom. *Peškeši* za nevjestu obično su bili u platnu, odjeći, raznim predmetima, nakitu i sl. Na peškešu obavezno se ispisivalo ime od koga je, da se zna. Porodica mladoženje određuje djevera uz djevojku, najbližeg po srodstvu - brata, bratučeda. Djever priprema za nevjestu zlatan prsten, boščaluk (dimije, košulju, papuče i slično), priprema sitan novac i bombone. Mladoženjini također, pripremaju darove za nevjestu, njene ukućane i rodbinu. Određuju se kanadžije koji će nositi nevjestinu komoru, određuje se broj kanadžija (on zavisi od broja svatova: ako je, primjera radi, dogovoreno da će biti 50 svatova, onda ide 5 kanadžija, što znači da na deset svatova ide jedan kanadžija).

U srijedu, npr., dolaze kanadžije, donose nevjestinu komoru u koju se nalazi sprema (dušek, jastuk, jorgan, posteljina, ćilim i svatovski *peškeši*). Obavezan je bio sanduk (*sehara*). Kanadžije donose i *dževahir kutiju*, u kojoj stoji nakit za mladu (ogledalo, češalj, makaze, bjelilo, rumenilo, minđuše i obavezno *kna*).

Kanadžije nose sa sobom dudove, baklavu, jabuku ili neko drugo voće (to se zove čerez). U Sandžaku obično ide samo jedan kanadžija, obično dječak koji nosi čerez(tepsiju u kojoj je baklava, savijena u posebnu mahramu). Običaj je da se kanadžija u povratku gađa jajima, sve dok se ne udalji od dvorišta (*avlije*) mlade. Kanadžija ne noćiva, ako je u istom mjestu, ako nije u istom mjestu onda kanadžija čeka svatove da dođu po nevjestu. Dakle, jedan od svadbenih običaja jeste kna.

To je običaj koji se obavlja posljednje večeri boravka djevojke u kući roditelja. Te večeri djevojci dolaze rodbina, komšije, prijatelji i drugarice, jer je to njeno posljednje djevojačko veče. Rodbina i ostali koji dolaze *na knu* donose djevojci darove (dimiluk, mintanluk, mahrame, košulje, posteljinu itd.). Te iste večeri uzimaju se stvari koje su kanadžije donijeli u *sehari*. Prije nego se počne nanositi *kna* prostre se dušek koji su kanadžije donijele. Po običaju, prvo se na dušek stavlja muško dijete da legne (da bi nevjesta rađala mušku djecu, ali to naravno, nema osnova u islamu).

Nakon toga, sjeda djevojka kojoj se nanosi *kna*. Njoj vežu oči mahramom, a ispred lica joj žena drži ogledalo (kad je spreme kod momka, da sija kao ogledalo), razmućenu *knu* iz bakarnog suda uzimaju prisutne djevojke i stavljaju joj na ruke odozgo i odozdo, a i na noge. Za vrijeme nanošenja *kne,* često se čuje i plač djevojke, da bi pokazala koliko joj je žao rodbine koju ostavlja. Naravno, tako se rasplaču i ostale prisutne žene i djevojke, kako bi izrazile žaljenje što im odlazi draga osoba.

Plač majke je najjači, jer joj je žao kćerke što odlazi. Neka od žena tješi uplakane, govoreći da nije vrijeme za plač već za pjevanje, tako tjera prisutne djevojke da zapjevaju. Pjesma za tu priliku je ova:

Hulti bulti, u dvore udriše,
Našoj mladoj kanu postaviše.
Hulti bulti, kana na rukama,
Noćas kana, sjutra talbuhana,
Noćas kanu ihasprliju,
Sutra svati i mlađ đuvegliju,
Sunce mi se krajem krade, Hoće da zađe,
Upitajte tu djevojku, Hoće l› da pođe,
Njojzi žao njene majke, Neće pa neće.
Njezi žao njenog baba, Neće pa neće.

Upitajte tu djevojku. Hoće l› da pođe, Njojzi mio njezin dragi, Hoće pa hoće.

Sve prisutne djevojke i žene *knu* ruke i prste. Pošto se nanese *kna* djevojci, muškarci je ne viđaju do sutra, do polaska svatova. Poslije *kne* služi se jelo koje su donijeli kanadžije. Svatovi se u četvrtak okupljaju kod kuće mladoženje i vrši se raspored svatova (raspored vrši čauš, on je određen od strane domaćina svadbe i on je za taj dan komandant svatova, njegova je riječ glavna, jer on poznaje dobro običaje svadbe). Svatovi se pri polasku raspoređuju. Na čelu svatova ide glavni prijatelj, ili neku drugi stariji čovjek, zatim onoliko ljudi koliko je desetina svatova, ide bajraktar, nosi okićen bajrak, za njim ostali svatovi po starini.

Kada svatovi stignu blizu djevojčine kuće, odlaze dva momka *muštulukdžije* da jave koliki broj svatova ide i koliko ima jenđi. Muštulukdžije od nevjeste dobijaju *peškeš*. Pred kuću izlaze sretioci, poređani u vrstu po starini, i dočekuju svatove. Svatovi se uvode u kuću, naziva im se hošgeldija, pitaju se za zdravlje i kako su u putu prošli, časte se duhanom, šerbetom i kahvom. Ako su svatovi došli iz daleka, postavlja se obavezno ručak.

Kada dođe vrijeme da se krene, pozivaju se djeverovi, koji izlaze vani (ranije nikako među žene) i obave svoje obaveze, glavni djever prstenuje nevjestu po specifičnom običaju okretanja, i samog čina prstenovanja potom daruju nevjestu i tada im se saopštava da je nevjesta spremna i da svatovi mogu da krenu.

Svatovi izlaze istim redom kako su i došli. Nevjestu izvode braća, polahko, korak po korak, djever stoji sa desne strane, hvata nevjestu za desnu ruku, a jedan od braće za lijevu, pomažući joj da sa desnom nogom uđe u fijaker (kola, auto). Kad nevjesta uđe u fijaker, kola, auto, brat djeveru predaje sestru govoreći: *Djevere, neka ti je na emanet, u Božije ruke, i srećan vam put, a sestri-Budi dobra tamo kao što si bila ovamo!* Svatovi idu sa jenđama u istim kolima, a kod prijatelja u više slučajeva su odvojene jenđe.

Svatovi i jenđe imaju iste obaveze: da plate šerbet i kahvu i ručak kao pomoć rodbini djevojke.

Bajrak bajraktar prihvata barjaktaru, predaje ga kada svatovi krenu, okićen od nevjeste, košuljom, mahramom i sl.

Nevjesta na sebi ima nevjestinsko ruho dimije od hareta, svilenicu košulju, zlatom vezen jelek ili svilenim gajtanom, na nogama cipele (kondre), na glavi *sarčug* (fes okićen zlatnicima), šamiju sa ojicama, a odozgo duvak i čatkiju (svilena crvena mahrama sa iskricama), koju donosi djever.

Ne plači, mala, da te boli glava.
Ne ron› suze, ne kvari obraze,
Tamo će te dobro dočekati,
Crnom bojom kosu obojili,
A slatkijem šerbetom pojili,
S *dobrim momkom u đerdek uvesti.*

Kada naiđu na prvu vodu, nevjesta je obavezna da baci mindilj-maramu u tu vodu, to čini da se ne bi razvela.

Prije dolaska svatova kući mladoženje, odlazi muštulukdžija po muštuluk, da javi da svatovi dovode nevjestu. Svatovi nastoje, po mogućnosti, da se ne vrate istim putem.

Na desetak metara od kuće pred nevjestu staje svekrva, daje joj Kur›an. Ona uzima Kur›an, ljubi ga, stavlja ga na čelo i pod desno pazuho, ljubi svekrvu i njenu ruku. Ranije se trčala *košija*, bez konja i sa konjima: košiju su organizirali sami svatovi, ko bi osvojio košiju, od nevjeste dobija *peškeš, boščaluk*, (košulju, čevre i mahramu).

Prvi od svatova stižu kanadžije, sa djevojačkom komorom, zovu mladoženju da mu predaju komoru.On prvi odriješi-razveže zavezak konopa (da mu se u braku driješe svi zavesci). Pred kuću se nevjesti iznosi malo muško dijete, a nevjesta ga okreće tri puta u desno, izgovarajući: bismillu. Prije ulaska u kuću nevjesta je morala da poljubi prag, preko njene glave svekrva iz nekog suda baca bombone, pomiješane sa leblebijama, i sitnim novcem. Kada nevjesta uđe u sobu popije šerbet, jedno muško dijete izuva joj cipele (u kojim se nalazi novac), a obuva papuče.

6. ĐERDEK – PRVA BRAČNA NOĆ

Đerdek je soba namještena za mladence u kojoj provode prvu bračnu noć, u kojoj se mladi *svode.* Prije ulaska u đerdek, momak se oprašta-halaljuje sa roditeljima: pored vrata đerdeka okupi se rodbina da otprati mladu i mladoženju.

Prvo ulazi mlada, prije nego što je mladoženja došao, zatim ulazi mladoženja. Pri ulasku momci i djevojke udaraju mladoženju po leđima (to je simbol djetinjstva, igre koje neće biti više-odvajanje od igre, jer prelazi u oz-

biljan život).

Prilikom *svođenja* mladoženje u đerdek, okupljeni pred vratima pjevaju pjesme kao što je ova:

Gdje je momče, kud se dede?
Otišlo je da se svede,
Sad djevojci duvak skida!
U đerdek se momče svede.
Var se, momče, ne prevar se,
Djevojke su varalice,
Noćas će te prevariti,
A sutra te prekoriti.

Ranije, mladoženja i mlada se nijesu poznavali prije braka.

Isto tako, ranije je bio rijedak slučaj da momak poznaje djevojku, jer je on nije birao, medjutim, danas uglavnom momak i djevojka se nadju sami i upoznaju se prije đerdeka. U đerdeku mlada čeka mladoženju dvoreći na nogama. Mladoženja otkriva lice mlade, ljubi je u čelo, a ona njega u ruku. Mladoženja okreće mladu u desno tri puta izgovarajući pri tom: *Bismillah,* (u ime Allaha dž. š.), zatim klanjaju dva *rekata* đerdekskog namaza. U đerdek se prethodno unose baklava ili dudovi, da mladenci jedu.

Prvo veče, u đerdeku svijetli lampa do zore, dok pred vratima ostaje neko od rodbine da čuva đerdek, a mladoženja i nevjesta im iznose od svakog kolača po malo. Međutim, danas su i ovi običaji rijetki.

Ovo su neki narodni običaji, medjutim, porodice koje bolje prakticiraju islam i u slučaju đerdeka i prve bračne noći trude se da se pridržavaju svih sunneta koji su vezani za prvu bračnu noć. Navešćemo neke od tih lijepih sunneta koje treba da urade mladenci prve bračne noći. Prije svega, kada ostanu sami u đerdeku, lijepo je (mustehab) da klanjanje nafilu namaz, da mladoženja stavi desnu ruku na čelo nevjeste i prouče zajedničku dovu da im Allah, dž.š., podari lijep brak i srećan život u pokornosti Njemu Uzvišenome. Allahov Poslanik, a.s., u predaji koju prenosi Abdullah ibn Mesud, r.a., kaže: *Kada uđe žena čovjeku, neka ustane i klanja dva rekata, zatim neka izgovori dovu: Allahumme barik lii fii ehlii, ve barik lehum fijje. Allahummerzukhum minnii verzuknii minhum.* (*Allahu, podari mi bereket u mojoj ženi,porodici i njoj u meni. Allahu, daj da ima nafaku (u porodu i imetku) od mene i ja od nje).*[23]

Takodjer se prenosi da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: *Kada se neko od vas oženi, neka spomene Uzvišenog Allaha, zatim neka uputi dovu riječima: Allahu, molim Ti se da me od nje zapadne samo dobro, dobro sa kojim si je Ti stvorio, a utječem*

23 Taberani, Mu'džemul ewsat li Taberani, br. 4150.

Ti se od zla njenog, i zla onoga sa kojim si je Ti stvorio.[24]

Nakon prve bračne noći, običaj kod Bošnjaka je da mladenci, ustanu ranije od ostalih, kupaju se, a nevjesta na ležaju ostavlja poklon, u novcu ili nekom predmetu, koji uzima osoba koja prva uđe da pospremi nevjestin ležaj. Osoba koja posprema ležaj, uzima čaršaf i iznosi ga, da se uvjere da je djevojka bila nevina. Međutim, i ovaj običaj se zadržao samo u pojedinim porodicama.

Nevjesta posprema ostale prostorije, čisti i briše, jer treba da se dočekaju svatovi, koji dolaze da vide nevjestu i da je daruju. Rodbina nevjeste, za ovu priliku, sprema gurabije, koje se prinose svatovima, a svatovi daruju nevjestu. Nakon darivanja, nevjesta malo podvori, a zatim laganim koracima, ne okrećući leđa, izlazi. Svatovima se daje ručak, a po ručku svatovi se razilaze.

Poslije ručka, dolaze žene iz komšiluka i iz drugih mjesta da gledaju nevjestu, da gledaju *sergiju,* i šta je donijela, kakvi su joj ćilimi, kakav joj je vez, kakvi su joj darovi. Ako ima mladih nevjesta, dovode ih da dvore pored mlade, da upoređuju koja je nevjesta ljepša.

Poslije jedne nedjelje, a ponekad i ranije, mladoženja i mlada odlaze rodbini mlade na obdan. Običaj je da mladoženja priđe k ruci tašti, tastu i drugim starijim osobama. Mladoženja je obavezan da daruje u novcu taštu, svastike, šurnjaje, hale itd. Dogovore se kada će doći u prviče i koliki će biti broj prvičana. Prvo dolaze prvičani iz rodbine nevjeste, donose darove, sprema im se ručak, poslije ručka prvičani ostavljaju novac na *tablju*. Prvičani od strane domovine dolaze sa nevjestom, također obdanice. Ovom prilikom se uzvraćaju darovi. Nevjesta nosi boščaluk majci, ocu ili domaćinu kuće. Po običaju nevjesta ostaje kod svojih. U gostima ostaje prvi put petnest dana, njeni je vraćaju u dom i na taj način se završavaju prviče.

Dosta ovih običaja je vremenom i pod uticajem drugih kultura i običaja iz drugih sredina počelo da se gubi, kao što su: zaruke bez prethodnog viđanja i upoznavanja momka i djevojke, vjenčanice umjesto tradicionalne muslimanske nošnje, danas se uglavnom sve svadbe organiziraju u ugostiteljskim objektima (restoran, hotel), rijetko svatovi idu pješice iako je nevjesta u istom gradu (već sa više auta svirajući sirenama).

Danas, kao što sam ranije spomenuo, umjesto *zvača* (pozivača), na svadbu i u svatove šalju se pozivnice koje su ukrašene. O nekadašnjim svadbama, danas postoje samo crnobijele fotografije i to veoma rijetko se mogu naći, a kasnije - iz osamdesetih godina to su fotografije u boji, dok danas svaka svadba je zabilježena na video i CD zapisima.

7. SVADBENA GOZBA-ZIJAFET KOD SANDŽAČKIH BOŠNJAKA

Sandžački Bošnjaci su poznati po gostoprimstvu, velikodušnosti i ljuba-

24 Ibn Madže, Sunen, knjiga: En-Nikah, poglavlje: ma jekulu redžulu iz dehalet alejhi ehluhu, br. 1918.

znosti.Tako i uslučaju svadbe, porodice mladenaca se trude da što bolje organiziraju svadbu, i da svi koji su pozvani budu zadovoljni. Posebno porodica mladoženje, vodi računa o tome da se svakome čuva hatar i da se neko ne uvrijedi nekim gestom koji je pogrešno protumačen.

Naravno,sunnet je,povodom vjenčanja, napraviti svadbenu svečanost, na kojoj će se počastiti rodbina, prijatelji i ostaligosti.[25]

Prenosi se da je Allahov Poslanik, a. s., preporučio Abdurrahmanu ibn Awfu, r. a., kada se oženio da počasti prisutne tako što će zaklati makar jednu ovcu, rekavši mu: *Priredi gozbu, pa makar jednu ovcu.*[26]

Ima još puno hadisa koji govore na ovu temu a ja ću navesti samo neke.

AllahovPoslanik,a.s.,kaže:-Oglasite vjenčanje, obavite ga u džamiji, a nakon toga, propratite ga udaranjem u defove.[27]

Treba napomenuti da se ovdje govori o dozvoljenoj vrsti pjesme i muzike udaranjem u defove, čija je dozvola već spomenuta. Gozba je sunnet, a svakome ko je pozvan na svadbu, obaveza mu je da se odazove, jer Allahov Poslanik,a.s.,kaže: *Kada neko od vas bude pozvan na svadbenu gozbu neka se odazove.*[28]

Naravno, Bošnjaci vode računa i o hadisu da zovnu na svadbu rodbinu, prijatelje, komšije itd. Bez obzira da li su bogati ili siromašni, jer su svjesni hadisa u kome, Allahov Poslanik,a.s.,kaže: *Ružna li je hrana svadbene svečanosti na koju su pozvani samo bogataši. Ko se ne odazove pozivu, pogriješit će premaAllahu, dž.š.,i NjegovomPoslaniku*[29].

Svadbena svečanost, kod Bošnjaka ovoga kraja se organizira različito od porodice do porodice. Nekada se organizira istoga dana kada se uzme nevjesta sa svatovima, a nekada se dovede nevjesta u kuću mladoženje, a svadba se organizira kasnije, nekada čak i nakon par mjeseci, ali je važno istaći da sve to treba organizirati i u duhu bošnjačkih lijepih običaja, ali da ti običaji nisu u suprotnosti sa islamskim propisima.

Kao što je spomenuto, najčešće se svadbe organiziraju u hotelima i restoranima, a rijetko u sopstvenoj režiji kod kuće, ali svi uglavnom znaju pravila islamskog bontona kako da se ponašaju i izmedju ostaloga da ne ostaju predugo na svadbi kako ne bi opteretili porodicu mladoženje. Najbolji primjer nam je dao Uzvišeni Allah, dž. š., u riječima: *I pošto jedete, razidjite se ne upuštajući se jedni s drugima u razgovor.*[30]

Učenjak Er-Razi, komentarišući ovaj ajet, kaže: *Neki ashabi su na dan Po-*

---

25 Vidi opširnije: Kurdić, Š., *Bračni i porodični odnosi u islamu*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2009. godine, str. 20.

26 Tirmizi, Tirmizijina zbirka hadisa, prijevod: Mahmud Karalić, knjiga IV, hadis br. 1102., str. 12.

27 Ibidem, hadis br. 1097., str. 9.

28 Buhari, Sahih, knjiga o braku, poglavlje: Dužnost odazivanja na poziv, br. 4878.

29 Muslim, Sahih, knjiga o braku, poglavlje, Ružna li je hrana svadbene svečanosti na koju se pozivaju samo bogataši, br. 2586.

30 El-Ahzab, 53.

slanikove, a. s., ženidbe sa Zejnebom, r. a., ostali duže, a Poslanik, a. s., im nije ništa rekao, tako da je sišao ajet kojim podučio propisu vezanom za tu situaciju.[31]

8. Običaji kod rodjenja djeteta-akika

Rodjenje djeteta je od posebnog značaja za supružnike, a i za širu porodicu. Dijete je jedan od najljepših poklona kojeg Allah, dž.š., daje bračnim drugovima na dunjaluku. To je poseban doživljaj koji se ne može opisati riječima, već samo doživjeti, kako se insan osjeća kad postane otac, odnosno majka. Dijete još čvršće uspostavlja vezu medju roditeljima i svojim dolaskom na dunjaluk čini da roditelji postanu još bliskiji. Roditelji moraju ispoštovati sve sunnete prilikom rodjenja djeteta a čuvati se harama, jer to će itekako uticati na budućnost ovog malog bića i na formiranje njegove ličnosti u budućnosti. Mnogi roditelji,nažalost,prave greške i proslave rodjenje djeteta uz alkohol i druge harame, pa dijete do kraja života trpi posljedice zbog grešaka svojih roditelja. Oni koji se više drže vjerskih propisa, još prije rodjenja djeteta vode računa sa kakvom osobom sklapaju brak, a nakon toga, upućuju dovu Allahu, dž.š., da im podari hajirli evlad, ne bilo kakav, već koji će biti pokoran Allahu, dž.š., i koji će biti od hajra i porodici i ummetu. Pa opet i nakon rodjenja djeteta, zahvale Allahu, dž.š.,dovom na najljepši način poštujući propise islama.

Ukazaćemo na nekoliko stvari na koje roditelji moraju obratiti pažnju kada je novorodjenče u pitanju. Prije svega, roditelji moraju izabrati lijepo muslimansko ime i nadjenuti djetetu, kako je po sunnetu na dan rodjenja-[32]ili sedmi dan[33]od rodjenja. Kod nas se prakticira sedmi dan izvršiti ove sunnete ili kasnije ako su roditelji bili spriječeni iz nekog razloga. Takodjer, u ovom smislu, prenosi se od Aiše, r.a., da je Poslanik, a.s., zaklao akiku i nadjenuo imena Hasanu i Husejnu sedmog dana po njihovom rodjenju. Ao d Ebu Derda'a, r.a., se prenosi da je Poslanik, a.s., rekao: *Vi ćete na Sudnjem danu, biti prozivani po vašim imenima, i po imenima vaših čeva. Zato nadijevajte djeci lijepa islamska imena.*[34]

Nadjenuti lijepo muslimansko ime djetetu je islamska dužnost i nadijevanju imena treba pridati islamski karakter, jer vjernici u svakom trenutku života pa i kod rodjenja djeteta ponašaju se u skladu sa islamskim propisima, a posebno i na dan rodjenja djeteta koji je zacijelu porodicu jedna vrsta blagdana.

Prema sunnetu, dijete sedmi dan nakon rodjenja treba da se okupa, lijepo se obuče, namiriše i preda se imamu ili nekoj učenoj osobi koja ga uzme od roditelja sa Bismillom i tekbirom, nakon toga, držeći dijete u naručju, okrene se prema kibli, te mu prouči ezan na desno i ikamet na lijevo uho.[35] Poslije

31 Štulanović, M., *Prva bračna noć,* El-kelimeh, Novi Pazar, 1999. god., str. 17.

32 Prenosi se da je Muhammed, a.s., u noći kada mu se rodio sin rekao: „Rodio mi se večeras dječak i dao sam mu ime moga oca Ibrahima, a.s." (Muslim, Sahih, br. 2315.)

33 Muhammed, a.s., kaže: „Svako dijete je zaštićeno svojom akikom koja se prinese sedmi dan kada se pošiša i nadjene mu se ime." (Tirmizi, Sunen, poglavlje o akiki, br. 1522.)

34 Ebu Davud, Sunen, br. 4948.)

35 Poslanik, a.s., kaže: „Kome se rodi dijete, neka mu prouči ezan na desno a ikamet na lijevo

toga, imam će sjesti i proučiti nekoliko ajeta iz Kur'ana i dovu za svaki hajr djetetu, a roditelji i ostali prisutni će govoriti *amin.* Tek nakon ovoga, imam će glasno zovnuti dijete imenom koje su mu roditelji odabrali, i mubareklisati roditeljima i ostaloj porodici dijete uz dovu Allahu, dž.š., da mu podari hajirli i dug život i da ga učini hajirli muslimanom (muslimankom). Muslimani, dakle, moraju voditi računa da odaberu lijepo ime koje ima lijepo značenje, a da izbjegavaju imena sa ružnim značenjima kao i imena koja nisu prikladna za odredjeno područje da ne bi dijete kasnije bilo izvrgnuto ponižavanju od strane svojih vršnjaka. Muhammed, a.s., bi predjenuo ime nekome, kada bi primijetio da taj ima ime sa ružnim značenjem.[36]

Pored navednog, jedan od sunneta koji se prakticira prilikom rodjenja djeteta jeste *tahnik*[37], koji se nažalost ne prakticira nešto posebno kod nas Bošnjaka, ali u posljednje vrijeme, elhamdulillah, oživljavaju se mnogi sunneti koji su bili zapostavljeni pa tako i *tahnik*[38].

Sljedeći sunnet koji se prakticira nakon rodjenja djeteta, jeste *akika*.[39]U našem (hanefijskom) mezhebu, akika je *mubah*, tj. samo dozvoljena, jer je propisivanjem kurbana svaka druga žrtva derogirana.[40]Pored toga, šiša se istoga dana kosa[41]djetetu i udjeljuje se sadaka u težini kose u zlatu ili srebru.[42]Nažalost, mnogi Bošnjaci slabo prakticiraju ove sunnete, ali ako Bog da stanje se popravlja u svemu pa i u oživljavanju zapostavljenih sunneta. Naravno, veoma je lijepo i čestitati roditeljima i porodici, ali na islamski način uz obaveznu dovu i izgovaranjem riječi *maša Allah.*[43]

Takodjer jedan od sunneta, i obaveza roditelja prema muškoj djeci jeste sunnećenje (obrezivanje). Sunnećenje je praksa Poslanika Muhammeda,

uho." (Ebu Davud, str. 8.)

36 Prenosi se da je Poslanik, a.s., jednoj ženi koja se zvala Asija-grješnica, predjenuo ime u Džemila-ljepotica. (Muslim, Sahih, br. 2139.)

37 Tahnik je žvakanje nečega, po mogućnosti hurme, i stavljanje u usta novorodjenčetu. Mustehab je da onaj koji žvaće hurmu, ili nešto slično tome bude pobožan i dobar. (Opširnije: Kurdić, Š., Muslimanska lijepa imena i njihova značenja, El-kelimeh, Novi Pazar, 2008. god., str. 27.)

38 Prenosi se da je Ebu Musa sa svojim novorodjenim sinom otišao Poslaniku, a.s., nakon čega ga je on nazvao Ibrahimom, sažvakao je hurmu i stavio je u usta djetetu. (Vidi: Muslim, Sahih, Knjiga o akiki, br. 5150.)

39 Akika je klanje kurbana povodom rodjenja djeteta. Praktikovao ju je Poslanik, a.s., i njegovi ashabi, i ona je pritvrdjeni sunnet kod većine islamskih učenjaka.

40 Vidi opširnije: Vehbe ez-Zuhajli, Fikhu-l-islami ve edilletuhu, 4. dio, str. 27-48.

41 Brijanjem (šišanjem) kose i dijeljenjen sadake postiže se više koristi, a neke od njih su, da šišanjem jača korijen kose djetetu i zdravstveno djeluje na dijete, zatim dijeljenjem sadake pomažu se muhtadžni i sirotinja i td.

42 Semure, r.a., bilježi da je Poslanik, a.s., rekao: „Svako dijete je vezano za svoju akiku; prinosi se za njega sedmog dana, šiša mu se kosa, udjeljuje se za njega sadaka u težini kose u srebru ili vrijednosti toga, i daje mu se ime." (Ibn Madže, Sunen, poglavlje o akiki, br. 3164.)

43 Ovo znači izražavanje zahvalnosti, divljenja i ushićenja ljepoti Allahovog, dž.š., stvaranja.

a.s.[44], a prenosi se da je prvi koji je prakticirao sunećenje bio Ibrahim, a.s.[45]

Puno je koristi od sunećenja, a posebno je važno napomenuti da ovaj čin, pored vjerske dimenzije, ima i veliki zdravstveni značaj, jer muškarac lakše i bolje održava higijenu i kao osunećen (obrezan) je zaštićen od mnogih bolesti, a i njegova supruga, jer je naučno dokazano i statistički utvrdjeno da se rak grlića materice javlja rjedje kod žena čiji su muževi osunećeni, a da je rak na muškom polnom organu rjedji kod osunećenih muškaraca.[46]Običaj sunećenja djece u bošnjačkoj tradiciji je jako ukorijenjen, čak i kod onih porodica koje slabije prakticiraju islam. Medjutim, na žalost, mnogi Bošnjaci i kod organiziranja svečanosti u povodu sunećenja djece odstupe od islamskih propisa i ovaj čin obilježe uz alkohol[47]i druge harame, dok oni koji su jači vjernici ovaj čin obilježe dovom, učenjem Kur'ana, gozbom,uz ilahije i kaside itd. Lijep je običaj rodbine, prijatelja i ostalih koji dodju na veselje ovim povodom da daruju dijete raznim poklonima, ali posebno se uvažava od strane djeteta i roditelja kada gosti daruju dijete novcem.

9. Empirijsko istraživanje u vezi običaja kod svadbe

Da bismo utvrdili običaje pripadnika bošnjačkog naroda u Sandžaku u vezi svadbe, sproveli smo anonimnu anketu u Ženskoj medresi u Rožajama u kojoj su djevojke iz svih dijelova Sandžaka, u nekim osnovnim školama u Novom Pazaru,te u par džemata. Rezultate do kojih smo došli izlažemo u nastavku ovog rada.

Naime, ispitanicima smo putem anketnog listića postavili pet pitanja i to:

Da li su se članovi vaše porodice koji su se u posljednje vrijeme oženili-udali vjenčali šerijatski?

Da li znate šta je mehr i kakva je njegova uloga?

Znate li šta je đerdek?

Da li se u vašoj porodici svadba organizira uz muziku i pjesmu?

Da li mladenci odlaze na tzv. bračno putovanje?

Ukupan broj ispitanika, na kojima je anketa sprovedena je 120,a njihova struktura je sljedeća:

50 učenica Gazi Isa-beg medrese iz Novog Pazara, u isturenom odjeljenje u Rožajama,koje su sa teritorije skoro čitavog Sandžaka;

44 Ebu Hurejre, r.a., prenosi da je Poslanik, a.s., rekao: „Pet je prirodnih stvari: sunećenje, otklanjanje dlaka sa stidnih mjesta, otklanjanje dlaka ispod pazuha, skraćivanje noktiju i skraćivanje brkova." (Buhari, Sahih, br. 5889.)

45 Kaže se da je taj čin izveo kada je imao osamdeset godina. (Vidi: Buhari, Sahih, poglavlje o sunećenju, br. 6298.)

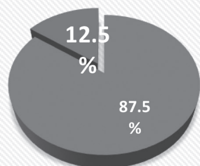
46 Opširnije vidi: Balić, H., Običaji Bošnjaka u svjetlu sunneta, doktorska disertacija, Novi Pazar, 2011. god., str. 180.

47 Ibn Abbas, r.a., prenosi da je Poslanik, a.s., rekao: „Došao mi je Džibril, a.s., i rekao: „O, Muhammede! Allah je prokleo alkohol i onoga ko ga pije, i ko ga toči, i ko ga prodaje, i ko ga kupuje, i ko ga proizvodi, i kome se proizvodi, i ko ga nosi i kome se nosi, i ko se hrani zaradom od njega!" (Ahmed, Musned, br. 2892.)

50 učenika i nastavnika u nekoliko osnovnih škola u Novom Pazaru;
20 džematlija u nekoliko sandžačkih džemata.

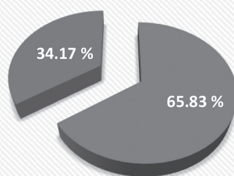
Grafički prikaz rezultata ankete je sljedeći:

1. Da li su se članovi vaše porodice koji su se oženili u poslednje vrijeme oženili-udali, vjenčali šerijatski?

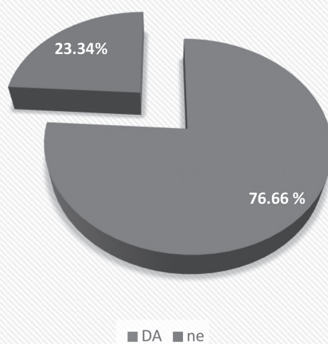
DA NE

2. Da li znate šta je mehr I kakva je njegova uloga?

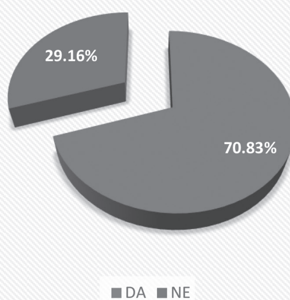
DA NE

3. Znate li šta je "djerdek"?

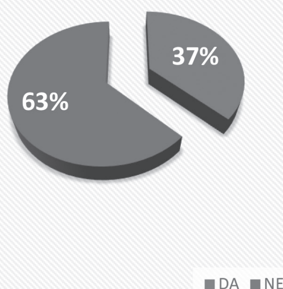
DA ne

4. Dali se u vašoj porodici organizuje svadba uz muziku I pjesme?

DA NE

5. Da li mladenci odlaze na tzv. bračno putovanje?

DA NE

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kao *što* smo vidjeli iz teorijskog dijela ovog rada,tako smo to vidjeli i iz grafičkog prikaza sprovedenih anketa koje nam pokazuju da su svadbeni adeti sandžačkih Bošnjaka u većini slučajeva u skladu sa islamskim propisima, jer su i sami ti adeti takodjer nastali na temeljima primjene Kur'ana i suneta.

Najveće odstupanje od islamskih propisa na svadbama javlja se u novije vrijeme, a sastoji se u tome *što* se uvode neke netradicionalne, novokomponovane pjesme i muzika, tzv. pjesme i muzika slobodnijeg izraza, uz nerijetku upotrebu alkohola, te neislamskog oblačenja *ženskog* svijeta. Istraživanje je pokazalo da su pjesma i muzika, računajući i ozbiljnije tj.sevdalinke,kao i novokomponovane,sve skupa zastupljene u više od 70% slučajeva.

Najveće poštovanje *šerijatskih* propisa je zastupljeno kod vjenčanja, gdje je procenat *šerijatskih* vjenčanja 87,5 %, *što* naravno podrazumijeva prisustvo imama, učenje Kur'ana, prigodan va'z i ugovaranje mehra. Ovaj dio svadbe se obavezno odvija pred imamom, pa je to razlog za bolju usaglašenost sa islamskim propisima.

Visoki procenat poznavanja mehra (vjenčanog dara) 65,83%, kod ispitanika, govori da je ugovaranje mehra značajno zastupljeno na bošnjačkim svadbama.

Tzv. bračna putovanja su zastupljena u 63% slučajeva, *što* ne znači da ovakva putovanja sama po sebi moraju biti protivna *šerijatu*, ukoliko ne podrazumijevaju neprikladno oblačenje, ili pak odlazak na javne plaže, bazene i sl.

Naše je mišljenje da su *šerijatska* vjenčanja u posljednih 30 godina, tj.nakon pada komunizma sve više zastupljena, ne samo zbog fleksibilnijih zakonskih propisa, nego i iz razloga uticaja mladih imama, odnosno sve većeg broja svršenika i svršenica medresa i islamskih teoloških fakulteta, koji raznim prigodama preporučuju *šerijatska* vjenčanja i *šerijatski* način zasnivanja porodica kod Bošnjaka, kao i kod svih pripadnika islama na području Sandžaka.

28-74
348:28-74
34:929 Беговић М.
28-23-254

Prof. dr. Šefket KRCIĆ

RECEPCIJA I SMISAO ŠERIJATSKOG PRAVA DANAS

S POSEBNIM OSVRTOM NA LIČNOST I DJELO AKADEMIKA DR. MEHMEDA BEGOVIĆA

Apstrakt: Autor u ovom radu ispituje recepciju i smisao šerijatskog prava danas, s posebnim osvrtom na djelo akademika dr. Mehmeda Begovića (1904-1900). Tekst priloga *Posvećenje,* pored pristupa, zaključnog razmatranja i sljedećim pitanjima: univerzalna dimenzija šerijatskog prava, smisao i problemi šerijatskog prava danas, ugrožavanje šerijatskog pravnog sistema, riječ-dvije o životu i djelu akademiku dr. MehmedaBegovića; zatim prilozi – paradigma odnosa etike i prava, moralne norme u Kur’anu (naredbe u Kur’anu, šerijatske kazne u Kur’anu,). Svi ovi naslovi daju povoda, da se vodi dijalog na relaciji etika i šerijatsko pravo danas, kao jedan novi izazov u vremenu, u cilju obogaćivanja islamskog života i načina življenja.

Ključne riječi:*Kur’an, sunnet, hadisi, islam, islamsko pravo, Šerijat, šerijatsko pravo, tradicija, kultura, etika.*

Abstract: The author of this paper examines the reception and meaning of Sharia law today, specialy Concerning the work of academic Dr. Mehmed Begović (1904-1900). The text in its introduction and conclusion is dedicated to discuss the following questions: the universal dimensions of the Sharia law, meanings and problems of Sharia law today, endangering the system of Sharia law, a few words about the life and the work of the academic Dr. Mehmed Begović, and - a contributions- paradigm of relations between ethics and law: the moral norms in Koran (orders in Koran, Sharia Sanctions in Koran, concept of bad and evil in Koran). All these titles raise dialogue betweenethics and Sharia law today as one of the new challengesat this time in order to enrich the Islamic life and Islamic approach.

UNIVERZALNA DIMENZIJA ŠERIJATSKOG PRAVA

Autor koji dolazi iz graničnih područja musaonog susreta: filozofije, etike, kulturne historije i etiku ljudskih prava, se u ovom radu bavio osnovnim pitanjima univerzalnosti šerijatskog prava, sa etimološkog, teorijskog i historijskog stanovišta. Jasno, fundamentalno značenje ovog pojma glasi: *učenje o pravom putu*, odnosno učenje ili osnovni propisi islamskog prava, tj. zakon Božiji – pravi put, koji je utemeljen na Časnom Kur'anu. Za razliku od adeta, koji se baziraju na običajnom pravu, ovdje je riječ o pravnom sistemu, kojem je svrha, na temelju propisa vjere, da upravlja odnosima u *Islamskoj vjerskoj zajednici* i u islamskom društvu uopće. Dalje, pisac razvija tezu o potrebi paralelnog proučavanja tradicije i šerijatskog prava, isto kao što se primjenjuje rimsko, anglosaksonsko, evropsko i druga prava danas, a sve u cilju očuvanja identiteta pripadnika islamske tradicije, posebno Bošnjaka – muslimana na prostorima Balkana, o čijem značenju najbolje govori prijevod smisla ovog regiona, *zemlja meda i krvi.*

SMISAO I PROBLEMI ŠERIJATSKOG PRAVA DANAS

Ovdje po samoj prirodi stvari, želimo ukazati na smisao šerijatskog prava, kao vjerske objave i čiji sistem čini skup svjetovnih propisa, koji su relevantni i važe za sve muslimane svijeta. Uvjerenja sam, da ono što zborim ovdje i sada, i tekuću pratim raspravu, samim idejama i putokazima, na koje ukazujem, mišljenja sam da vam je sve to poznato, ali mi je namjera, da ovim svojim prilogom ukažem na svoju poziciju, na svoja islamska interesiranja i da doprinesem našem dijalogu. Zacijelo, bez valjanog dijaloga nema pravog znanja niti bilo u kojoj školi, niti na univerzitetu. Najkraće rečeno, sam pojam Šerijata, nam dolazi iz aparskog jezika šari'a, što znači *put ka pojilištu*, odnosno *put kojim trebaju ići vjernici*. Uistinu, Šerijat ide u dva pravca, kao 1) vjersko i 2) svjetovo pravo. Kao takvo, šerijatsko pravo je univerazalno pravo, koje u sebi sadrži, kako vjersku, tako i svjetovnu komponentu.

Na teritoriji ex-Jugoslavije, tačnije u Kraljevini Jugoslavije, u periodu 1918-1941, postojali regularni šerijatski sudovi. Zato pravna historija ne može zaobići ove činjenice, jer se radi o periodu od punog kvartala jednog stoljeća, kada su i u takvim teškim uvjetima muslimani izgrađivali svoj islamski način života, između dva svjetska rata. U tom poslu, posebno su se istakli znanstvenici i profesori univerziteta, akademici. Mehmed Begović i Avdo Sućeska, kao i Mehmed Handžić, Hamid Hadžibegović, Ahmed S. Ličić, te Fikret Karčić, Enes Karić i drugi. Da podsjetimo, više autora se bavilo šerijatskim sudovima u Bosni Hercegovini, za vrijeme vladanja Austro-Ugarske. To su bili: Šaćir Sikirić, Mihailo Zokbov, Adelbert Shek i drugi. Oni koji se danas bave proučavanjem šerijatskog prava i šerijatskih sudova, trebaju njihova imena i djela naučno obraditi. To je put da se podrobnije upozna struktura i funkcioniranje Šerijata danas i u budućnosti. U tom pogledu, potrebno je da svaki intelektualac poznaje koncept prava, sistem normi, koji se

primjenjuje u islamskom učenju i kao zakon, i kao pravo, te kao cjelokupni sistem u pravno-etičkom smislu. Jer, po islamskom saznanju, Šerijat se temeljno saznaje putem otkrivanja i tumačenja.

Zahvaljujući upravo osmanslijskoj dominaciji u Evropi, koja je trajala više od pet stoljeća, a na taj način i na prostorima ex-Jugoslavije, šerijatsko pravo je do današnjih dana zadržalo svoju historijsku kategoriju i primjenu i dosljednost u reguliranju međuljudskih odnosa. Nakon povlačenja Osmanske iperije sa Balkana, 1912. godine, Senžensmerskim ugovorom (u Francuskoj), od 10. 09. 1919. godine, novostvorena država Srba, Hrvata i Slovenaca, SHS,se tada obavezala da prizna muslimanima na svojoj teritoriji osnovno pravo na reguliranje svog porodičnog statusa i ukupne vakufske djelatnosti. Nažalost, kasnijim ustavima i zakonima Kraljevina Jugoslavija je involvirala univerzalne vrijednosti islama, što je dovelo i do gušenja mnogih institucija sa islamskim predznakom tijekom NOR-a, pa na dalje, sve do pada Berlinskog zida (1989.) i komunizma (1990.).

Međutim, islamsko pravo i u najtežim vremenima se zadržalo u svijesti Bošnjaka, posebno u običajnim normama.

UGROŽAVANJE ŠERIJATSKOG PRAVNOG SISTEMA

Austro-Ugarskom aneksijom Bosne i Hercegovine 1878. g. čija je okupacija trajala pune četiri decenije, sve do 1918. g., nisu se ukinuli šerijatski sudovi i njihova praktična primjena je bila prisutna.Za razliku od katoličke, zatim Austro-Ugarske, srpska i crnogorska okupacija Sandžaka 1912. g., tj. u balkanskim ratovima (1912-1914), kao i užasima Prvog svjetskog rata (1914-1918), kako to historičari zovu tijekom *velikog rata*, koji se se dogodili brojni genocidi nad bošnjačkim narodima u Bosni, a posebno u Sandžaku (krvavi prozelitizam u plavsko-gusinjskom kraju 1912-1919., te genocid u Šahovićima 1924. i drugim krajevima), čime je katasrofalno bio ugrožen šerijatski pravni sistem. U tom kontekstu, veoma su interesantna istraživanja na polju šerijatskog običajnog i porodičnog prava, koji je vršio istaknuti pravnik akademik dr. Mehmed Begović, koji je više decenija predavao istoimeni predmet na Pravnom fakultetu u Beogradu.

RIJEČ DVIJE O ŽIVOTU I DJELU AKADEMIKU DR. MEHMEDABEGOVIĆA[1]

1 Projekat o pravno-etičkoj misli akademika Mehmeda Begovića. (Prije više godina, autor ove rasprave je pokrenuo projekat sa uvaženim kolegom i prijateljem prof. dr. Seferom Međedovićem, jednim od najelitnijih pravnih istraživača i profesora na Balkanu, istraživačko-znanstveni poduhvat Analize života i djela akademika dr. Mehmeda Begovića. Nažalost, nismo uspjeli da završimo ovaj projekat, zato što je potrebno da kao stručni istraživački boravimo u Beogradu, Sarajevu i Mostaru. A za tako nešto, da bi na relevantan način ostvarili našu zamisao, potrebna su i sredstva i vrijeme. S druge strane, u Beogradu ne postoje istraživači koji su interesirani za ovu probelmatiku, a u Sarajevu i Mostaru prevladava mišljenje, da se značajni ljudi brzo zaboravljaju. Prije desetak godina sproveli smo anketu na Univerzitetu u Sarjevu na Pravnom fakultetu i metodom uzorka, obuhvatili

Veliki znalac šerijatskog prava akademik dr. Mehmed Begović uz prof. dr. Fehima Bajraktarevića, bio je jedan od značajnih znalaca islamistike na našim prostorima.

Akademik dr. Mehmed Begović (1904-1990), pravnik i svojevremeno redovni profesor Pravnog fakulteta, Univerziteta u Beogradu, rođen je 8. aprila 1904. g. u Lastvi kod Trebinja u Bosna i Hercegovini, a umro je u Beogradu 7. oktobra 1990. g. Osnovnu školu je završio u zavičaju. Pohađao je Veliku gimnaziju u Sarajevu i Mostaru. Zatim, završio je Pravni fakultet na Univerzitetu u Beogradu 1926. g. Iste godine, u Beogradu je na Pravnom fakultetu formirana Katedra za šerijatsko pravo, na kojoj je mladi znanstvenik Mehmed Begović, kao izvrsni student dobio angažman. Istovremeno dobio stipendiju Vlade tadašnje Kraljevine za studije šerijatskog prava u Alžiru. Naredne godine, Begović je napisao i odbranio doktorsku disertaciju u Alžiru (na arapskom i francuskom jeziku), naslovljenu *O evoluciji muslimanskog prava u Jugoslaviji*. Usavršavao se u oblasti šerijatskog prava u Alžiru. Nakon doktoriranja, Begović postaje docent .

Dalju, uspješnu znanstvenu i profesorsku karijeru započeo je na Katedri šerijatskog prava u Beogradu, ali su ga okupacione vlasti tijekom Drugog svjetskog rata udaljile sa Pravnog fakulteta, na koji se vratio po okončanju rata. Čitavo vrijeme rata proveo je u Beogradu. Nakon rata i ponovnog povratka na Univerzitet, bio je biran za dekana Pravnog fakulteta (1954-55) i predsjednika Savjeta ove visokoškolske ustanove (1971-75), član Savjeta Katedre za orijentalistiku na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu i redovni član Jugoslovenskog nacionalnog komiteta za orijentalistiku, član SANU – Srpske akademije nauka i umjetnosti, potom i njegovog predsjedništva (1974-81) i dopisni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i član CANU - Crnogorske akademije nauke i umjetnosti. Bio je predsjednik Naučnog vijeća Balkanološkog instituta SANU i Etnografskog instituta SANU. Pomogao je kolegijalno osnivanje Pravnog fakulteta u Ljubljani i Skoplju. U mirovinu je upućen 1975. g., i nastavio živjeti u Beogradu, sve do preseljenja na ahiret 7. oktobra 1990. g. Dva dana kasnije akademik Begović je ukupan u haremu Careve džamije u Sarajevu. Kao ozbiljan znanstvenik, bavio se proučavanjem šerijatskog prava, zatim je istraživao društveno-politički život Bošnjaka-muslimana u Bosni i Hercegovini, te ključna pitanja pravne historije jugoslovenskih zemalja u vrijeme turske vladavine, porodičnog i običajnog prava. Autor je više desetina stručnih knjiga:

Šerijatsko bračno *pravo, Odgovor sa kratkim uvodom* u *izučavanje šerijatskog*

smo 149 studenata i 39 nastavnika i suradnika, porazno je da kažemo, da ni dva posto od njih nisu znali ništa reći o akademiku dr. Mehmedu Begoviću. Štaviše, oni uopće nisu znali da je akademik dr. M. Beogović svojevrmeno predavao Šerijatsko pravo na Univerzitetu u Beogradu. To je za njih bila velika nepoznanica, zato što nikad nisu čuli na predavanjima iz Porodičnog i Nasljednog prava o ovom znamenitom autoru. Da paradoks bude veći, objavljuju se publikacije u Sarajevu o „Muslimanima u Europi", a da se uopće ne spominju Bošnjaci Sandžaka, kao najugroženiji muslimani na ovom kontinentu). Upravo, iz tih razloga potrebno je jedno sistematko preispitivanje naše kulturne i pravne historije.

prava, Muslimani u Bosni i Hercegovini, Porodično pravo, Naši pravni nazivi u turskim spomenicima, Vakufi u Jugoslaviji i drugi spisi.

Prema tome, radi se o jednom impozantnom i kompleksnom opusu, koji zahtijeva da se istraži jednom, u okviru jedne doktorske disertacije. Za tako nešto, uvjerenja sam, da *Fakultet za islamske studije* ima kadrovske mogućnosti za imenovanje takvog mentora i stručne komisije, naravno, pod uvjetom, da postoji zainteresirani kandidati za ovu oblast.

Jednom riječu, akademik M. Begović je dao veliki doprinos razvoju i primjeni šerijatskog prava u Jugoslaviji i pravnoj povijesti uopće. O njegovom životu i djelu, pisao je Ibrahim Džanović, u povodu 85-tog rođendana i objavio prilog u *Islamskoj misli*, br. 121, Sarajevo 1989. g. Isti autor je objavio sjećanje *Akademik prof. dr. Mehmed Begović (1904-1990)*, Glasnik Rijaseta SFRJ, god. LIII, br. 5 (septembar-oktobar, 1990), Sarajevo 1990. g.

PRISTUP MORALNIM NORMAMA U KUR'ANU

U ovom poglavlju, namjera nam je, da kroz pitanja i odgovore na temelju Časnog Kur'ana, postavimo jednu relevantnu paradigmu odnosa etike i prava u islamu. U tom smislu, kroz pitanja i odgovore, na najsažetiji način želimo da primjenimo u praksi kao prilog, šerijatskom načinu mišljenja. Moralne norme u Kur'anu (Naredbe u Kur'anu, šerijatske kazne u Kur'anu, pojam lošeg i zla u Kur'anu). Svi ovi naslovi daju povoda, da se vodi dijalog na relaciji etika i šerijatsko pravo danas, kao jedan novi izazov u vremenu, u cilju obogaćivanja islamskog života i šerijatskog načina življenja, u tom kontekstu, u razgovoru o Šerijatu i izazovima u novom vremenu, je slično kao i u razgovoru o pitanjima filozofije, znači sve počinje i završava se pitanjima. Zato su u ovom trenutku sama pitanja izazov, a odgovora će biti.

Pitanje 1. Koliko se puta riječi bratstvo i zbratimljenost spominju u Kur'anu u njenim različitim oblicima?

Odgovor 1. U 95 ajeta. (Potrebno je da znalci Kur'ana i Šerijata taksativno odgovore na svaki od njih.

Pitanje 1. U kojem kur'anskom ajetu Uzvišeni Allah ističe bratsku vezu među vjernicima?

Odgovor 2. U 103. ajetu sure Ali Imran.

Svi se čvrsto Allahova užeta držite i nikako se ne razjedinjujete! I sjetite se Allahove milosti prema vama kada ste bili jedni drugima neprijatelji, pa je On složio srca vaša i vi ste postali, milošću Njegovom, prijatelji; i bili ste na ivici vatrene jame, pa vas je On nje spasi.Odgovor: Tako vam Allah objašnjava Svoje dokaze, da biste na pravom putu istrajali.

Pitanje 3. Koliko se puta u Kur'anu spomenje riječ – emantet?

Odgovor 3. Na šest mjesta:

Al-Bekare, 58 i 283, Al-Anfal, 27. Al-Miminun, 8. Al-Mearidž, 32. Al-Ahzab, 72. ajet.

Pitanje 4. U kojem kur'anskom ajetu je Uzvišeni Allah istakao značaj i važnost emaneta?

Odgovor 4. U 72. ajetu sure Al-Ahzab.

Mi smo nebesima, Zemlji i planinama ponudili emanet, pa su se ustegli i pobojali da ga ponesu, ali ga je preuzeo čovjek – a on je, zaista, prema sebi nepravedan i lakomislen.

Pitanje 5. U kojem ajetu se spominje zabrana izdaje Allaha, Njegova poslanika i emaneta?

Odgovor 5. U 27. ajetu sure Al-Anfal.

O vjernici, Allaha i Poslanika ne varajte i svjesno međusobno povjerenje ne poigravajte.

Pitanje 6. U kojem je kur'anskom ajetu Uzvišeni Allah opisao Džibrila kao pozdanim – emin?

Odgovor 6. U 21, ajetu sure At-Tekvir.

(...) kome se drugi potčnjivaju, tamo pouzdanog!

Pitanje 7. Koliko puta se u Kur'anu spominje riječ ihsan?

Odgovor 7. Na 51 mjestu.

Pitanje 8. Dobročinstvo riječju spada u djela koja Kur'an naređuje. O kojem je ajetu riječ?

Odgovor 8. Riječ je o 53. ajetu sure Al-Isra.

Reci robovima Mojim da govore samo lijepe riječi: - jer bi šejtan mogao posijati neprijateljstvo među njima, šejtan je, doista, čovjekov otvoreni neprijatelj.

Pitanje 9. U kojem ajetu Kur'an ukazuje na blizinu Allahove milosti prema dobročiniteljima?

Odgovor 9. U 56. ajetu sure Al-Araf.

I ne pravite nered na Zemlji, kad je na njoj red uspostavljan, a Njemu se molite sa strahom i nadom; milost Allahova je doista blizu oni koji dobra djela čine.

Pitanje 10. U kojem se kur'anskom ajetu riječ dobročinstvo spominje dva puta?

Odgovor 10. U 60. ajetu sure Ar-Rahman.

(...) zar nagrada za dobro učinjeno djelo može biti nešto drugo do dobro?!

Pitanje 11. Dobroćudnost je vrh morala. U kojem ajetu je Kur'an upotrijebio hilm u značenju razuma i razumijevanja?

Odgovor 11. U 32. ajetu sure At-Tur.

(...) da li im to dolazi od pameti njihove ili su oni inadžije tvrdoglave?

Pitanje 12. U kojem ajetu Kur'ana podstiče na međusobnu strpljivost, sabur i milost, rahmet?

Odgovor 12. U 17. ajetu sure Al-Beled.

(...) a uz to da je od onih koji vjeruju, koji jedni drugima izdržljivost preporučuju i kojima jedni drugima milosrđe preporučuju.

Pitanje 13. Od blagodati koje je Allah podario čovjeku i koje zaslužuju izražavanje i isticanje zahvalnosti Allahu, su svakao čulo sluha, vida i srce koja omogućavaju čovjeku spoznaju ovog svijeta i njegovo razumijevanje i uživanje u njemu. Koji ajet ukazuje na njih?

Odgovor 13. 78. ajet sure - An-Nahl.

Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi, vi ništa ne znate, i daje vam sluh i vid i razum da biste bili zahvalni.

Pitanje 14. *Izražavanjem zahvalnosti, odnosno zahvalnošću, blagodati imaju kontinuitet a vrata nade se šire da će njih biti više.* Koji ajet govori o tome?

Odgovor 14. Sedmi ajet sure - Ibrahim.

(...)i kad je Gospodar vaš objavio:-Ako budete zahvalni, Ja ću vam, zacijelo, još više dati; budete li nezahvalni, kazna Moja doista će stroga biti.

Pitanje 15. Na koliko se mjesta u Kur'anu spominje riječ šukr - zahvalnost?

Odgovor 15. Na 74 mjesta.

Pitanje 16. Na koliko se mjesta u Kur'anu spominje riječ - *sabr* - strpljivost?

Odgovor 16. Na 103 mjesta.

Pitanje 17. Na koliko se mjesta u Kur'anu spominje riječ *sidk* – istinoljubivost?

Odgovor 17. Na 107 mjesta.

Pitanje 18. U kojem ajetu Kur'ana ponavlja riječ *sidk* dva puta?

Odgovor 18. U 80. ajetu sure Al-Isra.

I reci: 'Gospodaru moj, učini da umrem, a da si Ti zadovoljan mnome i učini da iz mrtvih ustanem, a da si Ti zadovoljan mnome, i daruj mi od Sebe snagu koja će mi pomoći!

Pitanje 19. Na koliko se mjesta u Kur'anu spominje riječ *adl* – pravda?

Odgovor 19. Na 27 mjesta.

Pitanje 20. Na koliko se mjesta u Kur'anu spominje riječ *iffe* – poštenje, čestitost?

Odgovor 20. Na četiri mjesta: 4. ajet sure An-Nisa, 273. ajet Al-Bekare, 33. i 60. ajet sure An-Nur.

Pitanje 21. Na koliko se mjesta u Kur'anu spominje riječ *safh* – opraštanje?

Odgovor 21. Na sedam mjesta: 109. ajet sura Al-Bekare, 13. ajet sura Al-Maide, 85. ajet sura Al-Hidžr, 22. ajet sura An-Nur, 14. ajet sura At-Tegabun, 5. i 89. ajet sura Az-Zuhruf.

Pitanje 22. Na koliko se mjesta u Kur'anu spominje riječ *sulh* – pomirenje?

Odgovor 22. Na 25. mjesta.

Pitanje 23. Dobročinstvo je uzvišena osobina koja se ne postiže samo postojanjem želje za njom, već zahtijeva od onog koji želi da sese ukrasi njome žrtvovanje najvrednijeg što poseduje. Koji ajet upućuje na to?

Odgovor 23. 92. ajet sure Ali Imran.

Nećete zaslužiti nagradu sve dok ne udjelite dio od onoga što vam je najdraže; a bilo šta vi udijelili, Allah će, sigurno, za to znati.

Pitanje 24. Na koliko se mjesta u Kur'anu spominje riječ *birr*, u svim njenim oblicima?

Odgovor 24. Na 18. mjesta.

Pitanje 25. U dobročinstvo spada izbjegavanje zaklinjanja bez šerijatski opravdanog razloga. Koji ajet govori o tome?

Odgovor 25. 224. ajet sure Al-Bekare.

I neka vam zakletva Allahom ne bude prepreka u ispravnom životu, na putu čestitosti i u nastojanju da pomite ljude. – A Allah sve čuje i sve zna.

Pitanje 26. Na koliko se mjesta u Kur'anu spominje riječ *tebšir* – radosna vijest?

Odgovor 26. Na 87. mjesta.

Pitanje 27. U koliko kur'anskom ajetu Uzvišeni Allah spominje – bušra radost za bogobojazne, one koji čine dobra djela?

Odgovor 27. U 97. ajetu sure – Merjem.

Pitanje 28. U kojem kur'anskom ajetu se navodi radost Isa a.s. sa viješću o dolasku poslanika Muhammeda s.a.v.s.

Odgovor 28. U 6. ajetu sure As-Saf.

A kada Isa, sin Merjemin, reče:-O sinovi Israilovi, ja sam vam Allahov poslanik da vam potvrdim prije mene objavljeni Tevrat i da vam donesem radosnu vijest o poslaniku čije je ime Ahmed, koji će poslije mene doći- i kad im je on donio jasne dokaze, oni rekoše:-Ovo je prava vradžbina!

Pitanje 29. Koji kur'anski ajet ukazuje na smijeh i radost stanovnika dženneta zbog blagodati i uzvišene pobjede koju su postigli?

Odgovor 29. U 38. i 39. ajetu sura Abese.

(...) neka lica biće toga Dana blistava.

(...) nasmijana, radosna.

NAREDBE U KUR'ANU

Pitanje. 1.*Kakva je poruka naredbe Uzvišenog Allaha u 204. ajetu sure Al-Araf?*

A kad se uči Kur'an, vi ga slušajte i šutite da biste bili pomilovani.

Odgovor. 1. Naredba upućuje na posvećenost slušanja i učenja i recitiranja Kur'ana.

Pitanje 2.*Kakva je poruka naredbe Uzvišenog Allaha u drugom ajetu sure Al-Maide?*

O vjernici, ne omalovažavajte Allahove odredbe hadža, ni sveti mjesec, ni kurbame, naročito one ogrlicama obilježene, ni one ljude koji su krenuli ka Časnom hramu želeći nagradu i naklonost Gospodara svoga. A kad obrede hadždža obavite, onda

loviti možete. I neka vas mržnja koju prema nekim ljudima nosite, zato što su vam spriječili pristup Časnom hramu, nikako ne navede da ih napadnete! Jedni drugima pomažite u dobročinstvu i čestitosti, a ne sudjelujte u grijehu i neprijateljstvu; i bojte se Allaha, jer Allah strašno kažnjava.

Odgovor 2. Naredba upućuje na mubah stvari.

Pitanje 3.*Kakva je poruka naredbe Uzvišenog Allaha u 28. ajetu sure – Nuh?*

Gospodaru moj, oprosti meni, i roditeljima mojim i onome koji kao vjernik u dom moj uđe, i vjernicima i vjernicama, a nevjernicima samo propast povećaj!

Odgovor 3. Naredba podstiče na upućivanje dove.

Pitanje 4.Kakva je poruka naredbe Uzvišenog Allaha u 40. ajetu sure – Fusilet?

Oni koji riječi naše izvrću neće se, doista, od Nas sakriti. Pa da li će biti ugodnije onome koji u vatru bude bašen ili onome koji na Sudnji dan dođe smiren? Radite šta hoćete, On, zaista, vidi šta vi radite.

Odgovor 4. Prijetnja.

Pitanje 5.*Na šta upućuje naredba u 166. ajetu sure – Al-Araf?*

I pošto su oni bahato odbili da se okane onoga što im se zabranjivalo, Mi smo im rekli:-Postanite majmuni prezreni!

Odgovor 5. Poniženje.

Pitanje 6.Šta je poruka naredbe 23. ajeta sure – Al-Bekare?

A ako sumnjate u ono što objavljujemo robu Svome, načinite vi jednu suru sličnu objavljenim njemu, a pozovite i božanstva vaša, osim Allaha, ako istinu govorite.

Odgovor 6. Nadnaravnost.

Pitanje 7.Šta je poruka naredbe 141. ajeta sure – Al-Anam?

On je taj koji stvara vinograde, poduprte i nepoduprte, i palme i usjeve različita okusa, i masline i šipka, slične i različite, - jedite plodove njihove kad plod dadu, i podajte na dan žetve i berbe ono na šta drugi pravo imaju, i ne rasipajte, jer On ne voli rasipnike.

Odgovor 7. Zahvalnost.

Pitanje 8. *Šta je poruka naredbe u 9. ajetu sure Al-Furkan?*

Vidi šta o tebi oni govore, pa onda lutajui pravi put ne mogu da nađu.

Odgovor 8. Čuđenje.

Pitanje 9.Šta je poruka naredbe u 16. ajetu sure A-Tur?

Pržite se u njoj, isto vam je trpjeli ne trpjeli, - to vam je kazna za ono što ste radili.

Odgovor 9. Jednakost.

Pitanje 10.Šta je poruka naredbe u 282. ajetu sure Al-Bekare?

O vjernici, zapišite kada jedan od drugog pozajmljujete do određenog roka. I neka jedan pisar između vas to vjerno napiše i neka se pisar ne uzdržava da napiše, ta Allah ga je poučio; neka on piše, a dužnik neka mu u pero kazuje i neka se boji Allaha, Gospodara svoga, i neka ne umanji ništa od toga. A ako je dužnik rasipnik ili slab,

ili ako nije u stanju da u pero kazuje, onda neka kazuje njegov staratelj, i to vjerno dgovorno i navedite dva svjedoka, dva muškarca vaša, a ako nema dvojice muškaraca, onda jednog muškarca i dvije žene, koje prihvatate kao svjedoke; ako jedna od njih dvije zaboravi, neka je druga podsjeti. Svjedoci treba na svaki poziv da se odazovu. I neka vam ne bude mrsko da ga utanačite pismeno, bio mali ili veliki, s naznakom roka vraćanja. To vam je kod Allaha ispravnije i prilikom svjedočenja jače, i da ne sumnjate – bolje; ali, ako je riječ o robi koju iz ruke u ruku obrćete, onda nećete zgriješiti ako to ne zapišete. Navedite svjedoke i kada kupoprodajne ugovore zaključujete i neka ne bude oštećen ni pisar, ni svjedok. A ako to učinite, onda ste zgriješili. I bojte se Allaha, - Allah vas uči, i Allah sve zna.

Odgovor 10. Uputa.

Pitanje 11.Na šta upućuje naredba u 80. ajetu sure – Junus?

I kad čarobnjaci dođoše, Musa im reče: 'Bacite što imate da bacite!

Odgovor 11. Omalovažavanje.

Pitanje 12.Na šta upućuje naredba u 30. ajetu sure – Ibrahim?

Reci: Naslađujte se, završićete sigrno u vatri!

Odgovor 12. Upozorenje.

Pitanje 13.Na šta upućuje naredba u 46. ajetu sure – Al-Hidžr?

Uđite u njih sigurni, straha oslobođeni!

Odgovor 13. Počast.

Pitanje 14.Na šta upućuje naredba u 117. ajetu sure – Al-Bekare?

On je stvoritelj nebesa i Zemlje, i kada nešto odluči, za to samo rekne: Budi! – i ono bude.

Odgovor 14. Stvaranje.

Pitanje 15.Na šta upućuje naredba u 142. ajetu sure – Al-Anam?

(...) i stoka koja se tovari kolje, - jedite dio onoga čime vas Allah opskrbljuje, a ne slijedite šejtanove korake, jer vam je on pravi neprijatelj.

Odgovor 15. Blagodati i opskrbu.

Pitanje 16.Na šta upućuje naredba u 93. ajetu sure – Ali Imran?

Svaka hrana je bila dozvoljena sinovima Israilovim, osim one koju je Israil sam sebi zabranio prije nego što je Tevrat objavljen bio. Odgovor reci: Donesite Tevrat pa ga čitajte, ako istinu govorite!

Odgovor 16. Utjerivanje u laž.

Pitanje 17.Na šta upućuje naredba u 38. ajetu sure – Merjem?

Kako će dobro čuti i kako će dobro vidjeti onoga Dana kad pred Nas stanu! A nevjernici su sada u očitoj zabludi!

Odgovor 17. Začuđenost.

Pitanje 18.Na šta upućuje naredba u 102. ajetu sure – As-Safat?

I kad on odraste toliko da mu poče u poslu pomagati, Ibrahim reče:-O sinko moj, u snu sam vidio da treba da te zakoljem, pa šta ti misliš? – O oče mo, - reče – onako

kako ti se naređuje postupi; vidjećeš, ako Bog da, da ću sve izdržati.

Odgovor 18. Dijalog, dogovor.

Pitanje 19.Na šta se odnosi naredba u 99. ajetu sure – Al-Anam?

On vodu s neba spušta, pa Mi onda činimo da pomoću nje niču sve vrste bilja i da iz njega izrasta zelenilo, a iz njega klasje gusto, i iz palmi, iz zametka njihova, grozdovi koje je lahko ubrati, i vrtovi lozom zasađeni, naročito masline i šipci, slični različiti. Posmatrajte, zato, plodove njihove, kad se tek pojave i kad zru. To je zaista dokaz za ljude koji vjeruju.

Odgovor 19. Naredba se odnosi na uzimanje pouke.

ŠERIJATSKE KAZNE U KUR'ANU

Pitanje 1.*Kakva je šerijatska kazna za napad na muslimane i odbijanje mira?*

Odgovor 1. Sura Al-Hudžurat, 9. ajet.

Ako se dvije skupine vjernika sukobe, izmirite ih; ako jedna od njih ipak učini nasilje drugoj, onda se borite protiv one koja je učinila nasilje sve dok se Allahovim propisima ne prikloni. Pa ako se prikloni, onda ih nepristrasno izmirite i budite pravedni; Allah, zaista pravedne voli.

Pitanje 2.Kakva je šerijatska kazna za zinaluk-blud?

Odgovor 2. Sura An-Nur, 2. ajet.

Bludnicu i bludnika izbičujte sa stotinu udara biča, svakog od njih, i neka vas pri vršenju ALlahovih propisa ne obuzima prema njima nikakvo sažaljenje...

Pitanje 3.Kakva je šerijatska kazna za zinaluk osobe sa statusom roba?

Odgovor 3. Pedeset udaraca bičem An-Nisa, 25. ajet.

A kada one kao udate počine blud, neka se kazne polovinom kazne propisane za slobodne žene.

Pitanje 4.Kakva je šerijatska kazna za potvaranje čestitih?

Odgovor 4. Sura An-Nur, 4. ajet.

Oni koji okrive poštene žene, a ne dokažu to s četiri svjedoka, sa osamdeset udara biča izbičujte i nikada više svjedočenje njihovo ne primajte; to su nečasni ljudi.

Pitanje 5.Kakva je šerijatska kazna za suprostavljanje Allahu i Njegovom poslaniku?

Odgovor 5. Sura Al-Maide, 33. ajet.

Kazna za one koji protiv Allaha i Poslanika Njegova vojuju i koji nered na Zemlji čine jeste: da budu ubijeni, ili razapeti, ili da im se unakrst ruke i noge odsijeku ili da se iz zemlje prognaju. To im je poniženje na ovom svijetu, a na onom svijetu čeka ih patnja velika.

Pitanje 6.Kakva je šerijatska kazna za krađu?

Odgovor 6. Sura Al-Maide, 38. ajetu.

Kradljivcu i kradljivci odsijecite ruke njihove, neka im to bude kazna za ono što su

učinili i opomena od Allaha! A Allah je silan i mudar.

Pitanje 7.Kakva je šerijatska kazna za namjerno ubistvo?

Odgovor 7. Sura Al-Bekare, 178. ajet.

O vjernici! Propisuje vam se odmazda za ubijene: slobodan – za slobodno, i rob – za roba, a žena za ženu.

KUR'ANSKO TRETIRANJE ZLA

Pitanje 1.U kojem kur'anskom ajetu pojam loše označava žestinu?

Odgovor 1. U 141. ajetu sure Al-Araf.

I pošto smo vas Mi od faraonovih ljudi izbavili, koji su vas neizmjerno mučili...

Pitanje 2.*U kojem kur'anskom ajetu pojam loše označava zinaluk tj. blud?*

Odgovor 2. U 25. ajetu sure Jusuf.

Kakvu kaznu zaslužuje onaj koji je htio da ženi tvojoj zlo učini.

Pitanje 3.U kojem kur'anskom ajetu pojam loše označava ruženje, prijekor?

Odgovor 3. U 148. ajetu sure An-Nisa.

Allah ne voli da se o zlu glasno govori, to može samo onaj kome je učinjena neprada...

Pitanje 4.U kojem kur'anskom ajetu pojam loše označava štetu?

Odgovor 4. U 62. ajetu sure An-Neml.

(...) i koji zlo otklanjaju i koji vas na Zemlji namjesnicima postavlja.

Pitanje 5.U kojem kur'anskom ajetu pojam loše označava grijeh?

Odgovor 5. U 17. ajetu sure Al-Nisa.

(...) pokajanje je samo od onih koji učine kakvo rđavo djelo samo iz lakomislenosti...

Pitanje 6.Na koliko mjesta se u Kur'anu spominje pojam loše?

Odgovor 6. Na 69 mjesta.

Pitanje 7.Gdje se u Kur'anu navodi sintagma kobna kiša?

Odgovor 7. U suri Al-Furkan, 40. ajet.

A ovi prilaze pored grada na koji se srušila kobna kiša.

Pitanje 8.Gdje se u Kur'anu navodi sintagma nesreća?

Odgovor 8. U suri At-Teoba, 98. ajet, Al-Feth, 6. ajet.

(...) neka njih pogodi nesreća! A Allah sve čuje i sve zna.

(...) neka zlo njih snađe! Allah se na njih rasrdio i prokleo ih i pripremio na džehennem, a grozno je on boravište!

Pitanje 9.Gdje se u Kur'anu navodi sintagma zlo mišljenje?

Odgovor 9. U suri Al-Feth, 6 i 12. ajetu.

(...) i da bi kaznio licemjere i licemjerke i mnogobošce i mnogoboškinje koji o Allahu

zlo misle – neka zlo njih snađe!

(*...) i vi ste na najgore pomišljali, vi ste narod u duši pokvaren.*

Pitanje 10.Gdje se u Kur'anu navodi sintagma *najgore prebivalište?*

Odgovor 10. U suri Ar-Rad, 25. ajet.

(...) *njih čeka prokletstvo i najgore prebivalište!*

Pitanje 11.Sintagma – *teška kazna* se spominje dva puta u jednoj suri. O kojoj je suri riječ?

Odgovor 11. Sura Az-Zumer, 24 i 84. ajet.

(...) *zar je isti onaj koji će se na Sudnjem danu licem svojim zaklinjati od strahovite patnje?*

(...) na Sudnjem danu oni bi sve to dali da bi se teške patnje iskupili.

Pitanje 12.Gdje se u Kur'anu navodi sintagma duša sklona zlu?

Odgovor 12. U suri Jusuf, 53. ajet.

(...)*ta duša je sklona zlu, osim one kojoj se Gospodar tvoj smiluje. Gospodar moj zaista prašta i samilostan je.*

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Ovdje se treba obazirati i na jednu svojevrsnu hermeneutiku islama, tj. na temeljno razumijevanje. Poznata je činjenica, da su shvatanje islama kod nekih muslimana površni odgovori, čime se zloubortrebljavaju se ključna islamska pravila, a zaboravljaju druga. Doista je nephodno temeljno razumijevanje. U tom smislu, islam je jedan, dok su kulture muslimana geografski mnogobrojne, po čemu se u svijetu i razlikuju. Naravno, to se ne odnosi na muslimane iz Bosne i Hercegovine i Sandžaka, mada rasprava o formama običajnosti, u raznim enklavama, može imati i tu dimenziju.

Šerijat, kao društveni sistem i pogled na svijet, bez sumnje želi univerzalo društvo svih ljudi koje proizilazi iz pravilnog razumijevanja islama. U tom smislu, naša sloboda dolazi kroz lijepu retoriku i naše razumijevanje jezika, kao slobode iskaza. Sjetimo se, Allahovih naredbi: *Allah vam naređuje da budete pravedni* i dalje *Allah naređuje pravdu*. Dočim, u hadisu Božijeg Poslanika Muhammeda a.s. imperativno se kaže: *Dodijeli svakom ono što mu pripada*... Pravda se odnosi na islamsku duhovnost i islamsku etiku i pravdu. Zato, u islamu etika i pravo idu ruka pod ruku. Jasno, kao Bošnjak, odnosno bošnjački intelektualac koji pripada islamsko-kulturno povijesnom krugu, najprije moram početi od sebe, sa promjenoma i primjenom Šerijata u samom bošnjačkom diskursu. Na taj način stvaramo svijest o našim vrijednostima, jer promišljamo pravo koje je došlo iz Božije riječi. I zato se nalazimo pred izazovima vremena sa nadom u buduće mišljenje ono što nas čeka, što nam na putu dolazi kao svjetlo istine.

Poruka:Jasno,kaoBošnjaci, koji pripadaju islamskom kulturnom povijesnom krugu, najprije trebamo početi od sebe sa primjenom Šerijata i to prije svega u svom srcu i u svakom insanu ponaosob. Da ovo izlaganje završim dovom Božijeg Poslanika a.s., koja upućuje na značaj znanja *Allahu podari mi korisno znanje* (dova Poslanika, a.s.).

821.163.4(497.11).09-31 Абдагић М.

dr. Kemal Džemić

ABDAGIĆEVO POIMANJE NACIJE I VJERE U ROMANU FENIKS

ABDAGIC›S APPREHENSION OF NATION AND RELIGION IN HIS NOVEL FENIKS

Apstrakt:*Predmet ovog rada jeste prikaz Abdagićeve umjetničke transpozicije tragizma bošnjačkog naroda u romanu Feniks u složenim društvenohistorijskim okolnostima na balkanskom poluotoku od odlaska Turaka pa do druge polovine XX stoljeća.Prvi dio romana Feniks (Život Šaćirov prije objave) pisac je objavio 1971.godine, a drugi dio koji je naslovio Feniks (Život Šaćirov i objava) pisac je objavio 1972. godine. Abdagić je ovaj roman smatrao svojim životnim i najboljim književnim djelom, što uistinu i jeste, imajući u vidu estetičke kvalitete i domete ove obimne romaneskne građe koja je oblikovana modernim književnim postupkom romana toka svijesti uz primjetan psihološki, filozofski, estetički i intelektualistički diskurs. Vidljivi su utjecaji Dostojevskog koga je Abdagić rado čitao i proučavao, Prusta, Džojsa, Selimovića, kao i Frojdove Psihoanalize. Roman Feniks počiva na historijskoj građi, ali se otima žanrovkom svrstavanju u historijski roman. Teoretičari književnosti će u ovoj prozi pronaći i osobine romana toka svijesti, subjektivnog psihološkog romana, romana o umjetnicima. Svakako da Feniks predstavlja pravo osvježenje i otkrovenje modernog romana u sandžačko-bošnjačkoj književnosti XX stoljeća. Pisac prati sudbinu bošnjačkog naroda i junaka Šaćira na Balkanu kroz četiri burne epohe:*

- slabljenje i kraj turske vladavine na Balkanu,

- epoha kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije,

- epoha Drugog svjetskog rata i okupacije,

- epoha poslijeratne komunističko-socijalističke jugoslavenske izgradnje.

Ključne riječi*:* Muhamed Abdagić, roman toka svijesti, junak Šaćir,sandžačkobošnjačka književnost, Balkan, Bošnjaci,historija književnosti, teorija književnosti.

Abstract: The subject of this paper is a review of Abdagic's artistic transposition of the Bosniaktragic in the novel *Fenix* in very complex social and historical circumstances in the Balkans from the time Ottomans left until the second half of the 20th century. The writer published the first part of Fenix (Sacir's life before the proclamation) in 1971 and then the other part Fenix (Sacir's life and the proclamation)was published in 1972. Abdagic considered this novel his lifetime best piece of art, which it definitely is having in mind the aesthetic qualities and reach of this enormous Romanesque structure which was shaped by modern stream of consciousness with notable psychological, philosophical, aesthetic and intellectual discourse. It is easy to notice the influence of Dostoyevsky, Proust, Joyce, Selimovic whom he all read with pleasure as well as Freud's Psychoanalysis. Fenix is based on historical grounds, but it certainly contends to being labeled as a historical novel. Literary theorists will find traces of stream of consciousness, subjective psychological novel, novel about artists in this piece of prose. Nevertheless, Fenix represents a real refreshment and revelation of modern novel in Sandzak-Bosniak literature of the 20th century. The writer follows the story of Bosniak people and Sacir as the hero in the Balkans through four tumultuous stages:

-The weakening and the end of the Ottoman rule in the Balkans,

-Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, i.e. Yugoslavia,

-The Second World War and occupation,

- Postwar communist-socialist Yugoslav restoration.

Key words: Muhamed Abdagic, stream of consciousness novel, Sacir as hero, Sandzak-Bosniak literature, Balkans, Bosniaks, history of literature, literary theory.

UVOD

Dosadašnja proučavanja književnog djela Muhameda Abdagića uglavnom su u fokus naučnog interesiranja stavljala pjesnički i pripovjedački opus ovog značajnog *nepročitanog* i naučno neistraženog bošnjačkog pisca XX stoljeća. Činjenica da Abdagić, strastveni zanesenjak u komunističku i revolucionarnu ideju, kasnije prokazan za sumnjivog intelektualca, diže glas za svoj obespravljeni narod, usporila je i pokolebala potencijalne istraživače ove tajansvene pojave u savremenoj sandžačko-bošnjačkoj književnosti.

Abdagić je imao težak i gorak životni put praćen udbaškim sumnjičenjem od strane vlasnika komunističke ideologije u čije se krute, nerijetko i surove, okvire nije dao smjestiti osoben umjetnički senzibilitet i intelektualni razbor ovog *patnika* u našoj književnosti.

Abdagić je rođen u jednom ratu u kome je nastajala nova komunistička južnoslavenska zajednica, a umro u drugom ratu u kome je ta ideja zajedništva Južnih Slavena sahranjena. Učio je Veliku medresu kralja Aleksandra u Skoplju zajedno sa Ćamilom Sijarićem i Rašidom Dedovićem. U ovoj tzv. *Crvenoj medresi* stasavala je generacija istaknutih i trezvenih bošnjačkih intelektualaca u kojoj provijavaju komunističke ideje, ali i ideje sandžačko-bošnjačkog kulturnog i nacionalnog uzdignuća u budućoj zajedničkoj domovini. I tek što je zakoračio u svijet intelektualne i nacionalne spoznaje, učenika Abdagića će zajedno sa Ćamilom Sijarićem i Rašidom Dedovićem isključiti iz Medrese, te je gimnazijsko školovanje bio prinuđen završiti u Vranju.

TRAGIZAM NARODA POD ISTRAGOM

Kad je mržnja slijepa
ona je nerazumna

Prvi dio romana *Feniks* (Život Šaćirov prije objave) pisac je objavio 1971. godine, a drugi dio koji je naslovio *Feniks* (Život Šaćirov i objava) pisac je objavio 1972. godine. Abdagić je ovaj roman smatrao svojim životnim i najboljim književnim djelom,[1] što uistinu i jeste, imajući u vidu estetičke kvalitete i domete ove obimne romaneskne građe koja je oblikovana modernim književnim postupkom romana toka svijesti uz primjetan psihološki, filozofski, estetički i intelektualistički diskurs. Vidljivi su utjecaji Dostojevskog koga je Abdagić rado čitao i proučavao, Prusta, Džojsa, Selimovića, kao i Frojdove *Psihoanalize.* Roman *Feniks* počiva na historijskoj građi, ali se otima žanrovkom svrstavanju u historijski roman. Teoretičari književnosti će u ovoj prozi pronaći i osobine romana toka svijesti, subjektivnog psihološkog

1 Abdagićevi savremenici tvrde da je prodao kuću kako bi obezbijedio novac za štampanje romana *Feniks.*

romana, romana o umjetnicima. Svakako da *Feniks* predstavlja pravo osvježenje i otkrovenje modernog romana u sandžačko-bošnjačkoj književnosti XX stoljeća. Pisac kao da je želio da cjelokupno svoje znanje smjesti u svijet romana, što mu daje enciklopedijski karakter djela u kome su predstavljene složene historijske okolnosti na Balkanu od odlaska Turaka pa do druge polovine XX stoljeća, u kojima je naš narod mukotrpno preživljavao i jedva opstao u južnoslavenskom arealu. Pisac prati sudbinu bošnjačkog naroda kroz četiri burne epohe kroz koje je prošao i koje su ostavile, svaka na svoj način, traumatične posljedice na kolektiv i pojedinca koji intelektualno promišlja o esencijalnim pitanjima pokrenutim u njegovoj složenoj i uzburkanoj duhovnosti. Osim hronološkog prikaza važnih historijskih događaja, pisac daje i svojevrsnu avanturu misli i duha čovjeka intelektualca u liku tajanstvenog mladog čovjeka Šaćira glavnog junaka romana. Pisac prati sudbinu tajanstvenog junaka intelektualca Šaćira i sudbine ostalih protagonista radnje u romanu kroz četiri historijske epohe:

slabljenje i kraj turske vladavine na Balkanu,

epoha kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije,

epoha Drugog svjetskog rata i okupacije,

epoha poslijeratne komunističko-socijalističke jugoslavenske izgradnje.

Šaćirova vizija nacije i nacionalizma u vezi jesa panslavizmom i jugoslavizmom. Zbog svoje predanosti slavenstvu i preziranja Turske on se sukobio i sa rođenim bratom Rušidefendijom, koji je i duhovno i interesno vezan za tursku vlast, čiji je bio činovnik. Poslije propasti Turske Šaćirov nacionalizam i vjeru u pravedno društvo ubrzo će poljuljati osioni načelnik Gavro. On je svojim represalijama protiv muslimana Bošnjaka pokazao da novi poredak neće imati razumijevanja za slabijeg i nezaštićenog. Žrtva njegove surove naravi zaslijepljene mržnjom i osvetom bio je i jugonacionalist Šaćir, koji je bio šokiran nepravdom novog srpskog režima prema muslimanima Bošnjacima u Kraljevini SHS, odnosno Jugoslaviji. Za takav poredak se Šaćir nije borio. Totalitarizam novoga režima vidjeće u intelektualizmu i pravičnosti Šaćirovoj svoju suprotnost, što će ovog revolucionara, nacionalistu, fantastu i idealistu, predstaviti kao sumnjivog i suvišnog čovjeka, koji se ne povija pred lažnim autoritetima žandarma, pisara , banalnih i brutalnih kraljevih činovnika.

Šaćirov optimizam i aktivizam u pogledu nacionalnog oslobođenja od tuđina udarili su o zid Gavrovih nacionalističkih predrasuda, čime će se u samom začeću osujetiti ideja sretne bratske južnoslavenske zajednice.Učeni Šaćir se našao u situaciji da dokazuje svoj nacionalizam i izgaranje za nacionalno oslobođenje, pred neukim, šturim i surovim Gavrom, koji je do skora bio obični najamnik velikašima u Glogoviku: *Ja sam to bio onda kad ti nisi smio da se javiš da si živ…Neću valjda s tobom o tome…*[2]

Bošnjak Šaćir svoju odanost jugoslavenskoj ideji iskazuje srpstvom, srdit

2 Ibid.

na optužbe Gavrove. Srpstvo će simbolično u ovom slučaju predstavljati jugoslavenstvo za koje se zalagao Šaćir. On razložno iznosi teoriju o teškom položaju jugoslavenske nacije koja se nalazi na putu drugima sa istoka i zapada. Kao urednik časopisa Šaćir je pisao o položaju i perspektivama nacije u novim i izmijenjenim društvenim okolnostima i mogućnostima opstanka između moćnih sila koje prijete ratom.

Zauzimajući se za jugoslavenstvo Šaćir dolazi do spoznaje da je njegov san o ravnopravnosti naroda i vjera u novoj državnoj zajednici samo iluzija, jer je novi poredak odmah pokazao sve frustracije i netrpeljivost prema muslimanima Bošnjacima, što će duboko uzdrmati ovog beskompromisnog borca idealiste za pravdu, jednakost i bratstvo južnoslavenskih naroda i baciti ga u tamu Juna

ŠAĆIR I BOŠNJAŠTVO

Moram se izboriti za sva prava
naroda kome pripadam,
U svemu jednaki kao nacija.

Kao Bošnjak i Jugoslaven Šaćir je svojim otporom protiv Turske, ali i Austro-Ugarske vlasti dokazao odanost ideji jugoslavenstva. Njegov idealizam bratstva u novoj državi biće poražen surovim odnosom žandarmerijskih vlasti prema muslimanima Bošnjacima nad kojima će se sprovoditi teror i represalije od strane nove države. Šaćira su boljele nepravde prema Bošnjacima: *A odvođenja nevinih, pljačke i ucjene, ubijanja i paljenje čitavih regiona, tjeranje u tuđinu, zar je to država, je li to bio naš san, jesam li za to proveo godine na Lemnosu i u Jemenu i istom ovom hućumetskom zatvoru?*[3]

Pisac Abdagić poimanje položaja Bošnjaka muslčimana u Kraljevini prikazuje u shvatanjima njegovog junaka pisca Šaćira, a ovaj svoja mišljenja i stavove dijeli sa junakom Selmanom iz svog romana. Svi oni imaju identičan stav u pogledu tragizma bošnjačko-muslimanskog naroda u Kraljevini SHS, odnosno u Kraljevini Jugoslaviji. *Pisac : ali nama nije uzeta samo vlast iz šaka i zamijenjena drugom, tuđom, nego i zemlja, tako da smo sad prvi put morali zapeti i raditi, a tokom pet stotina godina nismo(…) i vjeru hoće da nam uzmu i običaje(…) i sve ono što nam je u srcu.*[4] Bošnjaci ispaštaju tursku krivicu višestoljetnog vladanja Južnim Slavenima. To što je Šaćir bio suprotstavljen Turcima jasno izražavajući južnoslavenski nacionalizam, srpske vlasti neće uzeti kao dokaz da i Bošnjacima nije bilo komotno u Otomanskoj imperiji, zbog čega su se

3 Abdagić, *Feniks*, I, 43.
4 Abdagić , Muhamed, *Feniks, II, Grafoplastika, Dimitrije Davidović,* Smederevo, 1972. godine., str 98.

često dizali na ustanke protiv Porte boreći se za autonomnost i slobodu.

Šaćirov prezir i borba protiv Turaka liči na pobunu Husein-kapetana Gradaščevića koji je zaratio sa Turcima 1831. godine goneći ih sve do Štimlja na Kosovu. Sličnih autonomaških ustanaka Bošnjaka u Carevini bilo je još, što pokazuje da se oni nikada nisu mirili sa okupatorskom turskom vlašću bez obzira na istu vjeru sa Turcima. Bošnjaci su bili nesretan narod u Turskom carstvu u kome nisu imali nacionalni identitet, dok su usmenom predajom i alhamijado literaturom očuvali svoj maternji jezik i osjećanje pripadnosti slavenstvu. Da im je bilo dobro ne bi se uostalom dizali na ustanke protiv Turske u nastojanjima da se izbore za autonomiju.

Apsurdnost i tragičnost položaja Bošnjaka u svojoj predratnoj i poslijeratnoj državi ogleda se u njihovom iseljavanju u Tursku uz lična dokumenta u kojima je pisalo da su po nacionalitetu Srbi. Iz domovine Srbije su protjerani kao *mrske poturice*, krivi za sve nevolje srpskog naroda pod turskom okupacijom. Ironija je bila potpuna: iz Srbije su otjerani kao Turci, a u Turskoj su dočekani kao đauri, Srbi. Šaćir kao intelektualac koji promišlja o naciji, uvidio je sve nepravde prema Bošnjacima muslimanima i tragičnost njihovog položaja u surovom realizmu novoga poretka. Stradanja su bila neminovna u takvom jednom društvenom poretku koji je legalizirao predrasude prema jednom narodu što će između dva rata kulminirati događajem u Šahovićima o čemu Abdagić piše u romanu. Taj događaj u kome su crnogorske vlasti popalile, raselile i poubijale bošnjački živalj biće opomena Bošnjacima da ih očekuje užas u drugom nadolazećem velikom svjetskom ratu.

Treba imati u vidu da je intelektualac i pisac Abdagić bio aktivan zagovornik teze da se Bošnjacima (onda muslimanima) prizna pravo u Titovoj Jugoslaviji na nacionalnu posebnost, što je rezultiralo ovakvim književno-umjetničkim i tematskim diskursom u romanu *Feniks,* koji je i nastajao u doba tih nacionalno-romantičartskih težnji muslimansko-bošnjačke intelektualne elite u Bosni i Sandžaku sedamdesetih godina XX stoljeća.

Poznato je da je i sam Abdagić uputio otvoreno pismo iz Beograda 1970. godine, komunističkim vlastima u kome reagira poslije njihove odluke da se njegovom narodu prizna pravo na nacionalno ime Musliman. U tom pismu između ostalog piše:

Ja lično sam, kao najveći dio Muslimana u Bosni, stao na gledište da mi jesmo nacija naravno, a ne narodnost, jer kad se narodnost prevede na obični narodni jezik, to znači nacionalna manjina, kao na primjer Mađari ili Albanci, a to ispada da i mi Muslimani imamo neku drugu maticu zemlju i neki drugi matični jezik, a ne ovaj, jugoslovenski, i da pripadamo i nekoj drugoj rasi,van Jugoslavije, a ne slovenskoj, a to nije tačno…Moje primjedbe se sastoje u prvom redu, obzirom da mi jesmo nacija, i to formirana stoljećima još, ali da to niko nije naučno obradio, to jest sakupio svo istorijsko i kulturno blago, ili bar napisao ili formirao istoriju ove nacije, sem površnog porijekla, da bi mi trebali upravo to učiniti, to jest napisati povijest Muslimana ne samo od postanka i o postanku samo, nego i kroz vijekove, pa do danas.[5]

5 www.bosnjaci.net

U jednom drugom pismu iz marta 1970.godine Abdagić navodi:

Mi ne moramo da se krijemo ili stidimo naše istorije, ili da nemamo pravo na svoju nacionalnost i svoju kulturu, nego da treba da je održimo i razvijemo. Mi imamo svoju istoriju, svoju epiku i svoju lirsku pjesmu, svoj jezik, koji smo dali i Srbiji, i sve one elemente koji čine jednu naciju nacijom, čak i teritoriju, pa zašto bi se mi odricali onoga što nam je istorija dala, i zašto odricati se sopstvenih interesa.[6]

Abdagić je smjelo i trezveno ustao u odbranu prava Bošnjaka, onda Muslimana na nacionalno ime vjersku posebnost i punu afirmaciju i emancipaciju kao šestog naroda, a ne nacionalne manjine u komunističkoj Jugoslaviji. Iako je bio svjestan surovosti komunističkog-totalitarističkog titoističkog režima, on se kao rijetko koji intelekteulac iz bošnjačkog korpusa pobunio protiv vlasti, jasno se zauzimajući za prava Bošnjaka koja im pripadaju, rizikujući neminovnost partijske osude i anateme.

Njegove ideološke stavove u romanu zastupa junak intelekteualac Šaćir koji će kao i pisac Abdagić u životu, ispaštati zbog svojih ubjeđenja i traganja za istinom, za koju vlasti nisu marile niti im je ona bila potrebna u svom krutom i banalnom maniru vladanja represalijama i gušenja nacionalnih, kulturnih i vjerskih sloboda bošnjačkog naroda.

Abdagićevo jasno i slobodno iznošenje svojih stavova o nacionalnoj pripadnosti i prenošenje svog bolnog i tragičnog iskustva na svog junaka intelektualca u romanu čije je iskustvo sa jugoslavenstvom i srpstvom negativno, za posljedicu bi moglo imati Šaćirovo napuštanje ideje panslavizma i prihvatanje svog, bošnjačkog nacionalnog identiteta. Razrješenje ovih dilema data su u monologu tajanstvenog naratora. Taj monolog može biti piščev, Šaćirov, Selmanov.

(…) *i pravo je što vas je dušmanin pritisnuo, da ste valjali ne bi vas ni car dao pod dušmanina, pisovi, murdari, ne valjate, nikad niste ni valjali i svakad ste caru na podvali bili, davno je rečeno krk Bošnjak bir adam i svakad su nas tako odvajali i nisu priznavali u Turke, a ovi naši opet da smo Turci, e pa i nisam sem Bošnjak, a što ovi naši uhljepi ne smiju da se kažu ili nema školovanih koji znaju, i da smo imali svoju državu i sve svoje, ko što je pričao hodža Oćos.*[7]

Tragizam Bošnjaka sadržan je i u neiskrenom odnosu Turaka prema njima ne priznajući mu nacionalnu posebnost iako je prihvatio vjeru, dijelom običaje i kulturu ovog naroda za čije carstvo je ratovao i ginuo. Tragizam Bošnjaka definiran je i njegoševskom vizijom njihove navodne izdaje i otpadništva od *pradedovske vjere,* što će rezultirati neprestanim *istragamapoturica* i mukotrpnom borbom ovog slavenskog naroda za svoja prava u južnoslavenskoj državnoj zajednici. U toj stalnoj strijepnji i pomirljivom iščekivanju osvete Kosova nad sobom, bošnjački narod je tražio načine kako da opstane u svojoj zemlji i na svojim ognjištima. Međutim, ta osveta ih proganja od Dvanaeste i kao isukan mač im stoji nad glavama koje će prije biti odrubljene

6 www.bosnjaci.net
7 Abdagić, *Feniks,I*,412.

ako su pognute nego uzdignute. Tragizam osuđenog naroda na osvetu Kosova i naroda pod istragom u romanu iznosi muftija Muradefendija.

Kad je Dvadeset i pete još predsjednik vlade zvanično obavijestio Krunu da je Kosovo osvećeno, mislili smo da je kraj bratskoj mržnji i nepovjerenju, ali niko se nije držao toga i mi smo i dalje ostali u istom podređenom položaju i bez svoje nacije, iako mi po svoj prilici na Kosovu nismo ni učestvovali, ili bar nismo na protivničkoj strani, ali neki više vole da se drže polupismenih maštanja nego da pogledaju istorijskoj istini u oči, i ne uzimaju baš nimalo u obzir šta smo mi sve pretrpjeli, sa istoka i sa zapada, prije dolaska Turaka, jer to nije bila vjerska netolerancija nego pravi pravcati rat za istrebljenje, inspirisan i sa istoka i sa zapada, iako iste rase istog jezika.[8]

Šaćirovo kopanje po starim grobljima i proučavanje stećaka, nadgrobnih spomenika naroda čiji je tragizam uslovljen ovim negacijama i osporavanjem njegovog nacionalnog identiteta, je zapravo nastojanje trezvenog intelektualca da rekonstruiše i oživi sjećanje na bogumile, dobre i plemenite Bošnjane kao narod bogate historije, kulture i tradicije koji je imao svoju državu još u srednjem vijeku na prostorima današnje Bosne. Nacionalna i vjerska neravnopravnost bošnjačkog naroda u južnoslavenskoj zajednici proganja Šaćira koji izrasta u tip trezvenog i nacionalno svjesnog bošnjačkog intelektualca čija je ideja panslavizma i nacionalne ravnopravnosti poražena surovom srpskom hegemonijom u žandarmskoj Kraljevini SHS, Kraljevini Jugoslaviji i poslijeratnoj komunističkoj Jugoslaviji.

Ideje jugoslavenstva, bratstva i jedinstva, oslobođenje od tuđinske vlasti i društveni progres, koji je novi poredak trebao obezbijediti, su oni razlozi zbog kojih je Šaćir izišao iz duhovnog samozatočeništva u mračnoj Junankuli i priključio se partizanskoj četi. Njegove ideje pisac transponuje preko drugih likova nosioca i nasljednika Šaćirovog identiteta i ideja. U njihovim egzistencijama Šaćir nastavlja svoju misiju obnovljen iz pepela i sav je satkan od lelujavih alegorijskih, misaonih, metaforičkih kontura i iluzija. I u novom poretku u kome bi on trebao doživjeti počasti intelektualca čije su ideje, za koje se borio i robijao, pobijedile Šaćir ostaje mističan tragalac za istinom i na momente je zapadao u halucinantna stanja, snoviđenja, spiritulizam.

Doba Druge Jugoslavije neće Bošnjacima donijeti nikakav komfor u pogledu ostvarivanja njihovih nacionalnih, vjerskih i kulturnih prava, pa su neminovne bile seobe u Tursku, čiju su krivicu okajavali i u novijoj historiji koncem mračnog XX stoljeća. Šaćir traga za razlozima zaostajanja svojih sunarodnika u odnosu na druge evropske narode i zaključuje da su uzroci u njihovoj viševjekovnoj udobnoj poziciji nerada, divana i lagodnog života u vrijeme turske vladavine. Nova nevolja i strijepnja se nadvila nad Glogovikom, o čemu se panično govorkalo u Zifaginoj kahvi.

I opet su sjedili i pušili, ćutali dugo i kroz duhanski dim u mislima zalazili u prošlost, vraćali se iz nje, i protiv svoje volje, za čas sagledavali ono što ih okružuje i što je bilo stvarnost, a onda brzo bježali od tih pomisli i opet u daleke dane na kojima su se zaustavljali, uzdisali teško i mahali glavom u nevjerici, šta se čini od svijeta, je li mo-

8 Ibid, 547.

guće, zar da ovoliko preturimo preko glave, za samo pedeset godina kao oni prije nas za pet stotina, i zašto baš mi poslije pet stotina godina, poslije hiljada godina, zašto baš mi da budemo ti preko čijih se leđa prelomi sve što je čovjekovo od postanka: vjera i svojina? Djecu će nam odvojiti od nas, a žene će ići otkrivena lica i izgubiće obraz i sram, šta sve nećemo dočekati.[9]

U obnovljenoj *Zifaginoj kahvi* koja je porušena bila u ratu, vodili su se važni bošnjački razgovori. Kahva je njihov jedini nacionalni kulturni institut, sudnica, akademija na kojoj se pažljivo i mudro vode polemike, bolno hronološki bilježeći događaje nacionalnog posrnuća, tu se boluje nostalgija za Turskom i sultanom i obrazlažu teze o mogućnostima opstanka naroda pod istragom i prijetnjom osvete Kosova nad njim. *Ni da umremo i nestanemo konačno, eto nije nam dato, nego najprije da izdržimo i ovo, pa tek onda,*[10]čuli su se glasovi uznemirenih ljudi iz *Zifagine kahve*. Šaćirova vizija od početka je suprotstavljena viziji Zifagine kahve, međutim u pojedinim momentima naleta njegovog bijesa i razočaranjima kao i zrelog promišljanja nacionalnog pitanja Bošnjaka, njegove teze se prožimaju i podudaraju sa tezama iz *Zifagine kahve azila* i *akademije* zabrinutih za svoju egzistenciju, tragičnih i od Turaka ostavljenih nemoćnih Bošnjaka, naroda *pod istragom*. Njegovo promišljanje, koje je na momente slično ostalim razmišljanjima, ne da se uokviriti u kahvenske okvire zabrinutih, nacionalno svjesnih, ali ipak manje obrazovanih ljudi od njega, što priznaje iskusni nizam Zejnil čauš*: Šaćire, ti uvijek raniš za jednu ideju i za jednu epohu.*[11]

I pored te njegove vizionarske dimenzije Zifagina kahva u Šaćiru ipak vidi promašenost i tragizam namučenog i nesretnog čovjeka opsjednutog panslavizmom. Selimefendija mu prebacuje : *I Srbistan ti je bio ideal, pa vidiš šta se desilo s tobom.*[12]

Šaćirova duhovna fizionomija satkana od lelujave misaonosti, je originalna i nije slična ni jednoj drugoj u romanu *Feniks*. On sokratovskom mudrošću promišlja o fenomenu nesreće: *Ne postoji nesreća! Ništa nisam izgubio od života. Svaku nesreću treba smatrati za izuzetnu okolnost, za povlasticu sudbine, za* preimućstvo *pred drugima, za dodjelu plemstva.*

Poslije dubokog promišljanja u svojoj sobi koje Šaćira odvodi u svijet mistike, spiritualizma, religije, spuštanja u had i uzdizanja u božanska nebeska prostranstva, on doživljava neki vid katarze i ponovo se vraća realnom svijetu. On vodi opušteni sasvim realan i konkrtetan dijalog sa svojom ženom Mejrom u idiličnom morskom ambijentu uživajući na plaži, suncu i pijesku. Ovaj njihov razgovor liči na sve jednostavne lijepe i nježne dijaloge supružnika.

Otriježnjeni Šaćir očekujući posjetu članova redakcije časopisa zapisuje u svoj dnevnik: *Nema nikakva Adama!Nema Sibila!Kakav Penbrok, to je doista samo*

9 Abdagić, Feniks, II, 125.
10 Ibid, 98.
11 Ibid, 133.
12 Abdagić, Feniks, II, 169.

halucinacija…To je možda samo neka forma, neki izraz kako bi se drukčije dalo neko stanje kod nas, kod mene… Nema nikakvih bogova. Sve je u meni.[13]

Šaćir se vraće materijalizmu, nauci i umjetnosti iz svijeta snoviđenja, magije, hudama, i halucinacija. Njegova samoća i traganja mu nisu donijela ništa, već ga vraćaju na početnu poziciju razuma i realnog objektivizma odakle se upustio u svojevrsnu duhovnu avanturu u traganjima za saznanjem onoga što je nesaznajno. Kao prosvijetljen razumom čovjek, on se oteo svim utvarama, beštijama, čudesima i ljudski uzviknuo: *Zbogom snovi, zbogom sujevjerjasvih vrsta…*[14]

Iz opasnih i tajanstvenih sfera, u koje ga je odvelo pomračenje uma, Šaćira u realni svijet vraća njegova *stara ljubav*-razum. Povratak misli, razumu i realnom, trijumf je Šaćira objektivnog ovozemaljskog intelektualca materijaliste, nad Šaćirom uronulom u mraku iracionalnih magijskih sfera, vođenim tajanstvenim glasovima hudama raznih drugih utvara, sablasti, beštija, kojima ga je predao u kandže njegov intelektualni nemir koga svrbi čovjekova nemoć saznanja vječitih tajni. Svjetlost ljudske misli, razuma i spoznaje da je tajna mudrosti u čovjekovoj starosti, izvode Šaćira iz mističnih katakombi onostranog iracionalnog mračnog svijeta u svijet zemaljskog, racionalnog, materijalističkog, naučnog, umjetničkog i ljudskog.

Pisac Muhamed Abdagić iz različitih fiktivnih pozicija prati sudbinu svog junaka Šaćira, koga izvodi iz mraka halucinantnog, iracionalnog, besmislenog i demonskog, vraćajući mu dimenziju trezvenog i racionalnog umjetnika i intelektualca. Za razliku od sudbine svog junaka Šaćira, koga pisac izvodi iz mraka na svjetlost, komunistička ideologija koju je i sam stvarao, ostaviće Abdagića u bolnom okajavanju *grijehova krivca bez krivice* čiji tragizam dolazi iz neistine izrečene u jednoj fusnoti i tamnorukog Rankovićevog škrabanja margina njegovih pisama u kojima je revolucionar bezuspješno tražio svoju rehabilitaciju od partijskih prvaka.

Revolucionar i pisac Muhamed Abdagić potpunu rehabilitaciju za života nije doživio. Proganjan sjenkama nevidljivih tamnorukih moćnih ideoloških pisara jedne fusnote i ispisanim Rankovićevim opaskama na margina pisama, u kojima je od vlasti bezuspješno tražio svoju rehabilitaciju, učinilo ga je najvećim tragičarem u sandzačko-bošnjačkoj literaturi druge polovine XX stoljeća. Piscu Abdagiću *i nebo je ostalo dužno,* kako je i on sam napisao u jednoj pjesmi definirajući složenost i tragizam svog položaja kao neshvaćenog intelektualca, proganjanog i osuđivanog revolucionara i zabranjivanog pisca.

ZAKLJUČAK

Fridrih Engels je rekao da je više saznao o pariskom društvu druge polovine XIX stoljeća čitajući romane Onore de Balzaka, nego iz svih historijskih

13 Abdagić, Feniks, II, 619.
14 Ibid, 625.

tekstova u kojima je posmatran ovaj fenomen Tragizam bošnjačkog naroda koji traga za nacionalnom i vjerskom emancipacijom u južnoslavenskoj zajednici XX stoljeća najcjelovitije možemo sagledati u romanu Feniks Muhameda Abdagića. Abdagić u ovom romanu iz različitih umjetničkih pozicija prati sudbinu svog junaka Šaćira, koga izvodi iz mraka halucinantnog, iracionalnog, besmislenog i demonskog, vraćajući mu dimenziju trezvenog i racionalnog umjetnika i intelektualca. Šaćir je tipični predstavnik mladog bošnjačkog intelektualca kroz čiju sudbinu nam pisac simbolički i metafofički prikazuje i tragizam cjelokupnog bošnjačkog naroda na Balkanskom poluotoku tokom XX stoljeća. Za razliku od sudbine svog junaka Šaćira, koga pisac izvodi iz mraka na svjetlost, komunistička ideologija koju je i sam stvarao, ostaviće Abdagića i njegov bošnjački narod u bolnom okajavanju *grijehova krivca bez krivice,* čiji tragizam dolazi iz neistine izrečene u jednoj fusnoti i tamnorukog Rankovićevog škrabanja margina njegovih pisama u kojima je revolucionar bezuspješno tražio svoju rehabilitaciju od partijskih prvaka.

Revolucionar i pisac Muhamed Abdagić potpunu rehabilitaciju za života nije doživio. Proganjan sjenkama nevidljivih tamnorukih moćnih ideoloških pisara jedne fusnote i ispisanim Rankovićevim opaskama na margina pisama, u kojima je od vlasti bezuspješno tražio svoju rehabilitaciju, učinilo ga je najvećim tragičarem u sandzačko-bošnjačkoj literaturi druge polovine XX stoljeća. On je najreprezentativniji bošnjački pisac XX stoljeća koji će vlastitim bićem tragati za punom kulturološkom, nacionalnom i vjerskom emancipacijom obespravljenog bošnjačkog naroda na Balkanu.Piscu Abdagiću *i nebo je ostalo dužno,* kako je i on sam napisao u jednoj pjesmi definirajući složenost i tragizam svog položaja kao neshvaćenog intelektualca, proganjanog i osuđivanog revolucionara i zabranjivanog pisca.

Nadajmo se da će ovaj rad pokrenuti naučnu zainteresiranost za čitanje, istraživanje, objavljivanje i valoriziranje obimne Abdagićeve literarne ostavštine u rukopisu, koju njegovi rođaci brižljivo čuvaju u porodičnoj biblioteci.

070.482:28(497.11+497.16)"18/20"
070.482:28(497.6)"18/20"

Sead Šaćirović

ŠTAMPANI VJERSKI MEDIJI U BOSNI I SANDŽAKU

UVOD

Hvala pripada samo Allahu dž.š., neka je salavat i mir na Njegovog miljenika i poslednjeg Njegovog poslanika Muhammeda s.a.v.s., na njegovu porodicu, ashabe i sve one koji slijede njegov put do Sudnjega dana, amin.

U ovom radu bavimo se rasvjetljavanjem činjenica o pojavi vjerske štampe u Bosni i Sandžaku, kao i o svjetovnoj štampi u Sandžaku, sa osvrtom na historijski tok i pojavu prve štamparije u svijetu kao i razvoj štampanih medija kroz ostvarivanje komunikacije kao osnovne pretpostavke za opstanak ljudske civilizacije na zemlji. Također, tretiramo poimenice islamske vjerske listove koji su se pojavili u Bosni sa kraja XIX vijeka do današnjih dana, uz to pratimo i pojavu štampanih medija u Sandžaku sa posebnim osvrtom na razvoj prve štampane novine *Sandžak,* kao i štampane riječi u *IZ*. Cilj ovoga rada nije rasvjetljavanje i duboka analiza štampanih medija na našim prostorima, već njihovo poimenično pominjanje i podsjećanje čitalaca da su i bosansko - sandžački muslimani imali svoje vjerske i svjetovne štampane medije i da u tome nisu nimalo zaostajali za ostalim narodima na prostoru Balkana i šire. Cilj ovoga rada jeste i da pomogne studentima i drugim istraživačima čiji će fokus biti proučavanje medija, da na jednom mjestu mogu pronaći informacije o štampanim medijima koji su krajem XIX i početkom XX vijeka postojali i informirali javnost o aktuelnim duhovno-svjetovnim temama na prostoru Bosne i Sandžaka.

Abstract:

Thanks to Allah Almighty, let›s blessings and peace be upon His favorite, and the last of His Prophet Muhammad, his family, companions and all tho-

se who follow his path until the Day of Judgment, amine.

In this work, which is in front of you we are shedding light on the facts of the occurrence of religious press in Bosnia in particular and Sandzak, as well as the secular press in Sandzak, with emphasis on the historical development and the emergence of the first printing press in the world and the development of print media through the implementation of communication as basic conditions for the survival of human civilization on earth. Also, treat namely Islamic religious sheets that have appeared in Bosnia at the end of the ninth century to the present day, in addition to follow and the appearance of the print media in Sandzak with special emphasis on the development of the first printed newspaper «Sandzak» as well as the printed word in the IZ - and. The aim of this paper is not shed light on the deep analysis of print media in our country but their mention by name and remind readers that both the Bosnian and Sandzak Muslims had their own religious and secular štasmpane media and that it is not at all lagged behind other nations in the Balkans and beyond . The aim of this paper is to help students and those whose focus will be to study media in one place can find a modest information about the media in the late nineteenth and early twentieth century existed and inform the public about the current spiritual and secular subjects in Bosnia and Sandzak.

HISTORIJSKA GENEZA RAZVOJA MEDIJA

Od pojave na Zemlji čovjek je neprestano razvijao svoje sposobnosti i sredstva koja su zadovoljavala njegovu potrebu za komuniciranjem. U tu svrhu nakon što ga je Allah dž.š. odlučio spustiti iz dženneta i učiniti ga halifom na zemlji, naučio je insana imenima svega stvorenoga, vidljivoga i nevidljivog: *I pouči On Adema nazivima svih stvari*....(Kur›an, El-Bekare, 31.)[1] Ovo je bio osnovni preduslov za razvoj komunikacije* i ljudske korespodencije na Zemlji. Da Allah dž.š. nije naučio čovjeka imenima svih stvari, danas ne bi bilo ničega što očima vidimo, a čovjek bi se od životinja razlikovao jedino po hodu na dvije noge.

Pomenuto čovjekovo uzdizanje omogućilo je susret različitih kultura *za šta se u antropologiji koristi izraz kulturni kontakt , a u komunikologiji je to međunarodno komuniciranje.*[2]

Dakle, ljudi su počeli da se kreću i bore za opstanak. Uz svako pomjeranje i kretanje vršena je razmjena informacija i obavještenja. Ideje, inovacije, kultura i informacije su se unaprjeđivale i međusobno dopunjavale i obogaćivale. Tako je kroz svoj historijski razvoj čovjek stvarao sve složeniju organizaciju društva. U takvom stanju i situaciji neophodno je bilo organizirati kanale za protok informacija, jer bez njih je nemoguće funkcioniranje kompleksnih društvenih sistema. Za ovakav vid komuniciranja bila je potrebna ogromna radna snaga u ljudstvu kako bi se na velike udaljenosti prenijele informacije i uputstva. Tek pojavom štamparije Johana Gutenberga (1456.) stvorio se osnov za razvoj brzog prijenosa informacija i unaprjeđenja komuniciranja među ljudima i državama. Počele su se pojavljivati i prve štampane vijesti-novine. Posebno se to pokazalo pojavom novih oblika komunikacija. Slijedili su izumi telegrafa, telefona, radija i televizije, filma, satelita, interneta. Pojava novih medija kao oblika komuniciranja i brzog prijenosa informacija učinili su svijet globalnim selom.

Mediji su glavni izvori informacija. Oni imaju nezamjenljivu ulogu u kreiranju javnog mnjenja*, tj. na zadovoljavanju ličnih i društvenih potreba. Na ličnom nivou oni objezbjeđuju vezu sa širim društvenim grupama, a na kraju i indirektne veze sa drugim ljudima i u određenoj mjeri i osjećaj pove-

---

1 Besim, K.:Kur'an sprevodom,"Oslobođenje",Sarajevo,1989.

2 *Za S. Pricea (Media Studies, 1994.) Komunikacija je u najkraćem, induvidualna proizvodnja nekog simboličkog sadržaja u skladu s nekim kodom, koji anticipira prijem tog sadržaja kod drugih subjekata, u skladu s istim kodom. Ch. H. Cooley još davne je 1909. godine napisao da se pod pojmom komunikacije podrazumijeva mehanizam pomoću kojega ljudski odnosi egzistiraju i razvijaju se, a čine ga svi simboli duha sa sredstvima njihova prenošenja u prostoru i njihova očuvanja u vremenu. Radojković, M. i Stojković, B.:Informaciono-komunikacioni sistemi,Clio, Beograd, 2004., str.11. *Blek, S. 82003), Odnosi s javnošću, Clio, Beograd, str.51.Vebsterov međunarodni rječnik (Webster's International Dictionary) daje tri objašnjenja pojma „Javno mnjenje."

. Dominantni stav društva.

. Kolektivna želja ljudi.

. Sumiranje javnog mišljenja u odnosu na neko određeno pitanje.

zanosi i solidarnosti. Na političkom nivou, mediji igraju centralnu ulogu u demokratizaciji.[3]

Mediji nisu jedini instrumenti javnosti. Škole i druge obrazovne ustanove, vjerske zajednice, sindikati, biblioteke, primjeri su javnih ustanova u kojima građani mogu da raspravljaju i traže rješenja za svoje probleme i interese. Sve pomenute ustanove bitno utiču na kreiranje javnog mnjenja kao dominantnog stava društva o pitanjima od javnog značaja. Sve one zajedno predstavljaju veoma dobar izvor informcija.

POJAVA ŠTAMPANIH MEDIJA U BOSNI

Kada je Johan Gutember koristeći neka ranija kineska dostignuća 1456. godine izumio štampariju vjerovatno nije ni sanjao da će taj njegov izum promijeniti svijet iz korijena. *Prvi štampani pamfleti koji su imali senzacionalističke vijesti javljaju se u Njemačkoj oko 1400. godine. U Engleskoj se prve novine pojavljuju 1666. godine, a u Americi 1690. godine.*[4]

U Bosni se prve novine pojavljuju već 1850. godine kada Ivan Franjo Jukić počinje izdavati časopis Bosanski prijatelj.[5]

Maja 1866. pojavila se novina *Bosna*, zvaničan organ *Bosanskog vilajeta* na turskom i bosanskom jeziku. Bio je to list za vilajetske poslove, vijesti i javne koristi. List je u trinaest godina izlaženja donosio tekstove važnijih zakona i naredbi, njihova pojašnjenja, politička zbivanja u svijetu i kraće informacije iz političkog, privrednog i društvenog života. Početkom 1868. na mjesto urednika *Bosne* dolazi mladi i poletni Mehmed Šaćir Kurtćehajić.* On će na ovom mjestu ostati sve do kraja svog kratkog ali plodonosnog života.[6]

3 Herman, E. i Mekčesni, R.:Globalni mediji, Clio, Beograd, 2004., str.7.

*Blek, S.:Odnosi s javnošću, Clio, Beograd, 2003., str.51.Vebsterov međunarodni rječnik (Webster's International Dictionary) daje tri objašnjenja pojma „Javno mnjenje."

1. Dominantni stav društva.
2. Kolektivna želja ljudi.
3. Sumiranje javnog mišljenja u odnosu na neko određeno pitanje.

4 www.historicpages.com

5 www.plbih.info

*Mehmed Šaćir Kurtćehajić – Sandžaklija iz Akova (1844-1872) je prvi sandžački i bošnjački novinar. Tako je Mehmed Šaćir kao osnivač i urednik, pokrenuo novi list Sarajevski cvjetnik (Gilsen-y saray). Sarajevski cvjetnik je bio dvojezičan, izlazio je sedmično na četiri strane, s uporednim tekstom arapskim slovima na turskom i ćirilicom na bosanskom jeziku.Po svom sadržaju bio je zanimljiviji od Bosne. Imao je tri glavne rubrike,Vilajetske vijesti, Unutrašnje vijesti i Inostrane vijesti. Imao je i rubrikePodlistak, Najnovija pošta, Sitne vijesti i Razne zanimljivosti , kao i oglase i sl.List je štampan na žutom papiru u tiražu od 2.000. primjeraka. Za tri i po godine izlaženja, do jula 1872. god. iz štampe je izašlo ukupno 170 brojeva.

Prerana smrt Mehmed Šaćira zaustavila je dalje izlaženje lista. www.bosnjaci.net, Ćorović, E. Prvi bošnjački i prvi sandžački novinar.

6 www.bosnjaci.net, Ćorović, E.: Prvi bošnjački i prvi sandžački novinar,

VJERSKE NOVINE, LISTOVI I ČASOPISI U BOSNI

Što se tiče vjerske štampe na bosanskom jeziku ona se pojavljuje početkom dvadesetog vijeka. Kao čisto vjerski listovi mogu se istaći *Muallim*, list za pouku i staleške interese muallima i imama u BiH (1910-1913), *Misbah,* list za narodno prosvjećivanje i za staleške interese muslimanskog sveštenstva, organ *Udruženja bosansko-hercegovačke ilmije* i *Jeni Misbah*, list za prosvjećenje muslimana, nasljednik *Misbaha.* Kada su u pitanju vjerski časopisi možemo istaći sljedeće: *Islamski glas*, nezavisni kulturno-prosvjetni i informativni list, organ *Organizacije ilmije i drugih vjerskih službenika* Kraljevine Jugoslavije, *El-Hidaja*, organ *Udruženja ilmije* i *Pravi put* , idejni, vjerski, naučni i društveni list udruženja imama matičara.[7]

Administrativnim ujedinjenjem *Islamske vjerske zajednice* u Kraljevini Jugoslaviji, koje je sprovedeno donošenjem zakona i usvajanjem Ustava 1930. godine, stvorene su pretpostavke da *IVZ* otpočne sa izdavanjem svog glasila. Izdavanje časopisa utvrđeno je i u članu 111. Ustava *IVZ* u kome se jasno navodi da je *Vrhovno islamsko starješinstvo obavezno da izdaje svoj glasnik u kome će vršiti zvanična objavljivanja Islamske vjerske zajednice.* Ustavna obaveza izvršena je tek januara 1933. godine, kada se prvi put pojavio *Glasnik VIS-a.*[8]

Imajući u obzir utjecaj koji je ostavio na čitaoce, te ulogu na očuvanju vjere, kulture i tradicije na muslimane Bošnjake u komunističkoj Jugoslaviji za časopis *Preporod* se može reći da je najutjecajnije i najbitnije glasilo *Islamske zajednice* u bivšoj Jugoslaviji i u samoj Bosni. *Udruženje ilmije* je bilo izdavač *Preporoda*, a prvi list štampan je 1970. godine. Izuzetno veliki značaj u očuvanju vjere i vjerske tradicije na prostorima SFRJ imao je *Takvim*. Poput *Preporoda* on tu ulogu ima i danas jer se rado čita kod velikog broja vjernika. Prvi *Takvim* u novoj Jugoslaviji štampalo je 1951. godine *Udruženje ilmije* za NR BiH na osnovu odobrenja *Vrhovnog islamskog starješinstva*.[9]

Obzirom da se pojavom savremene uleme kao i novih naučnih dostignuća javila potreba za boljim i sveobuhvatnijim predstavljanjem vjere i vjerskih tema koja bi išla ukorak sa strogim naučnim kriterijima, a također i pružila odgovore na vjerska pitanja školovanim i sve zahtjevnijim vjernicima javila se potreba za osnivanjem novog i sadržajnijeg vjerskog lista. Polazeći od tih potreba, *Starješinstvo IZ* za SR BiH, Hrvatsku i Sloveniju počelo je decembra 1978. godine da izdaje mjesečnik *Islamska misao.*[10]

Jačanjem vjerske misli jačale su i obrazovne i vjerske institucije u Bosni. *Gazi Husref-begova medresa* predstavljala temelj obrazovanja kako vjerskog tako i svjetovnog, ne samo u Bosni nego i šire. Učenici ove medrese su počeli da izdaju svoj list-bilten između dva svjetska rata. Prema islamskoj periodici,

7 Dragan, N.:"Odnos Islamske zajednice u socijlističkoj Jugoslaviji prema izdavačkoj delatnosti kao modernom načinu informisanja vernika," Orginalan naučni rad, www.politicsandreligionjournal.com, str. 169.

8 Ibid., 179.

9 Ibid., 173.

10 Ibid., 174.

prvi listovi bili su *Mladi polumjesec, Razonoda* i *Bosanac*. Neposredno poslije rata izašlo je nekoliko brojeva lista Šarpelj, Poslije dugih priprema, maja 1968. godine učenici navedene medrese počeli su da izdaju svoje glasilo *Zemzem.*[11]

Predstavnici tri vjerske zajednice u Bosni, (*Islamska zajednica*, *Srpska pravoslavna crkva i Katolička crkva*) održale su zajedničku sjednicu 22. aprila 1987. godine i donijele odluku da pokrenu list pod nazivom *Zajedno*, za koji je bilo predviđeno da izlazi dva puta godišnje na latinici i ćirilici.[12]Osnivačima se 1988. godine pridružila i *Jevrejska opština Sarajevo*, čime su se u okviru jednog skromnog lista našle ujedinjene četiri velike svjetske religije. Krajem 1991. godine list je prerastao u *Međunarodni centar za promociju međureligijskog dijaloga, pravde i mira,* sa sjedištem u Sarajevu.[13]*

Pored navedenih izdanja u Bosni je izlazilo još nekoliko vjerskih časopisa. Veoma značajnu ulogu u vjerskoj edukaciji, posebno imama, mualima i hatiba imao je časopis *Novi Muallim*. Ovaj časopis je nastavak starog *Muallima* sa dugogodišnjom tradicijom. *Muallim* je časopis, odnosno revija, osnovana 1910. godine u Sarajevu. Osnivač *Muallima* je Muallimsko-imamsko udruženje *IZ*-e u Bosni i Hecegovini. Prvi broj ovoga lista izašao je u oktobru 1910. godine. Časopis je izlazio u nekoliko faza.U periodu od 1990. do kraja 1997. izdavan je u formi revije. Nakon pauze od dvije godine nastavljen je izdavački period u novoj formi časopisa za odgoj i obrazovanje sa nešto izmijenjenim nazivom *Novi Muallim*.Časopis *Novi Mualim* je počeo izlaziti u novom serijalu početkom 2000. god. Historiju izlaženja ovoga lista možemo podijeliti na tri perioda: period od 1910/1913. god., period od 1990/1998. god., i period od 2000. god.[14]

U septembru 1999. godine pokrenut je prvi broj časopisa za naučnu, kulturnu i duhovnu afirmaciju *Novi horizonti*.[15] Izdavač ovog časopisa je udruženje *Selam* iz Zenice.[16]

Značajno je spomenuti i časopis *Saff.* Njegov prvi broj izašao je 1.decembra poratne 1996.godine. U svom prvom uvodniku, tadašnji urednik *Saffa*, Nedim Dedić je napisao: *Ovo novorođenče se rodilo u buđenju sveopšte sahve koja je zahvatila i ova područja i to nakon nevjerovatnih i monstruoznih zlodjela koja su nam nanijeli naši neprijatelji. A njihov prvi i posljednji cilj je presuda nad islamom u Bosni, koja se priprema, te čupanju islamskog stabla sa Balkana i cijele Evrope. Oni žele da utrnu Allahovo svjetlo ustima svojim, a Allah će učiniti da svjetla Njegova uvijek bude, makar krivo bilo nevjernicima. (Es - Saff, 8.) Mi smo islamska omladina*

11 Ibid., 174.

12 Dogovor o izdavanju zajedničkog glasila, Preporod, broj 9/401, 1. 05. 1987. godine, strana 2.

13 Dragan, N.:"Odnos Islamske zajednice u socijlističkoj Jugoslaviji prema izdavačkoj delatnosti kao modernom načinu informisanja vernika," Orginalan naučni rad, www.politicsandreligionjournal.com, str. 175.

* Oduka o formiranju Međunarodnog centra za promociju međureligijskog dijaloga, pravde i mira u Sarajevu. Preporod, broj 24/511, 15. 12.1991. godine, str. 16.

14 www.rijaset.ba

15 www.iltizam.org

16 www.novihorizonti.ba, impresum.

koja se pridržava svoje vjere, koja se ne stidi svoga imena i svojih ideala, privrženi smo svojoj domovini i predstavljamo njezinu izvornu snagu koja će se suprotstaviti ovim napadima čiji su ciljevi uništavanje naših svetinja a i našeg prisustva uopšte.[17]

HISTORIJSKA GENEZA RAZVOJA ŠTAMPANIH MEDIJA U SANDŽAKU

Već smo spomenuli da je prvi sandžački, ujedno i bošnjački novinar bio Mehmed Šaćir Kurtćehajić iz Akova, današnjeg Bijelog Polja. Njegov rad u novinama *Bosna* i listu *Sarajevski cvjetnik* udario je temelje bošnjačkom i sandžačkom novinarstvu. Na temelju izdavačkog zanosa koji je zahvatio naše krajeve u Prijepolju je 1. februara. 1932. godine odštampan prvi broj lista Sandžak. Bio je to prvi medij u Sandžaku i temelj sandžačkog novinarstva.[18] Svi žurnalisti i poslenici javne riječi, mogu biti ponosni na historijski početak žurnalizma u Sandžaku. Taj svijetli temelj pisane riječi u Sandžaku treba stalno da podsjeća i obavezuje svakog novinara, intelektualca, građanina, a posebno rukovodstvo medija, jer javno izgovorena riječ o Sandžaku je bila riječ zbog čega je išla glava od strane režima. Žurnalisti su se neprestano zalagali za slobodu javne riječi u Sandžaku. Riječ je o prodornom avazu, analtičko-kritičkom glasilu, koje izlazi u Novom Pazaru, sada pod izdavaštvom *Bošnjačke kulturne zajednice*. Revija *Sandžak* izgrađuje slobodarski i kritički duh kod javnog mnjenja. Odupire se režimskoj diskriminaciji u cilju afirmacije ljudskih i manjinskih prava i sloboda, ne samo Bošnjaka već i Srba, Crnogoraca i Albanaca koji žive u Sandžaku i šire. U tom pravcu, revija *Sandžak* je kritički osudila diskriminaciju beogradskog i podgoričkog režima i na taj način se javno suprotstavila beogradizaciji i kolonilizaciji Sandžaka.[19]

Već je rečeno da je prvi broj revije *Sandžak* izašao u Prijepolju 1. februara 1932. godine.

Taj datum je historijski omeđio početak medijske publicistike i žurnalistike u širem kontekstu razvoja stvaralaštva u Sandžaku. Ljeta 1992, kada smo u suterenu restorana Breza, u Novom Pazaru, gotovo tajno/skriveno od aktera Miloševićevog režima, osnovali Udruženje novinara Sandžaka, tada smo 1. februar označili kao Dan novinara Sandžaka, i istovremeno utemeljili nagradu za žurnalizam po imenu Mehmed Šakir Kurtćehajić (Akovo 1844.-1870. Beč).

Inicijativu za pokretatanje lista *Sandžak*, dala je multietnička grupa naprednih sandžačkih intelektulaca, među kojima su bili socilog Sreten Vukosavljević, te intelektualci i studenti Rifat Burdžović, Milivoje Žugić, Tomaš Žižić, Mirko Tomić i Murat-ef. Šećeragić. Svi oni su bili antifašistički orijentirani, na Beogradskom univerzitetu će osuditi pojavu Hitlerovog fašizma, a kasnije će biti oprijedijeljeni za NOP i revoluciju. Prilikom utemeljenja lista *Sandžak* u zaglavlju lista pisalo je da je *ovo glasilo za kulturno i ekonomsko podizanje Sandžaka.* Pokretanjem ovog štampanog medija, označeno je kao

17 www.minber.ba
18 sandzakpress.net, 79 godina novinarstva u Sandžaku.
19 Šefket, K.:"Revija Sandžak," br. 161, str. 34

historijski trenutak, kojim je konačno zaorana duboka kulturna brazda na stoljećima potiskivanom prostoru u cilju kritičkog prevladavanja tadašnjeg stanja, kako je nanzačeno, na kulturnoj i ekonomskoj zakorovljenoj njivi Sandžaka. Tijekom šestogodišnjeg izlaženja (1932-1938) u Kraljevini Jugoslaviji, s ovim glasilom su sarađivali najprogresivniji i najugledniji ljudi toga vremena. Među saradnicima bili su i mnogi profesori *Beogradskog univerziteta*, kao i lideri najznačajnijih opozicionih stranaka toga vremena. *Na taj način, Sandžak je postao nepresušni rasadnik ideja, misija, vizija, i strategija svojevrsne demokratske tribine i truba probuđenih želja i stremljenja malobrojnih prosvjećenih slojeva onovremenog jugoslavenskog društva,* kako su isticali urednici u svojim kolumnama.

O programskoj orijentaciji pomenutog lista govore njegovi ključni osnivači. Oni su se putem javnog proglasa pod naslovom *Sandžaklijama i prijateljima Sandžaka* daleke 1932. godine obratili javnosti:

Potreban je bio odavno jedan list u kome bi našao pisanog izlaza cio javni život našega Sandžaka. Potrebno je podstaći ljude da nekakav kulturno značajan posao otpočne. Potrebno je bilo da se naši školovani ljudi zainteresuju za javne poslove rodnog kraja, da se unese nešto duhovnog života u naše zaspale gradove i proširi pokret na naše sandžačko selo. Zbog toga je pokrenut list ‹Sandžak›. Pokrenut ne da on sam sve to sredi, nego da pomogne, ponegdje podstakne, dovede u međusobnu vezu one koji to hoće da rade...

Pokretači lista željeli su da izvrše integraciju svih progresivnih snaga oko svoje opoziciono koncipirane političke platforme, što je bio više nego hrabar i riskantan poduhvat za vrijeme kralja Aleksandra Karađorđevića. *Sandžak* se često suočavao sa velikim materijalnim poteškoćama, ali je uprkos svim preprekama (političke i materijalne prirode), uspijevao da se održi zahvaljujući svesrdnoj podršci svojih vjernih pretplatnika, studenata, radnika, učenika i seljaka. Koliko je bila velika ljubav i požrtvovanost njegovih pokretača prema *Sandžaku* najilustrativnije govori primjer da je u vrijeme velike materijalne krize lista njegov glavni urednik i vlasnik Milivoje Žugić prodao veliki dio babovine u selu Mioskoj kod Prijepolja, kako bi obezbijedio sredstva za njegovo dalje publikovanje.

Da bi mnogi vrijedni i napredni slobodumni tekstovi našli svoje mjesto u listu, redakcija je često, u dogovoru sa vlasnikom štamparije, umjesto odobrenog materijala krijumčarila drugi koji javni tužilac nije vidio. Tako se dešavalo da mali broj primjeraka lista bude štampan prema rukopisima koje je javni tužilac odobrio, a cijeli tiraž namijenjen čitaocima sa izmijenjenim sadržajem. Bremenite su bile društvene okolnosti toga vremena, čiju suštinu je rasvjetljavao *Sandžak* iz broja u broj. Ovakva saradnja redakcije i javnog tužioca opterećena primjesama nadmudrivanja, preprednosti i riskiranja potrajala je oko dvije godine. Kada je otkrivena ova vješta žurnalistička igra, državni organi su prema listu počeli da primjenjuju rigorozne mjere cenzure. Uslijedile su dvije uzastopne zabrane lista. Da ne bi došlo i do treće, koja bi po sili tadašnjeg zakona dovela do definitivnog gašenja lista, redakcija preduzima kameleonski potez, mijenjajući formalno naziv lista. Umjesto

Sandžak list privremeno dobija ime *Raška*, što je u nekoj mjeri zadovoljavalo ambicije tadašnjeg režima. Pod ovim nazivom list izlazi nešto više od godinu dana. Čim je pritisak režima oslabio, redakcija vraća naziv lista dajući mu ime *Novi Sandžak*. Sve te metamorfoze u nazivu lista nisu imale značajnijeg utjecaja na naprednu koncepciju lista, a ni u odnosu na zvaničnu vlast, koja je i dalje sa zlobom gledala na ovo glasilo, jer se *Sandžak* bio mnogo zamjerio silnima i moćnima. Kulturnu i političku klimu u okviru koje je izlazio ovaj progresivni regionalni list, reljefno je ocrtao njegov glavni urednik Milivoje Žugić u formi pisama seljaka Đure Zvjeroge iz sela Zlobrđe, septembra 1934. godine:

Ja pišem, a drugi brišu. Što god napišem gos›n urednik kaže da je suviše oštro i da se o tome javno ne smije pisati. Što mi gos›n urednik štampa njemu zabrani drugi, tako da samo pišem, a drugi samo briše.

Predratni *Sandžak* je bio preteča i zagovornik mnogih progresivnih ideja. Veliki dio prostora je bio posvećen saobraćajnim problemima Sandžaka. Ukazivao je na potrebu izgradnje puteva i željeznice. Također je ukazivano i na potrebe i na metode unaprjeđenja poljoprivrede i na neophodnost preobražaja sandžačkog sela. List je mnogo doprinio zdravstvenom prosvjećivanju naroda, otvaranju seoskih knjižica i čitaonica, afirmaciji amaterskog kulturno-umjetničkog stvaralaštva, žigosanju pojava mita i korupcije, sve dok nije brutalnim jurišem režima s početka 1938. konačno onemogućeno njegovo dalje izlaženje. Njegov glavni urednik Milivoje Žugić je nakon toga napustio Prijepolje i otišao na Cetinje, gdje je preuzeo dužnost dopisnika *Politike* sa područja Zetske banovine.

U daljoj historijskoj genezi lista *Sandžak* bilo je povremenih prekida, zbog sankcija od strane režima, kao i odliva kadrova koji su iz sandžačkih gradova išli u tri pravca: egzodus bošnjačkih stvaralaca prema Turskoj, migracija prema Sarajevu i migracija prema Beogradu. Svakako, pomak je napravljen formiranjem novog redakcijskog jezgra, koje je nosilo duh borbe. To je vrijeme koje predstavlja njegovo ponovno pokretanje u toku NOR-a, pod nešto izmijenjenim nazivom *Glas Sandžaka.* Napominjemo, *Glas Sandžaka* bio je organ (glasilo) AVNO Sandžaka (ratne narodne skupštine u toku NOB-a, egzistirajuće Autonomne pokrajine Sandžak). List je izlazio od 15. juna 1944. do marta 1945. U tom periodu izašlo je pet brojeva *Glasa Sandžaka*. Napominjemo da je ovo glasilo, zbog potreba NOR-a, jedno vrijeme uređivano i štampano u Kolašinu. Tih pet sačuvanih brojeva ratnog *Sandžaka* danas su valjani izvori za proučavanje prilika koje su vladale u Sandžaku u posljednjim godinama rata i prvim mjesecima po oslobođenju. Mnogi brojevi su nestali i uništeni od stranih okupatora i domaćih kolaboracionista. Nakon ukidanja *Glasa Sandžaka* (mart 1945.) predviđeno je da njegovu funkciju obavljaju *Vijesti* koje je *izdavao Srpski odbor jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta Novi Pazar*, a koje su počele da izlaze početkom januara 1945. Nakon raspuštanja ZAVNOS-a, socijalistički režim je stopirao dalje štampanje ovog glasila.

Dalja egzistencija *Sandžaka*, ujedno i najkraća, započela je u Sarajevu u drugoj polovini 1990. i na samom početku 1991. List je u nekoliko brojeva

izlazio u Sarajevu sa uredništvom grupe okupljene oko Senada Pećanina. U tom vremenu, izašlo je nekoliko interesantnih brojeva revije *Sandžak*, koji su zapaženo budili dosta uspavano sandžačko mnjenje. Međutim, redakcija je morala stati, jer su se novi politički lideri neodmjereno ponašali prema njoj, čime je bio i stopiran njen dalji rad.

Najteža situacija po reviju *Sandžak* počela se odvijati u januaru 1992. godine. Kao osnivač lista ovaj put se pojavljuje *KDMS Preporod*, a u ulozi izdavača *Matica Bošnjaka Sandžaka Novi Pazar. Odluke iz Sarajeva saopćili smo na prvom sastanku kao i na javnim civilnim skupovima u Novom Pazaru i drugim gradovima Sandžaka. Orijentirali smo se za Novi Pazar, bez obzira što su nam nuđeni mnogo bolji uvjeti u predratnom Sarajevu.*

U tom vremenu, nezavisna bošnjačka revija *Sandžak*, prvobitno kao mjesečnik, a zatim kao glasilo koje je štampano dvoheftično, dalo je značajan doprinos rasvjetljavanju kulture i društvenog života u Sandžaku i šire. Nakon okupacije Bosne i Hercegovine, revija *Sandžak* je sa ostalim bošnjačkim institucijama organizirala *Prvu konferenciju bošnjačkih intelektulaca Sandžaka, Srbije, Crne Gore, Kosova i Makedonije*, na kojoj je donijeta *Rezolucija*, kojom se osuđuje agresija na Bosnu i ujedno smo zatražili od međunarodnih subjekata međunarodnu intervenciju u Bosni. Taj čin s početka maja 1992. bio je ujedno i početak hajke i montiranih sudskih procesa, ne samo prema reviji *Sandžak* nego i uopće montiranih procesa u Novom Pazara i Bijelom Polju. Kao kritičko glasilo, revija *Sandžak* je stekla popularnost u javnosti, bez obzira što su mnogi krišom kupovali i pod pazuhom nosili i sklanjali ovo glasilo. To je bio i konkretan povod da revija *Sandžak* postane članica nezavisnih medija Balkana i Evrope. Rad nezavisne revije *Sandžak* ometan je od strane Miloševićevog režima, zato što je ovo glasilo postalo stalni član *Koordinacionog centra nezavisnih medija Balkana* (sa sjedištem u Ljubljani), kao i zbog otvorene kritike aktuelnog srbijansko-crnogorskog režima. Dva broja su zabranjena, a glavni urednik dr. Krcić je izveden na sud i nakon sedam i po godina montiranog političkog procesa osuđen je na jednu godinu uslovno. Ovo je jedino glasilo koje je bilo zabranjeno u SRJ u periodu od 1990-1997., a sudski proces prema glavnom uredniku i reviji *Sandžak* završen je tek 1999., kada je glavni urednik osuđen na godinu dana zatvora. Zbog toga je ova redakcija pretrpjela velike materijalne i druge gubitke. U tom vremenu objavljeno je 85 brojeva.

Za reviju *Sandžak* su oduvijek pisali vrsni naučnici i stvaralački pregaoci. Da spomenemo samo neka imena:akademik Ferid Muhić, akademik Muhamed Filipović, akademik Jašar Redžepagić, dr. Sefer Međedović, prof. dr. Rasim Muminović, dr. Mevlud Dudić, dr. Šemso Tanković, akademik Bogdan Bogdanović, akademik Nikola Milošević, književnik Jevrem Brković, Sreten Zeković, Branko Nikač, dr. Dragan Veselinov, dr. Miladin Životić, dr. Vesna Pešić, Zlatoje Martinov, Galib Omerbašić, Harun Hadžić, Esad R. Krcić, Fehim Kajević, Esad Rahić, Zaim Azemović, Rizah Gruda, Šakira Ersoj, arh. Džemal Suljević, Alija Džogović, Safeta Biševac, Azra Muminović i drugi.

Zbog analitičke kritike Miloševićevog diktatorskog režima i objavljivanja, pored karikatura, i priloga o drastičnom kršenju ljudskih prava u Sandžaku

i šire, revija *Sandžak* br. 16-17/93 marta 1993. je, odlukom Okružnog suda u Novom Pazaru i Vrhovnog suda Srbije iz Beograda, bila zabranjena. Od tada do danas ovo glasilo je dobilo na ugledu u demokratskim opozicionim krugovima, ne samo kod Bošnjaka već i od pripadnika crnogorskog i srpskog naroda. Prosječan tiraž nezavisne revije *Sandžak* (zbog dvostrukog embarga) kretao se između 5000 i 10 000 primjeraka. Revija se upućivala gratis svim ambasadama i konzularnim odjeljenjima u Beogradu, kulturnim institucijama, novinskim agencijama, srodnim glasilima (radi razmjene), relevantnim institucijama u svijetu, kao i klubovima Bošnjaka iz Sandžaka u inostranstvu.

Osnivanjem *Bošnjačke kulturne zajednice* 22. 12. 2009. i njenjom pobjedom na izborima za *Bošnjačko nacionalno vijeće* (2010), stvorile su se nove okolnosti i potreba za nastavkom objavljivanja revije *Sandžak.* Nakon širih konsultacija, odlučili smo se da prihvatimo prijedloge prvaka Sandžaka da se nastavi sa radom redakcije revije *Sandžak* i donijeli odluku da se povede šira rasprava za formiranje nove redakcije ovog glasila. To smo i učinili i napravili veliki kulturni i duhovni pomak u sandžačkom društvu. Prema tome, to je peta, ujedno posljednja etapa revije *Sandžak*, koja je nastala 01. 01. 2011. i zvanično se promovira na svečanosti 01. 02. 2011., kada je objelodanjen novi sastav redakcije revije *Sandžak* na čelu sa književnikom Jahjom Fehratovićem. Tada je revija *Sandžak* nastavila svoju djelanost pod pokroviteljstvom *Bošnjačke kulturne zajednice*. Kao takva, ona daje kritički ton kulturnom i duhovnom životu Sandžaka, kao avaz istine i pobune bošnjačke svijesti u Sandžaku.

Nova redakcija revije *Sandžak* pored ekskluzivnih kritičkih brojeva, organizira tribine i kulturne skupove na kojima se razmatraju aktualna pitanja među Bošnjacima u Sandžaku u cilju afirmacije medijskih sloboda. Na taj način revija *Sandžak* doprinosi afirmaciji i razvoju medijske misli u Sandžaku i uopće u svijetu.[20]

Slobodno možemo zaključiti da je revija *Sandžak* jedino slobodno svjetovno glasilo u Srbiji i Sandžaku. Jedino ona ne podliježe općoj cenzuri kvazidemokratskog režima u Beogradu. Svojim kritičkim stavovima, zalaganjem za slobodu govora, otkrivanjem afera, ukazivanjem na nepravdu ne samo prema Bošnjacima nego i drugim narodima, kulturnim, edukativnim i ostalim sadržajima, revija *Sandžak* je dala nemjerljiv doprinos na polju razvoja slobodne, napredne misli u Sandžaku, te odgoju novih generacija koje, osokoljene i napojene sa njenih slobodarskih izvora nastoje da svojim radom Sandžaku donesu dugo očekivanu slobodu.

OSTALI ŠTAMPANI MEDIJI U SANDŽAKU

Dugogodišnji pritisak režima na Sandžak i Bošnjake ostavio je traga i na pojavu i postojanje štampanih medija. Nastojanje beogradskog režima da ugasi svjetlo istine i slobodu govora utjecalo je da na ovim prostorima nema

20 Vidi, Šefket, K.:"Revija Sandžak,"br. 161., str.,34-36.

kontinuiteta u dugogodišnjem izlaženju novina. Taj proces neprekidnog izlaženja u štampanoj formi od osamnaest godina ima *Glas islama*. Režim je danonoćno nastojao da sakrije istinu o Bošnjacima, njihovoj vjeri, tradiciji i kulturi. U tu svrhu nastojalo se stanovništvo Sandžaka držati u medijskom mraku, bez istinite i kvalitetne informacije, uz kontroliranu i cenzuriranu medijsku obavijest koja je najčešće bivala smišljana za potrebe vlastodržaca.

Porazna je činjenica da Sandžak koji je dao prvog novinara u Bošnjaka (Mehmed Šakir Kurtćehajić) i ima toliki broj vrlo uspješnih giganata od kojih neki kreiraju medijsku sliku zemalja u regionu (Fahrudin Radončić, vlasnik *Avaza* i oko dvadesetak drugih pisanih i elektronskih medija, Senad Pećanin doskorašnji vlasnik *BH Dana,* Senad Hadžifejzović autor kultnog *Centralnog dnevnika* i novoosnovane televizije *FACE TV*), nikad nije imao respektabilnu dnevnu novinu.[21]

Pored već pomenute revije *Sandžak*, značajno je pomenuti i ostale listove koji su izlazili na našem području. List *Glas Sandžaka* izašao je 18. jula 2006. godine. Izdavač lista je *Građanski forum*, a glavni urednik Enes Halilović.[22]

Vrijedi pomenuti i list *Bratstvo,* čije puno ime glasi *Bratstvo - organ jedinstvenog narodno-oslobodilačkog fronta novopazarskog okruga*. List pod ovim imenom izlazi 1. juna 1945. godine u Novom Pazaru. Primjerak je koštao 1 dinar.[23] Od tada u kontinuitetu, sa povremenim prekidima list izlazi do sredine 1993. godine, samo što u imenu stoji *Bratstvo- nedeljni informativni list.*[24]

U Prijepolju 1952. godine počinje izlaziti list *Glas Polimlja*. Devedesetih godina prošlog vijeka novini je *amputiran glas*, pa joj je vraćeno ime koje je u narodu stalno nosila: *Polimlje.*List se ustalio u najprije petnaestodnevnoj, a kasnije u sedmičnoj dinamici u kojoj i danas izlazi.[25]

U Pljevljima izlazi list *Pljevaljske novine*. List je prvi put izašao 1. novembra 1960. godine.[26] *Pljevaljske novine* su prosrpski mjesečnik koji tretira lokalne teme i nema većeg utjecaja na javno mnjenje u Pljevljima.[27] U Beranama izlaze *Beranske novine*. Radi se o mjesečniku koji ima slab utjecaj na javno mnjenje i lokalno stanovništvo. U Bijelom Polju list *Polje,* u Rožajama *Bošnjačke novine*. Rožajske *Bošnjačke novine* bliske Bošnjačkoj stranci, također već duže vrijeme ne izlaze, iako postoje neki nagovještaji da će zbog sve aktivnijeg djelovanja BKZ-a a sada BDZ Crne Gore u Crnoj Gori i prisutnosti jakih, iskrenih i hrabrih bošnjačkih elemenata na ovom prostoru BS njima pokušati napraviti neku vrstu protuteže.[28] U Novom Pazaru izlaze i *Sandžačke novine*.[29] Nazivaju ih i *Ugljaninove novine*. Ove novine su u potpunoj službi politike Sulejmana

21 Istraživački tim, „Revija Sandžak," br. 161, str. 26-27.
22 www.vesti.rs
23 scc.digital.nb.rs, Digitalna Narodna biblioteka Srbije, Bratstvo, 1945. godine
24 Ibid.,
25 www.mc.rs
26 www.pvnovine.com
27 Istraživački tim, „Revija Sandžak," br. 161, str. 28.
28 Ibid.,
29 Ibid., str. 27

Ugljanina. U zaglavlju novina piše *Sandžačke novine nezavisni heftičnik*.

Nakon gubitka apsolutnog utjecaja na uređivačku politiku revije *Sandžak*, Ugljanin 1996. godine osniva nedjeljnik *Sandžačke novine*. Ove novine su uvijek bile zvanična prezentacija politike SDA. Poznate su nam po prvom napadu na *Islamsku zajednicu* i medresu *Gazi Isa-beg* iz 1996-1997. godine. Za vrijeme Ugljaninove dominacije lokalnim parlamentom, kada je SDA imala na raspolaganju *Suljoviziju* (*Regionalnu televiziju Novi Pazar)* i druge mehanizme medijske manipulacije (2005-2008), ova novina je ugašena, da bi je nakon gubitka vlasti iznova pokrenuli. Indikativno je da ovu novinu koja, osim uvodnika i par poručenih napisa, nema autorskih tekstova, više godina finansira *Ministarstvo kulture Republike Srbije.*[30]

U Novom Pazaru izlazi i časopis *Bošnjačka riječ*. Prvi broj časopisa za društveni život i kulturu sandžačkih Bošnjaka *Bošnjačka riječ* izašao je 2006. godine. Osnivač časopisa je *Bošnjačko nacionalno vijeće (BNV* koje je dugi niz godina djelovalo u tehničkom mandatu), a izdavač *Centar za bošnjačke studije*. Časopis uz finansijsku pomoć *Ministarstva za kulturu Republike Srbije,* izlazi tromjesečno. Prvi urednik časopisa bio je Muhedin Fiuljanin, a trenutno časopis uređuje i vodi dr. Redžep Škrijelj.[31] Preko ovog časopisa je srbijanska republička vlast godinama upumpavala milionske svote za potrebe Ugljaninovih projekata paravjerske tvorevine, opstrukcije BNV-a i izbornih kampanja, odnosno plaćanja kriminalcima koji su izazivali incidente za Ugljaninov račun. Zvanični izdavač ovog medija je *Centar za bošnjačke studije* iz Tutina, vlasništvo Esada Džudževića.[32]

OSNIVANJE I RAZVOJ GLASA ISLAMA

Glas islama je osnovan od strane *Mešihata Islamske zajednice Sandžaka* 1996. godine. Od tada on predstavlja medijski stub u odbrani interesa muslimana, a ujedno je i kritičar svih oni koji se usuđuju da u islam i muslimane diraju napadajući njihovu *IZ* i islamske vrijednosti koje se ne mogu kupiti, a još teže prodati za hatar sitnog dunjalučkog šićara, neke pozicije u Beogradu i lične promocije i bogaćenja koje, one koji se tog puta prihvate vodi u potčinjenost, vazalstvo, poltronstvo i izdaju, a sve njih zajedno u nepovratnu propast, gubljenje vjerskog i nacionalnog identiteta.

Rješenjem od 12.12.1996.godine *Glas islama* je registrovan kod *Ministarstva za informacije Republike Srbije* pod registarskim brojem 2281.[33] U dokumentu *Mešihata* koji je zaveden pod rednim brojem 39/97 i datumom 11.01.1997. godine, sa naslovom *Zaključci sa XVI redovne sjednice Mešihata,* održane 28.12.1996. godine i 01.01.1997.godine stoji zaključak:

U skladu sa ranije donijetom odlukom o formiranju islamskog glasila, odlučeno je

30 Ibid., str.
31 www.sandzacke.rs
32 Istraživački tim, „Revija Sandžak," br. 161, str. 27.
33 Impresum, „Glas islama."

da ono bude pod imenom ‹Glas islama›, te da se uređivačka politika lista povjeri sljedećem timu: glavni urednik Muamer ef. Zukorlić, odgovorni urednik Mustafa ef. Fetić, tehnički urednik Hasudin Hajrović, lektor Samir Škrijelj. Članovi redakcije lista: Mevlud ef. Dudić, Enver Ujkanović, Samir Škrijelj, Hajro ef. Tutić, Esad Kolašinac, Mithad Hajrović, Ramiz ef. Hamidović i Mirsada Burdžović.[34]

Nakon ove historijske odluke odmah se pristupilo poslu. Prvi broj *Glasa islama* izlazi već u januaru 1997. godine, odnosno ramazanu 1417. godine, na 24. strane u crno-bijeloj tehnici, formata 370x270 mm. Do sada je izašlo 227 brojeva. U impresumu prvog broja stoji*:Glas islama izlazi jednom mjesečno. Izdavač: Izdavačka ustanova ‹El-Kelimeh,›* Novi Pazar, glavni urednik:Muamer ef. Zukorlić, odgovorni urednik: Mustafa ef. Fetić, urednik: Fehim Kajević, redakcija: Mevlud ef. Dudić, Ramiz ef. Hamidović, Hajro ef. Tutić, Esad Kolašinac, Enver Ujkanović, Mirsada Burdžević i Midhat Hajrović, Tehnički urednik: Hasudin Hajrović, lektor: Samir Škrijelj, **Štampa** *Grafokarton* - Prijepolje. Adresa redakcije: Ul. 1 Maj 70/b, 36300 Novi Pazar. P. fah 139, tel/fax: (381) 20 25 626. Rukopisi i fotografije se ne vraćaju. Rešenjem od 12.12.1996. g. *Glas islama* je registrovan kod Ministarstva za informacije Republike Srbije pod registarskim brojem 2281.[35]

Ovo jedino glasilo muslimana Sandžaka posebno je dobilo na značaju u vremenu totalne medijske hajke i blokade kada je slikom i riječju informiralo o intenzivnim napadima na *Islamsku zajednicu*. Zbog takve njegove uloge, urednici i novinari ovog lista su pod stalnim pritiskom od strane struktura koje napadaju *Islamsku zajednicu*.

Glas islama, list za vjeru, društvo i kulturu, obiluje različitom tematikom, a sve u sklopu uređivačke politike i imena samih novina. Ovo glasilo je razvilo i poznate rubrike kao što je sada već epohalna, legendarna i dominantna rubrika *Naše viđenje*, koja je iznosila zvanične stavove *IZ* po bilo kom pitanju vezanom za život, vjeru, tradiciju, kulturu, politiku, ili bilo šta drugo bitno za opstanak muslimana Bošnjaka. Rubrika *Naše viđenje* otvara *Glas islama* i uvodi čitaoce u dalje prelistavanje novina. Rubrika *Službeni retrovizor* prati službena kretanja unutar *Islamske zajednice* i obavještava javnost o radu njenih čelnika. Rubrika *Aktuelnosti* govori o aktuelnim dešavanjima iz oblasti vjere, politike, kulture, društva, obrazovanja, sporta i drugim javnim i životnim temama. Rubrika *Analiz*e najčešće tretira političke i društvene teme. Prepoznatljiva je rubrika *Islamske teme* u kojoj se tretiraju tekstovi iz svih oblasti naše cijenjene vjere. Islamske tekstove pišu naši imami iz Sandžaka i šire, a vrše se i preuzimanja tekstova iz drugih islamskih glasila poput sarajevskog *Preporoda* i drugih novina, te internet stranica sa navođenjem tačnih izvora preuzimanja i imenima autora. U okviru ove rubrike izdvajamo temu *Pitanja i odgovori*, koja daje šerijatska mišljenja i rješenja vezana za islamski način života. Rubrika *Iz džemata* donosi vijesti o radu i aktivnostima unutar muslimanske zajednice. Rubrika *Intervju* je vaoma čitana i javljala se shodno

34 Arhiva, Mešihat IZ-e Sandžaka, dokument br. 39/97, datum 11.01.1997. godine.
35 Impresum, „Glas islama," januar 1997. godine, br.1.

postojanju potrebe za njom. Povremeno postoji rubrika *Intelektualni poligon* gdje saradnici *Glasa islama* iskazuju svoja naučna razmišljanja o pozitivnim temama koje tretiraju oblast islama, islamske filozofije, filozofije, sociologije i druge naučne discipline. Pored pomenutih postoji i rubrika pod nazivom *Humanitarni rad* u kojoj se najčešće prati rad CHR *Hajrat* i njegove aktivnosti, te ostale humanitarne akcije i pomoć onima kojima je ugrožena materijalna i životna egzistencija. Rubrika *Tragom umeta* prepoznatljiva je po tretiranju pitanja iz islamskih zemalja, iz oblasti geografije, demografije, ekonomskog razvoja, političke uređenosti i dr. Rubrika *Svijet islama* donosi vijesti o životu muslimana i onome što je aktuelno i zanimljivo a vezano je za islam i njegove pripadnike od mašrika do magriba. Rubrike se formiraju odlukom redakcije, a po ukazanoj potrebi da se o nekoj temi piše, i iz broja u broj one se pojavljuju pod novim imenom uz zadržavanje ustaljenih rubrika koje su nabrojane.

Glas islama izlazi u tiražu od 1500 do 2000 primjeraka. Po potrebi se štampalo i više. Kada je otpočela agresija na *IZ* u oktobru 2007. godine štampano je i po 5000 primjeraka. *Glas islama* je izlazio jednom mjesečno. Već od 01.02.2008. godine počinje izlaziti dva puta mjesečno:[36] prvog i petnaestog u mjesecu. Ovo je učinjeno shodno potrebama javnosti koje je trebalo upoznati o pozadini, cilju i dubini agresije na *IZ*. Od 15. septembra 2011. godine,[37] kada izlazi 222. broj *Glasa islama*, on ponovo izlazi jednom u mjesecu.

Današnji urednik *Glasa islama* je Salahudin Fetić.

Nakon osamnaest godina izlaženja može se s pravom reći da *Glas islama* istinski predstavlja oazu slobodne riječi u Sandžaku i da je svojim kontinuitetom u izlaženju, te snazi i utjecajem na stanovništvo, posebno na aktivne džematlije, ostavio veliki trag na muslimansku porodicu koju je obogatio istinom o vjeri, duhovnom i svjetovnom životu i ustrajnosti na putu promoviranja pozitivnih ljudskih vrijednosti, vjerskih i svih drugih sloboda.

Ova novina je bila generator i pokretač izdavaštva u *IZ*. Iz njene redakcije krenuli su i drugi listovi.Ustanove *IZ* su počele sa izdavanjem svojih novina. *Gazi Isa - beg medresa* izdaje učenički časopis *Softa*, list učenika *Gazi Isa - beg medrese* u Novom Pazaru i ženskog odjeljenja u Rožajama. On je jedini učenički list na sandžačkoj teritoriji. Osnovan je 1998. god. i izlazi četiri puta godišnje. U njemu učenici medrese i saradnici iz drugih srednjih škola, pišu o islamskim i općim temama, o brojnim problemima sa kojim se danas susreću omladina i naš narod. Izlažu se radovi sa časa bosanskog jezika i vijesti o debatama, tribinama, kvizovima, ekskurzijama i drugim bitnim događajima u medresi i okruženju.[38]

Fakultet za islamske studije u decembru 2007. godine izdaje prvi broj časopisa *Islamska misao*. Radi se o zborniku naučnih radova koji izlazi jednom godišnje. Do sada je izašlo pet brojeva ovoga lista.[39]

36 Ibid, 1. februar 2008. godine, br. 135.
37 Ibid, 15 septembar 2011. godine, br. 222.
38 medresa.edu.rs
39 fis.edu.rs

Studenti *FIS*-a 2010. godine počinju izdavati svoj časopis pod imenom *Talib*. Do sada su izašla tri broja ovoga časopisa u štampanoj formi i dva u elektronskoj. Štampana forma je izašla 2010/11/12 a elektronska 2013. i 2014. godine. Njegovo puno ime je *Talib - Časopis studenata Fakulteta za islamske studije Novi Pazar*.[40]

ZAKLJUČAK

Nesporna je činjenica da su štampani mediji na našim prostorima ostavili neizbrisiv trag na razvoj slobode govora i štampe. U osnovi ovaj rad predstavlja pokušaj rasvjetljavanja uloge štampanih medija na našim prostorima u borbi muslimana za slobodu i kvalitetniji život. Vjerski štampani listovi imali su historijsku ulogu u očuvanju vjere, nacije, kulture, tradicije i uopće života Bošnjaka na prostorima Balkana. Novine *Preporod, Glas islama, Saff, Muallim*, godišnje edicije *Takvim, Talib*, *Iskra* , dale su veliki doprinos očuvanju vjere islama i identiteta muslimana Bošnjaka. Islamska štampana periodika osvjetljavala je horizonte slobode za naš napaćeni narod.

Za afirmaciju i unaprjeđenje pojedinačnih i kolektivnih ljudskih prava i vjerskih sloboda, te širenju islamske ideje mira, tolerancije, suživota i čovjekoljublja na području Sandžaka, najviše je zaslužan *Glas islama,* a nimalo ne umanjujem ulogu ostalih štampanih medija na ovom podneblju. Poodavno je *Glas islama* izašao i na evropsko, odnosno svjetsko tlo, pa njegova istina putem interneta stiže i u Australiju, Ameriku, Novi Zeland. U ruke evropskih čitalaca *Glas islama* stiže u štampanoj verziji, tako da su njegove ideje oplemenile i tlo Njemačke, Francuske, Belgije, Švedske i ostalih evropskih zemalja.

Objavljujući sve što je aktuelno, bitno i važno za život i opstanak muslimana Bošnjaka, hvaljen i osporavan, cijenjen i veoma čitan, *Glas islama* je postao prepoznatljiv brend IZ i nezaobilazan faktor u formiranja stava javnog mnjenja i osvajanja slobode govora u Sandžaku i šire.

Tokom godina izlaženja *Glas islama* je napadan, osporavan i gušen, ali nikada nisu uspjeli da ugase svjetlo slobode i bistrinu riječi i oštrinu njegovog pera. On je uspio da se nametne društvu kao ozbiljna i objektivna novina koja se bori za punu slobodu govora, za afirmaciju i unaprjeđenje pojedinačnih i kolektivnih ljudskih prava i vjerskih sloboda. *Glas islama* je bio i ostao metafora za vrijednosti slobode, slobodnog izražavanja i kulture govora.

Autoriteti koji su pisali i objavljivali svoje radove u *Glasu islama* su pomogli da se riječi ove novine poštuju, prenose, uče i pamte, te u djelo sprovedu. Uloga *Glasa islama* u borbi za slobodu govora i slobodu štampe je dokazana i nemjerljiva. Može se reći da je njegova uloga i jedinstvena obzirom da se radi o vjerskoj novini koja je nepoštujući konvencionalne principe, uspostavila nove standarde u predstavljanju islama kao religije koja znači život, a to sa sobom donosi i teme na polju politike, ekonomije, nasljednog prava, bračnog

40 Ibid.

prava, društvenih tema, sporta i svega onoga što predstavlja današnji savremeni život ljudi. *Glas islama* je uspostavio nove norme i standarde u informiranju javnosti u Sandžaku i šire. Nije čudo što mu mnogi zavide.

316.722(=1:497.6)(497.11)
930.85(=1:497.6)(497.11)
811.163.4 367.625:81 37(497.11)

doc. dr. Jahja Fehratović

ODRAZ SANDŽAČKOBOŠNJAČKOG PRINCIPA MUŠKOSTI KROZ GLAGOL *OSINITI SE*

VALIJU

ključne riječi: *glagol, osiniti se, muški princip, graničarski mentalitet, ratnički mentalitet, vatanoljublje, muhadžerluk, muška glava, ženska strana,* čora.

sažetak: *Rad se bavi lingvističkom, etimološkom, kulturološkom i identitetskom dimenzijom specifičnoga glagola kojeg susrećemo samo u sandžačkim govorima osiniti se koji odražava dominantnost muškoga principa u mentalitetu sandžačkih Bošnjaka. Autor utvrđuje da se u Sandžaku, kao* čvorištu *različitih kultura i civilizacija, razvijao poseban senzibilitet na koji su utjecali ratnički mentalitet graničara, vatanoljublje, muhdžerluk i islamska duhovnost, što je sve utjecalo na različite semantičke nijanse predmetnog glagola.*

Summary:

The paper deals with the linguistic, etymological, cultural and an identity dimension for specific verbs that we we encounter only in Sandzak speeches which have arrogancy reflecting the dominance of the male principle in the mentality of Sandzak Bosniaks. The author determines that in Sandžak, as a crossroad of different cultures and civilizations, which developed a special sensitivity influenced by border guards warrior mentality, Patriotism, Immigration and Islamic spirituality. All these affected the different semantic nuances of the verb.

U plejadi specifičnih sandžačkobošnjačkih glagola, koje ne bilježi ni jedan od rječnika južnoslavenskih jezika, posebno mjesto zauzima glagol *osiniti se*. Jasan, jedinstven, i jedino pojavan u govorima sandžačkih Bošnjaka ovaj glagol koji rijetko možete čuti, većma u zogdama kada ko kome čestita rođenje sina – *osinovljenje* još jedna originalna sandžačkobošnjačka riječ – nosi višeznačno značenje koje ukazuje na nekoliko slojeva sandžačkobošnjačke kulture i civilizacije o kojima treba promisliti.

Otkuda glagol *osiniti se* u sandžačkim govorima? Može li mu se odrediti podrijetlo?

Korijen riječi je imenica *sin* koja pripada najstarijem leksičkom sloju bosanskoga jezika. Pripada onoj grupi riječi koje su nastale još u indoevropskom jeziku, prijalazne oblike dobile u balto-slavenskoj jezičkoj zajednici i praslavenskom jeziku, da bi se konačno uobličile u periodu dijalektoloških raslojavanja slavenskih jezika. Jer, kako ističe Mihaljević, u tih više od hiljadu najstarijih riječi u zajedničkom supstratu slavenskih jezika među prvima su nastajale lekseme koje određuju srodstvo. Tako ova riječ i danas ima istovjetne oblike u slavenskim jezicima: bosanski, hrvatski, srpski, crnogorski i slovenački *sin*; češki, slovački i poljski *syn*; ruski i bjeloruski сын; ukrainski, bugarski i makedonski син; te u drugim indoevropskim jezicima: letonski *sūnus*, engleski *son*, njemački *Shon*, norveški *sønn*, danski *søn*, švedski i malteški *son*, holandski *zoon* itd. Dakle, nesporna je veza riječi *sin* u svim navedenim jezicima i vjerovatno mnogim drugim. Vremenom se na taj korijenski morfem nadovezao značenjski prefiks *o* i gramatički sufiks za građenje infinitiva *iti* (se). Gramatički sufiks nam je jasan, i tu nema nikave dvojbe, mada ni značenjski prefiks *o* nije rijedak u savremenome bosanskome jeziku. Pored glagola *osiniti se* susrećemo ga u sljedećim glagolima: *oformiti, očešljati, opravdati, ograničavati, oženiti, obilježiti, obrezati, obrati, ovisiti, odjenuti, opeći se, osjećati* iz kojih možemo izvući markantna značenja kojima ovaj prefiks modulira korijensko značenje riječi. Većina navedenih glagola nastala je iz drugog verbalnog oblika, kao recimo *peći – opeći se*, *visiti – ovisiti*, *bilježiti – obilježiti*, *brati – obrati*, ženiti – oženiti, sjećati - osjećati..., s ciljem modeliranja radnje iz nesvršenog u svršeni oblik: glagol brati podrazumijeva branje nečega dok glagol obrati već završenu radnju branja. Sa druge strane, glagoli *oformiti* i *ograničiti*, nastaju od leksičkih riječi i mijenjaju njezino primarno značenje dajući mu sasvim drugačiji sukus: oformiti – dati nečemu formu, ili osnovati, utemeljit nešto; ograničiti – omeđiti određeni prostor (teritorijalni ili vremenski), dati nečemu granične okvire. Iako ima još različitih nivoa modeliranje glagola sa značenjskim prefiksom *o*, ova dva koja smo prepoznali sasma su dovoljna da proniknemo u intenciju ovog sufiksa pri nastajanju glagola *osiniti se*.

Jasno je da prefiks *o* u ovom glagolu nosi svršeni oblik, međutim po njegovom postanku ovaj glagol nema nesvršenog ekvivalenta, jer je nemoguće pri začeću djeteta znati da li će biti muško ili žensko pa tako ne postoji, bar nama poznat, glagol *siniti se*. Sa druge strane, niti drugo značenje ovog prefiksa kod glagola nastalih od leksema nema logičko objašnjenje, jer rađanje

sina ne može predstavljati nikakve konačne granične okvire, osoba može imati jednog ili više sinova – a značenje ovog glagola se zasniva isključivo na singularu. Također, u predmetnom slučaju jasno je da se radi o povratnome glagolu, to jest glagolu čije se značenje vraća na subjekt radnje, što bi u konačnici značilo da se leksičko značenje glagola *osiniti se* odnosi na nekoga/neke subjekte kojima se prizanje specifičan status i društveni položaj, što nas, sa druge strane vraća na kulturološku razinu značenja ovog glagola.

Šta nam sve govori ovaj glagol preko koga možemo prepoznati neke bitne kulturološke odlike sandžačkih Bošnjaka?

Primarno, upućuje nas na princip muškosti koji se u najrazličitijim oblicima, modalitetima i formama kroz sve vremenske periode i društvene slojeve prepoznaje kao dominantan unutar sandžačkoga društva. Prevagu principa muškosti susrećemo na ovom posve specifičnom mentalnom prostoru, recimo, još od perioda srednjovjekovlja i usmenosti. Dok se u Bosni i drugim bošnjačkim krajevima podjednako razvija i lirika i epika, u Sandžaku u svemu ima prednost epsko, muževno, herojsko i junačko. Zato ne čudi ni činjenica o postojanju sandžačke epske škole sa pjevačima i pripovjedačima, poput Ćor Husa Husovića, Avda Međedovića, Kasuma Rebronje, Salje Ugljanina i mnogih drugih i njihovome posebnome tretmanu od strane sandžačkoga čovjeka i takvoj jednoj korelaciji koja je iznjedrila najznačajnija južnoslavenska epska ostvarenja kojima je kruna čuveni ep „Ženidba Smailagić Meha". Sa druge strane, žarišta lirske poezije imamo svega u nekoliko krajeva, i rubnih dijelova naslonjenih na Bosnu (Taslidža) i Skadarski sandžak (Plav i Gusinje).

Neki folkloristi i književni kritičari ovu pojavnost tumače geografskim položajem i pograničnom ulogom Sandžaka kao krajišta, gdje se je primarno razvijao ratnički mentalitet graničara, o čemu, na koncu, još u XVII vijeku divanski pjesnik Ahmed Gurbi-baba u svojim glasovitim rodoljubivim stihovima kaže: *Hodi i počuj! Bosna je moja zemlja, / a Novi Pazar boravište moje. / Junaci graničari su naši ljudi, / na braniku čojstva što stoje.* Međutim, ovdje nije u pitanju samo graničarski duh obrane teritorija, iako dominantan, jer bi to bilo prejednostavno za ovoliko kompliciran fenomen.

VATANOLJUBLJE

Taj graničarski i ratnički mentalitet iznjedrio je neke od bazičnih karakternih osobina među kojima je posebno važna **vatanoljublje,** a vatanom su smatrali svaku državu koja im je iole priznavala njihov muslimanski i bošnjački identitet. Hronološki poredano, u kulturnom pamćenju ovog naroda vatan je Sandžak, Bosna, Osmansko Carstvo, Jugoslavija, pa iznova Sandžak i Bosna. Za svaki od tih vatana Sandžaklija je bez razmišljanja išao u vojnu i spremno polagao život u odbrani granica, što će i biti njegov vjekovni usud, jer će kosti ostavljati diljem svijeta – od balkanskih gudura preko bečkih zidina, budimskih bedema i grčkih ravnica, otoka i kamenjara do, s jedne strane, anadolijskih i svih drugih pustinja do Arabije i Mekke i Medine, i s druge strane, ruskih stepa i tamo dalje ka *Čerkezima* i Kavkazu. Na svim

tim krvavim bojištima ukopavao je Bošnjak Sandžaklija svoje sinove, šireći i braneći granice stambolskoga cara i dina i islama, a onaj rijetki koji bi se vratio iz tih bojeva po bijelome svijetu sa sobom bi donio i te rane ratničke zbog kojih bi ga bližnji istodobno zadirkivali i žalili, ne priznajući mu ih jer nisu dovoljno duboke i upečatljive, kako će to ponajbolje kazati mudri Ćamil Sijarić stihovima: *Dođe naš ratnik iz rata u Grčkoj / i donese grčku tepsiju i po tijelu rane // žene mu rekoše da mu tepsija / iz Grčke ne valja, jer je plitka. // Mi mu rekosmo da mu ni rane / iz Grčke ne valjaju, jer su plitke. // Rekosmo mu: / Mi bismo ti kod kuće zadali dublje rane.*

Neupitnu odanost vatanu Sandžaklija će pokazati i u teškim trenucima propadanja carstva, kada svi narodi, pa i muslimanski odlučuju napustiti sultana i halifat, krenuvši tako u neizvjesnu izgradnju nacionalnog identiteta i države kojem daju primat nasuprot pripadnosti muslimanskome ummetu; ta odanost ima još snažniji dimenziju jer dolazi nakon što isti taj sultan i halifat pokazuje slabost i prepušta domovinski prostor ovog naroda onima protiv kojih su bošnjački graničari vjekovima vojevali i neborajno puta im se zamjerili svojim ratničkim vještinama i hrabrošću. Poslat će na desetine hiljada svojih sinova da dobrovoljno brane devlet vatan i sultana na Čanakallama/Galiciji dodajući svom epitetu graničara đumrukdžija i epitet dobrovoljaca đurumlija, zbog čega će pazarske djevojke proljevati suze i kleti jednog od organizatora odlaska mlade askerije: *Došla Raška od brega do brega / Nit› od kiše nit› od bela snega* / Već od suza *pazarskije cura. / Bajrak vezle pazarske devojke / Bajrak vezle Riza-bega klele: / Bog ubio Rizah-efendiju / Što pokupi mladu* đurumliju*. / Te ostaše cure isprošene, / Isprošene, al› ne odvedene.*

Na koncu, vatanoljublje će se i u novijoj povjesti, nakon tog prijelomnog Berlinskoga kongresa s kraja XIX vijeka, snažno oglasiti u slobodarskome i ratničkome karakteru sandžaklije Bošnjaka, što ćemo egzemplarno pokazati na primjeru trojice velikana Ali-paše Gusinjskog, Muftije pljevaljskog Mehmed-ef. Šemsikadića i Jusufa Mehonjića. Upravo će ove tri historijske ličnosti ostati trajno urezane u kulturnom pamćenju sandžačkih i svih Bošnjaka u cjelini kao primjeri odvažne i neprikosnovene borbe za vatan, slobodu, čast i dostojanstvo naroda za koje se ne žali podariti ni najdraži ukras ovoga svijeta. Ali-pašino prkosno držanje spram crnogorske, ruske i austro-ugarske vojske rezultiralo je očuvanjem granica vatana i ostankom Plava i Gusinja u sastav Novopazarskoga Sandžaka, zašta se je morala podnijeti nadljudska žrtva, o čemu je ostavljeno i sjajno svjedočanstvo u usmenoj lirskoj pjesmi Gusinje se iz temelja ljulja: *Zamukle su puške na granici,/ proljeće je, a ratova nema, / ne donose mrtve ljucke glave, / i ne kupe momčad u askere, / mili Bože, nek tako potraje!* Na sličan način će usmena lirska pjesma očuvati sjećanje na atmosferu u nekada najčuvenijoj pljevaljskoj ašik-mahali Moćevcu nakon odlaska Muftije Šemsikadića i njegovih vojnika u borbu za očuvanje granica vatana Bosne od Austro-Ugarske okupacije, gdje će se i moćevačke ljepotice izrugivati s onim momcima koji su ostali kućama: *"Valaha, nema ni momaka: / što bi dike, ode u vojnike, / što j' ostalo, za nas ne pristalo!"* O gaziji Mehmed-ef. Šemsekadiću ostala su mnoga svjedočanstva kako u historijskim spisima,

tako i u zasebnim monografijama (kao recimo onoj Kasima Hadžića iz 1944. godine), ali i brojnim djelima pisane književnosti (recimo romanima Edhema Mulabdića, Derviša Sušića, Rešada Kadića i dr), ali je možda najljepše vatanoljublje iskazano u ovoj kratkoj sedmeračkoj lirskoj pjesmi sačuvanoj u pamćenju sandžačkih Bošnjaka u kojoj majka kori usnulog Mehmeda: ***„Što si, sine, prispao, / - dušman Bosnu napao! / Skupi svoje delije, / - sve mlade Sandžaklije. /*** *Valja nam se boriti***, /** *vatan Bosnu braniti***!“ .**

Nakon definitivnog propadanja osmanlijskog devleta i trajnog nestanka tog krovnog vatana, sandžački Bošnjaci preživljavaju traumu za traumom, ali ne odustaju od svog vatanoljublja i borbe za slobodu i dostojanstven život, makar to značilo i gerilsku borbu kakvu su vodili sandžačke komite, na čelu sa Jusufom Mehonjićem koji će o tome ispjevati sljedeće stihove: *Evo vakta od Rata Balkana, / kako činim hizmet za sultana. / Pored Vjere i svoga Vatana, / rad Turskoga ljuta sibijana. / Rad Namaza našega sultana, / sve sam protiv dinskog dušmanina / u komitu ispatijo dušu.*

MUHADŽERLUK

Ratnički graničarski mentalitet sandžačkih Bošnjaka će se iznova obznaniti u smutna vremena međuraća i Drugoga svjetskoga rata, i to u svoj punini dvaju primarnih oblika dijametralno različitih ideoloških postavki, ali koje će nanovo okupljati ideja vatanoljublja kako u onom užem sandžačkom obliku kroz domobrane muslimanske milicije tako i širem jugoslavenskom kroz slavnu Treću sandžačku proletersku brigadu partizanskog Narodno oslobodilačkog pokreta. Takve historijske datosti utječu da se u mentalnom sklopu sandžačkoga čovjeka javi identitetska dvojnost i stalna borba između onog vjekovnog unutarnjeg identitetskog bila, proklamiranog kroz pripadnost vjeri islamu, naciji bošnjaštvu, jeziku bosanskome i orijentalno-slavenskoj kulturi i tradiciji i onog takozvanog „naprednog“ koje je sve ove vrijednosti smatralo nazadnim, retrogradnim i primitvnim, koje je podržano državnim aparatom težilo da izgradi novi identitet Bošnjaka kao savremenog Jugoslavena i zakletog protagonistu bratstva i jedinstva, za šta je bilo neophodno da se ako ne anulira onda bar minimizira njegov autohtoni identitet. Obzirom da se po prvi puta dogodilo da se duži vremenski period u njedrima sandžačkoga čovjeka vodi mirnodopska broba na koju on nije svikao – između vlastitoga sebe i novih vrijednosti – taj graničarski i ratnički mentalitet dobija nove modalitete nepomirljivosti, koje rezultiraju intenziviranjem još jednog ključnog pojma za razumijevanje snažnog osjećaja principa muškosti koji je u sandžačkim govorima iznjedrio toliko poseban glagol *osiniti se*. To je pojam muhadžerluk.

Kako god se graničarski ratnički mentalitet primarno oslikavao u usmenoj tradiciji Bošnjaka Sandžaka kao bazična odlika osmanskoga perioda, tako će u savremnom dobu u pisanoj književnosti pojam muhadžerluka imati primarnu poziciju i obilježiti, u većem ili manjem omjeru, najrazličiti-

jim modalitetima i prefinjenošću opusa skoro svakog autora.

Uzrok svakog muhadžerluka bio je nemogućnost opstanka na određenome prostoru manifestiran kroz nesigurnost očuvanja vlastitog života i dobara. Ta stalna tema u našoj literaturi XX vijeka vezivat će se za realne događaje i u neku ruku, obzirom da njome dominiraju prozni oblici, predstavljat će specifičan tip stvarnosne proze. Nekoliko ključnih momenata iz povijesti napravit će trajni poremećaj u sandžačkoj stvarnosti koji će se kao takav reflektirati i u literaturi gdje nastaju krugovi tekstova o muhadžerluku iz Kolašina, Nikšića i Šahovića (u djelima Huseina Bašića, Safeta hadrovića Vrbičkog i dr.), plavsko-gusinjska tema (u djelima Zuvdije Hodžića, Bajrama Redžepagića i dr), tema Limske doline (roman „Efendija u Tajnome gradu" Nusreta Idrizovića i dr.), tema Hadžeta (ova tema se tek otvara u novije vrijeme i susrećemo je u djelima mnogim savremnika), pa sve do najsvježijih događanja s kraja XX vijeka (također i ovu temu susrećemo u djelima skoro svih savremnika). Ova pomjeranja s jedne strane idu ka centralnom dijelu Sandžaka, gdje se stvaraju doseljenička naselja (kao recimo Muhadžer mahala u Sjenici, ili manje naseobine u okviru većih kvartova kao što je mahala oko Nikšićke džamije na Hadžetu u Novome Pazaru), a sa druge i mnogo neizvjesnije strane put drugih krajeva i ostataka Osmanskoga carstva, preko Makedonije (u djelima Mula Musića, Šefkije Borančića i dr.), Albanije, Turske pa sve do Sirije, Egipta i diljem Arapskoga poluotoka. Za ilustraciju svih muhadžerskih muka i halova, može nam poslužiti slika s kraja pripovijetke *Gost* Ćamila Sijarića, u kojoj samovoljni izgnanin i povratnik iz muhadžerluka u Turskoj, kaže svojoj braći koja su na muku jer on ne želi da se vrati u Tursku a ne može ostati na Pešteri u Jugoslaviji jer je izgubio državljanstvo da ga dvostruko izudaraju – jednom zato što je otišao za Tursku a drugi put zato što se je vratio iz Turske. Upravo takav je sandžački čovjek s druge polovice XX vijeka, istjeran iz svoje domovine a ne naviknut na nove prostore, i zato se u njemu javljaju mnogostruki oblici jednog identiteta, čiju je osnovicu mogao imati samo u stožernosti vjere, jezika i tradicije. I zato je u jeziku skrivao i čuvao sve svoje, osjećajući ga kao jedinu preosatalu domovinu, slobodan teritorij u kome je mogao biti gospodar svoga bića, i otuda sva čarolija bosanskoga jezika u Sandžaku, među čijim specifičnostima je i predmetni glagol *osiniti se*.

DUHOVNOST

Dakle, definitvno je da su vatanoljublje, graničarsko ratnički mentalitet i muhadžerluk, uz specifičnost sandžačkog geografskog čvorišta i susreta različitih kultura i civilizacija još od Ilirka do danas, uvjetovali snažan osjećaj i potrebu za muškim principom kod Sandžaklija. Naravno svemu ovome treba pridodati još jednu dimenziju koja proističe iz suštinske duhovnosti Bošnjaka, i prirodnoga odnosa muškarca i žene u islamu, koji su predodređeni za različite društvene uloge koje se međusobno upotpunjuju u harmoničnoj zajednici iliti porodici. Ne možemo reći da muškarac u islamu ima

povlašćeniji položaj od žene, ali možemo kazati da je njegova uloga zaštitara i skrbnika porodice izraženija, te će glede toga i njegova priroda biti dominantnija, što na koncu priznaje i islamska pravna praksa kada je, recimo, u pitanju nasljeđivanje imovine i mnoge druge povlastice, ali i odgovornosti u zajednici.

MUŠKA GLAVA I ŽENSKA STRANA

No, da se s povjesnih antropoloških odlika sandžačkih Bošnjaka koje su neupitno utjecale na pojavnost glagola *osiniti se* vratimo na savremene nijanse ovog verba kao odraza principa muškosti. Dakle, cjelokupni mentalni sklop sandžačkoga čovjeka, koji doduše obuhvaća i veći dio Balkana ali ne u toj mjeri da bi se u njemu razvio ovako specifičan glagol, usmjeren je na dominaciju muškog u odnosu na žensko, što ne može nikako značiti da su žene zapostavljene već da imaju drugačiju ulogu. Zato je u kući Sandžaklije uvijek trebalo više muških glava, za askera, za privređivanje, za sigurnost, za produžetak loze, fisa i naroda. Sve ovo je tjeralo Bošnjaka Sandžakliju da se osinjuje, da sanja o sinovima koji su snaga, koji će doprinijeti boljem egzistencijalnom i svakom drugom položaju porodice, jer je sin prirodom predodređen da reproducira ime i sjeme plemena, dok je kćerka, kako će to Sandžaklije poslovično kazati, *za tuđu kuću rođena*. I do dan danas se kod sandžačkih muhadžera u Turskoj zadržalo da, na pitanje koliko imaju djece, odgovaraju toliko i toliko sinova i toliko čora. Riječ čora je također rijetka u izvansaždačkim govorima, nejasnog je porijekla i sinonim je riječima *cura* u bosanskim i *djevojka* u širim srednjejužnoslavenskim okvirima. Muhadžeri u Turskoj su konzervirali autentičan govor iz vremena kada su odselili, što okvirno možemo omeđiti periodom kraja XIX i druge polovice XX vijeka. Što će značiti da se u tom periodu snažnije doživljavala i živjela gore spomenuta poslovica, te se čak i u nabrajnju poroda izbjegavalo kazati kćerka već isticalo da ima čoru, odnosno curu, djevojku, momu koja odrasta i odgaja se u babinoj kući da bi obasjla nečiju drugu. Ovakvo tumačenje potkrjepljuje i definicija riječi čora u Skokovom rječniku gdje se kaže da je to *djevojka od dvanaest godina*. A opće je poznato da u tom periodu djevojčice sazrijevaju i bivaju, ma koliko to bilo grubo i strahovito kazati, biološki zrele. I zaista je tradicija ranih brakova sve do najnovijeg vremena bila prisutna i općeprihvaćena stvar kod sandžačkih Bošnjaka, možda ne od 12, 13 ili 14, ali od 15 i 16 godina zasigurno. Vremenom se i taj odnos mijenjao, a sa njime i unutarnji osjećaj, pa je Sandžaklija sa i melodijski grubog izraza čora prešao na intimniji odnos prema kćerci, međutim ni danas se nije oslobodio poriva za osinovljenjem, pa će sve češće zazivati žensko dijete riječima: *Sine moj*, želeći time naglasiti ipak tu nit muškog principa koji očigledno još uvijek dominira njime kako na individualnome tako i na kolektivnome planu.

Glede takve dominacije u sandžačkim govorim se još uvijek često mogu čuti anotnimne sintagme *muška glava i ženska strana*. Semantički, muška glava znači liderstvo u porodici, zajednici i kolektivu, snagu, mudrost, razboritost

i sposobnost, a ženska strana krhkost, slabost, potrebu za zaštitom, emocionalnost, lahkomislenost, lahkovjernost... Što će posvjedočiti i sentenca koju sandžačke žene u samoprijekoru prilikom neke vlastite pogreške znaju izreći: *Eh, ovo žensko, Bog ga ne ubio, plitke li je pameti...* Naravno, ovakvi stavovi se iznose isključivo u ekstremnim situacijama kada je više nego očigledno da je djevojka ili žena nekom odlukom, najčešće udadbom za nedostojnog mladića, smatra da je prevarena i samu sebe istovremno kori i sažaljeva, ili je mati i rodbina zbog takve odluke, i nemoći da joj pomognu, oplakuju. Ovdje bismo se opet na kratko trebali vratiti na jednu dimenzionalnost bošnjačke duhovnosti koja postaje i kulturološka odrednica, ato je činjenica da je islam vjere fitre/prirode, a priroda ljudskog bića je odredila da žena ima pojačanu emocionalnost koje proističe iz materinstva, što mušakrac nema izgrađeno u takvom obliku. Upravo taj meterinski osjećaj određuje specifičan odnos majke i djeteta, njihove uzajamne povezanosti i suptilnosti koja katkada čini da žena nesagledava stvarnost onakvom kakva jeste po svojoj suštini a ne pojavnosti.

REZIME

Glagol *osiniti se* otvara brojna pitanja i fenomene o Bošnjacima Sandžaka i njhovoj kulturološkoj i identitetskoj naglašenosti principa muškosti koji proističe iz nekoliko bitnih stavki, među kojima se posebno ističu vatanoljublje, graničarski i ratnički mentalitet, muhadžerluk i duhovnost. Intencija sagledavanja ovog verba bila je da se pokaže usložnjenost jezičkih pojava i osobenosti bosanskoga jezika u Sandžaku koji ovim i sličnim leksemama pokazuje vitalnost i bitnost, jer se u njemu sublimira sva historijska i sadašnja stvarnost ovog područja te lahko mogu pronaći putokazi za budućnost. Na koncu, egzistiranje ovakvih riječi potvrđuje i tezu o bosanskome jeziku kao jedinom preostalom duhovnom teritoriju Bošnjaka Sandžaka na kome se osjećaju u potpunosti slobodni i imaju mogućnost snažne kreativnosti i progresije koja proističe iz njihove genetske intelektualnosti, obzirom na geostrateške, civilizacijeske i druge odgovornosti naroda ovog područja koje je prepoznato kao čvorište susretanja i prožimanja različitih naroda i kultura.

821.111(73).09 Шерман А.
821.111(73):81'22

Prof.dr Samina Dazdarević
Msc Fahreta Fijuljanin
Msc Aldin Rastić

SEMIOTIČKI MOMENTI U ZBIRCI PRIPOVJEDAKA *NAJJAČI INDIJANAC NA SVIJETU* ŠERMANA ALEKSIJA

Apstrakt:Potreba za simbolima i znakovima u razumijevanju književnosti proističe iz mnogobrojnosti naroda i jezika kojim govorimo, a što je posebnost starosjedilačke kulture.Znakovi su igrali najvažniju ulogu u sporazumijevanju među plemenima. Semiotikom i semiozom su se u velikoj mjeri služili pripadnici raznih plemena pri susretima i trgovini. Danas o ovom fenomenu lingvistike možemo naširoko govoriti jer se njime služe skoro svi autori u svojim pismima, a među njima i Šerman Aleksi u svojim kratkim pričama i romanima. Rad ima za cilj da predstavi semioze kojima se Aleksi služio a koje predstavljaju njegovu borbu za ravnopravnost misli i djela kroz najrazličitije likove u zbirci pripovjedaka *Najjači Indijanac na svijetu*.

Ključne riječi*:* semiotika, književnost, Šerman Aleksi, *Najjači Indijanac na svijetu*, identitet.

Abstract:The main reason why the usage of symbols and signs became the need in inderstanding of literature is the variety of nations and languages, esspecially when it comes to native American history and culture. Signs used to play the most important role in tribes communication. They have used semiotics and semiosis in their intercultural understanding. Thus

it became a linguistic phenomena that is broadly discussed as many authors are using this in their writing. Sherman Alexie is among great authors using semiotics in representing his work, thoughts and critics. This work aims to represent some moment in semiotics which Alexie was using in his collection of short stories*The Toughest Indian in the World*andwhich shows his struggle for equality of thought and practice illustrating the most diverse and contrastive characters in his work.

Key words: semiotics, literature, Sherman Alexie, *The Toughest Indian in the World*, identity

UVOD

Zbirka pripovijesti*Najjači Indijanac na svijetu* (*The Toughest Indian in the World)*teži da predstavi Indijance kao savremene i realne likove kakvi oni stvarno i jesu, starosjedioce kakve smo nekada sretali u starosjedilačkoj književnosti kao ljude koji *plaćaju svoje račune, zapošljavaju se i zaljubljuju.*To su priče u kojima su u jednoj zbirci objedinjene različite sudbine - novinar Spokanac koji se seli iz rezervata u grad i na putu sreće autostopera, Lumi, bokser koji se sukobljava sa najjačim Indijancem na svijetu, zatim sin koji čeka svog oca dijabetičara iz bolnice i otuđeni međurasni par koji zbog gužve u saobraćaju ponovo postaje prisan. Šerman Aleksi (Sherman Alexie) ovim pričama o ljubavi između roditelja i djece, bijelih ljudi i starosjedilaca, filmskih zvijezda i običnih ljudi pretače bijes, humor i ljepotu u izvanrednu fikciju. Aleksi i sam otkriva sebe kao neustrašivog pisca koji *priča* smjele priče.

ASIMILACIJA U ASIMILACIJI

Prilično turbnulenta priča koja otvara ovu zbirku jeste *Asimilacija* (*Assimilation)* gdje Aleksi, već na početku, pokazuje Indijanku koja želi i ostvaruje seksualni odnos sa drugim Indijancem. Ona prikazuje sve ono što starosjedioci danas jesu, bez stereotipske i romantičarske iluzije. Iz želje da, pored muža bijelca, ostvari fizičku vezu sa muškarcem svoje rase, ona započinje ono što Aleksi prikazuje kao upotpunjavanje*bolne praznine*. To je ona praznina koja traje dvadeset godina u životu ovog para, koja se nikada nije pomenula i koja je bila prisutna ali prećutana. Različite rase su spojene ljubavlju, obe svjesne svoje i one druge rase, ali nijedna ne želi razgovarati o tome. Imamo nedostatak komunikacije, dve različite kulture, četvero djece i praznina koju će oba supružnika *ispuniti* seksualnim odnosom sa osobama svoje rase. Svjesnost o dvorasnoj porodici muž bijelac često pokazuje tako što se nesvjesno bori sa sobom postavljajući mnoga pitanja i to naravno čini ćuteći:

Bio je hemijski inženjer od svoje sedme godine, diploma je bila samo stvar formalnosti. Imao je vremena napretek da razmišlja o tome kako Indijanka iz rezervata može biti tako pametna. I još uvijek se pita kako je to moguće iako nikada nije imao

hrabrosti da je to pita. [1]

Džeremija (Jeremiah) se boji postaviti pitanje, jer će ono potencijalno ugroziti već utvrđenu implikaciju – *Indijanci nisu pametni.* Ovom podsvjesnom implikacijom on postaje sudija svojoj supruzi i djeci. Aleksi ovom ćutnjom otkriva skrivene stereotipe Evropljana prema starosjediocima:

U srednjoj sam školi izlazio sa bijelom ženom,- sjeća se on.Ona bi dolazila urezervat da me posjeti. A njenom ocu, koji je bio rasista, se to nije dopadalo i govorio bi joj:-Ne bi trebala ići u rezervat, ako si bijelkinja, jer Indijanci nose puno ljutnje u svojim srcima.[2]

Indijanka Meri Lin (Mary Lynn), na drugoj strani, ne dozvoljava da je svjesnost o dvorasnoj porodici potpuno obuzme već se služi humorom, već poznatom tehnikom starosjedilaca, kada govori o rasama:

Treba li bismo imati još jedno dijete- rekla je Džeremiji,- da bismo znali da li je ovo indijanska porodica, ili bijelačka porodica.

-To je porodica te porodica,- reče on, bez imalo osmijeha.

-Samo bi bijelac to rekao,- odvrati ona.

-Pa,- reče on,- udala si se za bijelca.[3]

Ovaj razgovor je lako mogao postati put ka njihovom kraju veze, ali ih prekida plač najmlađeg djeteta. Aleksi namjerno ostavlja situaciju nedorečenom što pokazuje mogućnost i funkcionalnost braka između dvije različite rase. Asimilacija je proces adaptiranja i prilagođavanja, prispajanja manjinske grupe dominantnoj kulturi. Manjinske grupe usvajaju nove običaje i navike iz komunikacije sa drugim ljudima. Meri se asimilirala dominantnoj kulturi i uvijek je imala bijelce za prijatelje i ljubavnike, jer je asimilacija proces koji je uvijek jednostran i kreće se od manjine ka većini.

Meri Lin se zapravo adaptirala bijelačkom načinu života, ne zato što želi, već zato što mora i ona, kada misli o svom mužu kao bijelcu, koristi humor, koji je, kako Aleksi ujednom intervjuu kaže:

Mislim da je humor najefikasniji politički alat zato što su ljudi u stanju slušati sve samo ako se smiju.Razlog što neko voli Raš Limbau (RushLimbaugh) i što je toliko

1 'He'd been a chemical engineer since the age of seven, with the degree being only a matter of formality, so he'd had plenty of time to wonder how an Indian from the reservation could be so smart. He still wondered how it happened, though he'd never had the courage to ask her." Sherman Alexie, *The Toughest Indian in the World*, New York: Grove, 2000, p.10.

2 In high school I dated a white woman," he recalls. „She would come to visit me on the rez. And her dad, who was very racist, didn't like that at all. And he told her one time, 'You shouldn't go on the rez if you're white because Indians have a lot of anger in their heart.'„The Toughest Indian in the World, CBS 60 Minutes Transcript – Interview with Sherman Alexie

3 'We should have another kid, she'd said to Jeremiah, so we'll know if this is a white family or an Indian family.
It's a family family, he'd said, without a trace of humor.
Only a white guy would say that, she'd said.
Well, he said, you married a white guy". Sherman Alexie, *The Toughest Indian in the World*, New York: Grove, 2000, p.13.

popularan jeste upravo jer je zabavan. Čak i ja – zakleti liberal/komunista/socijalist –ponekad ga slušam, jer ipak moraš znati šta neprijatelj smera, ali me on nasmijava iako to ja ne želim. On će pričati o rasističkim, homofobičnim, seksističkim, neandertalskim glupostima a ja ću se i dalje smijati i misliti: O Bože!

I to je tako jer je on zabavan i tako ljudi reaguju na njega. Mislim da jedna stvar koja nedostaje liberalima jeste definitivno smisao za humor. Ne postoji ništa gore nego ozbiljno osjećanje, a ja ne želim da budem ozbiljan.[4]

Prilagođavanje je proces koji je protagonistima nametnut, a nipošto poželjan:

Pa, ja znam mnogo o tome kako je biti bijel. To je zato što moram, jer živim u svijetu bijelih ljudi.Bijelac ne živi u svijetu Indijanaca.Ja moram da budem bijelac svakog dana.[5]

Priče iz ove zbirke su tematski šokantne i obično se sve odvijaju oko radnje koje likovi doživljavalju kao pogrešne. Budući da prva priča počinje klasičnim pominjanjem ljubavi i braka:

Što se tiče ljubavi, braka i seksa, i Šekspir i Bik Koji Sjedi su znali pravu istinu: ugovori mogu biti raskinuti. Zbog toga je i Meri Lin želela da ima seksualni odnos sa bilo kojim muškarcem osim sasvojim mužem.[6]

U njoj imamo heteroseksualno iskustvo za razliku od priče *Najjači Indijanac na svijetu* (*The Toughest Indianin the World*)u kojoj, narator koji je Spokan Indijanac, doživljava svoje prvo homoseksualno iskustvo sa Indijancem, a onda u priči *Južno od jugozapada* (South by Southwest)bijelac koji ima druga Indijanca kome daje ime Losos dječak po ugledu na indijansku legendu o dječaku koji nije poštovao losose. I kako priče slijede jedna drugu, u svakoj od njih likovi se bune protiv seksualnog, etničkog i rasističkog ugnjetavanja.

Iiako su lične pobu neprikazane dramatičnim, Aleksi sva iskustva sakuplja u jednoj najbanalnijoj rečenici:

Hej, junačino,- reče indijanski borac naratoru nakon seksualnogodnosa,-bio si do-

---

4 ‘I think humor is the most effective political tool out there, because people will listen to anything if they’re laughing. The reason why someone like Rush Limbaugh is so popular is because he’s damn funny. Even I - a dedicated liberal/communist/socialist kind of guy - listen to him once in a while, because you gotta know what the enemy’s up to, but he makes me laugh in spite of myself. He’ll be spouting this racist, homophobic, sexist, neanderthal stuff, and I’ll be laughing, and thinking, „Oh God!“ It’s because he’s funny that people respond to him. I think one thing that liberals have a decided lack of is a sense of humor. There’s nothing worse than earnest emotion and I never want to be earnest.’

Sending Cinematic Smoke Signals: An Interview with Sherman Alexie, By Dennis West and Joan M. West, *Cineaste v23, n4 (Fall, 1998):28 (5 pages)*

5 ‘Well, I know a lot more about being white? Because I have to, I live in the white world. A white person doesn’t live in the Indian world. I have to be white every day.’ Joelle Frase, „An Interview with Sherman Alexie,” *The Iowa Review*, vol. 30, no. 3, University of Iowa, 2000/2001, p. 61,

6 ‘Regarding love, marriage and sex, both Shakespeare and Sitting Bull knew the only truth: treaties get broken. Therefore, Mary Lynn wanted to have sex with any man other than her husband.” Sherman Alexie, *The Toughest Indian in the World*, New York: Grove, 2000, p.1

bar.[7]

Ova kombinacija zapanjujućih događaja i reakcija djeluje zasebno i kada bi se izvodila na pozorištu bila bi funkcionalna jer publika čuje samo priču o dvoje ljudi a pisac može, po potrebi, mijenjati ton svog glasa. Međutim, ukoliko se knjiga doživljava kaocjelina, može doći do određenih suvišnih događaja. Aleksi stalno pomjera radnju, ali nakon prve priče on više ne unosi nove ideje i informacije. U svakoj priči zasebno, ove predrasude prerastaju u konflikt da bi, na kraju, došle do potpunog ili djelimičnog raspleta.

MIRIS MRTVOG LOSOSA U NAJJAČEM INDIJANCU NA SVIJETU

Priča koja nosi naslov zbirke, *Najjači Indijanac na svijetu (The Toughest Indian in the World*), prikazuje Indijanca koji je napustio rezervat, ali koji ipak žudi za svojim plemenom i počinje prologom u kome se glavni lik sjeća očevog savjeta da staje samo autostoperima kojeg su Indijanci upozoravajući da će ga bijeli ljudi ubiti, jer osjećaju miris mrtvog lososa na njemu.

Često igrajući ulogu advokata svom narodu, Aleksi u *Najjačem Indijancu na svijetu (The Toughest Indian in the World*) istražuje teme pisanja starosjedilaca Amerike, a to je čežnja asimiliranog starosjedioca prema svom izvornom, urođeničkom nasljeđu. Nastavak tradicije koja se prenijela sa oca na sina, a to je ceremonija prevoženja samo starosjedilaca kao autostopera, upravo nam ilustruje osjećaj povezanosti sa nomadima koji odbijaju povjerovati da više nema lososa. Poput uništenog bizona koji je predstavljao sve starosjedioce koji su živjeli na ravnici, losos je simbol nade Spokanaca. I narator kaže da su i bijelci i starosjedioci žudili za lososom. Mitsku moć lososa narator takođe navodi sjećajući se, još kao dječak, da je preko ivice gledao kako se duhovi lososa uzdiži iz rijeke sve do neba i postaju sazvježđa.

Kada narator uzima autostopera koji je starosjedilački borac, on mu želi dati do znanja da je i sam odrastao u rezervatu *sa svakim Indijancem na svijetu*.

Pričajući o tome kako je napustio rezervat još prije dvanaest godina da bi postao novinar, narator uživa u razgovoru sa urođeničkim borcem, osjećajući se, kako kaže *as Indian as Indian gets.*

Naratorovo oduševljenje autostoperom je još više naglašeno kada mu on govori o nedavnoj borbi sa takozvanim *najjačim Indijancem na svijetu*, koji se nije srušio bez obzira na broj zadobijenih udaraca.Narator sada gradi osnovu za seksualnim činom sa autostoperom, čak iako on sam nije homoseksualac. On borca vidi kao prelijepog čovjeka koji je pun ožiljaka, kao istinskog heroja. Mitska priroda seksualnog čina između dva muškarca počinje kada narator otkriva da on miriše na lososa. Aleksi svojim stilom izaziva i pokušava da ubedi čitaoca da to nije samo priča o homoseksualnosti, ili priča o čovjeku koji krije svoju homoseksualnost, već priča o autentičnosti starog,

7 'Hey, tough guy,'' says the Indian fighter to the narrator after they've had sex, ''you were good.'' Sherman Alexie, *The Toughest Indian in the World*, New York: Grove, 2000, p.33

svetog indijanskog ratnika i njegovom negiranju lažnih rodnih razlika. Da bi se postiglo ovo negiranje, Aleksi koristi prvo lice da bi dozvolio naratoru da poistovjeti odanost njegovog oca autostoperima Indijancima sa primitivnim svijetom starosjedilaca Amerike. Stil priče je jednostavan i jasan i narator nostalgično čezne da se poveže sa mitskim svijetom svojih praočeva. Svoju čežnju pokazuje na čudan način koristeći se neozbiljnim terminima i šalama, jer starosjedioci vjeruju da ukoliko ignorišu bijele ljude, oni će nestati.Narator ne predstavlja sebe kao glas svog naroda (što Aleksi često radi). Ustvari, on ni sam sebe ne shvata ozbiljno i pominje da vozi Tojotu iz 1998. godine, jer je to najprodavaniji auto u Americi. On takođe pominje kratku aferu sa bijelom ženom sa kojom je radio ali činjenica da trenutno nije bio u ljubavnoj vezi i da je živio sam ga je činil ranjivijim prema borcu kojeg je pokupio.

Nemogućnost naratora da objasni zašto je stupio u homoseksualni odnos sa autostoperom ne sugerira nam da je on homoseksualac koji se boji da prizna, već kada kaže da to ne umije objasniti, to nam govori o mitskim, a ne o ličnim razlozima. Da bi čitalac shvatio ove mitske razloge za upuštanje u homoseksualne odnose, Aleksi završava priču scenom koja je predstavljena kao realnost, a ustvari ukazuje na san. Narator govori da se probudio sljedećeg jutra i da je *krenuo u svijet* bosonog uz rijeku prema mjestu gdje je rođen i gdje će umrijeti. Ponavljajući ono što je rekao o ocu, da je starac samo želeo da pronikne u srca autostopera koje je kupio i vidi budućnost u njihovoj krvi, narator kaže da ako bi neko pronikao u njegovo srce u tom trenutku, vidio bi na hiljade bijelih skeletal lososa.

Ovaj dvosmisleni zaključak priče označava jedan kontinuitet i prelazni period svakodnevnog, realnog svijeta u svijet mita, snova i želja, tj.u izmišljeni svijet svete realnosti.Ovim se, takođe, ostvaruje magijski realizam tipičan za starosjedilačku književnost.

SAMOSTEREOTIPIZACIJA U *KLASI*

Jedinstvena i ironična inteligencija i samo-osuđivački humor javlja se kroz sve priče u zbirci *Najjači Indijanac na svijetu* (*The Toughest Indian in the World*), počev od priče o mladom muškarcu koji se školuje u bjelačkim školama i napušta rezervat zbog posla; nekada je on oženjen Indijanskom, a nekada bjelkinjom kao što je u priči *Klasa (Class):*

Plavuša, oko 35 godina, viša od mene, (Suzan) je bila deseta najprivlačnija žena u sobi… Nisam bio dovoljno lijep, harizmatičan, pametan i bogat da bih prišao nekoj privlačnijoj ženi.[8]

Mladić koji je napustio rezervat opsesivno razmišlja o tome šta je izgubio a šta dobio dolaksom u bijeli svijet.Da li je uspješan u ovom novom

8 ‘Blonde, maybe thirty-five, and taller than me, [Susan] was the tenth most attractive white woman in the room. ... I didn’t have enough looks, charm, intelligence, or money to approach anybody more attractive than that.“ Sherman Alexie, *The Toughest Indian in the World*, New York: Grove, 2000, p.37

svijetu?Da li se asimilirao? Novinar koji potiče od Spokanaca razmišlja isto kao i narator u priči *Najjači Indijanac na svijetu (The Toughest in the World*) o upozorenju svog oca:

Ubiće te budu li imali prilike… Voleli te oni ili mrzili, bijelci će ti pucati u srce. Čak i poslije ovoliko godina, još uvijek mogu namirisati miris lososa na tebi, miris mrtvog lososa, a to ih čini opasnim. Sve nas, i Indijance i bijelce, losos proganja.[9]

To je čovjek koji je naučio, kako nam govori narator, da ćuti u prisustvu bijelaca:

Tišina ne govori o mržnji, bolu ili strahu. Indijanci samo žele da vjeruju da će bijelci nestati, možda eksplodirati i pretvoriti se u dim, ako dovoljno puta budu bili ignorisani.[10]

Aleksi svojima pismom prvenstveno želi uticati na starosjedilački čitalački auditorijum, tako što priča o njima na sasvim moderan način i opisuje ih kao sasvim obične ljude koji ne tragaju samo za preporodom već i za samoidentifikacijom. Aleksi se bori protiv onih starosjedilaca koji stvaraju stereotipe o svom narodu kao što to mladi Indijanac Edgar čini:

Što se mene tiče, mnogim bijelim ženama sam rekao da sam poluAsteka a nekima sam čak rekao da sam čistokrvni Asteka. Tako bih postajao misteriozniji i vrijedniji, imao bih cijelu historiju slavnih boja i masovnih ubistava iza sebe. Iako čudno, postojale su afrodizijačke koristi od tvrdnji da potičeš od ritualnih kanibala. U svakom slučaju, pretvaranje da potičem od Asteka ratnika je ostavljalo daleko jači utiska nego istina da sam samo jedno pametno dijete koje je izgradilo svoj život izvan Spokan rezervata u državi Vašington koji je sada samo advokat u Sijetlu i koji se pretvara da ima mnogo više novca nego što ima.[11]

Narator ove priče je primoran da se koristi stereotipizacijom i predstavlja sebe kao pripadnika plemenu Asteka, jer je društvu zanimljivije čuti izmišljene priče o starosjediocima nego upoznati starosjedioce kakve zaista jesu. Narator pominje tajnovitost, etničku vrijednost, časnu historiju i masovna pogubljenja kao karakteristike starosjedioca. Ustvari, on se služi tim stereotipnim karakteristikama da bi sakrio svoje pravo porijeklo, ali on se i odva-

9 'They'll kill you if they get the chance. ... Love you or hate you, white people will shoot you in the heart. Even after all these years, they'll still smell the salmon on you, the dead salmon, and that will make white people dangerous.All of us, Indian and white, are haunted by salmon.' Sherman Alexie, *The Toughest Indian in the World*, New York: Grove, 2000, p.21.

10 The silence is not about hate or pain or fear. Indians just like to believe that white people will vanish, perhaps explode into smoke, if they are ignored enough times." *Ibid*., p.22.

11 'As for me, I'd told any nymber of white women that I was part Aztec and I'd told a few that I was completely Aztec. That gave me some mystery, some ethnic weight, a history of glorious color and mass executions. Strangely enough, there were aphrodisiacal benefits to claiming to be descended from ritual cannibals. In any event, pretending to be an Aztec warrior was a lot more impressive than revealing I was just some bright kid who'd fought his way off the Spokane Indian Reservation in Washintgon State and was now a corporate lawyer in Seattle who pretended to have a lot more money than he did.'*Ibid*., p.40

žio nazvati starosjedioce *ritual cannibals, ritualnim kanibalima, ljudožderima* koji u svojim ritualima prinose ljudske žrtve. I upravo Aleksi svojim pisanjem želi utjecati na društvo i upozoriti na izmišljanje stereotipa od strane bijelaca i serviranja tih stereotipa starosjediocima koji naivno, neznajući ništa o svojoj historiji, i povjeruju u ovakve izmišljotine.

Stereotipe ne stvaraju samo bijelci prema starosjediocima i njihovoj kulturi, dešava se često da sam starosjedilac stvori izmišljenu sliku o drugom starosjediocu, što je i svakako teži vid stereotipa pa samim tim se i drugačije pristupa eliminiranju takvih stereotipa. Upitan da da komentar na rečenicu Pole Gan Alen (Paule Gunn Allen) koja je rekla *Mi smo zemlja*, odnoseći se na sve starosjedioce Amerike, Aleksi je odgovorio:

Ma, ja u to ne vjerujem. Prvo, starati se o životnoj sredini je luksuz.To je isto kao što je i biti vegeterijanac luksuz. Kada moraš da brineš o tome da li ćeš imati da jedeš, nije ti puno stalo da znaš odakle ta hrana dolazi ili ko ti je napravio cipele. Siromaštvo, bilo planirano ili ne, je nešto što ekologiju čini spornom. Osim toga, Indijanci ne upravljaju ekologijom. To je jedan od velikih mitova. Ali smo se borili za opstanak.To su potpno dvije različite stvari. Ekologija je svjestan izbo,r a opstanak je odsustvo izbora. Upotrijebili smo sve da bi preživjeli.A sada kada smo asimilirani i kolonizirani, uživamo u luksuzu i pretjerivanju i postali smo kao i ostali ljudi –beznačajni.[12]

EROTIČNOST *INDIJANSKE ZEMLJE*

Aleksi svojim pričama ispituje različite i *neobične* međuljudske odnose kroz razne forme i ta *neobičnost*, po nekima nastranost, odnosa između dva muškarca posebno je izražena kroz priče *Najjači Indijanac na svijetu (The Toughest Indian in the World)i Indijanska zemlja (Indian Country)*. Lisa Tatoneti (Lisa Tatonetti) navodi da *Aleksi nastavlja ono što je autor Kvoli Driskil (Qwo-Li Driskill) (Čiroki/Afrikanac/Irac/Linapi/Lambi) utvrdio kao vrhovnu erotičnost koristeći nastranost kao potencijalnu osnovu identifikacije.*[13]

Obe kratke priče temelje svoje radnje na heteroseksualnim odnosima prije nego nas upoznaju sa temom nastranosti.

Narator u *Najjačem Indijancu na svijetu (TheToughestIndianintheWorld)* po-

12 'I don't buy it. For one thing, environmentalism is a luxury. Just like being a vegetarian is a luxury. When you have to worry about eating, you're not going to be worried about where the food's coming from, or who made your shoes. Poverty, whetherplanned or not planned, is a way of making environmentalism moot. [...] Besides, Indians have no monopoly on environmentalism. That's one of the great myths. But we were subsistence livers. They're two different things. Environmentalism is a conscious choice and subsistence is the absence of choice. We had to use everything to survive. And now that we've been assimilated and colonized and we have luxuries and excesses, we're just as wasteful as other people." Joelle Frase, „An Interview with Sherman Alexie," *The Iowa Review*, vol. 30, no. 3, University of Iowa, 2000/2001, p. 61,

13 'Alexie forwards what Two-Spirit author/activist Qwo-Li Driskill (Cherokee/ African/ Irish/Lenape/Lumbee) has termed the „Sovereign Erotic" by using queerness as a potential foundation of Native cultural identification.' Lissa Tatonetti (2007) *Sex and salmon: queer identities in Sherman Alexie's the Toughest Indian in the World*, Literature Resource Center

činje priču tako što pominje svoj nedavni seksualni odnos sa svojom kolegicom Sindi (Cindy) dok u *Indijanskoj zemlji(Indian Country)* priču počinje Low Man Smith koji silazi iz aviona u Montani nameravajući da zaprosi Karlotu (Carlotta), Navaho ženu. Iako se Sindi i Karlota pojavljuju samo kao senke, njihovo prisustvo na početku služi kao heteronormativna sigurnosna mreža jer svako javljanje nastranosti sa potragom za identitetom, u svakoj priči, svaki glavni lik je naizgled ustvari heteroseksualac.

Neki kritičari uopće ne pominju Aleksijeve nastrane odnose glavnih likova u pričama, a neki pak uočavaju tu heteroseksualnost ali je tumače kao čisto heteroseksualnu. Poli Padok Goset (Polly Paddock Gosset) opisuje Aleksijev naslov priče kao *izvanredan* i sumira njen tok radnje *kao- iako je (narator priče) strejt, on ima odnos sa autostoperom.-Želeo sam da me on spasi,- objasnio je.*[14]Gossetova kao da upozorava riječima *iako je strejt i* upotrebljava glagol *objasnit* da dublje analizira opis seksualnog odnosa koji ilustruje naratorov seksualni identitet predstavljen kao nedvosmisleno heteroseksualan, a ne kao homo ili biseksualan. Ken Foster (Ken Foster), recenzent za *Hroniku San Franciska*, ovo tumači na sličan način:

Tokom priče, narator koji je strejt, kupi indijanskog borca koji je sav u ožiljcima, vodi ga u hotel i na kraju ima seksualni odnos sa njim. Ono što čini ovu priču zapanjujućom jeste što Aleksi ne osjeća nikakvu potrebu da naglasi ikakvu seksualnu epifaniju. Na kraju priče narator nije ništa više homoseksualac nego što je to bio na početku.[15]

Aleksi i sam ukazuje na ironiju odgovora čitalaca u jednoj diskusiji oko naslova ove priče i njegovog shvatanja u intervjuu :

Kada sam to napisao, iskreno nisam ni razmišljao kako će ljudi da reagiraju.

Zabavno je i navodi ljude na homofobiju.

Kada strejt muškarac piše o homoerotičnom iskustvu u prvom licu kao narator koji je jako sličan meni, osećam da svako jedva čeka da me pita da li je to autobiografksa priča.

Uvijek me svi pitaju u vezi svega ostalog, ali me nikad niko nije pitao za ovu priču.

Ovdje u Sijetlu, kritičar je to nazvao grafičkim prikazom homoseksualnosti, a ja sam pomislio grafičkim?

Nema ničega grafičkog u tome. To su samo tri rečenice.

Govorio je kako sam ja književni demagog.[16]

---

14 Polly Paddock Gossett, „Tribal Past is a Strong Presence in Alexie's Toughest Indian, „The Charlotte Observer, July 2, 2000, sec. Bookweek, 6F.

15 Ken Foster, „Bold, Sexy Stories from Alexie," San Francisco Chronicle, May 21, 2000.

16 'When I wrote it I honestly didn't think about the reaction people would have to it. It's funny--it really brings up the homophobia in people. When a straight guy like me writes about a homoerotic experience in the first person with a narrator who is very similar to me--I could see people dying to ask me if it was autobiographical. They always ask in regard to everything else, but

U oba ova slučaja Aleksijevih priča, nailazimo na takozvanu *nastranu* seksualnost, i to je ono što i najviše izaziva pažnju i osude kritičara. Priroda čovjeka je heteroseksualnost koja je uvijek najpoželjnija, iz nje se razvija homoseksualnost koja je danas eventualna, ali nijedna ne potpada pod sistemom dvojakosti. Na kraju, imamo lika u pričama koji nije niti samo heteroseksualac, niti samo homoseksualac , već i jedno i drugo nastrano ili, kako je Kvoli Driskil to nazvao *two-spirit,* tj.*dvoduhovnost*. U ovakvim slučajevima, izbori su ograničeni i obe kategorije seksualnosti ostaju krute i nepovoljne za analizu.

Osim seksualnosti koja se često pominje u svim pričama, takođe se često pominje i losos koji zauzima bitno mjesto kada su u pitanju indijanski mitovi i priče. Naratorova veza sa borcem u priči *Najjači Indijanac na svijetu(The Toughest Indian in the World)*je dinamična i kreće se putem transformacije.

Iako prije svega narator gradi svoje razumijevanje urođeništva kroz dominantne znakove indijanskog identiteta, on sada izjednačava svoje porijeklo sa porijeklom starosjedioca borca.

U poslednjoj sceni Aleksijeve priče, narator doživljava nedefiniranu ali nepobitnu epifaniju, bogojavljanje, koje dalje povezuje njegovo seksualno iskustvo sa dekolonizacijom:

Probudio sam se sljedećeg jutra prije zore, i izašao u svijet.

Prošao sam pored svojih kola. Zakoračio sam na trotoar, još uvijek vreli trotoar od jačine sunčeva zraka od prethodnog dana,

I tako sam bosonog putovao prema mjestu gdje sam rođen i gdje ću jednog dana umrijeti.

U tom trenutku da si otvorio moje srce, vidio bi unutra male, bijele skelete od hiljade lososa.[17]

Losos zauzima značajno mjesto kada je riječ o simbolici u tradiciji starosjedilaca, jer označava mudrost i vrijednost povratka domu, a plivanje uzvodno se može označiti sa željom da se napreduje i da se pomjere granice mogućnosti. Plivanje uzvodno je plivanje koje je suprotno silama i to označava pobjeđivanje samog sebe, svojih emocija. Losos također stoji kao znak za ponovno rođenje, razumijevanje duhovnih poruka, progres, rađanje du-

no one's asked me about that story. In the Seattle paper here, the critic called it a „graphic act of homosexuality" and I thought „graphic?" There's nothing graphic about it at all. It was three sentences. He talked about me being a „literary rabble-rouser" again.'Joelle Fraser, „An Interview with Sherman Alexie," Iowa Review 30 (Winter 2000-2001),59.

17 'I woke early the next morning, before sunrise, and went out into the world. I walked past my car. I stepped on to the pavement, still warm from the previous day's sun. In bare feet, I traveled upriver toward the place where I was born and will someday die. At that moment, if you had broken open my heart you could have looked inside and seen the thin white skeletons of one thousand salmon.' Sherman Alexie, *The Toughest Indian in the World*, New York: Grove, 2000, p.34.

hovnog znanja i mudrosti.

Aleksijeva završna metafora opet vezuje naratora sa lososom i to tako što naratorov otac vidi lososa kao nadu koja se nikad neće vratiti. Narator se želi vratiti domu i to domu *kome rijetko ide*, a taj dom kome on rijetko ide aludira na nastrani seksualni odnos sa urođenikom. Dok sam seksualni odnos ostavlja na njemu miris lososa, čitavo iskustvo je otjelotvorenje lososa.

Kreg Vomak (Craig Womack), profesor studija o staosjediocima, a po porijeklu Creek-Cherokee Indijanac, predlaže da američki Indijanci: *ne treba da prihvate ograničene definicije kada zamišljaju sebe, svoja djela ili kada ne žele prenijeti poruke. Možda plemenski suverenitet, a ne evropski nacionalizam koji je zasnovan na trijumfalizmu i nadmoćnosti, može biti više fleksibilan, dinamičan a ne statičan, težeći da se mijenja kako se i kultura razvija.*[18]

I kao što Vomak ovdje insinuira, možemo vidjeti jednog urođenika koji iznenada može da vidi *iznad ograničenih definicija u svom zamišljanju sebe* upravo zbog seksualnog iskustva.

I kroz svih devet priča, ironija prati sva dešavanja kao što plemenski bubnjevi duhova muzičara prate priču *Sveti Junior (Saint Junior)* koji proganjaju Spokan rezervat. Ironija i historijski događaji su obilježja pisma savremenih starosjedilaca Amerike. Aleksijevi ironični naratori kada govore o historiji Indijanaca, znaju mnogo o dešavanjima iz prošlosti:

Indijanski izviđači su bili oni koji su pomogli bijelim ljudima da ubiju Bika Koji Sjedi, Džeronima, i svakog drugog indijanskog ratnika na svijetu.[19]

Njihova nostalgija za rezervatom je često ironično pokrenuta sjećanjem na roditeljske savjete:

Sine, ako želiš da oženis bijelu ženu, onda bar oženi bogatu, jer su te prljave bijele žene iste kao Indijanke sa lošom frizurom.[20]

U podsvijesti turista bijelaca, bolje reći njihovoj mašti i zamišljanju, rezervat se pominje ironično ukazujući na njegovu duhovnost i magičnost. Uspješni narator misterija, Low Man Smith, u priči *Indijanska zemlja (Indian Country*)priziva sjećanja nakon što je napustio Kor Dlein (Coeur d'Alene):

Turisti nisu znali i nikada ne bi ni pogodili da monotonija u rezervatu ponekad traje i mjesecima i godinama prije nego što neki čovjek izvadi pištolj sa tajnog mjesta i upuca drugog čovjeka u čelo, ili prije nego grupa žena odvuče neku ženu iz njene

18 „need not accept limited definitions in [their] imaginings of [them]selves, in [their] actions, or in [their] prevention messages. Maybe tribal sovereignty, rather than a repeat of European nationalism based on triumphalism and supremacy, can be more flexible, rooted in dynamism rather than 'staticism'--looking to change as culture evolves. Craig Womack, „Politicizing HIV Prevention in Indian Country," in Native American Religious Identity: Unforgotten Gods, ed. Jace Weaver (Maryknoll, NY: Orbus Books, 1998), 215.

19 'It was Indian scouts who had helped white people kill Sitting Bull, Geronimo, and every other Indian warrior in the world." Sherman Alexie, *The Toughest Indian in the World*, New York: Grove, 2000, p.67.

20 'Son, if you're going to marry a white woman, then marry a rich one, because those white trash women are just Indians with bad haircuts." *Ibid.,* p.56.

kuće i prebiju je toliko da joj izbiju lijevo oko iz glave. Nakon tog prvog čina nasilja, neprijateljske porodice će organizovati osvetu i pozvati na javni linč. Poslije će tri ili četiri osobe okrvaviti svoje ruke i sakriti se u planinama dajući povoda bijelcima da pišu uvodne članke.[21]

ZAKLJUČAK

U mnogim pričama u *Najjačem Indijancu na svijetu*(*The Toughest Indian in the World*), preovladava jedinstveni glas ironične inteligencije i duhovitog samoomalovažavanja kroz likove mladih starosjedilaca rođenih u rezervatu, školovanih u bjelačkim školama, koji naposljetku napuštaju rezervat. Oni se nekada žene Indijankama, a nekada bijelim ženama.

I na kraju, ključno pitanje koje se provlači kroz cijelu zbirku Aleksijevih priča jeste: *Šta je to Indijanac?*Ovo pitanje prati svakog protagonistu i javlja se kao mantra, bezumno i uporno, zahtijevajući odgovor.Marija Krivokapić daje najrazličitije moguće odgovore kada odgovara na to pitanje služeći se odlomcima iz zbirke:

Indijanac može biti: dijete koje je nepozvano prošetalo kroz sedamnaest kuća";[22] *dječak koji može da pjeva uz električnu gitaru ili žena koju nije mogla zaustaviti smrt;*[23] *glavni glumac čudnovatog događaja ili svjedok koji se tog čuda sjeća?;*[24] *sin koji može da stoji na pragu i posmatra oca dok spava;*[25] *sin koji dovodi oca u školu kako bi se hvalio;*[26] *čovjek sa lukom u rukama;*[27] *sin koji je uvijek znao gdje otac drži garderobu uredno slo-ženu na vojnički način;*[28] *čovjek s dobrim pamćenjem;*[29] *čovjek koji ima konobarskog iskustva i koji može da nosi deset šolja istovremeno, svaka zakačena za po jedan prst i oba palca;*[30] *čovjek koji može da dijeli sina i ženu.*[31][32]

21 'The tourists didn't know, and would never have guessed, that the reservation's monotony might last for months, sometimes years, before one man would eventually pull a pistol from a secret place and shoot another man in the face, or before a group of women would drag another woman out of her house and beat her left eye clean out of her skull. After that first act of violence, rival families would issue calls for revenge and organize the retaliatory beatings. Afterwards, three or four people would wash the blood from their hands and hide in the hills, causing white men to write editorials. ...' Sherman Alexie, *The Toughest Indian in the World*, New York: Grove, 2000, p.122.

22 „a child who can stroll unannounced through the front doors of seventeen different houses" Sherman Alexie, *The Toughest Indian in the World*, p. 217

23 „a boy who can sing a body electric or a woman who could not stop for death" *Ibid*., p. 218.

24 „the lead actor in a miracle or the witness who remembers the miracle?"*Ibid*., p. 221.

25 „a son who can stand in a doorway and watch his father sleep" *Ibid*., p. 222.

26 „a son who brings his father to school as show-and-tell" *Ibid*., p. 227.

27 „a man with a spear in his hands" *Ibid*., p. 229.

28 „a son who had always known where his father kept his clothes in neat military stacks" *Ibid*., p. 230.

29 „a man with a good memory" *Ibid*., p. 231.

30 „a man with waiting experience, a man who can carry ten cups at the same time, one looped in the hook of each finger and both thumbs" *Ibid*., pp. 235-236.

31 „a man who can share his son and his wife." *Ibid*., p. 236.

32 Marija Krivokapić Knežević, *Ogledi iz savremene proze starosjedilaca Sjeverne Amerike,* Nikšić: Logo, Filozofski Fakultet, 2012, str.93.

U eseju Čovjek sačinjen od riječi (*The Man Made of Words),* Kajova autor N. Skot Momadej navodi:

Mi smo ono što zamislimo. Naša egzistencija sadržana je u načinu na koji sebe zamišljamo. Naša sudbina zavisi od naše mogućnosti da zamislimo ko smo, šta smo, i, makar, da smo. Najveća nesreća koja može da nas zadesi jeste da sebe [uvijek iznova] ne zamišljamo.[33]

Iz priloženih odlomaka naslućujemo da odgovora na ovo pitanje nema, ili ih ima bezbroj. Da li je Indijanac divljak koji luta kroz rezervat ne znajući ni zbog čega je tu gdje je? Ili je Indijanac proizvod iluzija bijelog čovjeka? Možda je Indijanac ono što on želi da bude, a možda je i ono od čega bježi? No, jedino što sa sigurnošću znamo jeste da on postoji, negdje tamo u rezervatu crtajući sebe *jer su riječi suvišne.*

Vođeni radoznalošću da saznamo šta je cilj Aleksijevog pisanja i stvaranja likova i radnje kroz njegove priče, on kaže:

Upravo tako, i ja to koristim da izgradim put prema približavanju kulturalnih distanci između likova u mom filmu i neindijanske publike. To je moj način, kao pisca, da govorim sa publikom kroz likove i tako im ponudim nešto što će upamtiti od onoga novog što vide i čuju.[34]

Na pitanje voditelja šta je, po njegovom mišljenju, jedan od najvećih izazova sa kojim se suočava starosjedilačko društvo u Americi u današnje vrijeme, Aleksi odgovara:

Izazovi povezani sa našim suverenitetom – umjetnički, politiki, društveni i ekonomski. Mi jesmo i uvijek smo bili narodi unutar ovog naroda i kao takvi smo opasna prijetnja.[35]

Semiotički momenti u zbirci pripovjedaka *Najjači Indijanac na svijetu* Šermana Aleksija

33 „We are what we imagine. Our very existence consists in our imagination of ourselves. Our best destiny is to imagine, at least, completely, who and what, and that we are. The great tragedy that can befall us is to go unimagined." N. S. Momaday, *The Man Made of Words*, New York: St. Martin's, 1997, p. 164.

34 'Exactly, and, in the same way, I use that as a way to bridge the cultural distance between the characters in my movie and the non- Indian audience. It's a way for me, as the writer, to speak to the audience through my characters in a way that will give them something to hold onto as they're hearing and seeing something brand new.'Sending Cinematic Smoke Signals: An Interview with Sherman Alexie, By Dennis West and Joan M. West, *Cineaste v23, n4 (Fall, 1998):28 (5 pages)*

35 'The challenges to our sovereignty - artistically, politically, socially, economically. We are and always have been nations within this nation and any threats to that are dangerous.' Sending Cinematic Smoke Signals: An Interview with Sherman Alexie
By Dennis West and Joan M. West, *Cineaste v23, n4 (Fall, 1998):28 (5 pages)*

316.72
81’255.4:316.7

Albina Plojović

KULTURA I PREVOĐENJE

Sažetak:

U najširem smislu riječi, termin kultura odnosi se na čitav niz oblasti i djelatnosti iz života određene, veće ili manje zajednice. Svaki narod ima svoju kulturu, a svaka kultura je različita, tako da kultura često postaje problem prevođenja. Nije samo dovoljno poznavanje jezika za uspješnu komunikaciju, već se ovaj rad bavi i kulturološkom kompetencijom prevodioca. Cilj je da se u prevođenju pojmova tuđih kultura ne izgubi smisao rečenice i veza između dve kulture.

Ključne riječi: kultura, prevođenje, kulturološka specifičnost, kulturološke konotacije.

UVOD

Prevođenje sa jednog jezika na drugi jezik predstavlja složen proces prenošenja sadržaja izraženog jednim kodom na drugi kod. Takvo prenošenje obuhvata više dimenzija – od jezičkih do socio-kulturoloških, pa predstavlja jedno od mjesta gdje se ukrštaju jezici i sa njima povezane kulture. Upravo zbog toga se može govoriti ne samo o jezičkoj nego i o kulturološkoj kompetenciji prevodioca. U najširem smislu riječi termin kultura se odnosi na čitav niz oblasti i djelatnosti iz života određene, veće ili manje zajednice. Iz tog razloga što je svaka kultura različita, u prevođenju često dolazi do odstupanja, jer ne postoji adekvatan prevod za svaki termin jedne kulture. Prevod sa jednog jezika na drugi zahteva pronalazak adekvatnog riješenja za specifične termine iz oblasti prevođenja. Prevođenje je umjetnost. Kulturološka kompetencija prevodioca predstavlja bitan segment u cijelokupnom procesu prevođenja.

KULTURA

Termin kultura ima latinski korijen. Osnov može da se vidi u izrazu *cultus* (u smislu gajenja, obrade polja), *colere* (njegovanje, gajenje, obrađivanje) ili *cultura* (u smislu obrade polja). Vremenom je termin kultura evoluirao i dobija metaforički smisao od *kulture zemlje* se prenosi na *kulturu duha*, od *obrade polja* na *obrađivanje*, *kultiviranje duha*, kako se navodi u knjizi „Kulturologija" od Sretena Petrovića (2005). Metaforički smisao izraza: *animi culti, cultura animi, cultus litterarum* svoje porijeklo vode od zanimljivih ukazivanja rimskog filozofa Cicerona u njegovom djelu *Raspirave u Tukulu.* Primjetio je da kao „što ne donosi ploda svako polje koje je obrađeno" isto tako „ne donose ploda ni svi obrazovani duhovi". Dakle, kao što polje, ma koliko bilo plodno, ne može dati ploda bez obrade, tako ne može ni duh bez nauke. A obrada duha, to je filozofija (Cultura… animi philosophia est…)". (Petrović, 2005:9)

Vajt je zaključio da čovjek nije taj koji kontroliše kulturu, nego je obrnuto, neminovno ga je vodio do kulturnog determinizma, do kulturalističke koncepcije koja ide tako daleko da odbacuje pomoć antropologije, psihologije i sociologije u proučavanju kulture. (Božovic, 2006:9) Vajt tvrdi da se kultura kao kreacija i "priraštaj" vrijednosti ne može realizovati bez pojedinca, bez stvaralačke ličnosti. Navodi se dalje u knjizi, da nastojanje da se odnos kulture i društva vidi kao odnos dominacije podređivanja, dovodi u pitanje relativnu samostalnost i specifičnost kulture u odnosu na društvo. Tendencija koja nastoji da dokaže apsolutnu zavisnost kulture od društva bez ostatka toliko je sporna da je ne vrijedi osporavati. (Božovic, 2006:10)

U traganja za cijelovitim određenjem kulture ne bi trebalo zaobići ni poljskog teoretičara Zigmunda Baumana koji tvrdi da se u kulturi svake ljudske zajednice i svakog njenog pokoljenja, skuplja sve najvrijednije kao "selekcionisan kompleks iskustva". Tu bi trebalo prepoznati smisao buđenja usnule tradicije, naročito tamo gdje je ona bila prepuštena zaboravu savremenika ili

ideološki ućutkana. (Božovic, 2006:12)

Pri razmatranju mogućnosti definiranja kulture, Antonjina Kloskovska ulaže veliki napor da je odrijedi oslanjajući se na semiotički kriterijij. Jezik se, kako Kloskovska navodi, javlja kao bitan činilac pomoću kojeg čovjek uspostavlja vezu s drugim ljudima, savlađuje stvarnost i gradi novu sredinu. Ona kulturu deli s obzirom na karakter ljudskih ponašanja, ciljeva i sredstava tog ponašanja. Kultura u užem smislu odnosi se na neposrednu i simboličku kulturu. (Božovic, 2006:12) U određivanju kulture E.V. Sokolov u spisu *Kultura i ličnost* ističe da se ona ne izražava samo kao "objektivan fenomen" nego i kao odnos čovjeka prema prirodi, društvu i sebi samom. Stvaralaštvo je determinirano društvenim uslovima, ali je isto tako i rezultat ljudske slobode, forma samopotrvđivanja, samopokazivanja, razvijanja vidnih čovjekovih snaga. Sokolov vidi kulturu kao "samostalnu vrijednost". (Božovic, 2006:13)

Rejmond Vilijams u knjizi *Kultura i društvo* piše da je kultura nekad označavala duhovne vrijednosti, dok danas označava ceo čovjekov svijet i čitav život. Kao više dimenzionalna pojava, kao nosilac saznanja, uvjerenja, pogleda, načela, vrijednosti i vjerovanja, kultura postaje najvažnija pretpostavka za polivalentnu komunikaciju među ljudima. To je jedan od razloga što se danas bliže određenje kulture ne može vezivati za "humanističku" i "duhovnu" kulturu, jer se tada ostaje u tradicionalim iskustvima i u tradiocionalnim saznanjima. (Božovic, 2006:13/14) Johana Huizingem u svojoj studiji *der Mensch und die Kultur* (*Kultura i čovjek*) iznosi da je čovjek kultura i da se kultura može oživotvoriti u ličnosti, jer samo ličnost može biti posuda kulture.

Edgar Moren polazi od stanovišta da se kultura ne sme posmatrati ni kao koncept ni kao indikativno načelo, već kao način doživljavanja globalnih problema, pošto sve postaje neumitni deo globalnog procesa. U časopisu *Communications*, 22/1974. godine definira kulturu kao informaciono-organizacionu sferu, koja obezbjeđuje i održava ljudsku, individualnu i društvenu složenost – izvan nivoa spontane složenosti, koja bi nastala iz društva kada bi ono bilo lišeno tog stečenog informaciono-organizacionog iskustva. (Božovic, 2006:14) Definicija kulture, koja se koristi za moderna društva, naprotiv, odnosi se samo na znanja i na umjetničke izraze, smatra Moren. Definicija kulture koja se odnosi na arhaična društva, suprostavlja se definiciji prirode upravo u smislu što kultura sadrži sve što nije genetski urođeno, što nije spontano organizovano i "prirodno". (Božovic, 2006:15)

Vermer definiše kulturu na sledeći način: „Kultura je skup svih normi ponašanja i konvencija jedne zajednice i rezultat ponašanja uslovljenim normama." (Veermer, 1990:36) U studiji *Tumačenje kulture* Kliford Gerc piše: "Bez čovjeka, naravno, nema kulture; ali isto tako što je još važnije, bez kulture nema čovjeka". (Božovic, 2006:15/16) Podsticajna je definicija Miloša Ilića, koji je kulturu odredio kao "skup svih materijalnih i duhovnih vrijednosti", koje su stvorene cijelokupnim čovjekovim pregnućem. Njeni "osnovni značaji" uspostavljaju se "u naporu za održavanje, produžetak i napredak ljudskog društva i pojedinca u njemu". Po Ilićevom mišljenju, kultura je i "najviši izraz čovjekovog stvaralaštva". A humanist je "osnovno načelo vrednovanja

i smisla kulture". (Božovic, 2006:16)

ELEMENTI KULTURE

Petrović, u svojoj knjizi "Kulturologija", navodi da se folozofi i sociolozi uglavnom slažu u tome da je bitno svojstvo čovjeka njegova mogućnost da stvara simbole, te ga valja odrediti kao *animal symbolicum*. Tako da se ovim svojstvom čovjeka, kako se dalje navodi, može razjasniti onaj "novi put što se otvorio čovjeku – put u civilizaciju". Citirane su reči Leslija Vajta koji navodi da se jedino čovjek služi simbolima; nijedno drugo biće to ne čini, da su upražnjavanjem simbolističke sposobnosti stvorili kulturu. Najprezentativnije simboličke forme su: umjetnost i mit, vjera i filozofija, jezik, i moralne vrijednosti. (Petrović, 2005:22)

Kako se u knjizi "Kulturologija" navodi, bez jezika i bez svjesne i praktične aktivnosti, uključujući tu i prvobitni oblik vjerovanja, čovjekov put u civilizaciju bio bi nemoguć. Jezik je jedan od prvih oblika ljudske simboličke aktivnosti. Prema Marksu jezik je isto toliko "star kao i svijest", tako da je jezik instrument izražavanja ali i konstituisanja u oblikovanja čovjekovih misli i osećanja. (Petrović, 2005:23) Vite tvrdi da je jezik samo deo kulture i prevođenje kao interkulturalno djelovanje otuda primarno interkulturalno djelovanje i tek u tome i jezičko djelovanje. Uostalom se verbalno i neverbalno djelovanje interakcije često ne može odvojiti. (Witte, 2000:201)

Jezikom kao naročitom simboličkom aktivnošću čojvek se služi da bi označio, imenovao, pojmovno izrazio predmete, bića i pojave, on predstavlja sredstvo komunikacije među ljudima i za usmjeravanje ljudske aktivnosti. Jezik se opisuje kao jedan od najznačajnijih simboličkih sistema bez kojeg čovjek nije u stanju da misli. (Petrović, 2005:23)

Znak i simbol u jeziku imaju zajedničku podlogu. Oboje predstavljaju materijalni predmet koji se može čuti, vidjeti i opipati. Čuje se, na primer, pisak lokomotive, vidi se penjanje živinog stuba u termometru, ali i takođe čujemo i sviranje himne - prilikom podjele različitih priznanja sporistima, kao što vidimo *Leondardovu Tajnu večeru* u dominikanskom samostanu u Milanu. Tako da smo u svim ovim slučajevima, u stanju da čulima primimo materijalne utiske spoljašnjeg svijeta, pisak lokomotive i sviranje himne, da vidimo sliku i penjanje žive u termometru. Kao primjer se u knjizi navodi "pisak lokomotive", jer istog trenutka kada smo registrovali zvuk, objelodanjuje se pristustvo lokomotive, koja je taj zvuk proizvela, tako da je pisak ili zvučni signal, neka zamena umjesto lokomotive. Ili kao drugi primjer, navodi se "porast živinog stuba u termometru" – izraz je faktičkog porasta temperature, bilo da je riječ o čovjekovoj telesnoj temperaturi ili temperaturi vazduha. U oba slučaja govorimo o znacima koji su prosta zamena nečeg drugog u prostoru i vremenu. Ti materijalni signali koji nas obaveštavaju o nekoj činjeničkoj datosti i tako usmjeravaju naše ponašanje.

Uostalom se navodi da se i psi lutalice na pisak lokomotive udaljuju od pruge, kao i čovjek, budući da je zvuk lokomotive ujedno znak prisustva

same mašine i informacija o opasnosti. Tako da dolazimo do zaključka da bi neki materijalni znak, predmet ili zvučni signal postao simbol, on mora da se nalazi u jednom naročitom odnosu prema čovjeku. Čovjek mora imati psihičku dispoziciju intelektualnu, emocionalnu i voljnu, tj. biti u stanju da prilikom opažanja takvog materijalnog predmeta zamisli ili doživi jedan drugi, dublji za čovjeka mnogo značajniji smisao od onoga koji je znak, zvuk ili slika. (Petrović, 2005:23/24)

PISMO RANIH CIVILIZACIJA

Sumerisu su prvi narod koji je razvio sistem pisanja i to na tlu južne Mesopotamije. Sumersko pismo je bilo klinasto koje je vrijemenom prihvatio jedan broj drugih naroda. Među njima su se nalazili semitski osvajači Mesopotamije kao i Asirci koji su prihvatili sistemsku kulturu. Hetitsko hijeroglifsko pismo se također spominje, sastojalo se od 220 znakova. Pisali su se sa desna na levo. Neki su znakovi bili ideografski, drugi fonetski, a postojao je i izvjestan broj slogovnih znakova. Ovo pismo se razvilo kao imperijsko pismo po egipatskom uzoru. Navodi se da su kod starih Egipćana postojale dve vrste pisma; hijeroglifsko, koje se upotrebljavalo za natpise i zapise na spomenicima i hijeratsko pismo kao vrsta kurzivnog pisma u kojem je vremenom sve manje bilo slikovnih obilježja, a kojim su se pisali vjerski i svijetovni natpisi na papirusu. Egipćani se služe pismom već od trećeg milenijuma.

Najstariji primjeri kineskog pisma nalaze se na kostima i oklopima kornjača nađenim u Anijangu. Riječ je o predmetima koji su se koristili za gatanje za vreme vladavine dinastije Šang. Najraniji primjeri potiču iz 15. vijeka pre naše ere. Poznato je oko 2500 piktograma u doba dinastije Šang. Kineski znakovi savršeno odgovaraju prirodi kineskog jezika u kojem je svaka riječ potpuno zasebna celina i ne mijenja se u sintaktičkoj upotrebi: ista riječ može služiti i kao imenica, glagol i kao pridjev, u zavisnosti od toga kakav položaj zauzima u rečenici. (Petrović, 2005:39)

Bugarski, u svojoj knjizi „Uvod u opštu lingvistiku" navodi da su prve slovenske azbuke (alfabete), izradili Ćirilo i Metodije i njihovi učenici prema grčkom uzoru u 9. i 10. vijeku. Na našoj teritoriji korišćena su druga pisma – *glagoljica* (verovatno prvo slovensko pismo), *bosančica* (vrsta ćirilice) i *arabica* (varijanta arapskog pisma prilagođena srpskohrvatskom) – ali su danas u upotrebi samo dva, ćirilica i latinica. Latinica je u raznim verzijama i najšire pismo.

U davna vremena pisalo se slikanjem i crtanjem ili urezivanjem na kamenu, glinenim pločicama ili kori drveća, a tek kasnije ispisivanjem znakova na papiru. (Bugarski, R. (2003) Uvod u opštu lingvistiku, str. 52/53; (e-book) Dostupno na: http://de.scribd.com/doc/110641109/Ranko-Bugarski-Uvod-u-Op%C5%A1tu-Lingvistiku#scribd; pristupljeno 24. 09.2014)

PREVOĐENJA

Jezici se pre svega razlikuju jedan od drugog zato što su izraz različitih mentalno-kulturoloških okruženja i zato što u njima artikulišu različite regionalne i istorijsko-životne stvarnosti. Osnovu za razvoj prevođenja čini nastanak jezika pre 100 000 godina kao i nastanak pisma pre 5000 godina. O prevodu u kulturama van Evrope, odnosno Mediteranu je do sad veoma malo toga poznato. Također, ni istorija tumačenja nije puno istražena, a koja je sa sigurnošću starija od samog pisma i kulture koje nisu imale pismenu tradiciju i sa sigurnošću su zahtevale kulturnu razmenu. 247. godine p.n.e., nastala je Septuaginta, prvi prevod jevrejske Biblije iz hebrejskog na grčki jezik, koju je, kako legenda kaže prevelo 72 prevodioca za 72 dana. Oko 196. godine p.n.e., datira kamen iz Rozete, čiji je natpis svećenički dikret izvršen na dva jezika i tri pisma: egipatski u narodnom pismu i u hijeroglivskom pismu kao i u grčkom. Ovaj višejezični dokument pomogao je da se dešifruju hijeroglifi.

Iz ovog perioda dostavljeni su spisi iz teorije o govorništvu (retorski spisi). Istaknuta figura u istoriji prevoda je Jerom (331.-420. godine, posle nove ere), kojeg su kasnije proglasili svetim zaštitnikom prevodilaca. Od njega sastavljeni prevod Biblije, tzv. Vulgate, bio je najmerodavniji tekst za rimsko katoličku crkvu. U 9. i 10. vijeku, u Bagdadu su se naučni radovi prevodili sa grčkog na arapski. Vrijeme renesanse, koje je počelo u 14. vijeku u Italiji, obilježilo je sa svojim ponovnim, povećanim interesovanjem za tekstove antike uspon prevođenja koji je nastavio sa ojačanim pismenim širenjem znanja kroz razvoj štampe do reformacije. Mnogi reformatori su bili i prevodioci Biblije, a najpoznatiji na području gde se govori njemački jezik je svakako bio Martin Luter. (Prevedeno sa Wikipedia:„Übersetzung"; Dostupno na: http://de.wikipedia.org/wiki/%C3%9Cbersetzung; pristupljeno 06.09.2014)

Smilja Srdić u svojoj knjizi *Uvod u ranonovovisokonemački jezik* govori o Luterovom prevodu Biblije i da se prevod Biblije vrijednuje kao jezičko remekdelo od trajne vrijednosti. Dalje navodi da su delovi Biblije prevođeni na njemački jezik još u doba Karla Velikog i da je do Lutera izašlo 14 integralnih pevoda na visokonjemačkom i 3 prevoda na niskonjemačkom jeziku, koji su ostali bez većeg odjeka. Navodi se da njih karakteriške veliko oslanjanje na liturgijski propisanu latinsku Vulgatu i doslovno prevođenje sa latinskog jezika. Izveštačeni njemački jezik iz ovih prevoda mogao je razumeti samo onaj ko je vladao latinskim. (Srdić, 2008:37)

Poznati ashab Selman el-Farisi je prvi preveo suru El-Fatiha na strani jezik u 7. vijeku. Prvi potpuni prevod Kur›ana bio je na perzijskom jeziku u 9. vijeku. Islamska tradicija navodi da su neki ajeti prevođeni za vrijeme Poslanika s.a.v.s., i to za vrijeme hidžre u Abesiniju. Ti prevodi su predočeni abesinskom negusu i bizantskom vladaru, Herakliju. 1936. godine bila su poznata 102 prevoda na strane jezike. Robert Keton, srednjovjekovni teolog, astrolog i arabist, prvi je preveo Kur›an na latinski jezik. Pisac Aleksandar Ros prvi je preveo Kur›an na engleski 1649. godine i to sa francuskog. An-

dre du Rujera je preveo Kur›an 1647.godine na francuski jezik. Prvi prijevod Kur'ana na Balkanu štampan je u Beogradu 1895. godine. Njegov autor bio je ljekar Mićo Ljubibratić. 1936. godine u Sarajevu se pojavio «Kur›an Časni» u prijevodu Džemaludina Čauševića i Muhameda Pandže. 1937. godine izašao je u Mostaru prevod Kur›ana Alija Rize Karabega. 1977. godine u izdanju Orijentalnog instituta u Sarajevu izašao je prevod Kur›ana od Besima Korkuta. Devedesetih godina prošloga vijeka Kur›an je preveo i Mustafa Mlivo, a potom i dr. Enes Karić. (http://islam-sunnet.blogspot.com/ pristupljeno: 10.02.2015.)

Tokom perioda romantizma mnogi intelektualci i teoretičari bavili su se prevodom, kao što su Johan Volfgang fon Gete, Fridrih Šlajermajer ili Vilhelm fon Humbolt. Gete smatra da je prevođenje mogućnost da se upozna strana zemlja i time i strana kulturu. Dodao je da „ako je jezik iskaz kulture onda se tuđi tekstovi teško prevode". (Mikić/Kučić, 2004:48) Baladu "Hasanaginica" svijetu je otkrio Alberto Fortis 1774. godine, ali je put njenoj svjetskoj slavi prokrčio Gete prevodeći je s italijanskog na njemački. Potom su se njome bavila i druga čuvena književna imena, među kojima su i Herder, Puškin, Skot, Mickijevič, Nerval i Merime.(https://hamdocamo.wordpress.com/2012/04/08/cija-je-bosnjacka-balada hasanaginica/pristupljeno:10.02.2015.)

Bugarski smatra da je najprihvatljivija Ivirova definicija, a to je da je prevođenje oblik komunikacije kod koga se neki vanjezički sadržaj, prethodno izražen u jednom jeziku, prenosi u neki drugi jezik. On naglašava da je jezik sredstvo komunikacije među ljudima i navodi da je posebno značajno da se kod prevođenja radi o prenošenju vanjezičkih sadržaja, što je pokazalo da je delotvornije govoriti o prekodiranju informacija u porukama i to najviše zbog toga što bi glavno mjerilo jedinične ili tekstualne ekvivalentnosti u onoj nužno ograničenoj mjeri, u kojoj se takva ekvivalentnost može postići između genetski, tipološki i kulturno manje ili više različitih jezika, bila upravo podudarnost izraženih značenja. (Bugarski, R. (1986) Lingvistika u primeni, str. 121; (e-book) Dostupno na: http://de.scribd.com/doc/183511109/Bugarski-Ranko-Lingvistika-u-primeni-pdf#scribd; pristupljeno 22. 09.2014)

KULTUROLOŠKA SPECIFIČNOST

Pojam kulturološka specifičnost se u nauci prevođenja upotrebljava isto toliko često kao i pojam kultura. Pojam kulturna specifičnost se koristi kada je riječ o kulturnim razlikama i manjkavoj podudarnosti između dve kulture koje se upoređuju. Pod terminom kulturna specifičnost sažete su sve forme jezičkog i nejezičkog ponašanja i djelovanja, koje su drugačije u osnovi jedne kulture, preovladajući svojim normama i konvencijama, ali takođe i na osnovu istorijskih, političkih, geografskih, klimatskih ili ostalih uslova, u odnosu na druge kulture. Tako da se može govoriti o realijama, kulturno-specifičnim elemenatima, kulturno-specifičnim fenomenima, kulturalijama, kulturemama, kulturno-specifičnim rečima, ključnim rečima iz kulture, itd..

Postoji veliki broj riječi koje su specifične samo za njemačko govorno područje, tako da u našem jeziku ne postoji adekvatan ekvivalent. Npr.: *Schadenfreude (radovanje nečijoj nesreći); Kuddelmuddel/ Mischmasch/ Wirrwarr (može se prevesti kao haos, ali zaista su ovo riječi koje su specifične samo za njemačko govorno područje); Ohrenschmaus (kada je nešto lepo za slušanje onda se to naziva Ohrenschmaus); Dreikäsehoch / Naseweis (naziv za dete koje se nedolično ponaša); Naschkatze (naziv za osobu koja rado jede slatko); Fernweh (želja za putovanjem); Feierabend (kraj radnog vremena); trödeln (gubiti vreme ili raditi nešto polako);Purzelbaum (prevrtanje preko glave); Querkopf (tvrdoglava osoba); Denkpause (pauza za razmišljanje); Bruderherz (muška osoba, može biti brat ili prijatelj, koja vam je posebno draga); Totensonntag (poslednja nedelja u decembru, Dan sećanja na mrtve); Penner (lutalica); Leichenschmaus (jelo koje se postavlja nakon dolaska sa groblja) itd.*. Postoje i riječi u našem jeziku koje nemaju odgovarajući ekvivalent u njemačkom jeziku. To su npr. tradicionalna jela kao što su *mantije, pita, ćevapi, đuveč, jahnija itd.. Ili riječ tafra za koju ne postoji odgovarajući ekvivalent u njemačkom jeziku, zato što je ta riječ specifična samo za našu sredinu. Titule kao što su beg, paša, reisu-l-ulema, muftija, imam, hatib, hafiz, itd., dakle riječi koje su arapskog ili turskog porijekla a koje smo prilagodili našem jeziku.*

KULTURA KAO PROBLEM PREVOĐENJA

Pojam problema prevođenja odnosi se na sve faktore procesa prevođenja, koji počinju sa recepcijom izvornog teksta i završavaju se sa stvaranjem ciljnog teksta. Umjesto pojma *problem* prevođenja u literature, možemo naći naziv *poteskoće* u prevođenju. Većina autora koristi pojam problem i poteškoće kao sinonim.

Raniji pristupi problema prevođenja iz 1960-tih i 1970-tih bavili su se, na osnovu tradicije u tom vremenu i vladajuće lingvsitičke orijentacije, isključivo mogućnošću bukvalnog prevoda i problematike ekvivalencije. O problemima ili poteškoćama prevođenja, govorilo se jedino tada, kada se izvorni tekst nije mogao prevesti "reč po reč" u ciljnom tekstu iz tekst-internih ili tekst-eksternih razloga, dakle kada bukvalni prevod nije bio moguć. (Loogus, 2009:94)

Danas se prevodioci slažu sa time da semantičko i formalno " bukvalno prevođenje" predstavlja uobičajan slučaj, koji ne mora baš da bude indikacija za problem prevođenja. Aktivna uloga prevodioca se reducira na "vanjezično razumevanje teskta", mogućnost stvarnog prenosa zavisi samo od teksture.

Krajem 1980-tih, Kristian Nord napravio je klasifikaciju problema nauke o prevođenju. Za razliku od drugih prevodioca Nord isključivo pravi razliku između problema prevođenja i poteškoća prevođenja. Pod problemima prevođenja, Nord podrazumeva zadatke, koje prevodilac mora da reši, koji mu prave ogromne probleme, bili to npr. problemi prevođenja koje on nikada nije učio da rešava. Problemi prevođenja su objektivni, zavise od osobe koja prevodi i spoljnih odnosa, situacije prevođenja, zadataka prilagođavanja i zadataka implementacije. Poteškoće prevođenja su stvarni problemi, koje

prevodilac treba da riješi i čije riješenje zavisi od jezičke, kulturološke i prevodilačke kompetencije prevodioca ili od datih uslova situacije prevođenja. (Loogus, 2009:97)

Problemi prevođenja karakterišu se na osnovu svoje definicije i relativizuje se kroz odgovarajući jezički par. Postoje problemi na koje prevodilac nema uticaj, npr. defekti u izvornom jeziku, koji prenošenje teksta čine nemogućim, ali kod takvih problema se ne radi o problemima prevođenja, tj. problem prenosa u užem smislu, već se radi o problemima vezanih za određeni zadatak, čije riješenje zavisi od iskustva prevodioca. Gisela Thome pod problemom prevođenja podrazumeva tekst-interne i tekst-eksterne poteškoće, koji prevodilac sa datom kompetencijom, u određeno vreme, pod određenim radnim uslovima, u odnosu na oba jezika i kulture, treba u riješavanju svog zadatka da prevaziđe. Prevođenje je djelatnost zasnovana na znanju, problemi prevođenja mogu biti određeni samo na osnovu sveopćeg znanja prevodioca. (Loogus, 2009:98)

KULTUROLOŠKE KONOTACIJE

Svi pažljivi posmatrači koji se susreću sa drugim narodima, nacijama i kulturama, trebali su primetiti da se njihove norme vrijednosti i predstave u potpunosti ne podudaraju. Oni razmišljaju drugačije, drugačije i djeluju od nas samih, što za nas ponekad nije razumljivo. Iako svima svoje ponašanje djeluje najlogičnije, ponašanje drugih takođe djeluje logično, ako taj neko gleda iz svoje perspektive. Kulturološke konotacije su teško razumljive i teško ih je razgraničiti. Često se o kulturološkim konotacijama priča onda kada pripadnici jednog kulturnog kruga određene riječi povezuju sa određenim predmetima, događajima i emocijama. (Loogus, 2009:115)

Konotativno značenje uključuje među ostalom emocionalnu komponentu izjave, koja može da zavisi od različitih faktora. Na primjer, riječ *Wasser (voda)* izaziva različite predstave i dodatna značenja. Kod stanovnika pustinja ovaj pojam izaziva sasvim druge emocije od stanovnika primorskih oblasti koji su najčešće ugroženi zbog poplava. Poljuprivrednici, koji svoju vodu za piće vade iz bunara, imaju drugačiji emocionalni odnos prema vodi nego ljudi koji žive u gradu, koji koriste tekuću vodu iz slavine itd.. Dakle, konotacija sadrži i emocionalne vrijednosti i subjektivne interpretacije kao i kulturno-specifične vrijednosti i ideološke pretpostavke. (Loogus, 2009:121)

Kulturološke konotacije igraju kod relevantog prevodilačkog razumevanja teksta i zatim kod novog stvaranja teksta važnu ulogu. Razumijevanje slijedi uvijek na osnovu sopstvenih kulturoloških šablona i iskustava. Imenovanje predmeta nosi uvijek tumačenja sa sobom koja su od kulture do kulture različita. Kada na primjer njemački čitaoci čitaju estonski tekst sa njemačkim prevodom, onda se radi o njemačkom tekstu a ne o originalu. Jedan Estonac koji čita tekst u originalu tumači određene izjave skroz drugačije od čitaoca koji čita prevod. Kulturološke konotacije u tekstu nisu zapisane, nego se podrazumijevaju na osnovu razumijevanja teksta. (Loogus, 2009:123)

Markenštajn nam ukazuje na to, da lična imena, geografkse oznake, datumi, imena mjeseci, koji obično važe za neproblematične u odnosu na odgovarajuće leksičke jedinice u drugim jezicima, imaju u određenim kontekstualnim kontekstima veliki konotativni potencijal i direktno utiču na razumevanje teksta. Širom sveta su poznati toponimi *Auschwitz* ili *Hiroshima*, koji su svojim konotacijama postale istorijske realije. Na isti način se određene istorijske osobe povezuju sa određenim političkim, istorijskim, kulturološlim događajima. Ako se vlastita imena, koja su poznata samo unutar jedne određene kulture, pojavljuju u prevedenom tekstu, onda se ona u svojim povezanim konotacijama gube. Za čitaoce ciljne kulture se radi jednostavno o imenu, koje ne izazivaju dalje asocijacije. (Loogus, 2009:124)

Ako je jezik iskaz kulture onda se tuđi tekstovi teško prevode. (Mikić/Kučić, 2004:48) Naukom prevođenja se dve kulture dovode u kontakt jedna sa drugom. Projekcija izvorne kulture na ciljnu kulturu vodi često do saznanja, da se obe kulture u pojedinim oblastima podudaraju, a u drugim se ne podudaraju. Nepodudaranje kultura na leksičkom polju može biti objašnjena kroz razlike u jezičkom sistemu. Prevodilac mora da nađe rešenje u ciljnom jeziku. Kakav proces će on za to primeniti, zavisi od jezičkih argumenata kao i od situacionih uslova prevodilačkog, komunikativnog akta. (Loogus, 2009:127)

Prevodilačke odluke zavise od jezičkog i kulturnog para, od tipa teksta i vrste teksta u kojima se pojavljuju kulturne specifičnosti, od ciljnog primaoca prevoda kao i od vremenske distance između izvornog teksta i prevoda. Kod odluka se istovremeno posmatra više atributa, i prati se više ciljeva. Teorija prevođenja nudi različita riješenja prevodilačkih problema koji su kulturno uslovljeni. Većina prevodilačkih riješenja stavljaju akcent na pojedine izraze, to znači, daju se predlozi kako se konkretan izvorni kulturološki izraz može reprodukovati u ciljnom tekstu. Pošto prevodilačka standardna procedura za prevođenje kulturnih spečifičnosti polazi od direktnog preuzimanja, *kalka* (termin koji se upotrebljava da označi stvaranje novih riječi u jednom jeziku po ugledu na riječi iz drugih jezika, postoje kalkovi koji dosledno slede original i predstavljaju bukvalne prevode, kao i oni koji u sastavnim djelovima sadrže odstupanje od uobičajenog značenja riječi, što ukazuje na njihovo strano porijeklo), parafraziranja, objašnjenja, analogno građenje riječi (formiranje lingvističkih jedinica po uzoru na druge) pa sve do izostavljanja reči. (Loogus, 2009:128)

ZAKLJUČAK

Problemi prevođenja mogu se zasvnivati na raznim uzrocima, na pojedine prevodilac nema veliki uticaj, ali većina njih zavisi od njegovog znanja. Znanje prevodioca nije dovoljno za prevazilaženje situacije i on je sa zadacima preopterećen ili prevodiocu se nudi puno različitih opcija prevođenja, ali on nije u stanju da odabere optimalno riješenje. U principu uzrok može biti i nesposobnost pronalaženja riješenja problema kao i nedostatak jezičkog,

kulturološkog, stručnog i metodičkog znanja. Prevod se sagledava kao kompleksna aktivnost koja podrazumijeva višestruke kompetencije od lingvističkih do kulturoloških, a i sama kulturološka kompetencija obuhvata više komponenti koje prevodilac treba da razvije.

Dolazimo do zaključka da sam prevodilac treba da odabere najlakši način da savlada prepreke koje mu se pojavljuju prilikom prevođenja. Da li će on koristiti pomoćna sredstva prilikom prevođenja ili preuzeti riječi iz drugog jezika, ili ipak izostaviti neku riječ, odluka je njegova, ali je najbitnije da se prenese srž poruke. Da čitaoci, iako nisu upoznati sa jednom određenom kulturom, ipak dobiju informacije koje su im potrebne.

28-747:347.23(497.11)
338.246.025.88:[2-735:347.23(497.11)

Ferid Bulić

NIŠTAVOST PRAVNOG POSLA

POSTUPAK PRIVATIZACIJE ZGRADE ISLAMSKE USTANOVE KOJA JE PREDMET RESTITUCIJE

Rezime: Sandžak, poznat po posebnoj arhitekturi, posebnim ljudima, u mnogome je uspio da sačuva svoj izgled i kulturu. Period komunizma odnio je veliki broj imovine u društvene ruke kroz nacionalizaciju, agrarnu reformu, sekvestraciju te je veliki broj vjerskih objekata porušen, ono što su carstva stoljećima stvarala. Period takozvane demokratizacije, nova faza standardizacije društva, nije u velikoj mjeri uspeo da ispravi nepravdu koja je godinama bila dio društvenih prilika i pozitivnog zakonodavstva. Privatizacija umnogome, a posebno u pogledu Islamske zajednice, doprinosi da se postupak restitucije odlaže u nedogled. Proces selektivnog odnosa u pogledu manjinskih naroda u Srbiji primarno utiče na demokratizaciju društva. Ništavi pravni poslovi kojima je Agencija za privatizaciju prodala imovinu koja je u postupku restitucije ne mogu proizvoditi nikakvo pravno dejstvo, zbog toga se smatra da nisu ni zaključeni.

Ključne riječi: Ništavi pravni poslovi, privatizacija, nacionalizacija, agrarna reforma, sekverstracija.

Summary: Sandzak is known for its special architecture, special people, largely managed to preserve its appearance and culture. The Period when communism roled , were took a large number of assets from the hand of the society through nationalization, land reform, sequestration, and a large number of religious buildings, what the empire for centuries created were destroyed. Period of the so-called democratization, a new phase of standardization of society, not to a large extent managed to rectify the wrongs which

for years was part of the social circumstances and of the current legislation. Privatization significantly contributes, particularly with regard to the Islamic community, to the process of restitution postpone indefinitely. The process of selective attitude with regard to minorities in Serbia primarily affects the democratization of society. The void of legal affairs which the Privatization Agency sold the property that is in the process of restitution can not produce any legal effect, because it is considered that they are not closed.

Keywords:

Void, transactions, privatization, nationalization, land reform, sequestration.

UVODNA RAZMATRANJA

U Srbiji nije moguće razmatranje stanja reformi bez analize realnih promjena u takozvanoj sferi građansko-pravne jednakosti svih građana. Zakoni su podjednako obavezni za sve državne organe, odgovorna lica, društvene, privredne organizacije i građane. U pravnoj državi je apsolutni uslov da se svi subjekti organizovanog društva pridržavaju zakona. Zakonitost je princip na kome se temelji pravna država, međutim, ona je univerzalni princip koji se odnosi na sve strukture ekonomskog i političkog sistema, prije svega na državnu vlast. Princip jednakosti između države i čovjeka izražava ideju o autonomnosti čovjeka u odnosu na državu. Sama suština ovog principa jeste da je čovjek jedan od ključnih činioca društva sa svojim garantovanim i zaštićenim pravima i slobodama. Ljudska prava su ona prava koja mu omogućuju da bude slobodno biće, da zadovoljava svoje bitne materijalne, političke i duhovne potrebe, da bude subjekt vlastitog života. Društveni sistem u Srbiji sa sobom nosi preovladavajuća obilježja primitivnog, a u socijalnom smislu i represivnog kapitalizma, gdje se uglavnom pojavljuju ponižavajuće socijalne nejednakosti, kao i institucionalizovani haos, što se posebno odnosi na selektivnu primjenu zakonodavstva. Državni aparat treba da bude adekvatan uslovima građanskog društva i u skladu sa karakteristikama pravne države. Iako na temeljima principa ustavne jednakosti, u Srbiji se normira obim prava i obaveza selektivno u odnosu ne manjinske narode. Restitucija imovine koju je država oduzela od vjerskih zajednica nakon 1945. godine traje od 2006. godine i ne nazire se njeno okončanje. Zakon koji se odnosi na privatizaciju morao je da sadrži jasne odredbe u odnosu na imovinu koja je predmet denacionalizacije, jer je u suprotnosti sa imperativnim propisima Zakona o restituciji imovine crkvama i vjerskim zajednicama koji zabranjuje bilo kakvo raspolaganje takvom imovinom.

PROPISI NA OSNOVU KOJIH JE VRŠENO ODUZIMANJE IMOVINE

Zakoni na osnovu kojih je vršeno oduzimanje imovine donijeti su u periodu od 1945. do 1958. godine, i to: Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji iz 1945.[1], Zakon o potvrdi i izmjenama Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji iz 1945. godine[2], Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća iz 1946. godine[3], Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća iz 1948. godine[4], Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. i 1959.[5] Agrarna reforma i kolonizacija je jedan od prvih zakona na osnovu koga je oduzimana imovina gdje se putem mjera državne prinude oduzimalo poljoprivredno i šumsko

1 Službeni list DFJ, broj 64/45, koji je stupio na snagu 28. avgusta 1945.
2 Službeni glasnik Srbije, broj 4/1946
3 Službeni glasnik FNRJ, broj 98/46, koji je stupio na snagu 5. decembra 1946.
4 Službeni glasnik FNRJ, broj 35/48, koji je stupio na snagu 28. aprila 1948.
5 Službeni glasnik FNRJ, broj 52/58, koji je stupio na snagu 28. decembra 1958.

zemljište sa osnovnim ciljem koji se trebao postići da se isto dodijeli zemljoradnicima koji nemaju zemlje ili je imaju nedovoljno. Pomenutim zakonom oduzeti su zemljišni posjedi koji su bili u vlasništvu banaka, preduzeća, akcionarskih društava te u velikoj mjeri posjedi crkava i vjerskih zajednica. Zakonom o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća nacionalizovana su i prešla u državnu svojinu privatna privredna preduzeća. Na osnovu ovog zakona oduzeta je cjelokupna nepokretna i pokretna imovina preduzeća, kao i sva imovinska prava koja pripadaju preduzeću ili služe njihovoj svrsi. Procjena je da je tada oduzeto oko 3.100 preduzeća na čitavoj teritoriji FNRJ. Zakonom o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta nacionalizovane su najamne stambene zgrade i najamne poslovne zgrade, dok je u gradovima i naseljima gradskog karaktera nacionalizovano i građevinsko zemljište koje je postalo društvena svojina. Na osnovu navedenog zakona oduzet je veliki broj stanova na terotoriji ex-Jugoslavije.

SUŠTINA NIŠTAVOSTI PRAVNIH POSLOVA

Pravni posao se može definisati kao izjava volje koja proizvodi pravno dejstvo, odnosno nastanak, prestanak, prijenos ili izmjenu postojećih subjektivnih prava. Prema opštem pravilu, ovakva izjava treba da potiče od lica koje ima potrebnu pravnu i poslovnu sposobnost. Sama izjava volje mora da bude ozbiljna, slobodna, u potrebnoj formi ako zakon to zahtjeva, te da su željena pravna dejstva u skladu sa ustavnim načelima, imperativnim normama i društvenim moralom. U protivnom, za takav pravni posao postoji nedostatak koji čini da je posao nevažeći. Ništavim pravnim poslovima vrijeđaju se opšti interesi te takvi poslovi ne proizvode nikakvo pravno dejstvo. Iz njih ne nastaju subjektivna prava niti obaveze. Na ništavost se lice može pozivati u svakom trenutku – nema proteka vremena i gubitka prava na pozivanje na ništavost. Ništavi pravni poslovi ne mogu s vremenom postati perfektni. Ništav posao će ostati ništav i ako se uzroci zbog kojih je posao ništav promijene ili otpadnu. Opšte je pravilo da pravni posao ostaje ništav iako je izvršen te su strane iz tog pravnog posla dužne da vrate ono što su primile, a ako to nije moguće da se naknadi u novcu, prema cijenama u vrijeme vraćanja datog ili prema cijenama u vrijeme donošenja sudske odluke. Za ništave pravne poslove važe određena pravila , a to su:

Ništavi pravni poslovi ne mogu proizvoditi nikakvo pravno dejstvo, zbog toga se smatra da nisu ni zaključeni. Ovakav pravni posao od samog početka nema pravno dejstvo i protekom vremena ne može postati punovažan. Također, ništavi pravni posao ne može postati punovažan čak i kada zabrana ili neki drugi uzrok ništavosti naknadno nestane.

Ništave pravne poslove mogu poništiti strane u pravnom poslu, državni organi po službenoj dužnosti, ili druga zainteresovana lica. Kako bi se ništavi pravni posao poništio, neophodno je pokrenuti postupak pred sudom za njegovo poništenje. Presuda suda u poništenju ništavog posla je deklarativnog karaktera, što znači da sud konstatuje razloge koji su doveli do ništavosti

konkretnog pravnog posla.

Zahtjev za poništenje pravnog posla ne zastarijeva. Pravo na isticanje ništavosti ne gubi se protekom vremena, što znači da nije vezano za rok.

Izricanjem sankcija ništavosti pravnih poslova nastoji se spriječiti njihovo dejstvo koje je u suprotnosti sa javnim interesom. Da bi jedan obligacioni ugovor proizveo pravo dejstvo potrebno je da se ispune uslovi koji se zakonom zahitjevaju za njihov nastanak i punovažnost. Ti uslovi se uglavnom odnose na saglasnost volja, formu ugovora, sposobnost ugovaranja. Ukoliko u trenutku zaključivanja ugovora nedostaje jedan od ovih uslova, kaže se da taj ugovor nevažeći.

Suština nevažnosti nije uvijek ista, a u skladu sa tim ni sankcija nije ista. Kod jedne vrste nevažećih pravnih poslova, tj. ništavi ili apsolutno ništavi ugovori, prisutna je oštra sankcija. S druge strane, kod rušljivih poslova sankcija je blaže izražena.

ODREDBE ZAKONA O ZABRANI RASPOLAGANJA IMOVINOM KOJA JE PREDMET RESTITUCIJE

„Od 1. maja 2006. godine nije dozvoljeno bilo kakvo raspolaganje imovinom koja je po odredbama ovog zakona predmet vraćanja, niti zasnivanje hipoteke, zaloge ili zakupa na toj imovini.

Pravni poslovi i pravni akti koji su u suprotnosti sa odredbom stava 1. ovog člana ništavi su.

Zabrana iz stava 1. ovog člana prestaje da važi danom donošenja konačnog i izvršnog rešenja Direkcije kojim se odlučuje o zahtevu za vraćanje imovine.“[6]

Zakonodavac je uveo jasan obim prava i obaveza na korisnike restitucije, posebno se bazirajući na zabranu bilo kakvog prometa, raspolaganja i opterećenja imovine koja je predmet vraćanja. To je imovina koja je, bez naknade, oduzeta crkvi ili vjerskoj zajednici putem eksproprijacije ili nacionalizacije, a koja sada ima drugog vlasnika u liku države, drugog pravnog ili fizičkog lica.[7]

Ovom odredbom držaocu imovine zabranjuje se da, prije nego što se riješi pitanje restitucije ove imovine, istu otuđi, založi ili da u zakup, pod prijetnjom ništavosti takvih pravnih poslova i pravnih akata. Namjera zakonodavca je da se odredbom člana 36. zaštite imovinski interesi titulara re-

---

6 Zakon o crkvama i vjerskim zajednicama član 36, objavljen u Službenom glasniku RS br. 46/2006 od 2. juna 2006. godine. Stupio na snagu 10. juna 2006. godine, a primjenjuje se od 1. oktobra 2006. godine. Zahtjevi za vraćanje imovine, odnosno isplatu naknade, mogu se podnositi ovim zakonom obrazovanoj Direkciji za restituciju do 30. septembra 2008. godine. Zakon je zabranio od 1. maja 2006. godine bilo kakvo raspolaganje predmetnom imovinom.

7 Suprotno ovoj odredbi Agencija za privatizaciju dozvolila je prodaju ''Islamske ustanove'', koja je predmet vraćanja po ovom zakonu.

stitucije te da se sadašnji vlasnik onemogući da ovom imovinom manipuliše prije nego što se odluči o definitivnom vlasničkom statusu te imovine.

U praksi se dešava da se navedene odredbe ne poštuju. Tu prije svega prednjači Agencija za privatizaciju, čime se otežava postupak vraćanja imovine crkvama i vjerskim zajednicama. Još jedan problem koji otežava postupak restitucije jeste postupak privatizacije društvenih preduzeća, jer u okviru njihovog kapitala ima dosta imovine koja je predmet restitucije te se na taj način znatno otežava postupak.

Zabrana raspolaganja imovinom koja može biti predmet restitucije, kao i zabrana njenog opterećenja, daje korisnicima restitucije mogućnost da preventivno djeluju podnoseći nadležnom sudu prijedlog za izdavanje privremene mjere kojom će se obustaviti prodaja, izvršiti umanjenje vrijednosti nepokretnosti, postupak stavljanja pod hipoteku i dr. te ubuduće zabraniti takve radnje. Korisnici restitucije, na osnovu člana 36. ovog zakona, mogu da podnesu tužbu za poništaj ugovora o otuđenju ili opterećenju, da stave zahtjev za naknadu štete i dr. Radnje za zaštitu imovinskih prava korisnika restitucije mogu podnositi oni sami, ali obzirom da odredba člana 36. ovog zakona ima karakter imperativne pravne norme, takav zahtjev sudu može podnijeti i javni pravobranilac, državni tužilac ili bilo koje drugo lice.

Zabrana ima i retroaktivni karakter jer važi od 1. maja 2006. godine, a Zakon je stupio na snagu 10. juna 2006. godine. Formalno-pravno, sva raspolaganja ili opterećenja nakon 1. maja 2006. godine mogu biti osporena putem tužbe za poništaj određenog obligacionog ugovora, drugog pravnog posla ili pravnog akta. Ukoliko su dosadašnji vlasnik i treće lice, kod zaključenja npr. ugovora o prodaji nacionalizovane imovine, znali, ili su bar mogli da znaju da predmetna imovina treba da dođe pod udar restitucije, njihov postupak prometovanja tom imovinom može se okvalifikovati kao nesavjestan te je i sam pravni posao kojeg zaključe ništav.

KORISNICI RESTITUCIJE

„Zahtjev za vraćanje imovine, odnosno isplatu naknade ili obeštećenje može se podneti najkasnije do 30. septembra 2008. godine.“[8]

Svi Zakonom definisani korisnici restitucije bili su u obavezi da predaju zahtjeve za restituciju od 1. oktobra 2006. godine, kada je počela primjena Zakona o vraćanju (restituciji) imovine crkvama i vjerskim zajednicama i rad Direkcije za restituciju, zaključno do 30. septembra 2008. godine. Dvogodišnji rok za podnošenje zahtjeva potreban je kod opšte restitucije obzirom da se mnogi korisnici prava nalaze u inostranstvu, dok je za crkve i vjerske zajednice zakonodavac mogao odrediti i kraći rok. Islamska zajednica je postupila po odredbama Zakona te je, saglasno tome, uredno predala predmetne zahtjeve i postala korisnik restitucije za oduzetu imovinu.

8 Zakon o crkvama i vjerskim zajednicama član 9, objavljen u Službenom glasniku RS br. 46/2006 od 2. juna 2006. godine.

Islamska zajednica je predala zahtjeve za restituciju i za zgradu koja se nalazi u samom centru grada Novog Pazara pod nazivom Islamske ustanove, gdje je trenutno smješten Fakultet za islamske studije. Također je postala korisnik restitucije za zemljište i objekte na potesu Musala te na području gdje se nalazi Stara banja, kao i za ostale nekretnine koje se nalaze na teritoriji cijele Srbije.

IMOVINA KOJA JE PREDMET RESTITUCIJE

„Predmet vraćanja su nepokretnosti koje su u momentu oduzimanja bile u vlasništvu crkava i vjerskih zajednica, i to: poljoprivredno zemljište; šume i šumsko zemljište; građevinsko zemljište; stambene i poslovne zgrade, odnosno idealni dijelovi takvih zgrada; stanovi i poslovne prostorije; pokretne stvari od kulturnog, historijskog ili umjetničkog značaja.“[9]

Crkve i vjerske zajednice po ovom zakonu imaju pravo na povraćaj dvije kategorije imovine: 1. nepokretnosti svih vrsta i 2. pokretnih stvari od kulturnog, historijskog ili umjetničkog značaja.

Nepokretnosti koje se vraćaju su: 1) poljoprivredno zemljište, 2) šumsko zemljište, 3) građevinsko zemljište, 4) šume, 5) stambene zgrade, 6) poslovne zgrade, 7) dijelovi (idealni) stambenih i poslovnih zgrada, 8) stanovi, 9) poslovne prostorije. Pod poljoprivrednim zemljištem podrazumijevaju se: njive, vrtovi, voćnjaci, vinogradi, livade, pašnjaci, ribnjaci, trstici i močvare, kao i drugo zemljište namijenjeno za poljoprivrednu proizvodnju. Pod šumskim zemljištem, podrazumijeva se zemljište na kome se gaji šuma. Građevinsko zemljište je zemljište na kojem su izgrađeni objekti i zemljište koje služi redovnoj upotrebi tih objekata. Pod šumom podrazumijeva se zemljište obraslo šumskim drvećem. U kategoriju poslovnih objekata spadaju i magacini i skladišta, ali u širem smislu i bolnice, lječilišta, sanatorijumi i slični objekti. Suština ovakve pojmovne kvalifikacije je da se imovina koja je predmet vraćanja definiše i podvede pod status prema njihovom fizičkom i upotrebnom statusu u momentu oduzimanja te neće smetnju za povraćaj predstavljati okolnost da je nepokretnost promijenila namjenu ili kulturu.

Sa građevinskim zemljištem je poseban problem, jer postojeće zakonodavstvo u Srbiji, prema stanju na dan stupanja na snagu ovog zakona, za sada, ne omogućava vraćanje javnog građevinskog zemljišta. To zemljište, za razliku od tzv. ostalog građevinskog zemljišta, isključivo je u državnoj svojini i nije u prometu. Cjelokupno građevinsko zemljište mora što skorije biti denacionalizovano, jer će, u protivnom, predstavljati bitnu prepreku naturalnoj restituciji. Novi Ustav Srbije 2006.[10] ne predviđa denacionalizaciju gradskog građevinskog zemljišta. Odredba u stavu 1. člana 88. tog Ustava koja glasi: *«Korišćenje i raspolaganje poljoprivrednim zemljištem, šumskim zemlji-*

9 Zakon o crkvama i vjerskim zajednicama član 9, objavljen u Službenom glasniku RS, br. 46/2006 od 2. juna 2006. godine.

10 Službeni glasnik RS, br. 98/2006

štem i gradskim građevinskim zemljištem u privatnoj svojini, je slobodno», samo znači da građevinsko zemljište može biti i u privatnoj svojini, što je bio slučaj do sada samo sa tzv. ostalim građevinskim zemljištem (čl. 79. stav 2. Zakona o planiranju i izgradnjii 2003.). Međutim, novi Ustav nije smetnja da se Zakonom izvrši privatizacija i gradskog građevinskog zemljišta za koje je prethodni Ustav iz 1990. godine u članu 60. stav 1. predviđao da može biti samo u državnoj ili društvenoj svojini. Predmet restitucije po ovom zakonu nisu pokretne stvari, osim onih koje su od kulturnog, historijskog ili umjetničkog značaja. Crkve i vjerske zajednice nemaju pravo po ovom zakonu na povraćaj drugih pokretnih stvari, kao što su traktori, kombajni i druge poljoprivredne mašine, čamci i brodovi, alati i drugi privredni inventar. Ne mogu tražiti ni povraćaj privrednih preduzeća, društava i udruženja (ali kao pravni sljedbenici mogu tražiti povraćaj nepokretnosti tih subjekata), patenata, licenci, službenosti, rudarskih prava, prava industrijske svojine itd.

Značaj stvari (kulturni, umjetnički, historijski) cijeni se, prije svega, prema subjektivnom vrednovanju titulara restitucije, uzimajući u obzir i objektivni značaj te stvari za kulturnu i historijsku baštinu zemlje.

Treba imati u vidu zakonski uslov za restituciju da je imovina koja se vraća u momentu oduzimanja bila u vlasništvu crkava i vjerskih zajednica. Ako, pak, subjekt kojem je poslije 1945. godine oduzeta imovina nije tada imao status crkve ili vjerske zajednice, njene zadužbine ili društva, on ne bi spadao u subjekte iz člana 6. ovog zakona i ne bi imao legitimitet da traži povraćaj imovine po Zakonu o vraćanju (restituciji) imovine crkvama i vjerskim zajednicama, već po Zakonu o opštoj restituciji.

NIŠTAVOST PRAVNOG POSLA – NEZAKONITA PRIVATIZACIJA ZGRADE ISLAMSKE USTANOVE

Odredba Zakona o restituciji imovine crkvama i vjerskim zajednicama u članu 36. normira ništavost pravnih poslova za raspolaganje imovinom koja je predmet restitucije u formi zabrane bilo kakvim raspolaganjem imovinom koja je po odredbama ovog zakona predmet vraćanja te definiše da su pravni poslovi i pravni akti koji su u suprotnosti sa odredbom o zabrani raspolaganja ništavi.

Ova odredba obavezuje sadašnje korisnike zabranom raspolaganja te daje status korisnicima restitucije u formi zaštite interesa, kao i ima obavezujuće dejstvo za državne organe u pravcu poštovanja odredbi Zakona.

Saglasno zabrani raspolaganja imovinom koja je predmet restitucije, Agencija za privatizaciju, ne poštujući odredbe Zakona, u postupku u Novom Pazaru za imovinu koja je predmet restitucije postupila je nezakonito kada je pravnim poslovima prekršila zabranu raspolaganja imovinom te je dovela u pitanje zakonitost privatizacije. Dana 28. aprila 1948. godine, po osnovu Zakona Narodne skupštine FNRJ od 28.04.1948. godine o izmjeni i dopuni Zakona o nacionalizaciji privatnih preduzeća, oduzet je objekat i ze-

mljište uz objekat gdje je sada smješten Fakultet za islamske studije u samom centru Novog Pazara, tada KP 1329/1, svojina Vakufsko-mearifskog povjerenstva - vakufa, Islamske zajednice. Isti objekat i predmetno zemljište koristilo je preduzeće „Uniprom" te je u postupku privatizacije istog Agencija za privatizaciju nezakonito, ne poštujući odredbe Zakona o restituciji imovine crkvama i vjerskim zajednicama, prodala imovinu „Uniproma" u čijem sastavu se nalazila i zgrada Islamske ustanove. Sa aspekta postojanja zabrane raspolaganja imovinom Agencija je prekršila zakon, a sa aspekta ništavosti pravnog posla ista prodaja koja se odnosi na zgradu Islamske ustanove ne proizvodi nikakvo pravno dejstvo te se zbog toga se smatra da pravni posao prodaje nije ni zaključen.

ZAKLJUČAK

Analizom postupka restutucije crkvama i vjerskim zajednicama nesporno je da je taj postupak težak, međutim, jeste i mora biti ostvarljiv. Kao takav, zadatak, prije svega, na Agenciji za restituciju. Samo oduzimanje imovine trajalo je više decenija, međutim, odredbe Zakona su iz 2006. godine i taj postupak i dalje traje te ne postoje naznake da će se isti okončati. Rezultata ima prema zvaničnim podacima do 2014. godine, međutim, taj rezultat se, prije svega, odnosi na crkve i vjerske zajednice izuzev Islamske zajednice. Do kraja 2014. godine ne postoji naznaka da će se otpočeti primjena Zakona na Islamsku zajednicu, jer prije svega ne postoji volja države da se isti propisi inplementiraju. Saglasno tome, postoji bojazan da se neprimjenjivanjem propisa nanese nenadoknadiva šteta koja se ne može nadoknaditi. Suština problema je da u zakonodavnom sistemu ne postoji ujednačenost propisa te se isti kontradiktorno odnose prema određenom problem, tj. spornoj stvari. Osnovna suština jeste da je Agencija za privatizaciju taoc politike, a ne Zakona, pa kao takva opstruira postupak restitucije te u jednom dijelu direktno učestvuje u kršenju normativnih odredbi države Srbije. S druge strane, nepravda koja se decenijama nanosila crkvama i vjerskim zajednicama i dalje se nastavlja u pogledu Islamske zajednice, a cilj Zakona o restituciji upravo je bio da se ispravi decenijska nepravda. Selektivna primjena zakona posebno doprinosi da građani ne smatraju sebe dijelom sistema te se stvara jaz između države i manjinskih naroda.

7.03:28
7.048.1
003.332.5

doc. dr. Nezar Umran

KULTURA ARAPSKOG PISMA

فن الخط العربي

مقدمة

تتميز الكتابة العربية بصفات فنية وجمالية فهي متصلة ومرنة وحروفها فيها لها أشكال رسم متعددة ومتنوعة وفيها استدارة مما يعطيها إمكانية التشكيل الهندسي والفني خلال الكتابة عبر التشابك والمد والتراجع والتداخل والتركيب.

هذه الميزات جعلت هذه الكتابة العربية عنصراً فنياً وزخرفياً استخدم في فن الأرابيسك، كما استخدم الخط العربي كفن قائم بذاته وفي القرن العشرين أقيمت معارض عديدة للوحات فنية تعرض رسوماً فنية مادتها الخط العربي وآيات من القرآن الكريم.

والأبجدية العربية استخدمت في العديد من لغات العالم، وما زالت تستخدم في العديد من لغات العالم إلى يومنا هذا، فبالإضافة إلى البلاد العربية التي تستخدم العربية الأبجدية العربية فاللغة الفارسية في إيرات واللغة الأوردية في باكستان واللغة الضارية والبنجابية والباشتو والأغورية واللغة السندية والكشميرية والكردية في بعض المناطق. وقد تخلت العديد من

الأقوام عن الأبجدية العربية في الفترة الإستعمارية فكما تخلت تركيا وقسم من الأكراد والأمازيغ عن الكتابة بالأبجدية العربية فعلت العديد من الشعوب الأفريقية والأسيوية وحتى الأوروبية عن الأبجدية العربية تحت تأثير الدول الإستعمارية في القرن التاسع عشر والقرن العشرين، إلا أن الأبجدية العربية ما زالت هي الثانية بعد الأبجدية اللاتينية عالمياً. وفيما يلي نلقي نظرة سريعة على بدايات الكتابة بالعربية ثم تطورها وانتشارها مع ظهور الإسلام ومن ثم تطور خطوطها وأساليبها لتصل إلى ما وصلت إليه اليوم.

بدايات الأبجدية العربية

إن اللغة العربية هي لغة ضاربة بالقدم كلغة منطوقة محكية ويعيدها المؤرخون إلى بدء البشرية أي إلى آدم عليه السلام، ويعيدها بعضهم إلى اسماعيل عليه السلام فيقولون هو أول من نطق بالعربية وعمره أربع وعشرون سنة، ويخالف عديد من اللغويين هذا الأمر ويدعون أن اللغة تطورت تدريجياً من أصوات تقلد الطبيعة إلى أن أصبحت لغة محكية. وبالرغم من نظريات نشأة اللغة وتطورها إلا أن ما لدينا من لغة أدبية رفيعة جزلة ومعبرة كما يؤكد الباحثون في تاريخ الآداب العربية فإن هذه اللغة القوية تعود إلى عدة الآف من السنين قبل ظهور الإسلام على الأقل ، فما وصلنا من لغة متكاملة قوية من آداب العرب في الجاهلية يؤكد أن هذه اللغة إذا اعتبرنا أنها مرت بمراحل التطور اللغوي فقد مضى عليها الفي سنة على الأقل حتى وصلت إلى ما هي عليه ما قبل الإسلام بحوالي ثلاثمئة سنة.

فالعربية إذن لغة ضاربة في القدم، إلا أن هذه اللغة كانت منطوقة ولم تكن مكتوبة و»قد قضى الأنسان قروناً عديدة لا يعرف الكتابة لاستغنائه عنها لما كان فيه من بساطة العيش وقلة الإحتياج إلى المخابرات أو تدوين الحوادث ولكنه ما لبث أن خطا خطوة نحو المدنية حتى شعر باحتياجه إليها، وقد اختلفت الشعوب في الطريقة التي صوروا بها أفكارهم ودونوا بها أخبارهم»[1].

وقد مرت الكتابة في أدوار تاريخية بدأت بالتصوير فكانت الكتابة عبارة عن رسومات تعبر عن الأفكار والمعاني ثم تطورت إلى أبجدية كرموز تمز إلى الأصوات والمعاني ونستطيع القول أن «أصل الكتابة المعروفة الآن في العالم المتمدن نشأت في وادي النيل بشكل الصور الهيروغليفية ثم حولها الفينيقيون إلى الحروف الهجائية ، وعلموها لليونان في القرن السادس عشر قبل الميلادوللآشوريين بعد ذلك بقليل، وعرفت بالحرف الآرامي، ومن الحروف اليونانية القديمة تولدت جميع الخطوط الإفرنجية التي تكتب بها أهل أوروبا وأمريكا وكثير من مستعمراتها ومن الحرف الآرامي الخطوط التي تكتب بها اللغات الشرقية وأكثرها انتشاراً

[1] تاريخ الخط العربي وآدابه محمد طاهر بن عبد القادر الكردي، صفحة ٢٠

الخط العربي الذي يكتب به أكثر ممالك آسيا وأفريقيا...»[2]

أما عن الأبجدية العربية وبداياتها فما زال هناك بعض الغموض والخلاف بين المؤرخين فبعض المؤرخين يرجعه إلى الخط المسند الذي كان منتشراً في اليمن لقرون عديدة قبل الإسلام، وقد ظهر مع بروز مملكة سبأ قبل القرن العاشر قبل الميلاد، ويرجع هؤلاء أن الخط المسند تطور إلى الأبجدية العربية التي تطورت بسرعة بعد ظهور الإسلام، بينما يرجعه العديد من المؤرخين والباحثين اللغويين إلى الخط النبطي أو السرياني وإن كان أغلبهم يرجح الأبجدية النبطية كأصل الأبجدية العربية. وهناك إعتقاد آخر أن الأبجدية النبطية هي التي آخذت عن الأبجدية العربية وليس العكس فمملكة الأنباط نشأت في القرن السادس قبل الميلاد وهم من قبائل عربية هاجرت إلى الشمال وكانت عاصمتهم البتراء المنحوتة في الصخر في الأردن حالياً وكانوا يتكلمون العربية.

ومهما كان أصل النبطية فيعتقد أنها على صلة قرابة بالعربية التي عرفت في الحجاز قبل ظهور الإسلام فهي إما أصل لها أو فرع عنها.

تطور الكتابة عند ظهور الإسلام

لقد كان الخط العربي قبل الإسلام مختلفاً بين منطقة وأخرى في الجزيرة العربية ففي بلاد الحجاز وقلب الجزيرة كانت الكتابة قليلة جداً واقتصرت على بعض المواثيق والعقود والمعاهدات وبعض أنواع التجارة وتدوين الأشعار المشهورة، إلا أنه بالمجمل كانت الكتابة قليلة ولم تنتشر بين الناس لذلك كانت تغلب على هذه الشعوب الأمية.

وبعد ظهور الإسلام ونزول الوحي باللغة العربية كان لا بد من الإهتمام بالأبجدية وتطويرها وقد أدرك المسلمون الأوائل أهمية كتابة القرآن بشكل واضح ودقيق لتجنب الخطأ في قراءة القرآن وخاصة بعد إنتشار الإسلام في العصر الراشدي. وقد كتب القرآن الذي بين أيدينا والذي دعي مصحف عثمان سنة ٢٢ هجرية إلا أنه لم يكن منقطاً في أول الأمر فتم تنقيطه في زمن الخليفة علي بن أبي طالب رضي الله عنه على يد اللغوي والنحوي أبو الأسود الدؤلي الذي استفاد من الأبجديات السريانية والنبطية في وجود النقط على الحروف، فعمل على إضافة نقط للحروف تميز التشابه بينها.

ولكي يضبط أبو الأسود اللفظ أكثر فقد وضع الحركات فوق حروف القرآن الكريم ليضبط لفظه، إلا أن حركات أبو الأسود لم تكن بهذا الشكل الذي هي عليه اليوم فقد قام بوضع نقاط حمر فوق الحرف أو تحت الحرف أو أمام الحرف، وكانت طريقته متداولة في المصاحف

٢ تاريخ الخط العربي وآدابه محمد طاهر بن عبد القادر الكردي، صفحة ٢٥

فقط.

كانت صعوبة استخدام النقط الحمراء والخوف من اختلاطها مع نقط الحروف السبب الذي دفع الناس إلى تطوير الكتابة تدريجياً إلى أن جاء الخليل بن أحمد الفراهيدي في العصر العباسي ورسم الحركات بالشكل الذي نراه الآن تقريباً ولم يطرأ عليها بعد ذلك إلا بعض التطورات الطفيفة.

تطور الخط العربي

تطور الخط العربي تدريجياً شأنه شأن اللغة والكتابة، فكان في بداية الأمر يؤدي دوراً وظيفياً فقط، وعرف له شكلان فقط هما خط البسط وتغلب عليه التزوية، وكان يستخدم في كتابة المصاحف والنقوش والوثائق، والخط الثاني هو التقوير وكان أكثر ليونة واستدارة وكان يستخدم للمعاملات اليومية بين عامة الناس.

وهنا علينا أن نميز بين الخط والكتابة حيث المقصود بالخط هو طريقة رسم الحروف وتجويد تشكيلاتها الفنية والأساليب الجمالية التي تحاول تقديمها، بينما الكتابة فهي تعني إما فن الإنشاء أي كيفية صياغة الكلام وترابطه ومعانيه أو تعني وضع الكلام على القرطاس أو مواد الكتابة الأخرى.

في نهاية العصر الراشدي وفي زمن الخليفة علي بن أبي طالب رضي الله عنه تحديداً بدأ تجويد الخط العربي فكانت البداية في الكوفة بعد إنتقال عاصمة الخلافة إليها، ويؤكد هذا الباحثان المغرى والهزاع نقلاً عن سهيلة الجبوري في كتابها الخط العربي وتطوره: «إن أول الإفتتان والإبتكار بالخط العربي في الكوفة أيام خلافة علي بن أبي طالب رضي الله عنه وكانت أكثر إنتشاراً منها في المدن الأخرى»[3]، ومع زيادة التعليم وانتشاره في الكوفة والبصرة واختلاط المسلمين من قوميات متعددة ساهم في تجويد الخط الكوفي وتعددت أنواعه وأسماؤه حتى بلغت اثني عشر نوعاً.

ويذكر المؤرخون إلى أن الخطوط المتداولة في تلك المرحلة هي: الحيري والأنباري الملكي والمدني والكوفي والبصري. ثم ازدادت أنواع الخطوط مع الوقت وظهرت لها أشكال متعددة سميت بعضها نسبة للمدن أو الدول التي نشأ بها الخط كالكوفي والأندلسي والفارسي، أو باسم مبدعها كالياقوتي والغزلاني، أو نسبة لمقادير الخط كالثلث والنصف أو نسبة للأداة أو هيئة الخط وما إلى ذلك.

---

٣ التجارب المعاصرة في الخط العربي حمود المغرى /نايف الهزاع صفحة ٢١.

.

وقد بلغت أنواع الخطوط العربية أكثر من خمسين خطاً بعضها إندثر ولم يعد يستخدم والعديد منها ما زال مستخدماً حتى الآن، إلا أن الخطوط الرئيسية المتداولة والمعروفة حالياً هي: الخط الكوفي وخط النسخ وخط الثلث وخط الإجازة (التوقيع) (الرياسي)، وخط الرقعة والخط الديواني (السلطاني) (الغزلاني)، والخط المغربي والخط الفارسي (التعليق) وخط الطغرى وعائلة خط الثلث.

رسم هذه الخطوط يحمل في طياته تاريخاً عريقاً مليئاً بالأحداث ولكل نوع من الخطوط المشهورة اليوم مجموعة أسماء حسب المدن فمثلاً الخط الكوفي المعروف له أنواع متعددة تنسب إلى دول وبلدان وممالك وحقب تاريخية هامة في الأمة مثل «الكوفى المملوكى» و»الكوفى الأيوبى» و»الكوفى الفاطمى» و»الكوفى الأندلسى» كما ينسب إلى إقليم مثل «الكوفى النيسابورى» و»الكوفى القيروانى» وغيرها من أنواع الكوفى المتعارف عليها مثل «الكوفى المورق» و»الكوفى الشطرنجى» و»الكوفى المضفور»...

وأخذت الكتابة تأخذ شكلاً فنياً أكثر فأكثر مع إنتشار كتابة الآيات القرآنية واستخدامها في الكتابة في المساجد والقصور والمباني ومقابض السيوف والدروع وغيرها، وتطور حتى أصبح فناً ودخلت عليه رسومات وأشكال هندسية وتداخل بشكل كبير مع فن الأرابيسك، وهو فن الزخرفة بالتشكيلات الهندسية وأوراق الأشجار والخطوط المنحنية والحروف العربية، استخدم هذا الفن في تزيين المساجد والقصور وتجميل المصاحف والكتب والمخطوطات وما إلى ذلك وما زالت الكثير من آثاره شاهداً على تطوره وجماليته في العصور الذهبية للحضارة الإسلامية.

تجويد الخط العربي وتزيينه حولا الخط العربي والكتابة إلى نوع من الفن المستقل والذي تطور بشكل مستمر ومتدرج إلى أن أصبح في أيامنا هذه فناً قائماً تقام له المعارض وتعرض لوحاته في صالات العرض في العواصم الإسلامية وغير الإسلامية.

الأرابيسك

فن الأرابيسك هو فن إسلامي يعتمد على زخارف فنية معقدة ومتداخلة تتداخل فيها الأشكال الهندسية والزهور وأوراق الشجر بالإضافة للكتابة العربية، وهذا الفن استخدم لتزيين القصور والمساجد والقباب ومداخل البيوت والمكتبات والأماكن العامة، كما زينوا به الموزاييك الملون والسجاد والأواني والسيوف والرسومات والمصاحف.

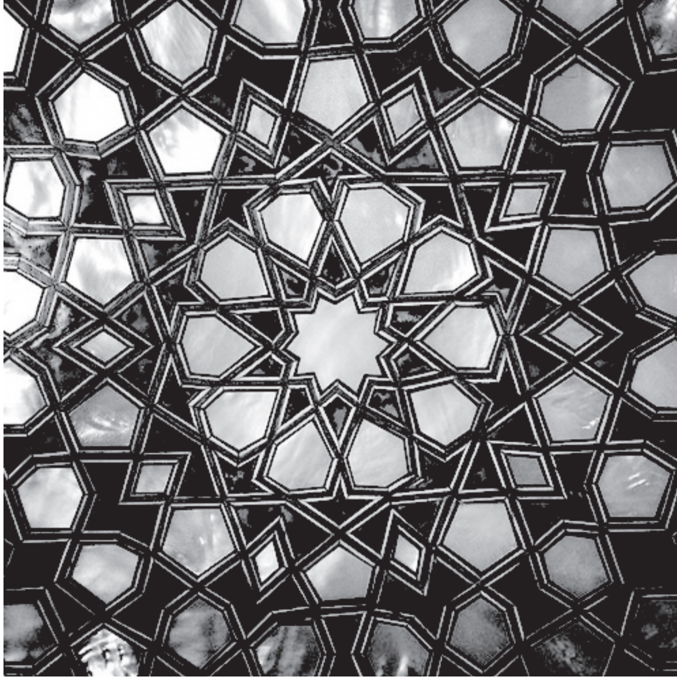
وقد اشتهرت عديد من العواصم الإسلامية بهذا الفن وربما كانت بلاد الشام وخصوصاً دمشق في العصر الأموي من أكثر المدن التي اهتمت بهذا الفن وكان لها دور في تطوره، ولقي رواجاً واسعاً في الأندلس والعراق ومصر والشام وارتبط أكثر بفن العمارة فتجده في العديد

من المنشآت الإسلامية. وهناك العديد من الآثار الباقية من الأرابيسك من العهد الأموي والعباسي والعهود اللاحقة، والزائر للمتاحف الإسلامية أو المتاحف الأوروبية الغربية في الأقسام المخصصة للفن الإسلامي سيجد قطعاً تعبر عن هذا الفن، وكذلك الأمر في العديد من المدن الإسلامية التي ما زالت تحتفظ على جدران آثارها الإسلامية بهذا الفن كالقاهرة وسمرقند وقرطبة وغرناطة وحلب وغيرها العديد من المدن ...

نماذج من فن الأرابيسك

بقايا لوحة أرابيسك أثرية قديمة عليها رسم لكلمة القرآن

تشكيل أرابيسك لاحد السقوف

فن الخط العربي

هو هذا الفن الجميل الذي يستخدم الكتابة العربية مستخدماً خواصها الجمالية ومرونتها وطواعيتها لتشكيل لوحات فنية جميلة، ويعتتمد على قواعد فنية هي نفس قواعد الفنون التشكيلية الأخرى فتنطلق من التناسب بين النقطة والدائرة والخط ، فتنساب الخطوط والأشكال لتعطي إحساساً بصرياً ممتعاً لأشكال فنية ذات طابع جمالي مميز وليس مجرد حروف جامدة صامتة، ويستطيع الفنان بالإضافة لإستخدام الزخارف المرافقة إبداع لوحات فنية جميلة. هذا ما ساعد الفنانين المسلمين أن يرسموا هذه اللوحات ويشكلوا تحفاً فنية على خامات متنوعة كالمعادن والخزف والزجاج والخشب والرخام والجص والورق وغيرها.

نماذج من الخط العربي

لوحة فنية بخط الثلث (واذكر اسم ربك وتبتل إليه تبتيلا)

خط ثلث مسلسل (وليال عشر)

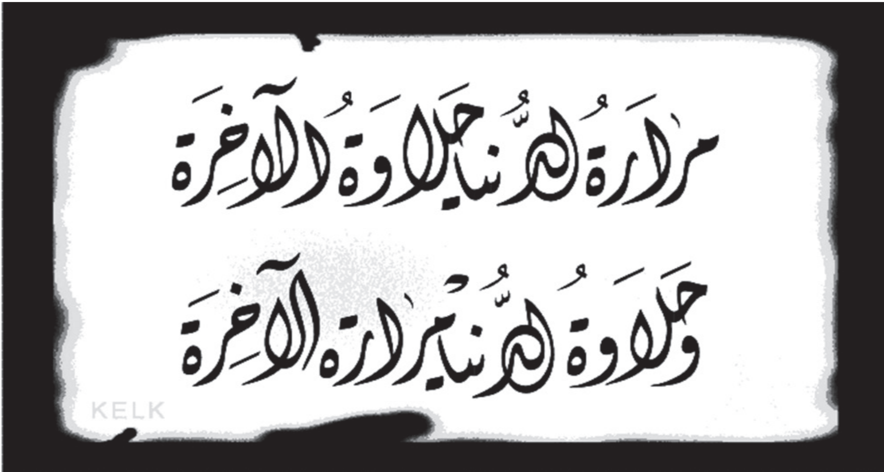
خط ثلث مسلسل (فإن مع العسر يسرا إن مع العسر يسرا)

خط ثلث (أفي الله شك)

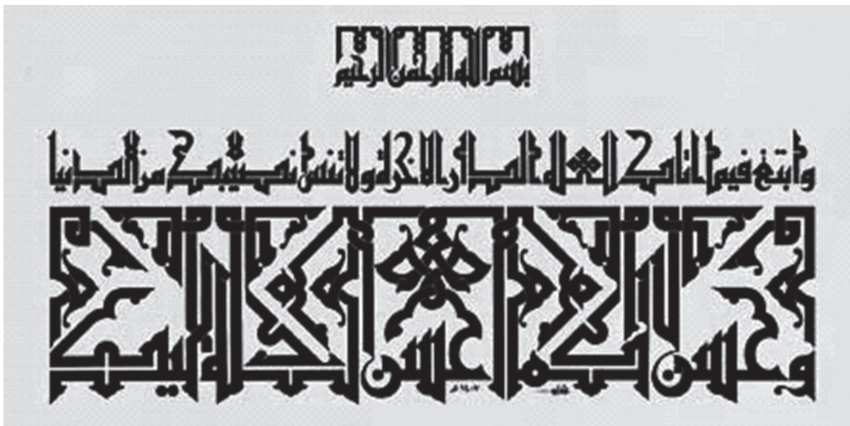
خط ثلث (رب اشرح لي صدري ويسر لي أمري)

الخط الديواني (مرارة الدنيا حلاوة الآخرة وحلاوة الدنيا مرارة الآخرة)

الخط الديواني (لئن شكرتم لأزيدنكم)

الخط الكوفي (بسم الله الرحمن الرحيم ، وابتغ فيما أتاك الله الدار الآخرة ولا تنس نصيبك من الدنيا، وأحسن كما أحسن الله إليك)

لا ينصف المرء إلا واحد أحد

وكل عدل سوى الرحمن متهم

الخط الفارسي (وكل عدل سوى الرحمن متهم)

لوحة فنية بالخط الجلى ديواني (ألا بذكر الله تطمئن القلوب)

الخاتمة

فن الخط العربي من الفنون التي ما زالت تتطور وتكتشف جمالية الحرف العربي ومطواعيته، وقد كانت آيات القرآن الكريم مادته الأساسية وما زالت، وهي مادة باقية إلى قيام الساعة تتزين بها النفوس والأرواح كما تتزين بها جدران المساجد وأدوات الإنسان مما يعطيها هذه الهالة من الجمالية الروحانية بالإضافة للجمالية الفنية التي تؤهلها لكي تستمر وتتطور أكثر مع الزمن.

إن فن الخط العربي وفن الأرابيسك من الفنون الإسلامية الخالصة ويجدر بنا أن نهتم بها ونعمل على تطويرها وتشجيع فنانيها لما لها من أثر مريح مبهج للنفس والروح ولما تعكسه هذه الفنون من تراث وآداب وتاريخ مرتبط بهذه الأمة ، ولكي تبقى هذه اللوحات وأنواع الفنون الإسلامية الأخرى زمناً طويلاً تميز المدن الإسلامية عن غيرها بميزة جمالية باهرة.

CONCLUSION

The Arab Calligraphy and Arabesque arts are still evolving and discovering aesthetic of Arabic letter, character and malleblity. Verses of the holey Quran were basic material and still. This material remains to do time festooned the souls and spirits, also adorned the walls of mosques and tools of human giving them the aura of aesthetic spirituality as well artistic aesthetic that qualifies them to continue to evolve by time.

The calligraphy and arabesque are exclusive Islamic Arts. We should care about them and work for developing and promoting them, incourging their artists because of its delightful ergonomic impact on both self and spirit. They also reflecte Islamic heritage, art and history tied to this nation. And so these encaustics and other types of Islamic arts keep Excellence and uniqueness of Islamic cities by an impressive aesthetic

المصادر المساعدة

١- تاريخ الخط العربي وآدابه محمد طاهر بن عبد القادر الكردي الخطاط، المطبعة التجارية الحديثة بالسكاكيني، مصر ١٩٣٩ م.

٢- التجارب المعاصرة في الخط العربي، حمود جلوى المغري ونايف مشرف حمد الهزاع، الكويت ١٩٩٧ م.

٣- لوحات الخط العربي من الشبكة العنكبوتية الإلكترونية.

٤- لوحات الأرابيسك من الشبكة العنكبوتية الإلكترونية.